

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2002

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2002

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2002

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων	11
Πρόλογος	17
Εισαγωγή.....	19
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής	25
1.1. Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας και οι ανισότητες	27
1.2. Πολιτική για την πλήρη απασχόληση, την μείωση των ανισοτήτων και τα κοινωνικά δικαιώματα	28
1.2.1. Πλήρης απασχόληση.....	28
1.2.2. Η δημοσιονομική πολιτική	29
1.2.3. Εισοδηματική πολιτική	30
1.2.4. Ιδιωτικοποιήσεις.....	30
1.2.5. Διαρθρωτικές πολιτικές για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας	30
1.3. Η πραγματική σύγκλιση.....	33
ΜΕΡΟΣ 2: Η Ελληνική οικονομία. Εξελίξεις και προοπτικές	35
2.1. Μεγέθυνση του ΑΕΠ (1995-2001) και προβλέψεις (2002-2003)	37
2.2. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	58
2.2.1. Το υψηλό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.....	58
2.3. Φορολογία επί των κερδών	66
ΜΕΡΟΣ 3: Οι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	69
3.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2001.....	71
3.2. Η σημασία της πραγματικής σύγκλισης για τους μισθούς	76
3.3. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της Ε.Ε.....	80
3.3.1. Οι αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων.....	80
3.3.2. Οι αμοιβές των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση	87
3.3.3. Οι αμοιβές των υπαλλήλων στη μεταποίηση	91
3.3.4. Οι αποδοχές στο εμπόριο, τις επικοινωνίες και τις μεταφορές	96
3.4. Η ανισότητα στη διανομή του προϊόντος	99
3.3.5. Οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	102
ΜΕΡΟΣ 4: Η πραγματική σύγκλιση.....	113
4.1. Οι δείκτες της πραγματικής σύγκλισης.....	115
4.2. Η συσσώρευση κεφαλαίου και η σύγκλιση	123
4.3. Η εξωτερική ανισορροπία, περιοριστικός παράγοντας της πραγματικής σύγκλισης	130
4.3.1. Κόστος εργασίας μια φανταστική λύση στο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας	131
4.3.2. Η σχέση διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και πραγματικής σύγκλισης.....	134
4.4. Ο χρονικός ορίζοντας της πραγματικής σύγκλισης	139

ΜΕΡΟΣ 5:	Απασχόληση και ανεργία.....	143
5.1.	Γενικές εξελίξεις.....	145
5.2.	Η απασχόληση κατά το 2001.....	149
5.3.	Τρέχουσες εξελίξεις στις περιφέρειες 1993-2001.....	151
5.4.	Ανάλυση των περιφερειακών ανισοτήτων.....	158
5.4.1.	Κυριότερες εξελίξεις.....	158
5.4.2.	Μέτρηση Περιφερειακών Ανισοτήτων.....	160
5.4.2.1.	Περιγραφή - Ερμηνεία.....	160
5.4.2.2.	Ταξινόμηση κατά Boudeville.....	162
5.4.2.3.	Εφαρμογή.....	163
5.5.	Προτάσεις της ΓΣΕΕ για το ΕΣΔΑ 2002.....	169
5.5.1.	Η πορεία της οικονομίας και της απασχόλησης.....	171
5.5.2.	Η πραγματικότητα της αγοράς εργασίας.....	172
5.5.3.	Ανάπτυξη - Απασχόληση - Πραγματική σύγκλιση.....	173
ΜΕΡΟΣ 6:	Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.....	177
6.1.	Οι μισθολογικές πολιτικές στη ζώνη του ευρώ και οι επιπτώσεις στα εθνικά συστήματα συλλογικής διαπραγμάτευσης.....	179
6.2.	Τα γραφεία προσωρινής απασχόλησης και ο δανεισμός προσωπικού.....	186
6.2.1.	Γενικές Παρατηρήσεις.....	186
6.2.2.	Το θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα.....	189
6.3.	Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας στην Ελλάδα.....	191
6.3.1.	Γενικές παρατηρήσεις.....	191
6.3.2.	Πτυχές από την εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου της διευθέτησης κατά την τελευταία δεκαετία.....	192
6.3.3.	Οι αιτίες της επιφυλακτικής στάσης των συνδικάτων.....	194
ΜΕΡΟΣ 7:	Οι ρυθμίσεις του νέου νόμου για το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα.....	199
7.1.	Κεντρικό ερώτημα.....	201
7.2.	Ποια είναι τα ειδικά ταμεία του νέου νόμου.....	202
7.3.	Πολλαπλότητα και πολυπλοκότητα και εσωτερικές αντιφάσεις του σημερινού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης της χώρας.....	203
7.4.	Οι πέντε θεσμικές αλλαγές.....	204
7.4.1.	Η ενοποιητική διαδικασία των ταμείων κύριας σύνταξης της μισθωτής εργασίας.....	204
7.4.2.	Η νέα αντίληψη για το ρόλο και τη λειτουργία της επικουρικής ασφάλισης.....	207
7.4.3.	Ο νέος τρόπος χρηματοδότησης του Ι.Κ.Α.....	209
7.4.4.	Η εισαγωγή του θεσμού της επαγγελματικής ασφάλισης και σύνταξης.....	210
7.4.5.	Η θεσμοθέτηση της εθνικής αναλογιστικής αρχής (ΕΑΑ).....	213

Συγκριτικοί πίνακες των παραμετρικών αλλαγών

Τι ίσχυε μέχρι σήμερα και ποιες αλλαγές επιφέρει ο νέος νόμος	217
• Ι.Κ.Α. Παλαιοί Ασφαλισμένοι (μέχρι 31.12.1992).....	219
• Ειδικά Ταμεία - Παλαιοί Ασφαλισμένοι (μέχρι 31.12.1992)	222
• Ι.Κ.Α. και Ειδικά Ταμεία - Νέοι Ασφαλισμένοι (από 1.1.1993).....	226
• Η Αναγνώριση πλασματικού χρόνου στις Ασφαλισμένες στο Ι.Κ.Α. Μητέρες για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος	229
• Ειδικότερου περιεχομένου αλλαγές στην Επικουρική Ασφάλιση.....	230
• Οι προοπτικές για τα βαρεια και ανθυγιεινά επαγγέλματα (BAE).....	232
Βιβλιογραφία	233
A. Ελληνική.....	235
B. Ξενόγλωσση	235

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1.	Εξέλιξη Μέσου Πραγματικού Μισθού και κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1990-2001)	108
Πίνακας 2.	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου 2002-2003	110
Πίνακας 3.	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου 1984-2003	110
Πίνακας 4.	Απασχόληση και Εργατικό δυναμικό	146
Πίνακας 5.	Οι μεταβολές της απασχόληση και της ανεργίας 2001	150
Πίνακας 6.	Μεταβολές της Πλήρους και Μερικής Απασχόλησης	151
Πίνακας 7.	Μεταβολές της ανεργίας ανά φύλο και ηλικία 2001	152
Πίνακας 8.	Ποσοστά ανεργίας στις περιφέρειες	159
Πίνακας 9.	Περιφερειακοί τύποι κατά Boudeville	162
Πίνακας 10.	Περιφερειακή απασχόληση κατά τομέα παραγωγής	163
Πίνακας 11.	Οι συνιστώσες απόκλισης - συμμετοχής των 13 περιφερειών (σε χιλιάδες).....	165
Πίνακας 12.	Ταξινόμηση περιφερειών βάσει των ΠΤ του Boudeville	168

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην Ελλάδα (%) 1992-2001 και πρόβλεψη για το 2002-2003	38
Διάγραμμα 2.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην Ελλάδα (%) 1961-2001 και πρόβλεψη 2002-2003.....	39
Διάγραμμα 3.	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην ΕΕ (%) 1961-2001 και πρόβλεψη 2002-2003.....	40
Διάγραμμα 4.	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2001 (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %).....	41
Διάγραμμα 5.	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2002-2003 (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %).....	41
Διάγραμμα 6.	Τιμές εγχώριων βιομηχανικών προϊόντων προς τιμές εισαγόμενων.....	43
Διάγραμμα 7.	Ιδιωτική κατανάλωση και πραγματικές αμοιβές εργασίας (% ετήσιες μεταβολές) 1961-2001 και πρόβλεψη 2002-2003	45
Διάγραμμα 8.	Ιδιωτική κατανάλωση και ΑΕΠ (% Ετήσιες μεταβολές) 1961-2001 και πρόβλεψη 2002-2003	45
Διάγραμμα 9.	Σύγκριση με τις επενδύσεις 1997-2001 και εκτίμηση 2002 (ΟΟΣΑ).....	46
Διάγραμμα 10.	Δημόσια κατανάλωση 1970-2001 και πρόβλεψη 2002.....	49

Διάγραμμα 11. Δημόσια κατανάλωση στη Νότια Ευρώπη 1970-2002.....	49
Διάγραμμα 12. Επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στην Ελλάδα και στην ΕΕ 1970-2001 και πρόβλεψη 2002.....	50
Διάγραμμα 13. Ιδιωτικές παραγωγικές επενδύσεις.....	51
Διάγραμμα 14. ΑΕΠ και πάγιες επενδύσεις κινητοί μέσοι 5 όρων.....	52
Διάγραμμα 15. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (1996-2002).....	54
Διάγραμμα 16. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (1996-2002) ανά μονάδα αύξησης του ΑΕΠ.....	54
Διάγραμμα 17. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα και στην ΕΕ.....	55
Διάγραμμα 18. Παραγωγικότητα της εργασίας (1996-2002)	55
Διάγραμμα 19. Απασχόληση (1996-2002)	56
Διάγραμμα 20. Δείκτης κερδοφορίας στην Ελλάδα.....	58
Διάγραμμα 21. Εμπορικό ισοζύγιο (% του ΑΕΠ) 1980-2001	59
Διάγραμμα 22. Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% του ΑΕΠ) 1979-2001	60
Διάγραμμα 23. Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών % του ΑΕΠ (2001)	62
Διάγραμμα 24. Η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας.....	62
Διάγραμμα 25. Ισοτιμία και λόγος εξαγωγών/εισαγωγών	63
Διάγραμμα 26. Μεριδία στην αγορά της ΕΕ.....	65
Διάγραμμα 27. Εμπορικό έλλειμμα με την ΕΕ (% του ΑΕΠ) 1960-2001 και πρόβλεψη 2002	65
Διάγραμμα 28. Πραγματικό ποσοστό φορολογία (φόροι επί των κερδών %)... ..	68
Διάγραμμα 29. Αυξήσεις πραγματικών μισθών ΕΕ (2001).....	71
Διάγραμμα 30. Αυξήσεις παραγωγικότητας της εργασίας στην ΕΕ (2001)	72
Διάγραμμα 31. Αυξήσεις πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας (2001).....	73
Διάγραμμα 32. Μέση πραγματική αμοιβή και παραγωγικότητα Επιχειρηματικός τομέας της οικονομίας 1981-2001	75
Διάγραμμα 33. Πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.....	76
Διάγραμμα 34. Παραγωγικότητα εργασίας και πραγματικοί μισθοί.....	77
Διάγραμμα 35. Αποδοχές δημοσίων υπαλλήλων στην ΕΕ Σε Ευρώ (1999).....	83
Διάγραμμα 36. Αγοραστική δύναμη αποδοχών δημοσίων υπαλλήλων στην ΕΕ ...	84
Διάγραμμα 37. Παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα L_Q της αντίστοιχης των άλλων χωρών	85
Διάγραμμα 38. Αμοιβές υπαλλήλων του δημοσίου τομέα στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1999).....	87
Διάγραμμα 39. Μέσες αποδοχές εργαζομένων στη γενική κυβέρνηση σε Ευρώ (1997)	90
Διάγραμμα 40. Αγοραστική δύναμη αποδοχών εργαζομένων στη γενική κυβέρνηση	90

Διάγραμμα 41. Αμοιβές εργασίας και παραγωγικότητα στον δημόσιο τομέα.....	91
Διάγραμμα 42. Μηνιαίες αποδοχές υπαλλήλων μεταποίησης σε ΜΑΔ (1998)	93
Διάγραμμα 43. Παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση σε ΜΑΔ βιομηχανικών προϊόντων (1998)	94
Διάγραμμα 44. Αμοιβές υπαλλήλων της μεταποίησης στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1998).....	95
Διάγραμμα 45. Αμοιβές εργασίας και παραγωγικότητα στην μεταποίηση (1998, >10 απασχολούμενοι.....	96
Διάγραμμα 46. Εμπόριο, μεταφορές και επικοινωνίες Μηνιαίες αποδοχές σε Ευρώ (1999)	98
Διάγραμμα 47. Συσχέτιση αμοιβών στο εμπόριο, τις μεταφορές και τις επικοινωνίες με την αντίστοιχη παραγωγικότητα ανά χώρα της ΕΕ	99
Διάγραμμα 48. Μεριδίο εργασίας στο προϊόν.....	100
Διάγραμμα 49. Ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος	101
Διάγραμμα 50. Δείκτης φτώχειας μετά τις κοινωνικές παροχές	102
Διάγραμμα 51. Κατώτατος μηνιαίος μισθός στην ΕΕ	104
Διάγραμμα 52. Αγοραστική δύναμη κατώτατων μισθών στην ΕΕ Σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (1998).....	105
Διάγραμμα 53. Κατώτατες μηνιαίες αποδοχές ως ποσοστό των μέσων αποδοχών της Μεταποίησης (Εργατών και Υπαλλήλων) 1999.....	107
Διάγραμμα 54. Εξέλιξη Μέσου πραγματικού μισθού και Κατώτατων πραγματικών αποδοχών 1990-2001	109
Διάγραμμα 55. Δείκτης πραγματικής σύγκλισης ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα % του μέσου όρου της ΕΕ-15 ..	116
Διάγραμμα 56. Παραγωγικότητα της Εργασίας στην Ελλάδα % του μέσου όρου της ΕΕ-15	119
Διάγραμμα 57. Ποσοστό Συμμετοχής στην Ελλάδα % του μέσου όρου της ΕΕ-15	122
Διάγραμμα 58. Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα προς τον μέσο όρο της ΕΕ-15	123
Διάγραμμα 59. Οι παράγοντες της κερδοφορίας	125
Διάγραμμα 60. Παραγωγικότητα της εργασίας και ένταση κεφαλαίου	126
Διάγραμμα 61. Παραγωγικότητα του κεφαλαίου Επιχειρηματικός τομέας της Οικονομίας 1981-2001	126
Διάγραμμα 62. Μεριδίο της Εργασίας στο προϊόν	127
Διάγραμμα 63. Κερδοφορία (απόδοση κεφαλαίου)	127
Διάγραμμα 64. Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία και ισοτιμία ισορροπίας.....	138

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Η ελληνική οικονομία την τελευταία δεκαετία αναπαράγεται σε συνθήκες νέων διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων καθώς και οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων. Ειδικότερα, η ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ζώνη του ευρώ το 2002, συνοδεύεται, εκτός των άλλων, από την ένταση της πολιτικής και επιστημονικής συζήτησης για το περιεχόμενο και τον χαρακτήρα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, προκειμένου να δημιουργηθούν οι συνθήκες βελτίωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας σε συνθήκες ενιαίου νομίσματος.

Στο πλαίσιο αυτό, η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, συνίσταται στην διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων που συντελούνται τα τελευταία χρόνια στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα της ελληνικής και διεθνούς οικονομίας.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, μεθοδολογικά, απαιτήθηκε η ανάλυση των εξελίξεων που συντελούνται στην παραγωγή, στην απασχόληση, στην ανεργία, στους μισθούς, στις εργασιακές σχέσεις και στην κοινωνική ασφάλιση, καθώς και η συσχέτισή τους με την ανάπτυξη, το παραγωγικό πλεόνασμα, τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, το εμπορικό ισοζύγιο και την πραγματική σύγκλιση.

Στην κατεύθυνση αυτής της προσέγγισης, τα πιο σημαντικά συμπεράσματα της Έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

1. Η σημερινή συγκυρία στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας με εξαίρεση την ανεργία και το εμπορικό ισοζύγιο. Οι θετικές επιδόσεις της οικονομίας (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας) έρχονται σε αντίθεση με τις παρατηρούμενες εισοδηματικές ανισότητες. Η μακροοικονομική σταθερότητα που επιτεύχθηκε κατά τα τελευταία έτη, καθώς και οι θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά τους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και των παραγωγικών επενδύσεων, έχουν αποφέρει πολλαπλά οφέλη, πλην όμως, σε άνισο βαθμό για τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Η πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, χάρη στην οποία επιτεύχθηκε η μείωση του πληθωρισμού, οδήγησε στην διάρκεια της δεκαετίας του 1990, σε αύξηση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων που εκτίθενται στον διεθνή ανταγωνισμό και σε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας, με το επιχείρημα της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής.
2. Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα και η αύξηση της παραγωγής, κατά την περίοδο 1995-2002, **συνοδεύεται από σημαντική αύξηση της παραγωγικό-**

τητας της εργασίας. Ως αποτέλεσμα της σχεδόν παράλληλης αύξησης του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας της εργασίας (σήμερα ανέρχεται στο 85% περίπου του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης), ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης μέχρι το 1998 παρέμεινε σταθερός και περίπου ίσος προς 0,7%. Κατά την τριετία 1997-2001, η απασχόληση μειώθηκε καθώς η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα. **Κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα, την περίοδο 1995-2001 ήταν η εγχώρια ζήτηση** η οποία αυξήθηκε κατά 3,8% και αναμένεται να παρουσιάσει περαιτέρω επιτάχυνση το 2002 (+4,1%) και το 2003 (+4,2%).

3. Οι ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές των μισθωτών κατά την περίοδο 1995-2001, παρουσίασαν συνολική αύξηση της τάξης του 20%. Μετά την αφαίρεση των φόρων, **το μέσο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των μισθωτών παρουσίασε την ίδια περίοδο αύξηση κατά 17%**, με αποτέλεσμα οι αυξήσεις αυτές στο μεγαλύτερο μέρος τους να αναπληρώνουν τις απώλειες των ετών 1990-1994. Ειδικότερα, κατά την περίοδο 1990-2001, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠΕΘΟ (2002) **ο μέσος πραγματικός μισθός γνώρισε μία αύξηση της τάξης του 0,64% ετησίως και σωρευτικά 7,9%**. Αν συγκρίνουμε τις αυξήσεις αυτές με την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών για την ίδια περίοδο 1990-2001, διαπιστώνουμε **ότι οι κατώτατοι πραγματικοί μισθοί και τα ημερομίσθια μειώνονται κατά -0,58% ετησίως και ότι η συνολική μείωση ανέρχεται σε -6,67%**. Σε ευρωπαϊκή σύγκριση, οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα σε ευρώ ανέρχονται στο 41% των αντίστοιχων αποδοχών στο Βέλγιο, στο 92% των κατώτατων αποδοχών στην Ισπανία, στο 42% των κατώτατων αποδοχών στην Γαλλία και στην Αγγλία, στο 47% των αντίστοιχων αποδοχών στην Ιρλανδία, στο 116% των κατώτατων αποδοχών στην Πορτογαλία, κ.ο.κ.
4. Οι δημόσιες επενδύσεις που αποτελούν ένα από τις σταθερότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, αυξάνονται από τις αρχές της δεκαετίας του 1998, με ετήσιο ρυθμό 3,7%. Το 1999, η αντίστοιχη αύξηση προσέγγισε το 6,9%, το 2000 ανήλθε σε 4,7%, το 2001 σε 7,4% και οι επιδόσεις του 2003-2003 προβλέπεται να είναι 9% και 7% αντίστοιχα.
5. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, είτε πρόκειται για ιδιωτικές, είτε για δημόσιες, είτε για κατασκευές, είτε για μηχανικό εξοπλισμό, **βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα και παρουσιάζουν μακροχρόνια άνοδο. Αξιοσημείωτη είναι η πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό κατά την τελευταία δεκαετία.** Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ένα μεγάλο μέρος της ζήτησης αυτών των επενδύσεων απευθύνεται στις επιχειρήσεις του εξωτερικού, με αποτέλεσμα, αντί της αύξησης της εγχώριας παραγωγής να αυξάνονται οι εισαγωγές. Ωστόσο, πέρα αυτής της διαρθρωτικής αδυναμίας, οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξο-

πλισμό αποτελούν ένδειξη της σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, αφού ο καινούργιος μηχανολογικός εξοπλισμός μεταφέρει τις νέες τεχνολογίες μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου.

6. Οι εξελίξεις που παρατηρούνται στην ελληνική οικονομία και στην διανομή του προϊόντος συνδέονται και με την κερδοφορία και την απόδοση του κεφαλαίου (Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα προς κεφαλαιακό απόθεμα). Όπως προκύπτει από την σχετική ανάλυση, η απόδοση του κεφαλαίου στην Ελλάδα αυξάνεται συνεχώς από το 1999. Το 2001 βρισκόταν στα επίπεδα κερδοφορίας του μέσου όρου της περιόδου 1960-1973. Για το 2003 αναμένεται ότι **η κερδοφορία θα υπερβαίνει το μέσο επίπεδο απόδοσης κεφαλαίου 1960-1973 κατά 6% περίπου.**
7. Το διευρυνόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, αποτελεί σημαντικό στοιχείο της εξωτερικής ανισορροπίας της ελληνικής οικονομίας. **Το έλλειμμα αυτό το 2000 ήταν -7% του ΑΕΠ και το 2001 ήταν -6,2% του ΑΕΠ.** Βέβαια, όπως αποδεικνύεται, ένα μεγάλο μέρος του εμπορικού ελλείμματος οφείλεται στις εισαγωγές μηχανολογικού εξοπλισμού, ως αποτέλεσμα της επενδυτικής προσπάθειας της ελληνικής οικονομίας. Σε διεθνή σύγκριση η Ελλάδα κατέχει την προτελευταία θέση στην κατάταξη των χωρών της ευρωπαϊκής ένωσης με κριτήριο το έλλειμμα. Με αυτά τα δεδομένα, το επίπεδο του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι τέτοιο, που δεν μπορεί να μην προβληματίζει σοβαρά την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα.
8. **Η μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μεταξύ 1981 και 2001 ήταν 27% (1981=100, 2001=73).** Είναι έτσι προφανές, ότι ο επιχειρηματικός τομέας της ελληνικής οικονομίας απολαμβάνει φθηνού εργατικού κόστους, γεγονός το οποίο θα έπρεπε να είχε προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα των επιχειρήσεων εκείνων που αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό, είτε από τις εισαγωγές στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού. Εντούτοις, η μείωση του κόστους εργασίας φαίνεται ότι τελικά μετατράπηκε περισσότερο σε αυξήσεις των κερδών και λιγότερο στην δημιουργία οργανωτικών, παραγωγικών, ερευνητικών και τεχνολογικών συνθηκών βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας, αφού το εμπορικό ισοζύγιο παρουσιάζει ελλειμματική εξέλιξη.
9. Με βάση τους «διαρθρωτικούς δείκτες» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα διακρίνεται **από οικονομικές ανισότητες.** Έτσι, το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων ελλήνων το 1998 ήταν 6,5 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων ελλήνων. Υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζουν η Πορτογαλία στην οποία ο αντίστοιχος δείκτης υπερβαίνει το 7 και η Ισπανία

στην οποία ο δείκτης είναι κατά τι υψηλότερος από όσο στην Ελλάδα (6,7). Στην Δανία, η αντίστοιχη διαφορά ανέρχεται σε 2,5 και στην Φιλανδία σε 3. Παράλληλα, οι κοινωνικές παροχές μειώνουν το ποσοστό των ατόμων που κινδυνεύουν από τη φτώχεια σε όλα τα κράτη-μέλη, όμως σε πολύ διαφορετικό βαθμό. Η μείωση κυμαίνεται από το 5-15% περίπου στην Ελλάδα και την Ιταλία, μέχρι πάνω από 70% στη Φιλανδία, με μέσο όρο μείωσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση το 31%.

- 10. Η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας έχει ξεκινήσει από το 1995 και βρίσκεται σε εξέλιξη.** Στην διάρκεια των ετών 1995-2002 το ΑΕΠ ανά κάτοικο έχει αυξηθεί σε σχέση με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην ευρωπαϊκή ένωση κατά 5 εκατοστιαίες μονάδες. Επίσης, η ελληνική οικονομία φαίνεται ότι διαθέτει επαρκή δυναμισμό για να συνεχίσει επί μακρόν την πορεία της πραγματικής σύγκλισης. Στην κατεύθυνση αυτή, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα το 2010 θα φθάσει στο 91% από 85% του μέσου όρου της ευρωπαϊκής ένωσης που είναι σήμερα. Αυτή η άνοδος κατά +3,5% της παραγωγικότητας της εργασίας αθροισμένη με τον ρυθμό μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού (+0,7%) δίνει τον δυνητικό ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης (+4,2%) και οδηγεί το ΑΕΠ ανά κάτοικο το 2010 στο 82% από το 70% του μέσου όρου της ευρωπαϊκής ένωσης που είναι σήμερα. Εάν θεωρηθεί ότι με την ασκούμενη οικονομική πολιτική θα επαληθευτούν οι προβλέψεις και κατά μέσο όρο θα συνεχισθεί η ίδια πορεία στο μέλλον, **θα χρειασθούν από σήμερα εικοσιτρία συνολικά έτη για να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση.**

Βέβαια, όλοι αυτοί οι υπολογισμοί πραγματοποιούνται με βάση τα στοιχεία της επίσημης οικονομίας. Εάν λάβουμε υπόψη μας την εκτεταμένη παραοικονομία στην Ελλάδα (35% του ΑΕΠ) που υπερβαίνει σημαντικά την αντίστοιχη παραοικονομία των άλλων χωρών-μελών (10% του ΑΕΠ) η πραγματική σύγκλιση στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά κάτοικο 100% του μέσου όρου της ευρωπαϊκής ένωσης) **θα πραγματοποιηθεί περίπου στο τέλος της τρέχουσας δεκαετίας**, με την προϋπόθεση ότι η παραοικονομία με τις αναγκαίες πολιτικές θα ενταχθεί στην επίσημη οικονομία και θα παράγει την αντίστοιχη προστιθέμενη αξία.

- 11. Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας μέχρι το 1998 οφειλόταν στην ταχεία αύξηση του εργατικού δυναμικού, η οποία υπερέκλυπε την αύξηση της απασχόλησης. Από το 1999, όμως, παρατηρείται στην Ελλάδα μείωση της απασχόλησης η οποία συνοδεύεται από ακόμη μεγαλύτερη μείωση του εργατικού δυναμικού, έτσι ώστε το ποσοστό ανεργίας να παρουσιάζει πτώση. Κατά το 2000, το ποσοστό ανεργίας σημείωσε πτώση από 11,7% στο 11,1% και το 2001 στο 10,2%. Η πτώση αυτή δεν αντιστοιχεί σε ουσιαστική εξέλιξη, αφού κυρίως δεν προέρχεται από αύξηση της απασχόλησης αλλά από την μείωση του εργατικού δυναμικού.**

12. Σε περιφερειακό επίπεδο, όπου η συνολική απασχόληση μειώνεται, η αύξηση της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών δεν ήταν ικανή να αντισταθμίσει τις μειώσεις των απασχολούμενων στη γεωργία και τη βιομηχανία. Αντίστροφα, στις περιφέρειες όπου η συνολική απασχόληση αυξάνεται, πρωταρχικό ρόλο στην αύξηση αυτή έχει ο τομέας των υπηρεσιών. Ειδικότερα, **μόνο τρεις περιφέρειες της χώρας**, αυτές της Αττικής, της Κεντρικής Μακεδονίας και της Δυτικής Ελλάδας, παρουσιάζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης μεγαλύτερο του εθνικού μέσου όρου. **Οι άλλες δέκα ελληνικές περιφέρειες** παρουσιάζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης μικρότερο από τον εθνικό μέσο όρο.
13. **Η προσαρμογή των αμοιβών στις ανάγκες της ευελιξίας θα ωθήσει στην ενίσχυση της αποκέντρωσης του τρόπου προσδιορισμού των αποδοχών.** Η αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγματεύσεως από το κεντρικό και κλαδικό επίπεδο προς την επιχείρηση και την περιφέρεια, η σύνδεση των αμοιβών με τα αποτελέσματα της επιχείρησης, η δυνατότητα απόκλισης των αμοιβών από τα κατώτατα όρια μισθών, ο περιορισμός της δυνατότητας επέκτασης της ισχύος των συλλογικών συμβάσεων, η σύνδεση της αμοιβής με την απόδοση και η προώθηση της εξασφάλισης της αμοιβής εργασίας, ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις που δεν διαθέτουν εργατική εκπροσώπηση, αποτελούν μέρος των εξελίξεων που αναμένονται να ενταθούν στον χώρο της ευρωζώνης. Η αποκέντρωση των διαπραγματεύσεων αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά και το συνδικαλιστικό κίνημα, εξαιτίας του περιορισμού του συντονισμού του στο εσωτερικό των κλάδων, γεγονός που απορρέει από τη μείωση της επιρροής και του ρόλου των κλαδικών συμβάσεων. Εκτός αυτού, η έλλειψη συντονισμού είναι δυνατόν να προκαλέσει την ενίσχυση του ανταγωνισμού μεταξύ των συνδικάτων, αναπαράγοντας τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων και την προσηλωσή τους, κατά κύριο λόγο, σε θέματα ανταγωνιστικότητας με όρους που συχνά καθορίζει η εργοδοσία.
14. Με το νόμο για την μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) **ξεκίνησε μια διαδικασία μεταρρύθμισης του ΣΚΑ** στην κατεύθυνση μιας σταδιακής μετάβασης σε τρία ταμεία κοινωνικής ασφάλισης (Ταμείο Μισθωτών, Ταμείο Αυτο-απασχολούμενων και Ταμείο Αγροτών). Ασφαλώς, η διαδικασία αυτή θα είναι μακρά και καθόλου εύκολη. Με το νέο νόμο του 2002 επιχειρείται η κατάστρωση της ενοποιητικής πορείας σε σχέση με την κοινωνική ασφάλιση του συνόλου της μισθωτής εργασίας. Οι ασφαλιστικές αλλαγές που επέφερε **ο νέος νόμος διακρίνονται σε δύο μεγάλες ενότητες διατάξεων.** Στην **πρώτη ενότητα** περιλαμβάνονται οι λεγόμενες «παραμετρικές» αλλαγές. Εδώ ανήκουν διατάξεις και ρυθμίσεις που επιφέρουν μεταβολές σε συγκεκριμένες «παραμέτρους» του ΣΚΑ (όρια ηλικίας συνταξιοδότησης, απαιτούμενος χρόνος ασφάλισης για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος, ποσοστό αναπλήρωσης, τρόπος υπολογισμού σύνταξης, προϋποθέσεις για θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος στα βαρέα και ανθυγιει-

νά επαγγέλματα, ποσοστό μείωσης σύνταξης λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης κλπ). Στη **δεύτερη ενότητα** περιλαμβάνονται πέντε σημαντικές θεσμικές αλλαγές. Πρώτον, η κατάστρωση, με βάση συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα, της ενοποιητικής πορείας ενοποίησης της κοινωνικής ασφάλισης της μισθωτής εργασίας (μετάπλαση του ΙΚΑ σε ένα ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Μισθωτών – ΕΤΑΜ). Δεύτερον, το νέο πλαίσιο λειτουργίας της Επικουρικής Ασφάλισης. Τρίτον, η αλλαγή του τρόπου χρηματοδότησης του ΙΚΑ με στόχο τη διασφάλιση της πλεονασματικής του λειτουργίας, μέχρι και το έτος 2032. Τέταρτον, η εισαγωγή του θεσμού των Ταμείων επαγγελματικής σύνταξης και πέμπτον, η σύσταση της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής.

Πρόλογος

Η ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ζώνη του ευρώ το 2002, χαρακτηρίζεται από θετικές επιδόσεις, με εξαίρεση την ανεργία και το εμπορικό ισοζύγιο.

Οι θετικές επιδόσεις της οικονομίας (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας) έρχονται σε αντίθεση με τις παρατηρούμενες εισοδηματικές και κοινωνικές ανισότητες.

Στο πλαίσιο αυτό καθώς και στην προοπτική της πραγματικής σύγκλισης, το ζητούμενο για την πορεία της ελληνικής οικονομίας επικεντρώνεται κυρίως στο επίπεδο της ανεργίας, στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στο επίπεδο της παραγωγικότητας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, στο επίπεδο των ανισοτήτων και στην έκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Στην Έκθεση αυτή όπως και στις άλλες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, επεξεργάζονται και αναλύονται τα ζητήματα αυτά, υπό το πρίσμα, ιδιαίτερα, της νέας πραγματικότητας που δημιουργείται σε ευρωπαϊκό (κυκλοφορία του ευρώ) και σε παγκόσμιο (ένταση της διεθνοποίησης) επίπεδο, προκειμένου οι συνδικαλιστικές οργανώσεις να κατανοήσουν τις σύγχρονες εξελίξεις και να παρέμβουν έγκαιρα με την διατύπωση τεκμηριωμένων προτάσεων, διεκδικώντας παράλληλα τις εναλλακτικές επιλογές που προτείνουν στην κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην χώρα μας.

Από την άποψη αυτή, το ΙΝΕ που δημιουργήθηκε για να προσφέρει στο ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα την επιστημονική γνώση και τεκμηρίωση οι οποίες είναι απαραίτητες για τη σύγχρονη συνδικαλιστική δράση, με την εκπόνηση, μεταξύ των άλλων, των μελετών και ερευνών έχει ανταποκριθεί με ποσοτική και ποιοτική επάρκεια στις ανάγκες των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Η Έκθεση του ΙΝΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2002, δεν φιλοδοξεί, ούτε θα μπορούσε να καλύψει πλήρως όλες τις πλευρές της ελληνικής οικονομίας. Θέτει όμως στην διάθεση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, των πολιτών και της επιστημονικής κοινότητας, επεξεργασίες που επικαιροποιούν, εμπλουτίζουν και ενσωματώνουν στις αναλύσεις τους τις νέες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου, ουσιαστικού και επιστημονικού προβληματισμού, για τις εξελίξεις της ελληνικής και διεθνούς οικονομίας, των μισθών και της ανισότητας στην διανομή του προϊόντος στην Ελλάδα και την ευρωπαϊκή ένωση, της απασχόλησης, της ανεργίας, της πραγματικής σύγκλισης, των εργασιακών σχέσεων και της κοινωνικής ασφάλισης.

Η Έκθεση αναφέρεται και σε άλλες πτυχές απ' αυτές των Εκθέσεων του 1999, του 2000 και του 2001, γεγονός που σημαίνει ότι θα πρέπει να συνεχιστεί στο ΙΝΕ η μελέτη και ο εμπλουτισμός και άλλων πτυχών της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας, με νέες αναλύσεις και νέες συγκρίσεις με μεγαλύτερη εμβάθυνση.

Έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο, η Έκθεση αυτή του ΙΝΕ αποκτά ένα χαρακτηριστικό επιστημονικής παρατήρησης, ανάλυσης και κατανόησης των σύγχρονων εξελίξεων στην ελληνική και ευρωπαϊκή οικονομία. Παράλληλα, τα συμπεράσματά της αποτελούν το γνωσιολογικό υπόβαθρο της επιχειρηματολογίας και των τεκμηριωμένων προτάσεων του συνδικαλιστικού κινήματος στην χώρα μας. Ελπίζοντας ότι η Έκθεση αυτή θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο για τα συνδικαλιστικά στελέχη, τους εργαζόμενους, τους πολίτες και τους επιστήμονες στην ανάπτυξη της δράσης τους και του επιστημονικού τους προβληματισμού για τα συγκεκριμένα προβλήματα και τις προοπτικές τους, και θεωρώντας ότι συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η σύγχρονη περίοδος που συμπίπτει με την τελευταία δεκαετία στην χώρα μας, χαρακτηρίζεται από νέες εξελίξεις και νέα φαινόμενα στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα της ελληνικής οικονομίας.

Οι εξελίξεις αυτές συντελούνται παράλληλα με την ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ζώνη του ευρώ, την ένταση της διεθνοποίησης, την αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, τις γνωσιολογικές και τεχνολογικές ανακατατάξεις καθώς και την τεχνική και οργανωτική ανασυγκρότηση της παραγωγικής διαδικασίας. Επίσης συντελούνται με τη διαφοροποίηση του στίγματος της διεθνούς οικονομίας, το οποίο στις μέρες μας συνδέεται, κατά κύριο λόγο, με το περιεχόμενο των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών, την ολοκλήρωση της νομισματικής ένωσης των κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ, τις νέες μορφές του διεθνούς καταμερισμού εργασίας και της τεχνολογίας με την ολοκληρωμένη διείσδυσή της στην παραγωγή και την κυκλοφορία.

Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων, η ελληνική οικονομία αναπαράγεται **με ένα μείγμα οικονομικής πολιτικής** το οποίο συνίσταται, με στόχο την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, από την απελευθέρωση των αγορών (αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου, εργασίας) καθώς και από την σταθεροποίηση των μακρο-οικονομικών και δημοσιονομικών μεγεθών, έχοντας ως αποτέλεσμα ένα συνδυασμό θετικών (μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, αύξηση της παραγωγικότητας) και αρνητικών επιδόσεων (έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ανεργία, εισοδηματικές και κοινωνικές ανισότητες).

Με βάση αυτά τα δεδομένα, **η πρόκληση** για την ελληνική οικονομία είναι «**ο δρόμος**» που απαιτείται να ακολουθήσει για την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης, δεδομένου ότι το ΑΕΠ ανά κάτοικο σήμερα μόλις υπερβαίνει το 70% του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους.

Η πρόκληση αυτή είναι η μεγαλύτερη που έχει βρεθεί η ελληνική οικονομία, αν ληφθεί υπόψη ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών, η σύγκλιση που έχει επιτευχθεί είναι μόνο κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες. Πώς όμως θα επιτευχθεί **η πραγματική σύγκλιση** και πως θα αυξηθεί το εισόδημα των ελληνικών πολιτών στα επίπεδα που απολαμβάνουν οι άλλοι πολίτες της ευρωπαϊκής ένωσης; Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα επικεντρώνεται: **πρώτον**, στην αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο, στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, στην μείωση του ποσοστού ανεργίας και στην αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό. **Δεύτερον**, στις συνθήκες και όρους της κεφαλαιακής συσσώρευσης, οι οποίοι καθορίζουν την εσωτερική δυναμική της

πραγματικής σύγκλισης. **Τρίτον**, στην ελλειμματική κατάσταση του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας, η οποία αναδεικνύεται ως ανασταλτικός παράγοντας της πραγματικής σύγκλισης.

Πράγματι, όπως αποδεικνύεται στην Έκθεση, η πραγματική σύγκλιση των τελευταίων ετών έχει πραγματοποιηθεί χάρη σε μία μόνο από τις τρεις συνιστώσες της, δηλαδή χάρη στην **σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας**. Το αρνητικό αποτέλεσμα των άλλων δύο παραγόντων, δηλαδή του αυξημένου ποσοστού ανεργίας και του μειωμένου ποσοστού ανεργίας και του μειωμένου ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, εξηγεί το γεγονός ότι ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας έχει φθάσει στα επίπεδα του 85% και το 2010 θα φθάσει στα επίπεδα του 91% του μέσου όρου της ευρωπαϊκής ένωσης, το ΑΕΠ ανά κάτοικο μόλις υπερβαίνει το 70% και το 2010 θα φθάσει στα επίπεδα του 82% του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους.

Επομένως, **για την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης** στην Ελλάδα δεν αρκεί μόνο η αύξηση της παραγωγικότητας αλλά αυτή θα πρέπει να συνοδευτεί από την μείωση της ανεργίας καθώς και από την αύξηση της συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό. Αυτό σημαίνει ότι ενώ η κατά κεφαλή παραγωγή του έλληνα εργαζόμενου δεν απέχει πολύ από τον μέσο όρο της ευρωπαϊκής ένωσης, εντούτοις αποδεικνύεται ότι εργάζεται και έχει εισόδημα ένα περιορισμένο ποσοστό (40%) του πληθυσμού που συμμετέχει στο εργατικό δυναμικό, σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό (45%) στις άλλες χώρες της ένωσης. Κατά συνέπεια αποδεικνύεται ότι **δεν εργαζόμαστε λιγότερο στην Ελλάδα αλλά εργαζόμαστε λιγότεροι** (Σ. Κωνσταντινίδης, 2002), αφού το ποσοστό ανεργίας συνεχίζει να παραμένει σε υψηλά επίπεδα.

Πως όμως η οικονομική πολιτική θα δημιουργήσει αυτές τις προϋποθέσεις;

- Θα τις δημιουργήσει με την απελευθέρωση ή με την ρύθμιση των αγορών;
- Η μείωση του κόστους εργασίας θα επιτευχθεί με την μείωση του πληθωρισμού και την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας ή θα επιτευχθεί με την βελτίωση του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας;
- Η μακροχρόνια βιωσιμότητα των μεγάλων και μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων θα επιτευχθεί με το φθηνό εργατικό δυναμικό και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων ή με την τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής, της ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και της βελτίωσης του επιπέδου εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού;
- Η αντιμετώπιση της ανεργίας στην χώρα μας θα επιτευχθεί με την μείωση του εργατικού δυναμικού ή με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα;

Προφανώς, η πορεία της ελληνικής οικονομίας σε συνθήκες ευρώ αλλά και ισχυρών πιέσεων του διεθνούς ανταγωνισμού, στην προοπτική επίτευξης της πραγματικής σύγκλισης, επιβάλλει τον προσανατολισμό της αναπαραγωγής της με όρους ανάπτυξης, παραγωγικού πλεονάσματος, τεχνολογικής και εργασιακής αναβάθμισης και όχι με όρους παραγωγικούς ελλείμματος, επενδυτικής στασιμότητας, δημοσιονομικής και εισοδηματικής πειθαρχίας, κοινωνικής απορύθμισης και εργασιακής υποβάθμισης.

Ο τεχνολογικός, παραγωγικός και αναπτυξιακός αυτός προσανατολισμός, τροφοδοτεί **με δυναμισμό** την πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την πραγματική σύγκλιση, η οποία δεν θα επιτευχθεί με την βελτίωση του επιπέδου της μιας συνιστώσας (παραγωγικότητα της εργασίας) αλλά με την βελτίωση του επιπέδου και των άλλων συνιστωσών (επίπεδο ανεργίας, ΑΕΠ ανά κάτοικο).

Θεωρούμε ότι η κοινωνικο-οικονομική αυτή πολιτική **της σύνθεσης** της παραγωγικής αποτελεσματικότητας με την εισοδηματική και κοινωνική ποιότητα, της ανάπτυξης με την απασχόληση, της οργάνωσης της εργασίας με τη βελτίωση των εργασιακών σχέσεων και της αναβάθμισης του εργασιακού περιβάλλοντος με την διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων αποτελεί την εναλλακτική επιλογή για την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η πραγματική σύγκλιση, σε συνθήκες ενιαίου νομίσιματος, ή θα επιτευχθεί με την **αύξηση του προϊόντος της οικονομίας και της απασχόλησης** ή θα επιτευχθεί **από διαφορετικό «δρόμο»** με την εφαρμογή του «παραδοσιακού υποδείγματος», δηλαδή φτηνό εργατικό δυναμικό, περιοριστικές εισοδηματικές πολιτικές, προώθηση ευέλικτων μορφών απασχόλησης και πολιτικές απορύθμισης του συστήματος κοινωνικής προστασίας, ο οποίος σημαίνει υψηλό επίπεδο πληθωρισμού διαβρώνοντας τα εισοδήματα, ανισότητα στην κατανομή του ΑΕΠ αφού τα κέρδη αυξάνονται με ταχύτερο ρυθμό και τέλος μείωση της ανεργίας με βραδύτερους ρυθμούς.

Με αφετηρία αυτούς τους προβληματισμούς, η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, συνίσταται στην διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων που συντελούνται τα τελευταία χρόνια στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα της ελληνικής και διεθνούς οικονομίας.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, μεθοδολογικά, απαιτείται η ανάλυση των εξελίξεων που συντελούνται στην παραγωγή, στην απασχόληση, στην ανεργία, στους μισθούς, στις εργασιακές σχέσεις και στην κοινωνική ασφάλιση, καθώς και η συσχέτισή τους με την ανάπτυξη, το παραγωγικό πλεόνασμα, τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, το εμπορικό ισοζύγιο και την πραγματική σύγκλιση.

Με άλλα λόγια αναλύονται **ως ολοκληρωμένο** κοινωνικο-οικονομικό σύνολο, οι παραγωγικές, οι τεχνολογικές, οι εισοδηματικές και οι κοινωνικο-ασφαλιστικές συνιστώ-

σες της πραγματικής οικονομίας και της πορείας της ελληνικής οικονομίας προς την πραγματική σύγκλιση. Βέβαια, το περιεχόμενο της Έκθεσης δεν αναφέρεται σε όλες τις πτυχές της ελληνικής οικονομίας. Αυτό σημαίνει ότι στο μέλλον η Έκθεση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, θα διευρύνει τον ορίζοντα της ανάλυσής της και σε άλλες πτυχές, διερευνώντας, εξειδικεύοντας και εμβαθύνοντας και άλλες πλευρές που αναφέρονται στην πραγματική οικονομία.

Η Έκθεση αποτελείται από **επτά** βασικά μέρη.

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, περιλαμβάνει τις θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, τις εισοδηματικές ανισότητες και τις πολιτικές για την πλήρη απασχόληση, την μείωση των ανισοτήτων και την διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Το δεύτερο μέρος της Έκθεσης που αναφέρεται στις εξελίξεις της ελληνικής και διεθνούς οικονομίας, περιλαμβάνει, την εξέλιξη του ΑΕΠ, των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, της παραγωγικότητας της εργασίας, το διευρυνόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, την φορολογία επί των κερδών και τον δείκτη κερδοφορίας στην Ελλάδα.

Το τρίτο μέρος της Έκθεσης το οποίο αναφέρεται στους μισθούς στην Ελλάδα και την ευρωπαϊκή ένωση, περιλαμβάνει τις μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2001, την σημασία της πραγματική σύγκλισης για τους μισθούς, την συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης, την εξέλιξη των αποδοχών των δημοσίων και ιδιωτικών υπαλλήλων, την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της ευρωζώνης καθώς και την ανισότητα στην διανομή του εισοδήματος.

Το τέταρτο μέρος της Έκθεσης το οποίο αναφέρεται στην πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας, περιλαμβάνει τους δείκτες της πραγματικής σύγκλισης, την διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου, την ανταγωνιστικότητα και τον χρονικό ορίζοντα της πραγματικής σύγκλισης στην Ελλάδα προς το μέσο όρο της ευρωπαϊκής ένωσης.

Το πέμπτο μέρος διερευνά τις εξελίξεις της απασχόλησης και της ανεργίας στην Ελλάδα και την ευρωπαϊκή ένωση καθώς και τις μεταβολές της απασχόλησης και των ανισοτήτων στις περιφέρειες στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1993-2001. Το μέρος αυτό ολοκληρώνεται με τις προτάσεις της ΓΣΕΕ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την απασχόληση του 2002.

Το έκτο μέρος που αναφέρεται στις σύγχρονες εξελίξεις αναφορικά με τις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την ευρωπαϊκή ένωση, επεξεργάζεται ειδικότερα τις μισθολογικές πολιτικές στην ζώνη του ευρώ και τις επιπτώσεις στα εθνικά συστήματα συλλογικής διαπραγμάτευσης καθώς και τα γραφεία προσωρινής απασχόλησης και δανεισμού εργαζομένων.

Το έβδομο μέρος που αναφέρεται στην μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, περιλαμβάνει την ανάλυση των «παραμετρικών» αλλαγών, το νέο πλαίσιο λειτουργίας της επικουρικής ασφάλισης, την χρηματοδότηση του ΙΚΑ με στόχο την πλεονασματική λειτουργία του μέχρι το έτος 2032, το πλαίσιο λειτουργίας των ταμείων επαγγελματικής σύνταξης και την σύσταση της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής. Το μέρος αυτό ολοκληρώνεται με τους συγκριτικούς πίνακες των παραμετρικών αλλαγών οι οποίοι περιλαμβάνουν τις ρυθμίσεις που ίσχυαν μέχρι σήμερα καθώς και τις αλλαγές που επιφέρει ο νέος νόμος.

Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

1.1. Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας και οι ανισότητες

Η σημερινή συγκυρία στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από τις θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας με εξαίρεση την ανεργία και το εμπορικό ισοζύγιο. Οι θετικές επιδόσεις της οικονομίας (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας) έρχονται σε αντίθεση με τις ανισότητες, εισοδηματικές ή άλλες, για τις οποίες διακρίνεται η Ελλάδα. Η μακροοικονομική σταθερότητα που επιτεύχθηκε κατά τα τελευταία έτη, καθώς και οι υψηλές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά τους ρυθμούς της οικονομικής μεγέθυνσης και των παραγωγικών επενδύσεων, έχουν αποφέρει πολλαπλά οφέλη, πλην όμως, σε άνισο βαθμό για τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Αντίθετα, οι εισοδηματικές και κοινωνικές ανισότητες, για τις οποίες διακρίνεται η ελληνική κοινωνία, εντάθηκαν με αφορμή την διαδικασία προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας στην πορεία της προς την ένταξη στη ζώνη του ευρώ. Η πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, χάρη στην οποία επιτεύχθηκε η μείωση του πληθωρισμού, οδήγησε στην διάρκεια της δεκαετίας του '90, σε αύξηση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων που εκτίθενται στον διεθνή ανταγωνισμό και σε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας, με το πρόσχημα της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τιμής.

Έτσι, κατά τα δεκαπέντε τελευταία έτη, οι εργαζόμενοι υπέστησαν την στασιμότητα ή και την μείωση των πραγματικών αποδοχών τους για να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα. Εντούτοις, το τίμημα το οποίο κατέβαλαν χρησιμοποιήθηκε, σε μεγάλο βαθμό, για την αύξηση της κερδοφορίας και όχι για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής. Βέβαια, για την πραγματοποίηση παραγωγικών επενδύσεων είναι αναγκαία συνθήκη το ύψος της τρέχουσας και της προσδοκώμενης κερδοφορίας να είναι ικανοποιητικό. Δεν γίνεται όμως κατανοητό, για ποιο λόγο η απόδοση του κεφαλαίου να είναι από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όταν οι δείκτες ανισότητας στην Ελλάδα, είτε αυτοί αφορούν στην αμοιβή εργασίας, είτε στην διανομή του εισοδήματος, είτε στην κοινωνική πολιτική και την εκπαίδευση, είναι από τους δυσμενέστερους μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε ότι αφορά τις αμοιβές της εργασίας, μολονότι το διαθέσιμο εισόδημα που αντιστοιχεί στον μέσο μισθό του επιχειρηματικού τομέα έχει αυξηθεί κατά την τελευταία πενταετία κατά 15% περίπου (σε πραγματικούς όρους) ως προς το 1981, αυτό συνέβη μετά από στασιμότητα της αγοραστικής δύναμης των μισθών επί 15ετία από τις αρχές της δεκαετίας του '80 έως το 1995, έτσι ώστε η σημερινή αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού να μην βρίσκεται πολύ υψηλότερα από ό,τι στην δεκαετία του '80 (βλ. αναλυτικά στο τρίτο μέρος της έκθεσης).

Για τους παραπάνω λόγους, η συνέχιση μιας πολιτικής διεύρυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων οδηγεί στην εδραίωση μεταξύ των λιγότερο εύπορων τάξεων του πληθυσμού, αισθήματος αδικίας, αφού η βελτίωση των οικονομικών δεικτών και οι θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας συνοδεύονται από διεύρυνση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων και δεν απολήγουν σε άνοδο της γενικής ευημερίας. Επομένως, η οικονομική πολιτική οφείλει να υπολογίζει σοβαρά την κοινωνική διάσταση των αποφάσεων της.

1.2. Πολιτική για την πλήρη απασχόληση, την μείωση των ανισοτήτων και τα κοινωνικά δικαιώματα

1.2.1. Πλήρης απασχόληση

Η έννοια της πλήρους απασχόλησης, όπως διαμορφώθηκε ιστορικά στην μεταπολεμική Ευρώπη, σήμαινε απασχόληση όλων όσων επιθυμούν να εργασθούν, με μισθούς και κοινωνική ασφάλιση που επιτρέπουν την αξιοπρεπή διαβίωση, σε αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας. Αντίθετα, κατά τα τελευταία έτη στην Ευρώπη (όπως εξάλλου και στις ΗΠΑ), ως πλήρης απασχόληση νοείται μεν η απασχόληση όσων επιθυμούν να εργασθούν, αλλά με όρους ευελιξίας, χαμηλών μισθών, ανισοτήτων, ανασφάλειας, και πολύ συχνά με αμφίβολο σεβασμό των συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας. Η ποιότητα των θέσεων εργασίας είναι ένα ζήτημα το οποίο δεν απασχολεί ούτε την οικονομική πολιτική, ούτε τις πολιτικές απασχόλησης. Ενώ η έννοια της πλήρους απασχόλησης της μεταπολεμικής Ευρώπης εμπνεόταν από την διακήρυξη της Φιλαδέλφειας για τα ανθρώπινα δικαιώματα, επομένως έθετε σε προτεραιότητα τους εργαζόμενους, η έννοια της πλήρους απασχόλησης που έχει επικρατήσει σήμερα **εντάσσεται στην προτεραιότητα της λειτουργίας των αγορών.**

Οι φορείς της οικονομικής πολιτικής και των πολιτικών της απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει επείγοντως και κατά προτεραιότητα να επανεξετάσουν το ζήτημα της ποιότητας των θέσεων εργασίας και συνολικότερα την αντίληψή τους για την πλήρη απασχόληση. Ανεργία, ανισότητες, κοινωνικός αποκλεισμός, επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, φτώχεια, μειωμένη προσπάθεια βελτίωσης της κοινωνικής πολιτικής, περιφερειακές ανισότητες, ανισότητες των δύο φύλων, είναι ζητήματα που πρέπει να επανεξετασθούν με γνήσιο ενδιαφέρον για τους λιγότερο εύπορους.

Σαν άμεσο στόχο για την μείωση της ανεργίας θα έπρεπε να υιοθετηθεί σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για όσες χώρες διατηρούν ποσοστό ανεργίας άνω του 4% συγκεκριμένων ποσοτικών στόχων και δέσμευση σε αυτούς τους στόχους ακριβώς όπως γίνεται για τα νομισματικά μεγέθη (τον πληθωρισμό, το δημόσιο έλλειμμα, το δημόσιο χρέος). Δεν γίνεται κατανοητό από τους πολίτες για ποιο λόγο η απόκλι-

ση ενός νομισματικού μεγέθους από τον στόχο εκλαμβάνεται ως ζήτημα μεγίστης σημασίας που κινητοποιεί τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, ενώ κάτι αντίστοιχο δεν συμβαίνει για την ανεργία (η άνοδος του πληθωρισμού κατά μία ποσοστιαία μονάδα, από το 2% στο 3% εκλαμβάνεται **ως παράγοντας σοβαρής αποσταθεροποίησης**, ενώ η διατήρηση της ανεργίας σε επίπεδα άνω του 10% εκλαμβάνεται **ως ανεπιθύμητη «παράπλευρη ζημιά»**).

Θεωρούμε ότι η μείωση του εργάσιμου χρόνου στις 35 ώρες χωρίς μείωση των αποδοχών, παραμένει επίκαιρη σε κάθε χώρα στην οποία το ποσοστό ανεργίας δεν υποχωρεί. Η επιβολή ευελιξιών στην αγορά εργασίας δεν θα οδηγήσει σε μείωση της ανεργίας (εξάλλου οι αγορές εργασίας στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται ήδη από ευρέως διαδεδομένες άτυπες ευελιξίες), αλλά σε επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και των αμοιβών.

1.2.2. Η δημοσιονομική πολιτική

Το Σύμφωνο Σταθερότητας θέτει ως μεσοπρόθεσμο στόχο για τη δημοσιονομική πολιτική των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους ισοσκελισμένους ή και πλεονασματικούς προϋπολογισμούς, όχι μόνον για να υπάρχουν περιθώρια αύξησης του ελλείμματος μέχρι 3% του ΑΕΠ σε έκτακτες συνθήκες ύφεσης, αλλά και γιατί έχει τεθεί ως προτεραιότητα η βαθμιαία μείωση του δημόσιου χρέους όλων των χωρών στο 60% του ΑΕΠ. Πέραν τούτου, διαφαίνεται πλέον στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατεύθυνση μακροχρόνιας μείωσης των φόρων ως κίνητρο επενδύσεων, η οποία θα συνοδεύεται από μείωση δαπανών. Επίσης, το όποιο δημοσιονομικό πλεόνασμα, συνιστάται να κατευθύνεται στη μείωση του χρέους και όχι σε κοινωνικές δαπάνες. Μια τέτοια πολιτική δίνει προτεραιότητα σε καθαρά οικονομικά κριτήρια έναντι κοινωνικών κριτηρίων και ως εκ τούτου συντηρεί το κοινωνικό έλλειμμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με άλλα λόγια, η διαφαινόμενη τάση στην δημοσιονομική πολιτική επικεντρώνεται στον περιορισμό των βαθμών ελευθερίας στην άσκηση αυτόνομης πολιτικής. Η πολιτική αυτή θεωρεί, ότι κάθε μακροοικονομική ανισορροπία θα αντιμετωπίζεται στο μέλλον με αλλαγές στους μισθούς και την διανομή του εισοδήματος (βλ. αναλυτικότερα στο τέταρτο μέρος της έκθεσης). Μια τέτοια κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής δεν είναι κοινωνικά δίκαιη και ως εκ τούτου επιβάλλεται να υπάρξει αλλαγή προτεραιότητας στην διάθεση του πρωτογενούς πλεονάσματος από το δημόσιο χρέος προς τις κοινωνικές δαπάνες, συμπεριλαμβανομένης της χρηματοδότησης της κοινωνικής ασφάλισης. Θεωρούμε ότι σε επίπεδο ΕΕ η χαλάρωση των ασφυκτικών κανόνων υπό τους οποίους ασκείται η δημοσιονομική πολιτική **δεν θα επιφέρει σοβαρές ανισορροπίες στην μακρο-οικονομική ισορροπία**. Αυτό σημαίνει ότι είναι δυνατή, η διόρθωση της άδικης διανομής του εισοδήματος με αναδιάρθρωση των δαπανών και των εσόδων (χωρίς να αλλάζει το συνολικό τους μέγεθος), έτσι ώστε να παραμένουν αμετάβλητα τα συνολικά μεγέθη.

1.2.3. Εισοδηματική πολιτική

Η εισοδηματική πολιτική, απαιτείται να αποσκοπεί στην σταθεροποίηση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν, δηλαδή στην σταθεροποίηση της διανομής του προϊόντος σε ένα ορισμένο επίπεδο, καθώς και στην σταθεροποίηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ.

Η σταθεροποίηση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν (δηλαδή των μεριδίων κατά τα οποία γίνεται η διανομή του εισοδήματος) θα πρέπει να γίνει σε επίπεδα που θα εξασφαλίζουν στα νοικοκυριά των εργαζομένων μια κανονική και αξιοπρεπή διαβίωση όπως αυτή ορίζεται από τα καταναλωτικά πρότυπα και τις ανάγκες τους. Με βάση την λογική ότι ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και η κερδοφορία δεν πρέπει να βασίζονται στην μείωση του κόστους εργασίας αλλά στην **διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** (ποιότητα προϊόντων, παραγωγικότητα του κεφαλαίου, οργάνωση της εργασίας, τεχνολογία κλπ), θεωρούμε ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον η πρόταση για **ενιαία ευρωπαϊκή σύμβαση εργασίας** σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία θα ορίζει ενιαίες αυξήσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση με αναφορά στις εθνικές παραγωγικότητες της εργασίας (έτσι ώστε το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κάθε χώρας ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ να παραμένει σταθερό). Μια τέτοια ρύθμιση θα δημιουργούσε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού με βάση την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και όχι με βάση το κόστος εργασίας. Επίσης, θα επέτρεπε στους μισθούς των χωρών της σύγκλισης, όπως η Ελλάδα, να συγκλίνουν με τον μέσο όρο της ΕΕ, επειδή η παραγωγικότητα της εργασίας στις χώρες αυτές αυξάνεται με ταχύτερους ρυθμούς.

1.2.4. Ιδιωτικοποιήσεις

Η έννοια των δημόσιων αγαθών διατηρεί την αξία της. Στα δημόσια αγαθά έχουν πρόσβαση τα άτομα με την ιδιότητα του πολίτη, στο όνομα **συλλογικών αξιών**, όπως η κοινωνική αλληλεγγύη, η κοινωνική συνοχή, η περιφερειακή ανάπτυξη, η προστασία του περιβάλλοντος. Η μετατροπή των δημόσιων αγαθών σε εμπορεύματα σε μια κίνηση γενικευμένης ιδιωτικοποίησης, όχι μόνον διευρύνει τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες και δημιουργεί νέες, αλλά υπονομεύει ταυτοχρόνως και όλες τις συλλογικές αξίες στις οποίες βασίζεται η έννοια του δημόσιου αγαθού, μαζί δε με αυτές υπονομεύει και την ιδιότητα του πολίτη όπως αυτή διαμορφώθηκε στην Ευρώπη. Οι αξίες αυτές, που βρίσκονται στον πυρήνα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου πρέπει να διατηρηθούν. Ως εκ τούτου, κάθε σχεδιασμός ιδιωτικοποίησης θα πρέπει να λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη του και τις κοινωνικές επιπτώσεις της.

1.2.5. Διαρθρωτικές πολιτικές για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Το εμπορικό ισοζύγιο και οι τρέχουσες συναλλαγές της Ελλάδας, με ή χωρίς τα καύσιμα, παρουσιάζουν σοβαρό και αυξανόμενο έλλειμμα όταν η οικονομία χρη-

σιμοποιεί πλήρως τις παραγωγικές της δυνατότητες. Αυτό θα δημιουργήσει κάποια στιγμή **την υποχρέωση να διορθωθεί η εξωτερική ανισορροπία**. Προκύπτει, από τις αναλύσεις του ΙΝΕ, ότι η ελληνική οικονομία με τα δυσμενή διαρθρωτικά χαρακτηριστικά κινδυνεύει να υποχρεωθεί να επιβραδύνει τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά των κυριότερων εμπορικών τους εταίρων, δηλαδή των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (η διόρθωση στο παρελθόν γινόταν με αλλαγές στην αλλαγή της συναλλαγματικής ισοτιμίας). Βραχυπρόθεσμα, είναι δυνατόν να αναλάβουν το βάρος της προσαρμογής οι επιχειρήσεις με μειώσεις των περιθωρίων κέρδους ή οι εργαζόμενοι με μειώσεις του κόστους εργασίας. Μακροπρόθεσμα, ωστόσο, η θέση της ελληνικής οικονομίας μπορεί να βελτιωθεί μόνον δια μέσου των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Το ενδεχόμενο μιας βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης (που θα ακολουθεί δηλαδή ρυθμούς μικρότερους από τον ρυθμό δυνητικής παραγωγής) εντός της ΟΝΕ, εμφανίζεται ως ένα πραγματικό ενδεχόμενο, εφ' όσον διατηρούνται αμετάβλητα τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό, η ύπαρξη πολιτικών που θα αποσκοπούσαν στην τεχνολογική και οργανωτική αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος, στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, στην βελτίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού, στον εκσυγχρονισμό πεπαλαιωμένων εργασιακών διαδικασιών, είναι αναγκαία. Η υποβάθμιση της βιομηχανικής πολιτικής που επικρατεί σήμερα, καθώς και η εναπόθεση όλων των ελπίδων για την λύση όλων των προβλημάτων στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών, βρίσκονται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση.

Όσον αφορά στις εργασιακές σχέσεις, η κατεύθυνση προώθησης των ευελιξιών, όπως έχει αποδειχθεί, δεν είναι η ενδεδειγμένη. **Η μεγαλύτερη πρόκληση δεν είναι η ευελιξία και η απορύθμιση αλλά η ικανότητα των επιχειρήσεων να συνδυάσουν:** (α) την ανάγκη για πολύ-ειδίκευση των εργαζομένων με στόχο την βελτίωση της παραγωγικότητας και της ποιότητας, και (β) τις προσδοκίες των εργαζομένων ως προς την εξέλιξη των αποδοχών και της επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους. Οι σύγχρονες επιχειρήσεις δεν μπορούν πλέον να βασίζονται στην ανταγωνιστικότητα τους στην συστηματική συρρίκνωση των μισθών δεδομένου ότι υπάρχει αντίφαση μεταξύ της «ανταγωνιστικότητας κόστους» και της ποιότητας της εργασίας στα πλαίσια της νέας οργάνωσης της παραγωγής. Για την Ελλάδα υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι στην εγχώρια βιομηχανία έχει εκκινήσει μια διαδικασία εκσυγχρονισμού διαμέσου των αυξημένων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Ωστόσο, ο τεχνολογικός και οργανωτικός εκσυγχρονισμός της μεταποίησης έχει ακόμη περιορισμένες επιπτώσεις στην παραγωγική της ισχύ και στην ανταγωνιστικότητά της. Αυτό το μέτριο αποτέλεσμα μπορεί να ερμηνευθεί με δύο παράγοντες: **Πρώτον**, ο ρυθμός του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού παραμένει βραδύς και υπολείπεται σημαντι-

κά του αντίστοιχου της δεκαετίας του '60. **Δεύτερον**, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο έχει εκκινήσει ουσιαστικά ο εκσυγχρονισμός, είναι μικρό για να βρεθούν οι αναγκαίες προσαρμογές στις απαιτήσεις της τεχνολογικής αλλαγής. Κι' αυτό γιατί, η παραγωγική αναβάθμιση και η προσαρμογή της εργασίας στις νέες απαιτήσεις, χρειάζονται εκπαίδευση των παραγωγών, πολιτικές υποκίνησης στην εργασία και στην εκμάθηση, αλλαγές στην οργάνωσή της και διαχείριση των νέων εργασιακών αντιθέσεων που αναδύονται στους χώρους παραγωγής. Αυτή η καθυστέρηση στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό αντανακλάται στα στοιχεία του εξωτερικού εμπορίου. Αυτό το γεγονός μας οδηγεί σε ένα βασικό συμπέρασμα: Η πολιτική που ασκήθηκε μέχρι σήμερα, βασιζόταν στην αντίληψη ότι η αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς της θα επέλθει δια μέσου ενός μηχανισμού αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και της συνακόλουθης αύξησης της κερδοφορίας. Επιπλέον, θεώρησε ως μέσο για την επίτευξη αυτών των στόχων, τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας. Η βασική επιδίωξη αυτής της πολιτικής ήταν η αποκατάσταση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου, γιατί, μια αύξηση της κερδοφορίας θα προκαλούσε, υποτίθεται, μια αντίστοιχη άνοδο των παραγωγικών επενδύσεων. Παράλληλη επιδίωξη αυτής της πολιτικής ήταν και η πτώση του κόστους εργασίας, ώστε να προκαλέσει μια ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η οποία με τη σειρά της θα οδηγούσε σε βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων και αύξηση της παραγωγής. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, μετά από αρκετά έτη εφαρμογής αυτής της πολιτικής, δεν είναι εύκολο να επαληθευθούν οι προσδοκίες της. Καταρχήν, η σχέση του κόστους εργασίας και της ανταγωνιστικότητας παραμένει αμφίβολη και οι επιδόσεις των χωρών με το υψηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας στην παγκόσμια αγορά παραμένουν εξαιρετικές. Αλλά και αντίστροφα, οι επιδόσεις πολλών χωρών με χαμηλούς μισθούς δεν παρουσίασαν βελτίωση. **Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι και η περίπτωση της Ελλάδας, στην οποία το μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ 1981 και 2001 μειώθηκε περίπου κατά 27% σε πραγματικούς όρους, εξέλιξη που δεν εμπόδισε την διαρκή επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας όπως αυτή εμφανίζεται στις επιδόσεις της χώρας στο διεθνές εμπόριο.** Η αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών, όπως αποδεικνύει η ελληνική εμπειρία, προκαλεί μια σημαντική μείωση του κόστους εργασίας, η οποία όμως δεν μετατρέπεται σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας καθώς μεταξύ των δύο μεγεθών (του κόστους εργασίας και της ανταγωνιστικότητας) υπάρχει μια πολύ ασθενής σχέση εξάρτησης. Απλώς, η μείωση του κόστους εργασίας οδήγησε σε άνοδο των κερδών και το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας παρουσιάζει μια κατάσταση που πρέπει να προβληματίσει σοβαρά την οικονομική πολιτική.

Εάν, όμως, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό αυξάνονται, το μοναδιαίο κόστος εργασίας έχει μειωθεί, οι εξαγωγικές αγορές μεγεθύνονται ταχύτατα, και παρόλα

αυτά ο όγκος των εξαγωγών μειώνεται, δεν μπορεί παρά να ευθύνεται γι' αυτό η μειωμένη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Αυτό ενισχύει την άποψή μας για την εφαρμογή μιας βιομηχανικής πολιτικής για την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Τίθεται, βέβαια, το ερώτημα εάν είναι δυνατή η εφαρμογή της μέσα στο περιοριστικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ουσιαστικά συνιστά **την προώθηση των οριζόντιων πολιτικών**.

Θεωρούμε ότι η ουδετερότητα των οριζόντιων πολιτικών ως προς την κλαδική διάρθρωση είναι αμφισβητήσιμη. Ανάλογα με τον προσδιορισμό των κρατικών χρηματοδοτήσεων για οριζόντια μέτρα, ορισμένες επιχειρήσεις επωφελούνται περισσότερο από άλλες: η χρηματοδότηση για την δημιουργία δικτύων μεταφορών ή για την προστασία του περιβάλλοντος δεν συνεισφέρει ίσα οφέλη σε όλες τις επιχειρήσεις. Το ίδιο θα συμβεί εάν η χρηματοδότηση κατευθυνθεί στην έρευνα ή στην κατάρτιση. Με άλλα λόγια, πίσω από κάθε οριζόντια ενέργεια κρύβεται μια κάθετη δράση. Το κράτος μπορεί να αναλάβει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος της χώρας. Είναι δυνατό, επομένως, να διατηρήσουμε άθικτο τον ανταγωνισμό και ταυτόχρονα να ενισχύσουμε συγκεκριμένες παραγωγικές δραστηριότητες διαμέσου οριζόντιων επιλεκτικών πολιτικών.

Σε ότι αφορά την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων στην κατεύθυνση της αναβάθμισης της εργασίας μέσα στις διαδικασίες παραγωγής είναι πολύ πιο σημαντική από την κατεύθυνση της ευελιξίας και της απορύθμισης.

1.3. Η πραγματική σύγκλιση

Ως οικονομική σύγκλιση σε μια περιοχή που συγκροτείται από εθνικά κράτη, νοείται η αυξανόμενη ευθυγράμμιση των οικονομικών μεταβλητών των λιγότερο εύπορων χωρών με τον μέσο όρο της ευρύτερης περιοχής. Σε αντίθεση με την **ονομαστική σύγκλιση** που αφορά στα νομισματικά μεγέθη, η πραγματική σύγκλιση αφορά στα πραγματικά μεγέθη, δηλαδή στο εισόδημα ανά κάτοικο, στην παραγωγικότητα της εργασίας, στην αγοραστική δύναμη των μισθών, στις κοινωνικές δαπάνες ανά κάτοικο και στην απασχόληση. Γι' αυτό, όταν διατυπωθεί **η επιδίωξη της πραγματικής σύγκλισης** εννοείται η σταδιακή εξίσωση της ευημερίας των λαών της Ευρώπης, ακριβέστερα, εννοείται η άνοδος της ευημερίας των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών έως ότου προσεγγίσει τουλάχιστον τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ωστόσο, η πραγματική σύγκλιση δεν αποσκοπεί μόνο στην άνοδο της ευημερίας των πολιτών. Αποτελεί και μια αναγκαία συνθήκη για την επιτυχία του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης, για τον εξής λόγο: Όταν οι χώρες που συμμετέχουν στην Ένωση, έχουν επίπεδα ανάπτυξης ή διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν πολύ μεταξύ τους (όταν δηλαδή δεν υπάρχει πραγματική σύγκλιση), τότε οι διαφορές στις οποίες υπόκειται κατά καιρούς η οικονομία έχουν άνισα κατανομημένες

επιπτώσεις στις χώρες μέλη (οι διαταραχές αυτές συχνά αναφέρονται ως «ασύμμετροι κίνδυνοι»). Απαιτείται τότε η άσκηση οικονομικών πολιτικών που συχνά οδηγούν σε επώδυνες προσαρμογές. Η πραγματική σύγκλιση, λοιπόν, δεν έχει μόνον κοινωνικό περιεχόμενο αλλά θα έπρεπε να αποτελεί και οικονομικό στόχο πρώτης προτεραιότητας.

Για να επιτευχθεί όμως η πραγματική σύγκλιση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει οι περιοχές αυτές να εξασφαλίσουν τουλάχιστον δύο βασικούς παράγοντες: πρώτον, να συσσωρεύσουν, και μάλιστα με ταχείς ρυθμούς πάγιο κεφάλαιο που ενσωματώνει τις νέες τεχνολογίες, και δεύτερον να βελτιώσουν το επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτό γιατί εισερχόμαστε σε μια κοινωνία βασισμένη στην γνώση, σε μια εποχή κατά την οποία οι παραγωγικές διαδικασίες απαιτούν την υψηλή ποιότητα της εργασίας ως προϋπόθεση της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας. Στην βιομηχανία και στις υπηρεσίες αναπτύσσεται πλέον ένα σύγχρονο παραγωγικό σύστημα που απαιτεί την απόκτηση σημαντικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Επομένως, **η εργασία** έχει ένα πολύ σημαντικό ρόλο να αναλάβει στην διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης. Για τον λόγο αυτό, δεν μπορεί παρά να της αποδοθούν αυτά που της αναλογούν, όχι μόνο ως αμοιβή, αλλά και ως αναγνώριση, και **ως ποιότητα ζωής**.

Αυτές οι αλλαγές εμπεριέχουν μια σειρά ευκαιριών, αλλά και μια σειρά κινδύνων: με τον επαναπροσδιορισμό των ισορροπιών της κοινωνικής και της οικονομικής ζωής, οι αλλαγές στις ρυθμίσεις και τους θεσμούς που διέπουν την οικονομική και κοινωνική ζωή, δίνουν την θέση τους σε νέες πραγματικότητες. Με δυο λόγια, η πραγματική σύγκλιση απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία που εμπεριέχουν κινδύνους που θα πρέπει να λάβει υπόψη της η οικονομική και κοινωνική πολιτική. **Η κοινωνική αλληλεγγύη πρέπει να τεθεί στο κέντρο των αξιών της νέας οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης** που αναδύεται, γιατί η κοινωνική αλληλεγγύη είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

ΜΕΡΟΣ 2

Η ελληνική οικονομία. Εξελίξεις και προοπτικές

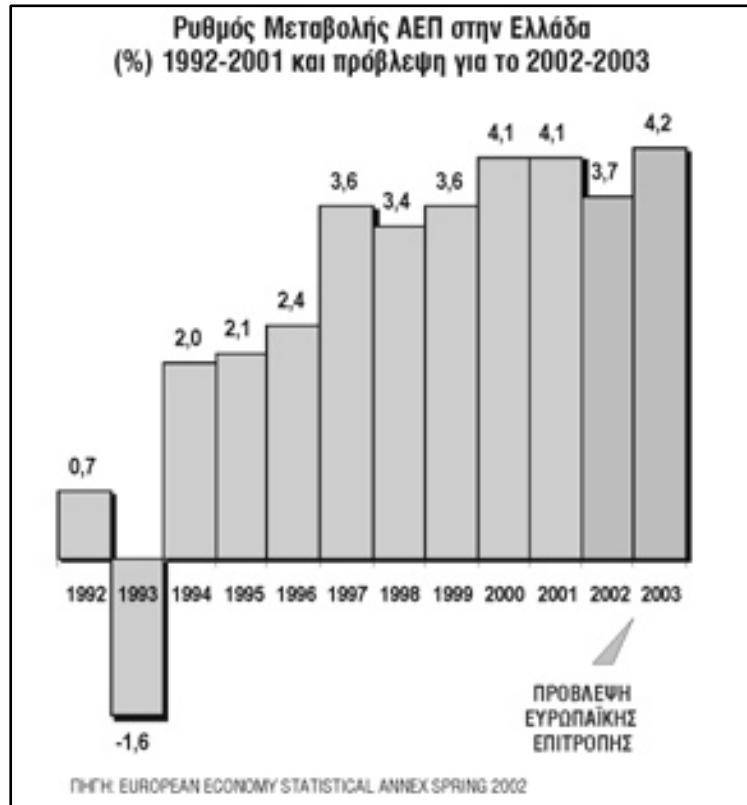
Η ελληνική οικονομία. Εξελίξεις και προοπτικές

2.1. Μεγέθυνση του ΑΕΠ (1995-2001) και προβλέψεις (2002-2003)

Κατά το 2001, προστέθηκε ένα επιπλέον έτος στην ανοδική πορεία της ελληνικής οικονομίας (Διάγραμμα 1). Από το 1996, το ΑΕΠ στην Ελλάδα μεγαθύνεται ταχύτερα από όσο ο μέσος όρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και σύμφωνα με όλες τις προβλέψεις, η διαδικασία αυτή θα συνεχισθεί και στην διάρκεια της διετίας 2002-2003. Κατά τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Spring 2002 Economic Forecasts)¹, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να αυξηθεί από 4,1% το 2001 σε 3,7% το 2002 και σε 4,2% κατά το 2003. Οι αντίστοιχες επιδόσεις του συνόλου των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν 1,7% κατά το 2001, και αναμένεται να ανέλθουν σε 1,5% το 2002 και 2,9% το 2003. Παρόμοιες με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι και οι προβλέψεις της πρόσφατης έκθεσης του ΟΟΣΑ για την ελληνική οικονομία (Economic Outlook No 71, Ιούνιος 2002). Συγκριτικά με το προηγούμενο έτος, οι προσδοκίες σχετικά με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας δεν έχουν μεταβληθεί ιδιαίτερα αν και είναι κατά τι πιο απαισιόδοξες, εξαιτίας της επιδείνωσης που παρουσίασε η παγκόσμια οικονομία κατά το 2001-2002. Εάν οι προβλέψεις για την ελληνική οικονομία επαληθευθούν, θα έχει πραγματοποιηθεί ακόμη ένα βήμα προς την πραγματική σύγκλιση (βλ. αναλυτικά στο τέταρτο μέρος της έκθεσης).

1 Η ανάλυση του δεύτερου μέρους της Έκθεσης βασίζεται στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατ' εξαίρεση δε σε στοιχεία από άλλες πηγές.

Διάγραμμα 1

Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ακολούθησε πτωτική πορεία από το 1974 έως το 1985 (όπως φαίνεται στην εξομάλυνση της σχετικής χρονολογικής σειράς στο Διάγραμμα 2). Μέχρι το 1994, η τάση σταθεροποιήθηκε σε χαμηλά επίπεδα (μικρότερα του 2% ετησίως), και στην συνέχεια, το 1995 ξεκίνησε η ανοδική πορεία που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η πτώση της δεκαετίας 1974-1985 και της στασιμότητας 1986-1994, αλλά και η άνοδος που ακολούθησε σχετίζονται άμεσα με την πορεία ορισμένων κρίσιμων μεγεθών που αφορούν στην συσσώρευση παραγωγικού κεφαλαίου (η σχετική ανάλυση περιλαμβάνεται στο τέταρτο μέρος της έκθεσης, όπου διερευνάται εάν έχουν τεθεί σταθερές βάσεις για την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε ένα μακρό κύμα ανάπτυξης).

Ταυτόχρονα με την **ανάκαμψη της παραγωγής**, κατά την περίοδο 1995-2002, παρουσιάστηκε **σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας**, συνδεδεμένη και με την αύξηση της παραγωγής (η επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης συστηματικά επιταχύνει και την παραγωγικότητα της εργασίας). Η εξομάλυνση πάντως των χρονολογικών σειρών της παραγωγικότητας της εργασίας δείχνει ότι η άνοδος που εκδηλώθηκε μετά το 1995 αποτελεί συνέχεια μιας αργόσυρτης ανάκαμψης που έχει ξεκινήσει από το 1986-1987.

Διάγραμμα 2

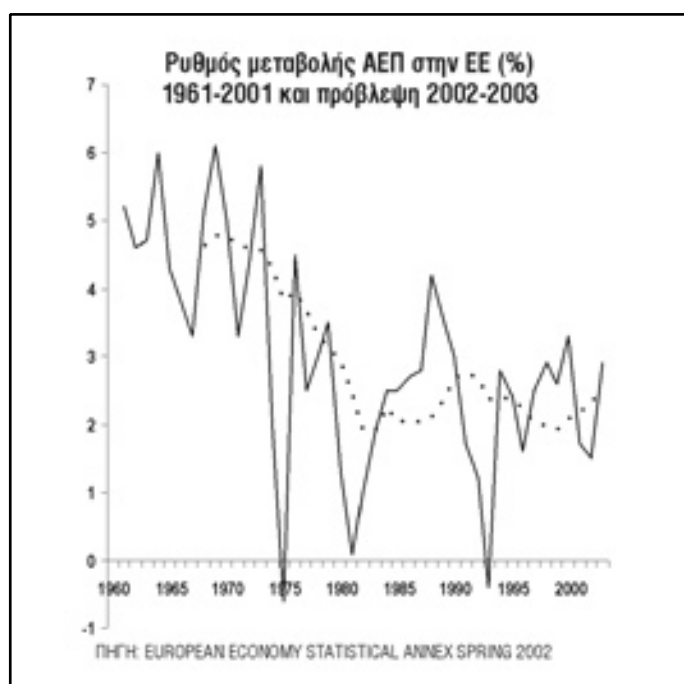
Η εξέλιξη αυτή στον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα διαφέρει από την αντίστοιχη εξέλιξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, η επιβράδυνση του ευρωπαϊκού ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε από το 1974 μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80. Έκτοτε, ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ έχει σταθεροποιηθεί στο επίπεδο του 2% και η εξομάλυνση της χρονολογικής σειράς δεν παρέχει ενδείξεις ανατροπής της υπάρχουσας μακροχρόνιας τάσης.

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες που συγκλίνουν προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία, οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα κατά το 2002-2003 (Διάγραμμα 5) αναμένεται να είναι υψηλότεροι από τους αντίστοιχους ρυθμούς στην Πορτογαλία και την Ισπανία, όπου η μεγέθυνση θα είναι αντίστοιχα 1,9% και 2,6%. Οι επιδόσεις της Ιρλανδίας, αντίθετα, θα παραμείνουν υψηλότερες από όλες τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης 4,8% για το 2002-2003). Βέβαια, οι επιδόσεις της Ιρλανδίας έχουν μειωθεί σε σχέση με τις θεαματικές αυξήσεις του δευτέρου ημίσεως της δεκαετίας του '90 όταν το ΑΕΠ αυξανόταν με ρυθμό περίπου 8%-10%

ετησίως². Έτσι, στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης κατά το 2002-2003, η ελληνική οικονομία καταλαμβάνει την δεύτερη θέση (μαζί με το Λουξεμβούργο), μετά την Ιρλανδία.

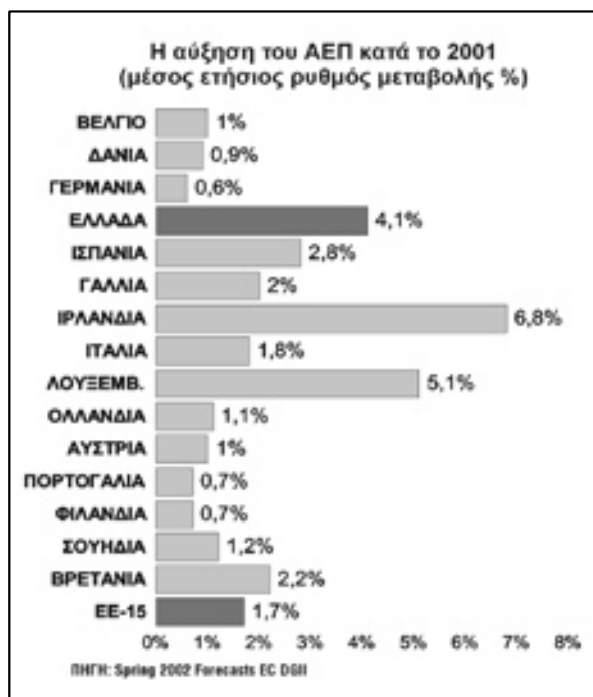
Οι θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας εκδηλώνονται και στο γεγονός ότι κατά το 2001 υπήρξε επιβράδυνση στους ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης πλην της Ελλάδας (Διάγραμμα 4). Ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κατά το 2001 ήταν 1.7% έναντι 4.1% στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 3

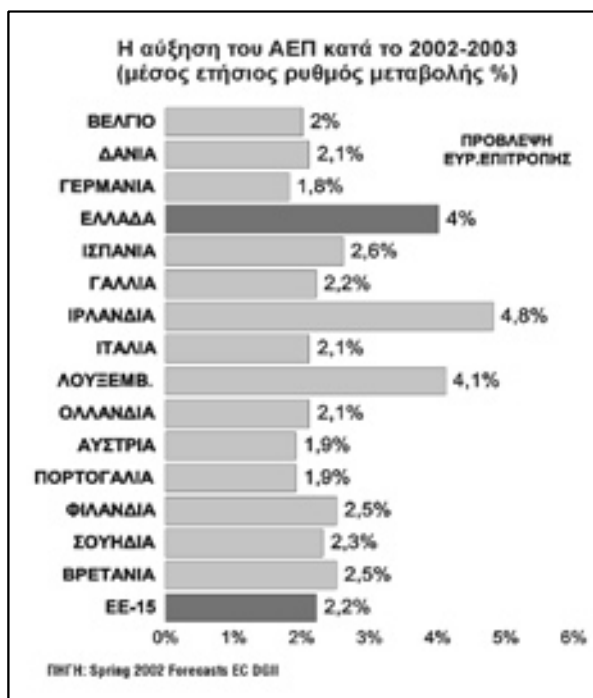

2 Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μεταξύ ΑΕΠ ανά κάτοικο και Ακαθαρίστου Εισοδήματος ανά κάτοικο στην Ιρλανδία υπάρχει ένα χάσμα της τάξης του 15% (σύμφωνα με υπολογισμούς του Economist) καθώς η αύξηση του προϊόντος έχει βασισθεί σε μεγάλο βαθμό στην εγκατάσταση αμερικανικών πολυεθνικών και ο επαναπατρισμός ενός μεγάλου μέρους των κερδών δημιουργεί την εν λόγω διαφορά μεταξύ προϊόντος και εισοδήματος. Με άλλα λόγια, η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ιρλανδία δεν αντικατοπτρίζει μια ισόποση βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της χώρας αυτής.

Διάγραμμα 4

Διάγραμμα 5

Ως αποτέλεσμα της σχεδόν παράλληλης αύξησης του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας της εργασίας, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης μέχρι το 1998 παρέμεινε σταθερός και περίπου ίσος προς 0,7%. Στην συνέχεια, ωστόσο, κατά την τριετία 1999-2001, η απασχόληση μειώθηκε καθώς η παραγωγικότητα της εργασίας ανήλθε σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα (βλ. αναλυτικά για τις εξελίξεις στην απασχόληση, την ανεργία και το εργατικό δυναμικό, στο πέμπτο μέρος της έκθεσης). Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την απασχόληση κατά την διετία 2002-2003, ανέρχονται σε αύξηση 0,4% ετησίως. Η επιδείνωση των προσδοκιών φαίνεται στο γεγονός ότι σύμφωνα με τις αντίστοιχες περυσινές προβλέψεις της Επιτροπής η απασχόληση θα αυξανόταν το 2001-2002 περίπου κατά 1,5% ετησίως. Οι προβλέψεις του ΟΟΣΑ για την απασχόληση το 2002-2003, είναι 0,4% (2001) και 0,7% (2002).

Κατά το έτος 2001, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη της περιόδου 1995-2001, η κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν η εγχώρια ζήτηση, η οποία αυξήθηκε κατά 3,8% και αναμένεται να παρουσιάσει περαιτέρω επιτάχυνση το 2002 (+4,1%) και το 2003 (+4,2%). Οι προβλέψεις αυτές, και πάλι είναι λιγότερο αισιόδοξες από τις αντίστοιχες περυσινές, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέμενε αύξηση +4,6% για το 2001 (πραγματοποιήθηκε 3,8%) και 4,9% για το 2002 (για το οποίο τώρα προβλέπει +4,1%)³.

Οι εξωτερικές συναλλαγές της χώρας είχαν αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ σε ολόκληρη την περίοδο από το 1986 και μετά, εξαιτίας της ανατίμησης της δραχμής. Βέβαια, η υποτίμηση του 1998 συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση της παραγωγής, καθώς αποδυνάμωσε την εκτροπή ενός σημαντικού μεριδίου της εγχώριας ζήτησης προς τις εισαγωγές και ευνόησε τις εξαγωγές: Έτσι, ενώ η αρνητική συμβολή τού εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά το 1996-1998 ανερχόταν περίπου σε -1,5% ετησίως, κατά το 1999 ήταν θετική κατά 0,2%. Ωστόσο, η συμβολή των εξωτερικών ανταλλαγών της χώρας στην διαμόρφωση του ΑΕΠ ήταν εκ νέου αρνητική κατά το 2000 (-0,4%) και το 2001 (-0,1%) αναμένεται δε ότι κατά το 2002-2003 θα υπάρξει περαιτέρω επιδείνωση κατά -0,3%⁴. Στο Διάγραμμα 6, φαίνεται η εξέλιξη των τιμών των εγχωρίων βιομηχανικών προϊόντων που παράγονται για εσωτερική κατανάλωση σε σύγκριση με τις τιμές των εισαγομένων προϊόντων. Από την εξέλιξη του δείκτη αυτού φαίνεται ότι τα εγχώρια προϊόντα έγιναν ακριβότερα έναντι των εισαγομένων (παρόλο που η συναλλαγματική ισοτι-

3 Για τις εφετινές προβλέψεις βλ. στο *Spring 2002 Economic Forecasts EC* και για τις περυσινές στην αντίστοιχη έκδοση του 2001.

4 Τα στοιχεία προέρχονται από το *Economic Outlook No 71 / June 2002*.

μία της δραχμής δεν δικαιολογούσε μια τέτοια εξέλιξη, όπως έχουμε δείξει στην ετήσια έκθεση του ΙΝΕ του έτους 2001). Αυτό που κατέστησε ακριβότερα τα εγχώρια προϊόντα ήταν η αύξηση των περιθωρίων κέρδους. Κατά το 2001, η σχέση τιμών εγχωρίων / εισαγομένων δεν παρουσίασε περαιτέρω επιδείνωση.

Διάγραμμα 6

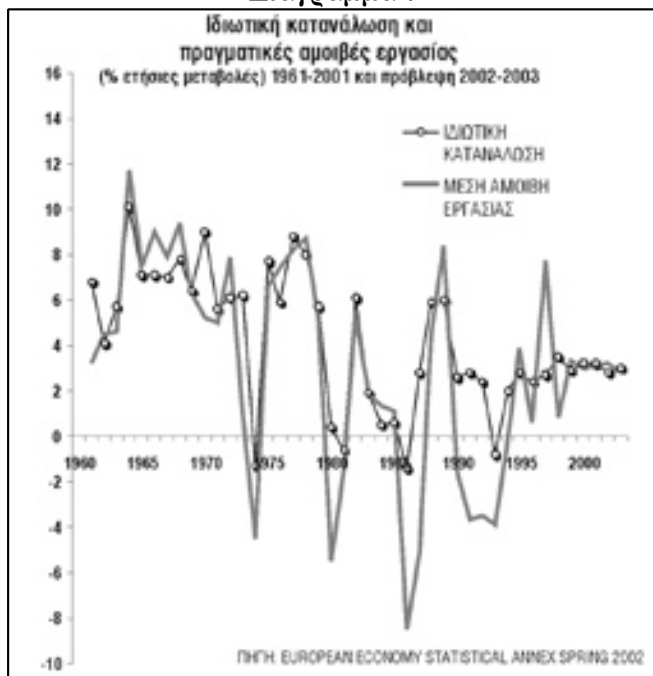

Η αρνητική συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ αντισταθμίζεται (και υπερκαλύπτεται) από την συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, ειδικότερα τις μεταβολές στην ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, οι μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από τους πραγματικούς μισθούς (η στατιστική συσχέτιση των δύο μεγεθών είναι μεγάλη). Οι ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές των μισθωτών, όμως, παρουσίασαν κατά την περίοδο 1995-2001, συνολική αύξηση της τάξης του 20% συνολικά. Οι αυξήσεις αυτές της αμοιβής εργασίας, που έχουν οδηγήσει, από το 2000, τους πραγματικούς μισθούς σε επίπεδα υψηλότερα από ό,τι ο μέσος όρος της δεκαετίας του '80 (στην διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του '90, μειώθηκαν οι πραγματικοί μισθοί), προέρχονται

σε κάποιο βαθμό από την **αύξηση των υπερωριών**. Επίσης, μετά την αφαίρεση των φόρων, το μέσο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των μισθωτών παρουσίασε αύξηση κατά την επταετία (1995-2001) 17% περίπου συνολικά, έτσι ώστε οι αυξήσεις αυτές στο μεγαλύτερο μέρος τους αναπληρώνουν τις απώλειες των ετών 1990-1994 (βλ. αναλυτικά στο τρίτο μέρος της έκθεσης). Παρ' όλα αυτά, η αύξηση των μισθών επέτρεψε στις αυξήσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά την περίοδο 1995-2001 να διατηρηθούν στην περιοχή 2,4% έως 3,2% (μέσος ετήσιος όρος 3%). Επειδή δε η ιδιωτική κατανάλωση ανέρχεται περίπου στα 3/4 του προϊόντος, οι μεταβολές της συσχετίζονται έντονα με τις μεταβολές του ΑΕΠ (Διάγραμμα 8). Έτσι, **η συμβολή της στην διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά τα έτη 1995-2001 ήταν σημαντική** (κυμάνθηκε μεταξύ 1,5% και 2,3%).

Διάγραμμα 7

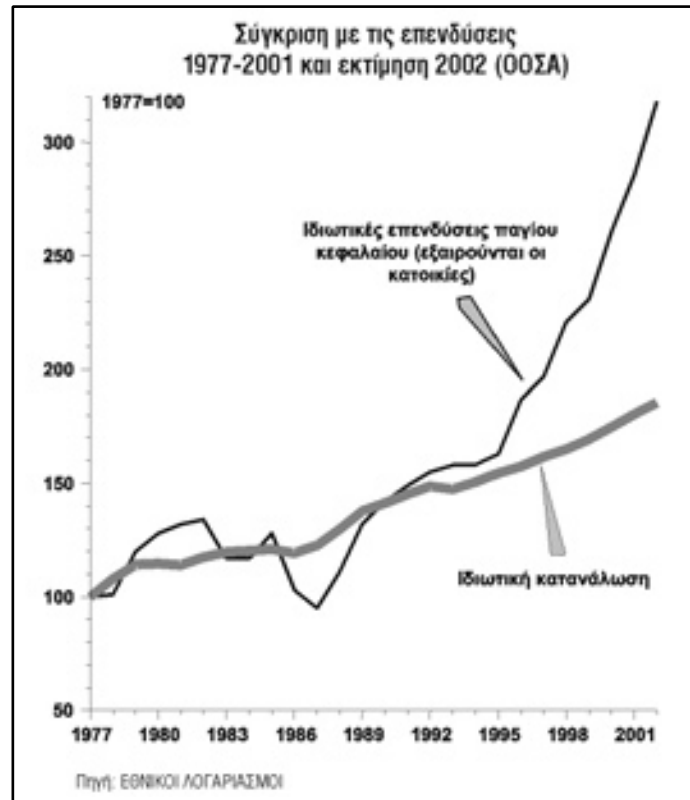
Διάγραμμα 8

Ο ρυθμός αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης, κατά την περίοδο 1995-2001 παρουσίασε μακροχρόνια ανοδική τάση με μικρή κλίση ωστόσο, από 2,4% σε 3,2% ετησίως (Διάγραμμα 8). Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης εκτιμάται ότι ήταν ελα-

φρώς μικρότερη το 2002 (2,8%) έναντι του 2001 (3,2%) και αναμένεται να διατηρηθεί στο επίπεδο του 3% κατά το 2003.

Διάγραμμα 9

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση του δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης με τον αντίστοιχο δείκτη των ιδιωτικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (από τον οποίο όμως έχουν εξαιρεθεί οι επενδύσεις σε κατοικίες, ως μη παραγωγικές επενδύσεις). Εάν συγκρίνουμε την μακροχρόνια τάση ανάπτυξης των δύο μεγεθών κατά την περίοδο 1977-1993, θα διαπιστώσουμε ότι η πορεία του όγκου των επενδύσεων ήταν παρόμοια με την αντίστοιχη της ιδιωτικής κατανάλωσης. Από το 1994, όμως, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 9, πραγματοποιείται μια αποκλίνουσα πορεία των δύο δεικτών: ο όγκος των επενδύσεων αυξάνεται πλέον με πολύ ταχύτερους ρυθμούς, με αποτέλεσμα η αναλογία ιδιωτικών επενδύσεων / ιδιωτικής κατανάλωσης να έχει μετασφραφεί σημαντικά υπέρ των επενδύσεων. Η εξέλιξη αυτή συνεχίστηκε κατά το 2001 και αναμένεται να επιβεβαιωθεί και κατά το 2002-2003.

Οι δημόσιες επενδύσεις, που αποτελούν έναν από τις σταθερότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, αυξάνονταν (σε όγκο) από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έως το 1998, με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,7%. Το 1999, η αντίστοιχη αύξηση προσέγγισε το 6,9%, το 2000 ανήλθε σε 4,7%, το 2001 σε

7,4%⁵, και σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι επιδόσεις του 2002-2003 θα είναι επίσης υψηλές (περίπου 9% και 7% αντίστοιχα). Η άνοδος των δημοσίων επενδύσεων αντανακλά, μεταξύ άλλων, και την ταχύτερη αύξηση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα.

Η δημόσια κατανάλωση, από μακροχρόνια άποψη παρουσιάζει δύο περιόδους: πρώτον, την περίοδο επιβράδυνσης από το μέσον της δεκαετίας του '70 έως το τέλος της δεκαετίας του '80, και δεύτερον, την περίοδο σταθεροποίησης στην περιοχή του +1% στην διάρκεια των δεκαετιών του 1990 και του 2000 (Διάγραμμα 10). Κατά το 2002-2003, αυτή η τάση στασιμότητας αναμένεται να συνεχισθεί.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11, σε διεθνή σύγκριση, η αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης στην Ελλάδα παρουσιάζει σαφέστατη υστέρηση έναντι της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Στην διάρκεια των τριάντα τελευταίων ετών, η δημόσια κατανάλωση, σε σταθερές τιμές, στην Πορτογαλία πενταπλασιάστηκε, στην Ισπανία τετραπλασιάστηκε, ενώ στην Ελλάδα αυξήθηκε 2,2 φορές. Στις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου ακολουθεί αυξητική τάση ακόμη και σήμερα, ενώ στην Ελλάδα πρακτικά παρουσιάζει στασιμότητα. Ανάλογη εξέλιξη με την Ελλάδα παρουσιάζει η Ιταλία, στην οποία όμως η δημόσια κατανάλωση είχε αυξηθεί σημαντικά κατά το παρελθόν. Αυτό γίνεται φανερό από την σύγκριση της δημόσιας κατανάλωσης μεταξύ των εν λόγω χωρών ως ποσοστό του ΑΕΠ: με βάση τον δείκτη αυτόν, η δημόσια κατανάλωση στην Ελλάδα υστερεί έναντι της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, κατά 2 έως 5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, είτε πρόκειται για ιδιωτικές, είτε για δημόσιες, είτε για κατασκευές, είτε για μηχανικό εξοπλισμό, βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα και παρουσιάζουν μακροχρόνια άνοδο. Αξιοσημείωτη είναι η πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, αφενός μεν διότι ήταν ανοδική ακόμη και κατά την περίοδο 1988-1994, αφετέρου δε, διότι συνεχίζεται με πολύ υψηλούς ρυθμούς. **Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι ένα μεγάλο μέρος της ζήτησης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, δηλαδή της πιο δυναμικής συνιστώσας της εγχώριας ζήτησης, απευθύνεται στις επιχειρήσεις του εξωτερικού, με αποτέλεσμα, αντί της αύξησης της εγχώριας παραγωγής να αυξάνονται οι εισαγωγές.** Πέραν αυτής της διαρθρωτικής αδυναμίας, ωστόσο, οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό αποτελούν ένδειξη μιας πολύ σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, αφού ο καινούργιος μηχανολογι-

5 Τράπεζα της Ελλάδος

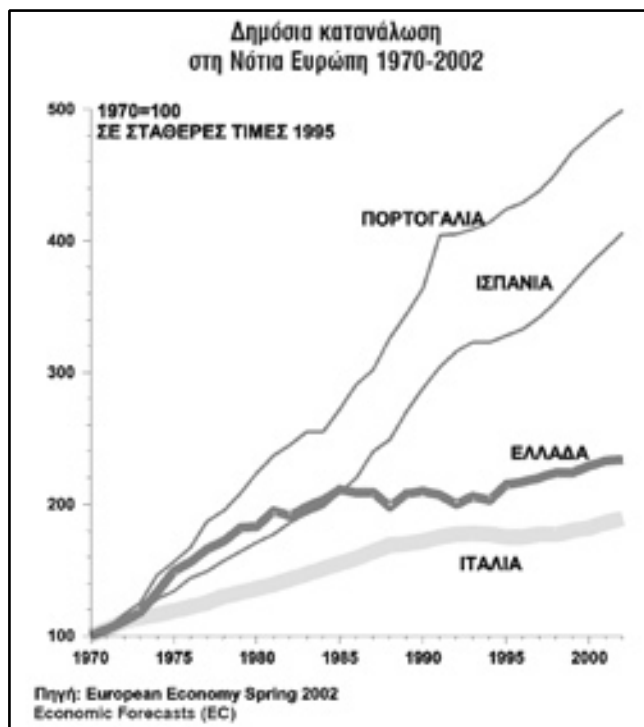
κός εξοπλισμός μεταφέρει τις νέες τεχνολογίες μέσα στις παραγωγικές διαδικασίες και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου (βλ. τους σχετικούς δείκτες στο τέταρτο μέρος).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 12, η επενδυτική προσπάθεια (δηλαδή οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ) είχε φθάσει στο χαμηλότερο σημείο της περιόδου 1970-2000, στην μεν Ελλάδα το 1995, στην δε Ευρωπαϊκή Ένωση το 1997, μετά από μια μακρά περίοδο επιβράδυνσης.

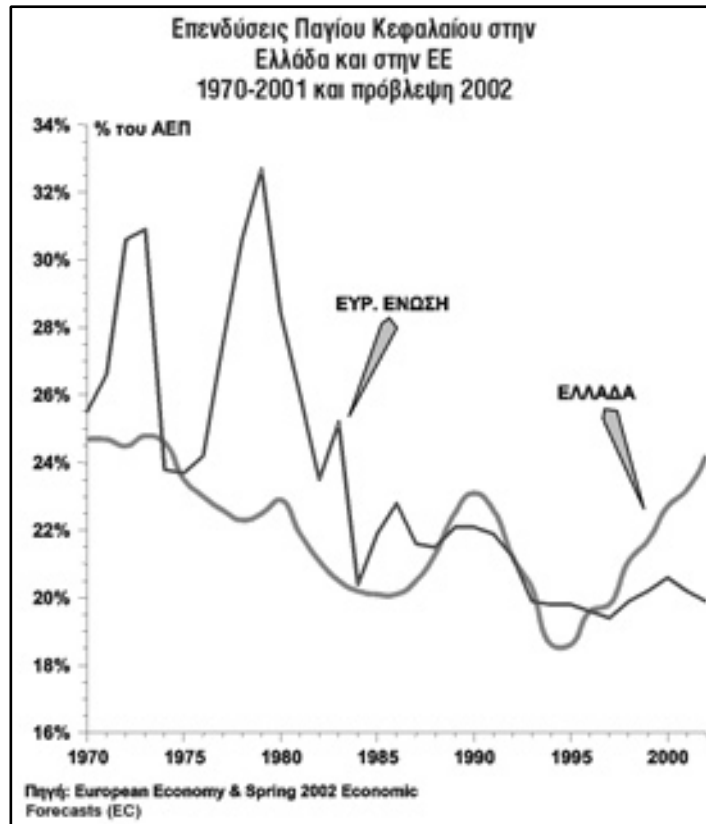
Διάγραμμα 10

Διάγραμμα 11

Διάγραμμα 12

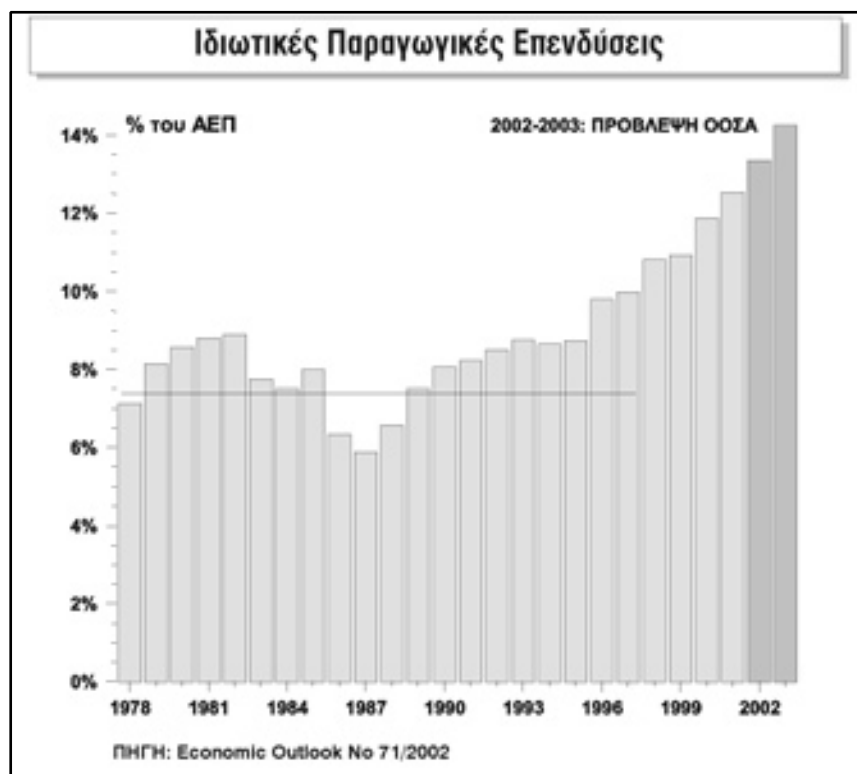

Παρόλο που στην δεκαετία του '70 η επενδυτική προσπάθεια στην Ελλάδα συνεχίστηκε, σε αντίθεση με την ΕΕ ως σύνολο, στην διάρκεια της δεκαετίας του '80 υπήρξε σύγκλιση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο ύψος του 21% του ΑΕΠ περίπου και του 19% στο πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '90. Από το 1996, ωστόσο, η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, μεταβάλλεται στην Ελλάδα και μετατρέπεται σε ανοδική τάση. Πρόκειται για ένα σημείο σημαντικής διαφοροποίησης ως προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος δεν επιδεικνύει σημεία ανόδου. Αυτή η αλλαγή στην μακροχρόνια τάση αύξησης των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου αφορά τόσο στις δημόσιες επενδύσεις, όσο και στις ιδιωτικές. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 13, ενώ η μακροχρόνια τάση των ιδιωτικών παραγωγικών επενδύσεων (δηλαδή των παγίων επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα εξαιρουμένων των κατοικιών) ήταν στάσιμη στο 7,5% του ΑΕΠ από το 1978 έως το 1995, έχει μεταστραφεί στην διάρκεια των τελευταίων επτά ετών και έχει καταστεί σαφώς ανοδική. Κατά το 2002, ο εν λόγω δείκτης θα έχει πλησιάσει το επίπεδο του 14% του ΑΕΠ, που είναι το υψηλότερο σημείο των 25 τελευταίων ετών, και θα το έχει υπερβεί κατά το 2003.

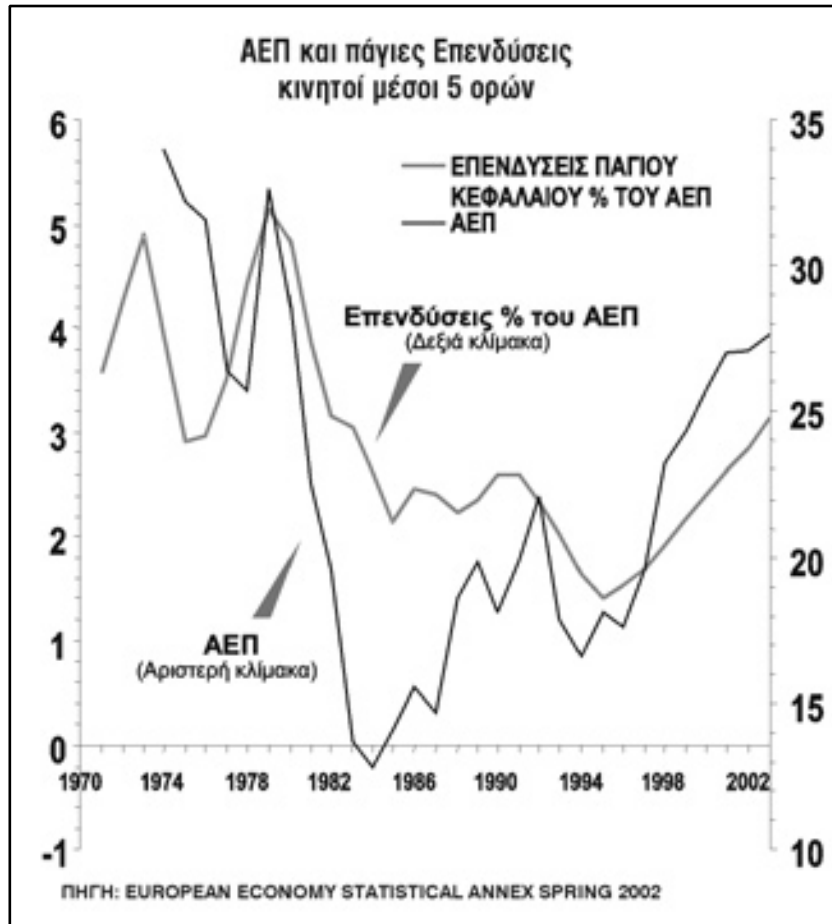
Ως κινητήρια δύναμη των επενδύσεων θεωρήθηκε συχνά στο παρελθόν και ακόμη θεωρείται η αύξηση της κερδοφορίας. Ωστόσο, όπως έχει τονισθεί και σε προηγού-

μενες ετήσιες Εκθέσεις ή άλλες μελέτες του ΙΝΕ, η άνοδος της κερδοφορίας άρχισε ήδη από το 1986, ενώ η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων άλλαξε μόλις το 1996. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η ζήτηση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα των επενδύσεων (σε συνδυασμό με την κερδοφορία) και η επιβράδυνσή της, συνακόλουθα, συνοδεύεται από επιβράδυνση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Διάγραμμα 13

Διάγραμμα 14

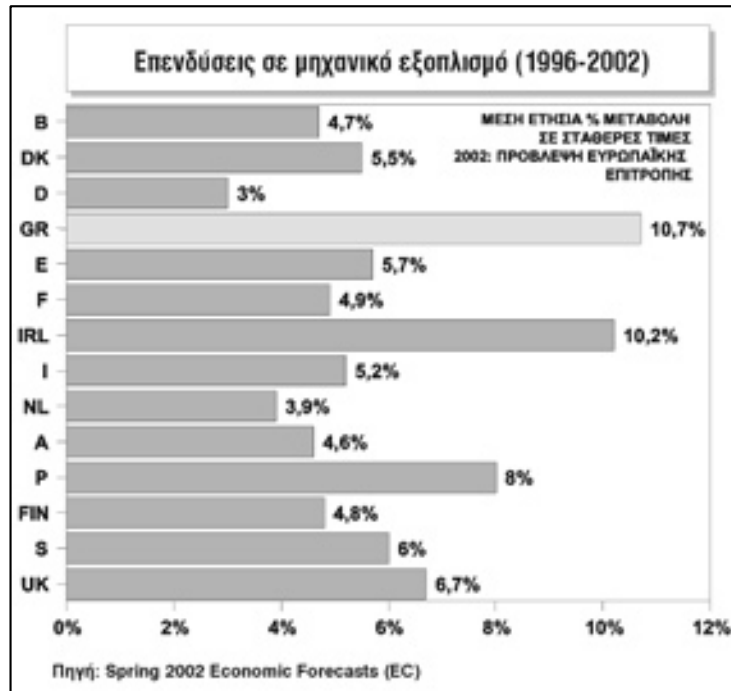
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14, οι μακροχρόνιες μεταβολές του ΑΕΠ αντανακλώνται στην επιτάχυνση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Μετά το 1996, αναγκαία συνθήκη για την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας υπήρξε η επιτάχυνση του ΑΕΠ. Προφανώς, έχει εγκατασταθεί έκτοτε ένας χρηστός κύκλος πολλαπλασιαστική - επιταχυντή. Οι ακαθάριστες επενδύσεις της ελληνικής οικονομίας σε μηχανικό εξοπλισμό, βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα, καθώς από το 1988 παρουσιάζουν μακροχρόνια και αδιάλειπτη ανοδική πορεία. Κατά το 2001, **το ύψος των ιδιωτικών επενδύσεων** σε εξοπλισμό (σε σταθερές τιμές) ήταν μεγαλύτερο από 2,5 φορές το ύψος των αντίστοιχων επενδύσεων του 1988, ενώ μεγάλη άνοδο παρουσιάζουν και οι αντίστοιχες δημόσιες επενδύσεις που αυξήθηκαν, στην διάρκεια της ίδιας περιόδου, κατά 2,3 φορές περίπου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι διεθνείς συγκρίσεις των επενδύσεων. Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την πορεία της οικονομίας από το 1996 μέχρι το 2002 (Διαγράμματα 15, 16, 17 και 18).

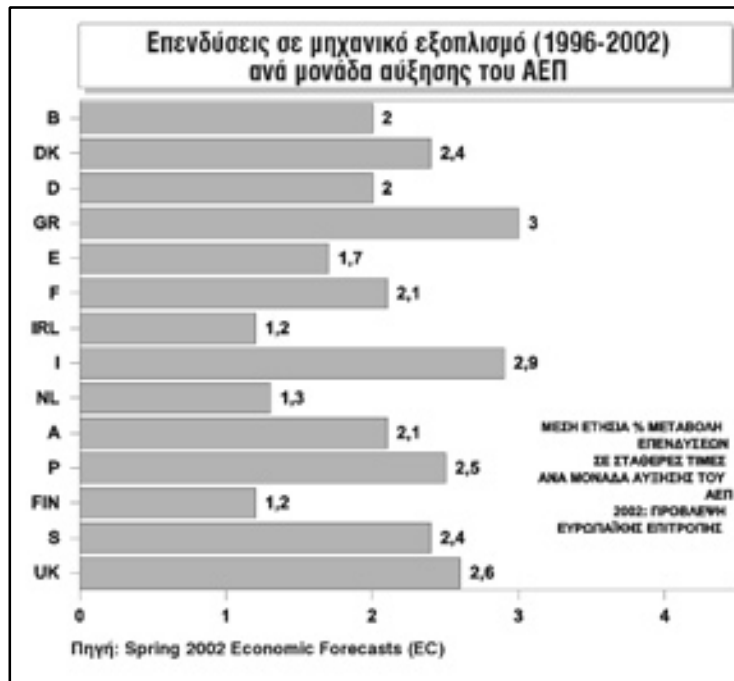
Σύμφωνα με τις εν λόγω προβλέψεις, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα, μετά από την επιβράδυνση του 2001 (+5,2%) θα συνεχίσουν την ανοδική τους πορεία κατά το τρέχον και το επόμενο έτος με ρυθμούς που θα ανέρχονται περίπου σε 8% ετησίως. Εάν επαληθευθούν οι προβλέψεις της Επιτροπής, οι επιδόσεις αυ-τές της ελληνικής οικονομίας κατά την επταετία 1996-2002 θα φέρουν την Ελλάδα πρώτη στην κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο τον ρυθμό αύξησης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό (10,7%). Την δεύτερη θέση στην εν λόγω κατάταξη καταλαμβάνει η Ιρλανδία με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης των επενδύσεων 10,2%. Ορθότερη σύγκριση μεταξύ των επενδύσεων στις χώρες μέλη, αποτελεί η σύγκριση των επενδύσεων σε σχέση με το ΑΕΠ. Στο Διάγραμμα 16, φαίνονται οι αυξήσεις των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, κατά την περίοδο 1996-2002, στις 15 χώρες μέλη υπολογισμένες ανά μονάδα αύξησης του ΑΕΠ. Με βάση αυτόν το δείκτη, η ελληνική οικονομία καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βέβαια, η παραπάνω σύγκριση που αναδεικνύει τις θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας αφορά στις επενδύσεις των τελευταίων επτά ετών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 17, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα υστερούσαν έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το 1981 έως το 1986, ενώ στην συνέχεια αυξήθηκαν με ελαφρώς ταχύτερους ρυθμούς (1987-1995), και τελικά με σαφώς ταχύτερους ρυθμούς (1996-2002) από ό,τι στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο. Όπως φαίνεται στο συγκεκριμένο διάγραμμα, η ελληνική οικονομία επενδύει σε μηχανικό εξοπλισμό με ταχύτερους ρυθμούς ήδη από το 1986, πλην όμως με πολύ μεγαλύτερους ρυθμούς από το 1996. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αντίθετα, δεν εμφανίζει ιδιαίτερα σημεία αναζωογόνησης των επενδύσεων γεγονός που έρχεται σε σαφή αντίθεση με την επενδυτική δραστηριότητα των ΗΠΑ. Μάλιστα, κατά το 2001-2002, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό παρουσίασαν καθαρή μείωση.

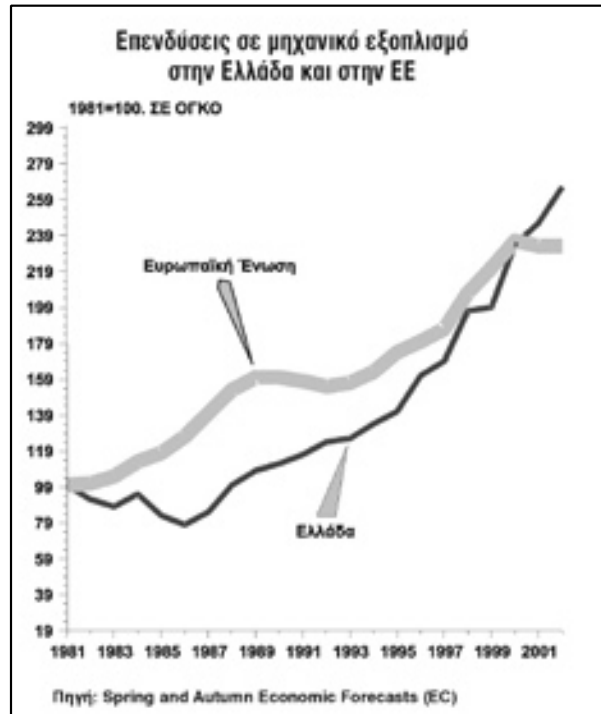
Διάγραμμα 15

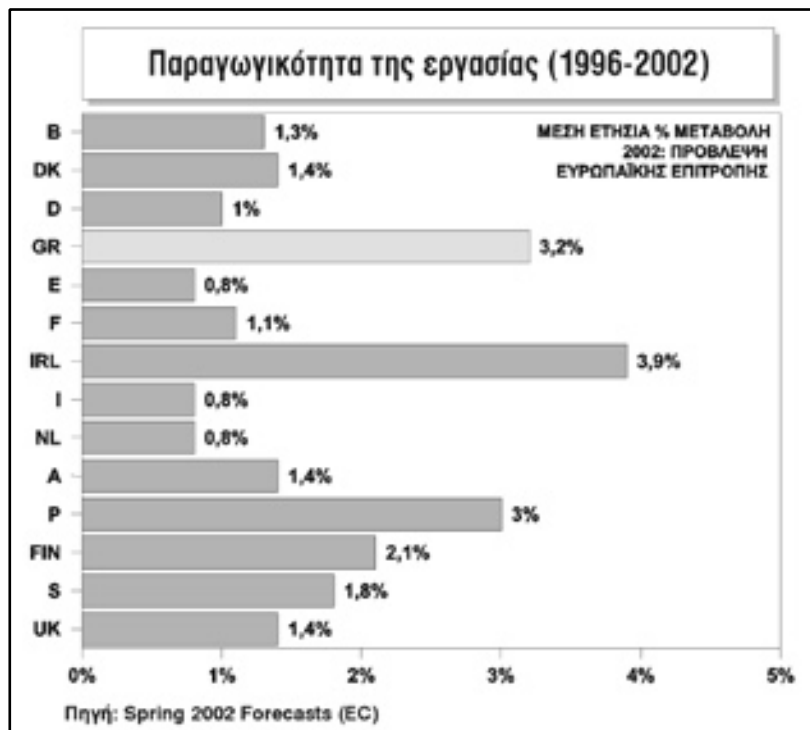
Διάγραμμα 16

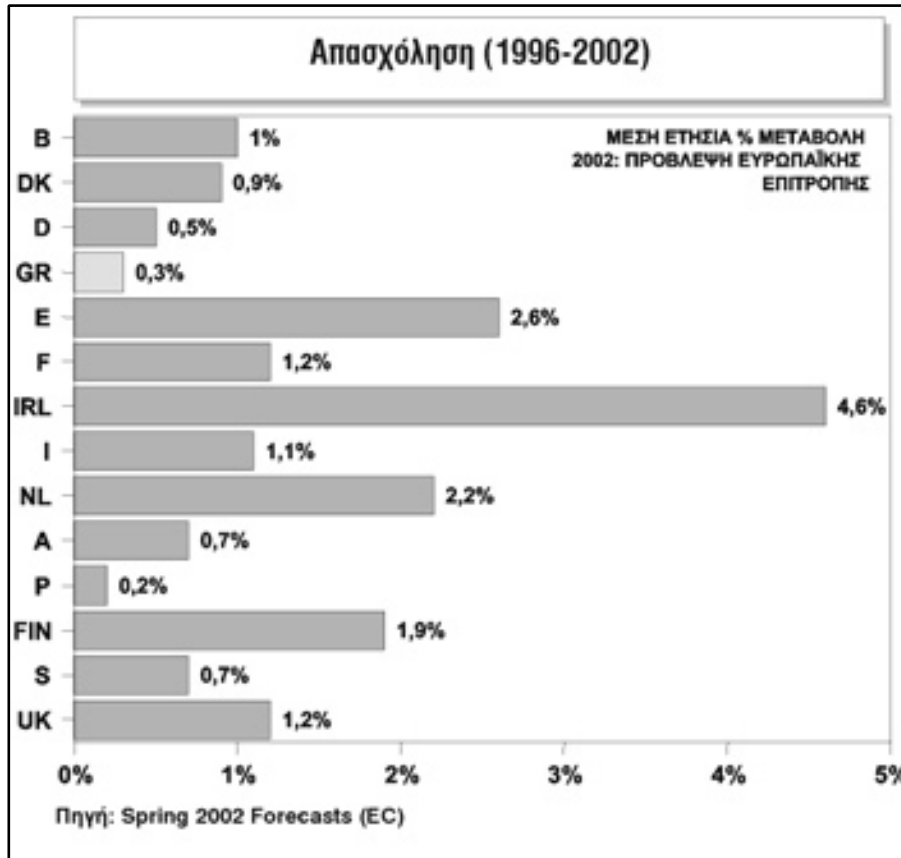
Διάγραμμα 17

Διάγραμμα 18

Διάγραμμα 19

Το γεγονός ότι η Ελλάδα πραγματοποιεί εντατικότερη επενδυτική δραστηριότητα σε μηχανικό εξοπλισμό από ό,τι οι περισσότερες από τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει επίπτωση και στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας: Με εξαίρεση την Ιρλανδία, στην οποία οι θεαματικοί ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ έχουν προκαλέσει (στην διάρκεια της επταετίας) εντυπωσιακές αυξήσεις της παραγωγικότητας (+3,9% μέσος ετήσιος όρος για την επταετία 1996-2002), η Ελλάδα, κατατάσσεται πρώτη (+3,2%) μεταξύ των λοιπών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 1996-2002, με την Πορτογαλία στην τρίτη θέση (Διάγραμμα 18). Ως αποτέλεσμα της ταχείας ανόδου της παραγωγικότητας, η απασχόληση κατά την επταετία 1996-2002 αναμένεται να έχει αυξηθεί μόνο κατά 0,3% ετησίως (Διάγραμμα 19). Η επιδείνωση της κατάστασης στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα φαίνεται και από γεγονός ότι η αντίστοιχη περυσινή πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ανερχόταν σε 0,9% ανά έτος.

Οι μακροχρόνιοι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μέχρι τα πρώτα έτη της δεκαετίας του '90 υστερούσαν σημαντικά έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. αναλυτικότερα στο τέταρτο μέρος για την

σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας). Η αύξηση των επτά τελευταίων ετών πιθανότατα σηματοδοτεί μια μονιμότερη αλλαγή στους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας στην Ελλάδα. **Η κινητήρια δύναμη της περαιτέρω αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας είναι η ταχεία αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ιδιαίτερα των επενδύσεων μηχανικού εξοπλισμού (ο οποίος αποκτά αυξανόμενη συμμετοχή στις συνολικές επενδύσεις).** Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις εργασιακές διαδικασίες και αυξάνουν έτσι την παραγωγικότητα. Ωστόσο, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας ενδέχεται να περιλαμβάνουν μια αρκετά μεγάλη κυκλική συνιστώσα, γιατί σχετίζονται με την πορεία του οικονομικού κύκλου: η επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνοδεύεται από τις σημαντικές αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας. Σε περίπτωση ύφεσης, επομένως, θα πρέπει να αναμένουμε και μια κάποια επιβράδυνση της παραγωγικότητας, στον βαθμό που αυτή επηρεάζεται από τις μεταβολές του όγκου της παραγωγής.

Ο δείκτης που συμπυκνώνει τις παραπάνω εξελίξεις στην ελληνική οικονομία, αλλά και τις εξελίξεις στην διανομή του προϊόντος (βλ. αναλυτικά στο τρίτο μέρος της έκθεσης), είναι η κερδοφορία. Ως απόδοση κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας θεωρείται ο λόγος του Ακαθάριστου Λειτουργικού Πλεονάσματος προς το Κεφαλαιακό Απόθεμα. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η απόδοση κεφαλαίου στην Ελλάδα (Διάγραμμα 20) αυξάνεται συνεχώς από το 1999, και βρισκόταν κατά το 2001 στα επίπεδα κερδοφορίας του μέσου όρου της περιόδου 1960-1973. Για το 2003 αναμένεται ότι **η κερδοφορία** θα υπερβαίνει το μέσο επίπεδο απόδοσης κεφαλαίου 1960-1973 κατά 6% περίπου.

Διάγραμμα 20

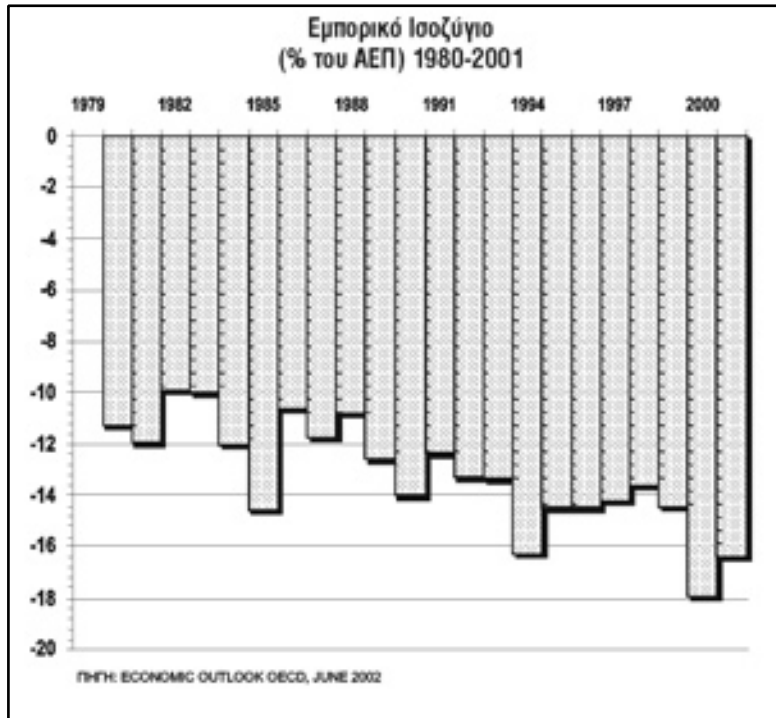
2.2. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

2.2.1. Το υψηλό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

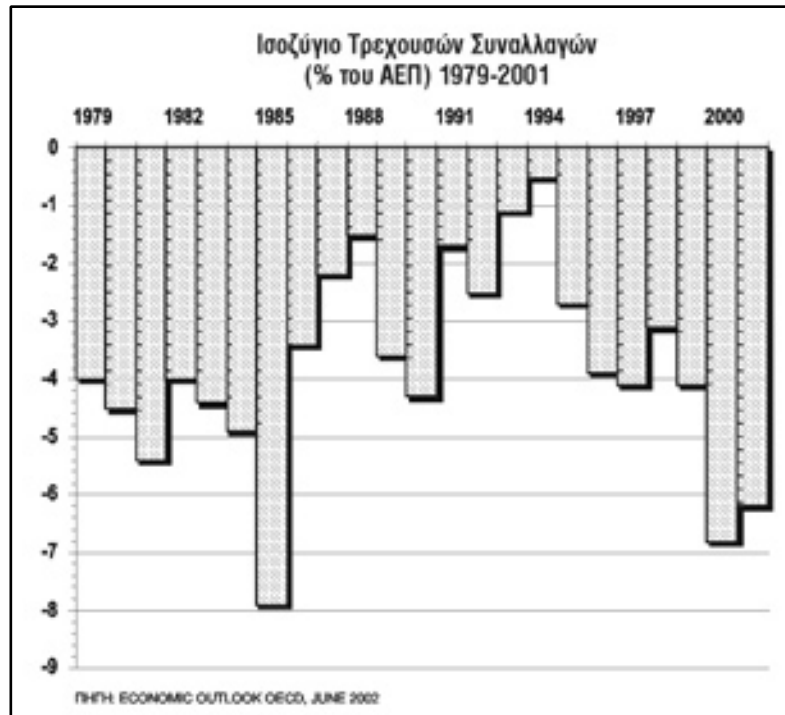
Το διευρυνόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί **σημαντικό στοιχείο της εξωτερικής ανισορροπίας** της ελληνικής οικονομίας. Βέβαια, μετά την υιοθέτηση του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος από την Ελλάδα, η σημασία του ελλείμματος ως περιοριστικού παράγοντα της οικονομικής πολιτικής έχει αλλάξει, αφού αυτό δεν σχετίζεται πλέον με την υπεράσπιση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του εθνικού νομίσματος. Ωστόσο, το έλλειμμα στο ισοζύγιο παραμένει ένας περιοριστικός παράγοντας, διότι δεν είναι δυνατή η συνεχής προσφυγή σε εξωτερικό δανεισμό για την κάλυψή του, εκτός βέβαια εάν το έλλειμμα καλύπτεται από αυτόνομη εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων. Εάν το έλλειμμα οδηγήσει σε αυξανόμενο εξωτερικό δανεισμό ή σε περιορισμό της προσφοράς χρήματος, θα απαιτηθούν διορθωτικές κινήσεις εκ των οποίων η πιθανότερη θα είναι η επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης (αναλυτικότε-

ρα βλ. παρακάτω στο τέταρτο μέρος της Έκθεσης). Επομένως, το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, όπως και το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αποτελούν, όπως και στο παρελθόν, αλλά με διαφορετικό τρόπο, δείκτες ανταγωνιστικότητας της οικονομίας των οποίων η επιδείνωση επωάζει σοβαρά μελλοντικά προβλήματα.

Διάγραμμα 21

Διάγραμμα 22

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 21, το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών διευρύνθηκε κατά το 2000 και έφθασε περίπου στο -7% του ΑΕΠ, δηλαδή στο υψηλότερο επίπεδο της τελευταίας εικοσαετίας με εξαίρεση το 1985. Όπως είχαν εκτιμήσει οι περυσινές εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ελληνική οικονομία, το έλλειμμα υποχώρησε κατά τι στην διάρκεια του 2001, πλην όμως παρέμεινε στο υψηλό επίπεδο $-6,2\%$ του ΑΕΠ. Παρόμοιες εξελίξεις σε καθεστώς κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών θα είχαν προκαλέσει, πιθανότατα, υποτίμηση της δραχμής.

Βέβαια, ένα μεγάλο μέρος του εμπορικού ελλείμματος **οφείλεται στις εισαγωγές μηχανολογικού εξοπλισμού**, ως συνέπεια της ταχείας ανόδου της επενδυτικής προοπτικής της ελληνικής οικονομίας. Η αύξηση αυτή ενδεχομένως θα μετατραπεί σε μελλοντική περαιτέρω άνοδο της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας που θα επιτρέψουν την μείωση του εμπορικού ελλείμματος. Ως εκ τούτου δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως επιζήμια, αφού είναι απαραίτητη για την ανανέωση του παραγωγικού συστήματος της χώρας. Εντούτοις, δεν υπάρχει κάποια εγγύηση ότι θα υπάρξει οπωσδήποτε μια τέτοια ευνοϊκή εξέλιξη (δηλαδή μια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας η οποία οφείλεται στις αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό, τόσο μεγάλη ώστε να περιορίσει το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας). Σημαντικά στηρίγματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αποτελούν το ισοζύγιο υπηρεσιών και οι μονομερείς μεταβιβάσεις προς την

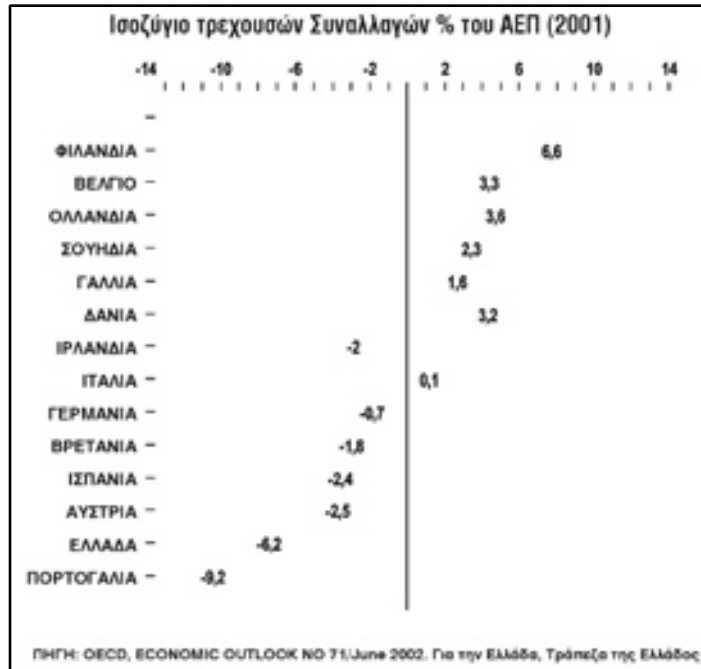
Ελλάδα καθώς συνεχώς βελτιώνονται. Βέβαια, η ενδεχόμενη σημαντική μείωση των κοινοτικών εισροών, θα διευρύνει σε λίγα χρόνια το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Με αυτά τα δεδομένα, το επίπεδο του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι τέτοιο, που δεν μπορεί να μην προβληματίζει σοβαρά την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα. Σε διεθνή σύγκριση (Διάγραμμα 23), η Ελλάδα κατέχει την προτελευταία θέση στην κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο το έλλειμμα⁶.

Ο όγκος των εξαγωγών, ο οποίος αυξήθηκε κατά 1,3% το 2001 μετά από την σημαντική αύξηση κατά 11,8% το 2000, δεν αποτελεί τον καλύτερο δείκτη των εξαγωγικών επιδόσεων μιας χώρας. Γιατί, η αύξηση των εξαγωγών μπορεί να οφείλεται στην μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών. Εάν π.χ. η εν λόγω μεγέθυνση ανέρχεται σε 10% και οι ελληνικές εξαγωγές διατηρούν την ανταγωνιστικότητά τους, δηλαδή το μερίδιό τους στις αγορές προορισμού, τότε θα πρέπει να αυξηθούν κατά 10%. Επομένως, ο ορθός δείκτης των εξαγωγικών επιδόσεων είναι η εκατοστιαία αύξηση του όγκου των εξαγωγών μείον την εκατοστιαία αύξηση της ζήτησης στις αγορές προορισμού των εξαγωγών. Με αυτό το κριτήριο, οι ελληνικές εξαγωγές παρουσιάζουν σοβαρό και χρόνιο πρόβλημα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 24. Βέβαια, παρατηρείται μια βελτίωση κατά έτη 1998-2000, αφού η εξαγωγική επίδοση ανέρχεται σταδιακά από το -4,6% το 1998 στο 0% περίπου το 2001. Η βελτίωση αυτή, όμως, ανάγεται, σε σημαντικό βαθμό, στην πραγματική υποτίμηση της δραχμής κατά την ίδια περίοδο, η οποία δημιούργησε τις προϋποθέσεις για βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής, και μόνο εν μέρει στην βελτίωση της παραγωγικότητας. Σε κάθε περίπτωση επομένως, οι εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας παραμένουν τόσο μέτριες ώστε θα έπρεπε και αυτές να προβληματίζουν σοβαρά την οικονομική πολιτική της χώρας.

6 Στοιχεία ΟΟΣΑ για το 2000, από το *Economic Outlook No 69*, Ιούνιος 2001

Διάγραμμα 23

Διάγραμμα 24

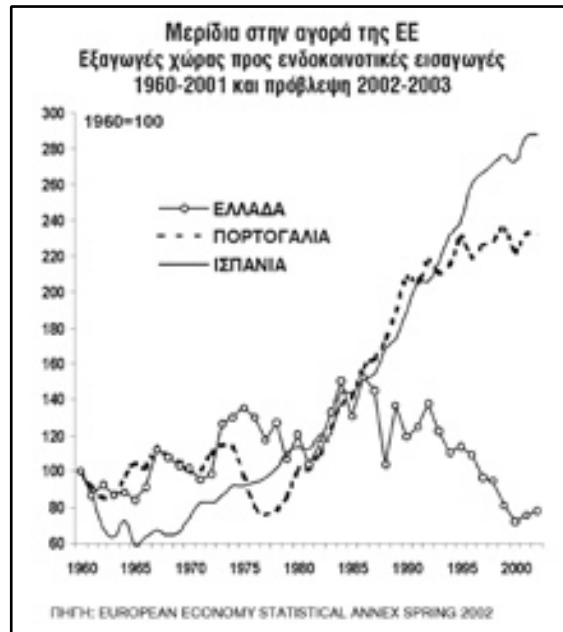
Στο Διάγραμμα 26, φαίνονται τα μερίδια αγοράς⁷ της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρόκειται για τις εξαγωγές κάθε χώρας στις εισαγωγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης από χώρες-μέλη). Η άνοδος των μεριδίων αγοράς της Πορτογαλίας και ιδιαίτερα της Ισπανίας είναι σχεδόν συνεχής. Το μερίδιο της Ισπανίας είναι σήμερα περίπου τριπλάσιο από το αντίστοιχο του 1960, ενώ το αντίστοιχο της Πορτογαλίας είναι 2,3 φορές μεγαλύτερο. Το μερίδιο της Ελλάδας, αντίθετα, μετά από την άνοδο των ετών 1960-1986, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία με αποτέλεσμα να είναι σήμερα κατά 20% μικρότερο από όσο το 1960. Στο τέλος της περιόδου (2001-2002) διαφαίνεται μία βελτίωση του δείκτη, η οποία όμως δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε ακόμη εάν σηματοδοτεί κάποια μονιμότερη αλλαγή ή αν πρόκειται για πρόσκαιρο φαινόμενο (παρόμοια βελτίωση εμφανίζεται και στους δείκτες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας).

Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες μέλη, φαίνεται και στο εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ποσοστό του ΑΕΠ (Διάγραμμα 27). Μετά από μία δεκαετή επιδείνωση (1986-1995), το έλλειμμα έχει σταθεροποιηθεί στο επίπεδο του -10% του ΑΕΠ (με εξαίρεση το 1998 όταν είχε ανέλθει περίπου στο -11,5%).

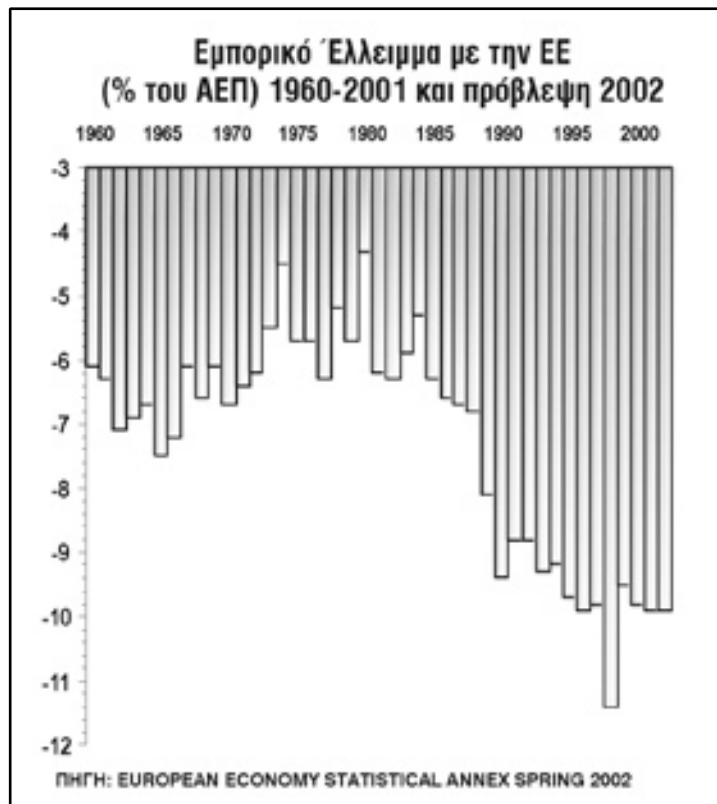
Τίθεται, επομένως, και πάλι, το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με τις αναλύσεις του ΙΝΕ, το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας είναι πρόβλημα διαρθρωτικού χαρακτήρα (βλ. αναλυτικότερα στο τέταρτο μέρος).

⁷ Εξωτερικό εμπόριο αγαθών (δεν περιλαμβάνονται οι νηρησεσίες).

Διάγραμμα 26

Διάγραμμα 27

2.3. Φορολογία επί των κερδών

Οι συγκρίσεις της φορολογίας επί των κερδών μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όχι με βάση τους συντελεστές που ορίζει η νομοθεσία κάθε χώρας αλλά με βάση τους πραγματικά καταβαλλόμενους φόρους, δείχνουν ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα καταβάλλουν χαμηλούς φόρους επί των κερδών τους σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενδεχομένως δε τους χαμηλότερους. Αυτό προκύπτει από το κείμενο εργασίας του G. Nicodème με τον τίτλο «Computing elective corporate tax rates: comparisons and results» που δημοσιεύθηκε στον δικτυακό τόπο⁸ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Economic Paper 153, Ιούνιος 2001, Directorate General for Economic and Financial Affairs, ECOFIN E2/358/01-EN). Το κείμενο εργασίας αναφέρεται καταρχήν στις μεθοδολογίες που εφαρμόζονται για τον υπολογισμό του «πραγματικού φορολογικού συντελεστή» που αφορά στα κέρδη των επιχειρήσεων (elective corporate tax rate) και σημειώνει ότι όλες οι μεθοδολογίες παρουσιάζουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Ως εκ τούτου, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας όλους ανεξαιρέτως τους υπολογισμούς που έχουν γίνει μέχρι σήμερα ώστε να σχηματίσουμε ορθή γνώμη.

Σε ότι αφορά τα αποτελέσματα της μελέτης, διαπιστώνει καταρχήν ότι η πραγματική φορολογία επί των κερδών των επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι υψηλότερη από όσο στις ΗΠΑ ή την Ιαπωνία, και ότι επιπλέον, στην διάρκεια της δεκαετίας του '90 το φορολογικό βάρος των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων ήταν χαμηλότερο από ότι στις άλλες δύο γεωγραφικές περιοχές.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν οι διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε πέντε διαφορετικούς υπολογισμούς που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα. Η Ελλάδα έχει περιληφθεί σε τρεις από τους πέντε υπολογισμούς, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 28.

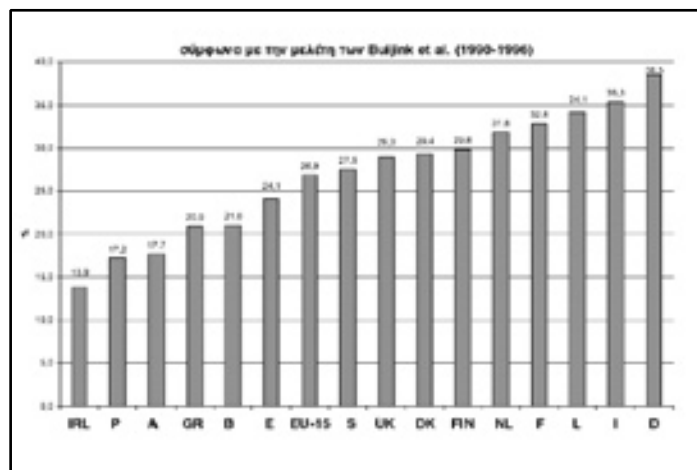
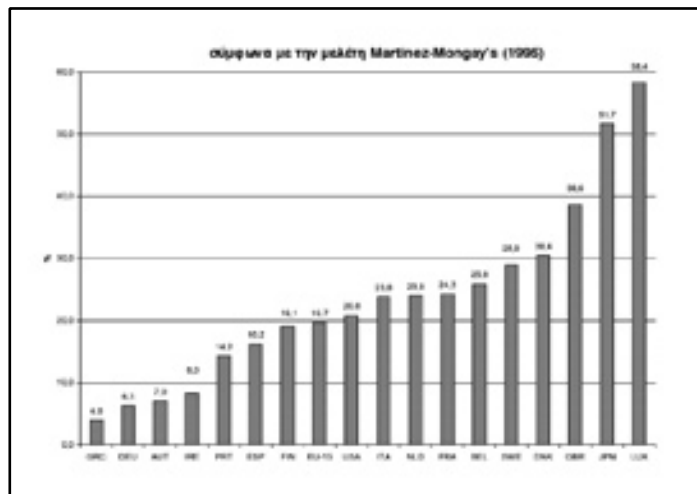
Σύμφωνα με τον υπολογισμό των Baker & McKenzie, που αφορά στο έτος 1999, ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής στην Ελλάδα είναι ο χαμηλότερος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και ανέρχεται μόλις σε 13,7%. Ακολουθούν η Σουηδία, η Ιταλία και η Φιλανδία με 17% έως 18%, ενώ στην άλλη άκρη της κατάταξης βρίσκονται η Γαλλία με 40,7% και η Γερμανία με 37%. Σύμφωνα με τον δεύτερο υπολογισμό (Martinez-Mongay) που αναφέρεται στο έτος 1995, ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής στην Ελλάδα δεν είναι μόνο ο χαμηλότερος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά είναι επιπλέον σημαντικά μικρός ως απόλυτο μέγεθος (4%). Η εκτί-

⁸ Το πλήρες κείμενο βρίσκεται στην διεύθυνση http://europa.eu.int/economy_finance

μηση αυτή, η οποία θεωρείται εξωπραγματική κατά την γνώμη του ΙΝΕ δεν μπορεί να οφείλεται παρά μόνο σε μειονεκτήματα της χρησιμοποιούμενης μεθοδολογίας. Παρόλα αυτά, ακόμη και αν δεχθούμε ότι το σφάλμα στον υπολογισμό είναι της τάξης του 200% ή του 300%, η Ελλάδα παραμένει σε μια από τις τελευταίες θέσεις της κατάταξης. Σύμφωνα με τον τρίτο υπολογισμό (Buijink et al.) που αναφέρεται στον μέσο όρο της επταετίας 1990-1996, ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής επί των κερδών των επιχειρήσεων στην Ελλάδα ανερχόταν σε 20,9% και υπήρχαν τρεις μόνον χώρες οι οποίες είχαν χαμηλότερους πραγματικούς συντελεστές (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Αυστρία).

Λαμβάνοντας υπόψη μας ότι κάθε μία από τις τρεις διαφορετικές μεθοδολογίες που αντιστοιχούν στις τρεις παραπάνω μελέτες, έχει τα δικά της ιδιαίτερα μειονεκτήματα και ότι τα αποτελέσματα δεν αποτελούν επακριβείς προσδιορισμούς αλλά δίνουν ωστόσο την γενική εικόνα της κατάταξης των χωρών με βάση τους φόρους που πραγματικά καταβάλλουν οι επιχειρήσεις ως ποσοστό επί των κερδών τους, θα πρέπει να δεχθούμε ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα καταβάλλουν χαμηλούς φόρους επί των κερδών τους, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενδεχομένως δε τους χαμηλότερους φόρους από όλες τις χώρες της Ένωσης.

Διάγραμμα 28

ΜΕΡΟΣ 3

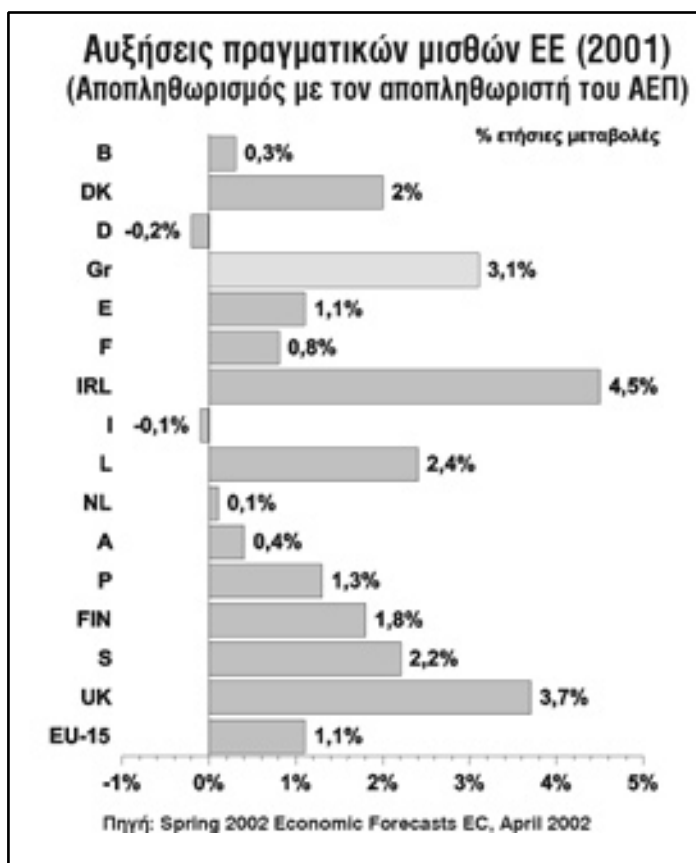
Οι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

3.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2001

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το έτος 2001, οι πραγματικοί μισθοί ως κόστος⁹ στις 15 χώρες της ΕΕ παρουσίασαν αύξηση (σε σχέση με το 2000) κατά 1,1%. Στην Ιρλανδία, οι αυξήσεις υπερέβησαν το 4%, ενώ στην Βρετανία και την Ελλάδα υπερέβησαν το 3%. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 29, στην κατάταξη των χωρών με βάση τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών κατά το παρελθόν έτος, η Ελλάδα κατέχει την τρίτη θέση με αύξηση 3,1%.

Διάγραμμα 29

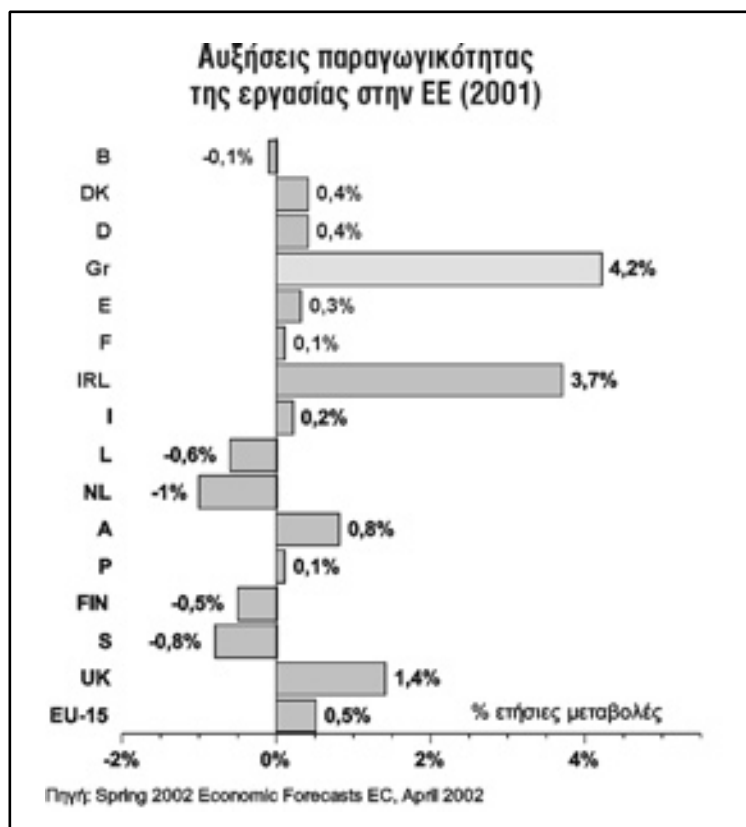

⁹ Ως «μισθός» αναφέρονται οι μικτές αποδοχές των μισθωτών. Ο αποπληθωρισμός έχει γίνει με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ.

Οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών υπολογισμένες με τον δείκτη τιμών καταναλωτή, ενδιαφέρουν τους μισθωτούς γιατί εκφράζουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, για τις οποίες οι μισθοί αποτελούν δαπάνη, ενδιαφέρον έχουν οι πραγματικοί μισθοί υπολογισμένοι με τον δείκτη τιμών του ΑΕΠ όπως στο Διάγραμμα 29.

Εντούτοις, ακριβέστερος δείκτης του κόστους εργασίας είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους). Το μέγεθος αυτό προκύπτει από την σύγκριση του πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας: όσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός, τόσο μεγαλύτερο είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, και όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μικρότερο είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας.

Διάγραμμα 30

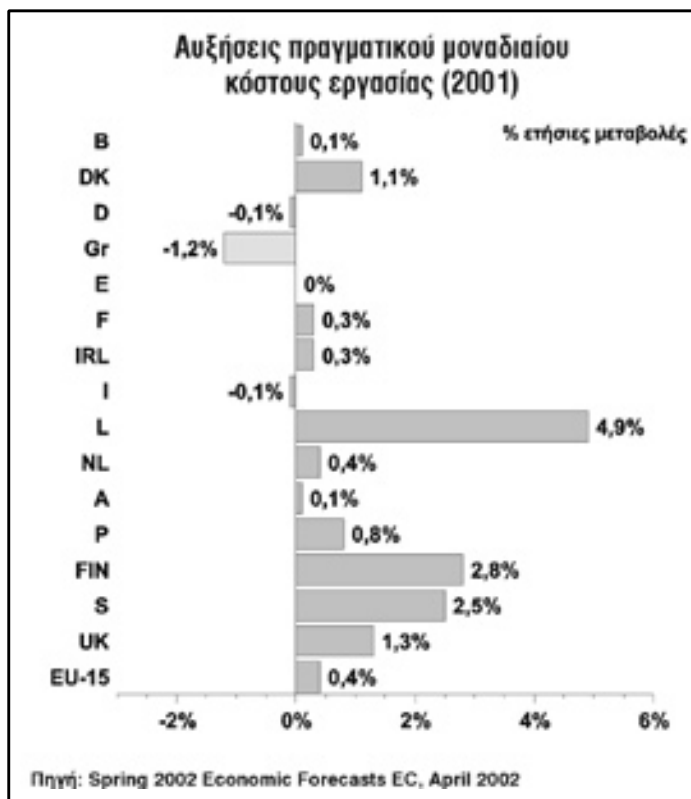

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 30, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυξήθηκε κατά 0,5% (μέσος όρος) και οι μεταβολές ανά χώρα κυμάνθηκαν μεταξύ -1% και +1,5% με μόνο δύο εξαιρέσεις: την Ιρλανδία που αύξησε την παραγωγικότητα της εργασίας κατά 3,7% και την Ελλάδα που κατατάσσεται πρώτη μεταξύ των χωρών μελών με επίδοσή 4,2%.

Αυτή η υψηλή επίδοση της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά την παραγωγικότητα έχει επιπτώσεις στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους): Έτσι, ενώ στην Ελλάδα είχαμε μία από τις υψηλότερες αυξήσεις των πραγματικών μισθών κατά το 2001 (+3,1%), είχαμε ταυτοχρόνως και μείωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους (Διάγραμμα 31), χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Η ελληνική οικονομία ήταν η μοναδική οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οποία υπήρξε ουσιαστική μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (-1,2% έναντι αυξήσεως +0,4% στο σύνολο της ζώνης).

Με άλλα λόγια, η αύξηση της παραγωγικότητας επέτρεψε αφενός μεν την αύξηση κατά 3,1% της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στην Ελλάδα, αφετέρου δε την μείωση του κόστους εργασίας κατά -1,2% σε πραγματικούς όρους.

Διάγραμμα 31

Η μεταβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους αποτελεί επίσης δείκτη της εξέλιξης στην διανομή του προϊόντος. Η μείωση κατά -1,2% εκφράζει την (περαιτέρω) αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας. Γιατί, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές αυξήθηκε περίπου κατά 2,0% το 2001. Εάν οι επιχειρήσεις είχαν αυξήσει τις τιμές τους επίσης

κατά 2,0%, τότε τα εισοδηματικά μερίδια της εργασίας και των κερδών θα είχαν παραμείνει σταθερά. Επειδή όμως οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους κατά 3,2%, δηλαδή περισσότερο από ό,τι το κόστος εργασίας σε τρέχουσες τιμές, υπήρξε μείωση (-1,2%) του κόστους εργασίας σε πραγματικούς όρους, αλλά και του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους, κατά το 2001, περισσότερο από όσο δικαιολογούσε η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος προκειμένου να αυξήσουν τα περιθώρια κέρδους.

Από μακροχρόνια άποψη, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, εξελίχθηκαν ως εξής (Διάγραμμα 32): Από τις αρχές μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, είχαν σταθεροποιηθεί και κυμαίνονταν γύρω από ένα μέσο επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν κατά καιρούς αυξήσεις και μειώσεις, η μακροχρόνια τάση ήταν σταθερή, περίπου στο ύψος του πραγματικού μισθού του 1981. Αυτές οι διακυμάνσεις γύρω από μια σταθερή μέση τιμή συνεχίστηκαν και στην περίοδο 1990-1998: Ενώ κατά τα έτη 1991-1993, υπήρξε θεαματική πτώση στις μέσες αμοιβές των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας η οποία αφαίρεσε 10% της αγοραστικής τους δύναμης, κατά τα έτη 1994-1998, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκαν τόσο ώστε αναίρεσαν την μεγάλη μείωση της περιόδου 1991-1993. Η αύξηση της πενταετίας 1994-1998 εμφανίστηκε, δηλαδή, ως διορθωτική κίνηση της πτώσης που είχε προηγηθεί. Η διόρθωση αυτή, επανέφερε τις πραγματικές αποδοχές περίπου στα επίπεδα του 1981, δηλαδή στο επίπεδο γύρω από το οποίο οι πραγματικές αποδοχές μεταβάλλονταν μακροχρόνια.

Κατά τα έτη 1999-2001, η αύξηση των αμοιβών συνεχίστηκε, έτσι ώστε για πρώτη φορά στην τελευταία εικοσαετία να διαφαίνεται (χωρίς ωστόσο να έχει ακόμη επιβεβαιωθεί) μια ανοδική τάση στην μακροχρόνια τάση των πραγματικών αποδοχών.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 32, ο ρυθμός αύξησης των πραγματικών αποδοχών αφήνει περιθώρια στις επιχειρήσεις να ωφεληθούν από την αύξηση της παραγωγικότητας για να μειώσουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους). Ακόμη και κατά την περίοδο 1995-2001, όταν υπήρξαν συνεχείς αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, η παραγωγικότητα αυξανόταν ταχύτερα.

Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους. **Η μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (Διάγραμμα 33) μεταξύ 1981 και 2001 ήταν 27% (1981=100, 2001=73). Ο δείκτης παρουσίασε σταθεροποίηση κατά την περίοδο 1993-1998 αλλά στην συνέχεια ακολούθησε την πτωτική πορεία του.** Είναι προφανές, λοιπόν, ότι ο επιχειρηματικός τομέας της ελληνικής οικονομίας απολαμβάνει φθηνού εργατικού κόστους, γεγονός το οποίο θα έπρεπε να είχε προκαλέσει

ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, πιο συγκεκριμένα δε, των επιχειρήσεων εκείνων που αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό, είτε από τις εισαγωγές στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού. Εντούτοις, η μείωση του κόστους εργασίας φαίνεται ότι τελικά μετατράπηκε περισσότερο σε αυξήσεις των κερδών και λιγότερο στην δημιουργία οργανωτικών, παραγωγικών, ερευνητικών και τεχνολογικών συνθηκών βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας, αφού το εμπορικό ισοζύγιο παρουσιάζει ελλειμματική εξέλιξη (βλ. δεύτερο μέρος της Έκθεσης). Το ΙΝΕ έχει επί σειρά ετών υποστηρίξει ότι η ακολουθούμενη πολιτική μείωσης του κόστους εργασίας δεν αποτελούσε λύση στο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Επανερχόμαστε στο ζήτημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και στην σχέση του με τα διαρθρωτικά προβλήματα στο τέταρτο μέρος της Έκθεσης.

Διάγραμμα 32

Διάγραμμα 33

3.2. Η σημασία της πραγματικής σύγκλισης για τους μισθούς

Ως οικονομική σύγκλιση σε μια Ένωση που συγκροτείται από εθνικά κράτη, νοείται η αυξανόμενη ευθυγράμμιση των οικονομικών μεταβλητών των λιγότερο εύπορων χωρών με τον μέσο όρο της Ένωσης. Για τους μισθούς, το ζήτημα της σύγκλισης τίθεται σε σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας. Εάν π.χ. η παραγωγικότητα της Ελλάδας ανέρχεται στο 85% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως πράγματι συμβαίνει, τότε και η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα θα πρέπει να ανέρχεται στο 85% του αντίστοιχου μέσου μεγέθους της ΕΕ. Με αυτά τα δεδομένα, το πρώτο ερώτημα που τίθεται, είναι εάν οι πραγματικοί μισθοί βρίσκονται, κατά τα τελευταία έτη, σε πορεία σύγκλισης με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 34, στο τέλος του 2002, η μεν παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα θα έχει αυξηθεί κατά 12,6% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ο σχετικός δείκτης ήταν 100 το 1998 και θα ανέρχεται σε 112,6 το 2002), ενώ ο μέσος πραγματικός μισθός στην Ελλάδα θα έχει αυξηθεί, κατά την ίδια περίοδο, κατά 7,9% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ο σχετικός δείκτης ήταν 100 το 1998 και θα ανέρχεται σε 107,9 το 2002)¹⁰.

¹⁰ Τα στοιχεία προέρχονται από τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Spring 2002 Forecasts. Τα στοιχεία του έτους 2002 αποτελούν πρόβλεψη.

Διάγραμμα 34

Εάν υπήρχε πραγματική σύγκλιση, σύμφωνα με τον προαναφερόμενο ορισμό, θα έπρεπε ο μέσος πραγματικός μισθός στην Ελλάδα να είχε αυξηθεί κατά 12,6% και όχι μόνο κατά 7,9% έναντι του αντίστοιχου μέσου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαφορά των 4,7 εκατοστιαίων μονάδων (12,6% έναντι 7,9%) είναι το σωρευτικό αποτέλεσμα μιας διαρκούς πραγματικής απόκλισης, αφού για κάθε ξεχωριστό έτος μετά το 1998, η παραγωγικότητα στην Ελλάδα αυξάνεται κατά 3% έως 4% ταχύτερα από ό,τι στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύνολο, ενώ ο μέσος πραγματικός μισθός αυξάνεται μόνον κατά 2% ταχύτερα.

Είναι λανθασμένη η άποψη ότι η σύγκλιση της αμοιβής της εργασίας αναφέρεται απλώς στην ταχύτερη αύξηση των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ, χωρίς η αύξηση αυτή να σχετίζεται με την παραγωγικότητα. Έτσι, με βάση τις εξελίξεις που αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 34, η διατύπωση του επιχειρήματος ότι η σύγκλιση υπάρχει αφού μεταξύ 1998 και 2002 ο μέσος μισθός στην Ελλάδα θα έχει αυξηθεί κατά 7,9% περισσότερο από ό,τι στην ΕΕ κατά μέσο όρο αναφέρεται κυρίως σε ονομαστικούς και όχι σε πραγματικούς όρους. Θεωρούμε ότι μεθοδολογικά ο ονομαστικός τρόπος κατανόησης της σύγκλισης είναι ελλιπής και λανθασμένος. **Για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση θα πρέπει να ισχύουν οι εξής δύο συνθήκες:**

1. Ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών θα πρέπει να είναι ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικότητας. Αυτό σημαίνει ότι στο Διάγραμμα 34, η καμπύλη των μισθών θα έπρεπε να ανέρχεται στο 112,6 και όχι στο 107,9 για να έχουμε σύγκλιση. Για να διατηρείται ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών

ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικοτήτων, θα πρέπει στο εξής να γίνει σεβαστός ο παρακάτω κανόνας¹¹ μισθολογικών αυξήσεων: Για κάθε έτος, η αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα πρέπει να ισούται με την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ευρωπαϊκή Ένωση συν την διαφορά στην αύξηση της παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ. Εάν π.χ. στην διάρκεια ενός έτους η παραγωγικότητα της εργασίας αυξηθεί κατά 4% στην Ελλάδα και κατά 2% στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά μέσο όρο, ενώ ο μέσος πραγματικός μισθός στην ΕΕ αυξηθεί κατά 1%, τότε το αντίστοιχο μέγεθος στην Ελλάδα θα πρέπει να αυξηθεί κατά $1\% + (4\% - 2\%) = 3\%$ για να μην έχουμε πραγματική απόκλιση.

2. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι με βάση το σημερινό επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας, το οποίο ανέρχεται περίπου στο 85% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μισθοί στην Ελλάδα (ως αγοραστική δύναμη) υστερούν σημαντικά έναντι του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους. Όπως φαίνεται στους σχετικούς υπολογισμούς που αναφέρονται στις επόμενες ενότητες του κεφαλαίου αυτού, οι πραγματικοί μισθοί στην Ελλάδα θα έπρεπε να αυξηθούν περισσότερο από 15%, ώστε να βρεθούν στο επίπεδο που αντιστοιχεί στο σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας. Βέβαια, η καταβολή ενός τόσο μεγάλου ποσοστού, είναι προφανές ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εφάπαξ χωρίς να προκαλέσει κάποιους ανεπιθύμητους κραδασμούς. Θα μπορούσε, ωστόσο, το υπάρχον χάσμα στους μισθούς της Ελλάδας έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χάσμα που υπάρχει με βάση το σημερινό επίπεδο παραγωγικότητας, να καλυφθεί σε μια μεγαλύτερη περίοδο, π.χ. σε μια εξαετία (ετήσια αύξηση 2,5% ή σε μια δεκαετία (ετήσια αύξηση 1,5%).

Με αυτά τα δεδομένα, ο προαναφερόμενος κανόνας μισθολογικών αυξήσεων, τροποποιείται ως εξής: (Αύξηση μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα) = (Αύξηση μέσου πραγματικού μισθού στην Ευρωπαϊκή Ένωση) + (Διαφορά παραγωγικότητας Ελλάδας / ΕΕ) + (Διορθωτικό ποσό για την εξάλειψη του χάσματος που υπάρχει με βάση τα σημερινά επίπεδα παραγωγικότητας). Εάν εφαρμοσθεί ένας τέτοιος κανόνας, θα πρέπει να προβλεφθεί **ρήτρα για τις αποκλίσεις από τον κανόνα ανάλογη με αυτήν που προβλέπεται στην ΕΓΣΣΕ** (αποκλίσεις που ενδέχεται να υπάρξουν εξαιτίας αναθεώρησης των στατιστικών στοιχείων, υπερβάσεων ή υστερήσεων στις ετήσιες αυξήσεις, σύγκλιση των τιμών και συνακόλουθων αλλαγών στις Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης κλπ).

¹¹ Ο κανόνας αυτός αποτελεί αναγκαία, πλην όμως όχι ικανή συνθήκη. Για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση θα πρέπει να πληροῦται και η συνθήκη που αναφέρεται στην παράγραφο 2.

Για το έτος 2003 η εφαρμογή του προαναφερόμενου κανόνα δίνει τα εξής αποτελέσματα: Με δεδομένα ότι η προβλεπόμενη αύξηση του πραγματικού μισθού κατά μέσο όρο στην ΕΕ θα είναι 1,4%, και ότι οι αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας θα είναι 3,7% και 1,9% στην Ελλάδα και στην ΕΕ αντίστοιχα, τότε θα πρέπει η αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα να ανέλθει σε $1,4\% + (3,7\% - 1,9\%) = 3,2\%$ ώστε να μην υπάρξει απόκλιση με βάση την συγκριτικά μεγαλύτερη πρόοδο που θα πραγματοποιηθεί στην παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας κατά το έτος 2003. Εάν ως παράδειγμα για τους υπολογισμούς μας και μόνο, χρησιμοποιήσουμε μια δεκαετή περίοδο για την κάλυψη του υπάρχοντος χάσματος (15%) που δεν δικαιολογείται από τις διαφορές στα σημερινά επίπεδα παραγωγικότητας, το ετήσιο διορθωτικό ποσό θα ανέρχεται περίπου σε 1,5%. Επομένως, η συνολική αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού για το 2003 για να υπάρχει σύγκλιση ανέρχεται σε $3,2\% + 1,5\% = 4,7\%$. Επειδή ο προβλεπόμενος πληθωρισμός για το 2002 είναι 3% (εαρινές προβλέψεις 2002 Ευρωπαϊκής Επιτροπής), οι αυξήσεις σε ονομαστικούς όρους θα έπρεπε να είναι 6,2% για να μην υπάρξει πραγματική απόκλιση (λαμβάνομένων υπόψη των επιδόσεων του 2003) και 7,7% για να πραγματοποιηθεί το πρώτο από τα δέκα βήματα εξάλειψης του σημερινού χάσματος (με τον όρο αυτό δεν εννοούμε την συνολική διαφορά των μισθών μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά εκείνη την διαφορά η οποία δεν δικαιολογείται από την υπάρχουσα διαφορά στα επίπεδα παραγωγικότητας). Η επίτευξη των παραπάνω αυξήσεων εξαρτάται, όχι μόνον από την ΕΓΣΣΕ αλλά και από τις κλαδικές και τις επιχειρησιακές συμβάσεις, καθώς και από τις διαπραγματεύσεις ατομικών, μεμονωμένων εργαζομένων που δεν καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις.

Εάν εφαρμοσθεί ο προαναφερόμενος κανόνας μισθολογικών αυξήσεων καθώς και το αντίστοιχο παράδειγμα, θα υπάρξει με την παρέλευση της δεκαετίας, σύγκλιση των πραγματικών μισθών, δηλαδή η αναλογία του μέσου εθνικού μισθού (ως αγοραστική δύναμη) προς τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα έχει εξισωθεί με την αναλογία της εθνικής παραγωγικότητας προς τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο (εάν π.χ. η παραγωγικότητα της Ελλάδας θα έχει ανέλθει στο 95% του μέσου όρου της ΕΕ, τότε και η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα θα ανέρχεται στο 95% του αντίστοιχου μέσου όρου).

Η διατύπωση του επιχειρήματος ότι εάν εφαρμοσθεί η παραπάνω αντίληψη για την σύγκλιση, τότε θα υπάρξει απώλεια ανταγωνιστικότητας κατά το 2003 γιατί θα αυξηθεί υπερβολικά το κόστος εργασίας δεν μπορεί να συνοδευτεί από σοβαρή τεκμηρίωση, δεδομένου ότι τα κέρδη των επιχειρήσεων σήμερα είναι σε τέτοια επίπεδα (όπως αποδεικνύεται στο δεύτερο μέρος της Έκθεσης όπου, η κερδοφορία έχει πλέον προσεγγίσει τα επίπεδα της «χρυσής κερδοφόρας εποχής» της ελληνικής οικονομίας 1960-1973) που μπορούν να απορροφήσουν μεγάλο μέρος από την ανταγωνιστική πίεση που δέχεται η ελληνική οικονομία. Επίσης, η πείρα των δέκα τελευ-

ταίων ετών αποδεικνύει με σαφήνεια ότι η ανταγωνιστικότητα τιμής έχει περιορισμένες δυνατότητες και ότι εάν οι επιχειρήσεις ενδιαφέρονται πραγματικά για την ανταγωνιστικότητα, θα έπρεπε να στραφούν σε παράγοντες βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ποιότητα, εξειδίκευση σε προϊόντα με αυξανόμενη ζήτηση κλπ (βλ. αναλυτικά μελέτη ΙΝΕ για «την Ανταγωνιστικότητα και τις διαρθρωτικές αλλαγές») καθώς και σε παράγοντες βελτίωσης της παραγωγικότητας του κεφαλαίου (νέες τεχνολογίες αυτοματοποίησης της παραγωγής, νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας κλπ).

3.3. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.3.1. Οι αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων

Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ζώνη του Ευρώ, οι συγκρίσεις μεταξύ των χωρών μελών αναφορικά με το επίπεδο της αμοιβής εργασίας απέκτησαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι συγκρίσεις αυτές είναι ιδιαίτερα δυσχερείς, γιατί οι στατιστικές δεν διαθέτουν επαρκώς ακριβή στοιχεία. Οι εθνικές διαφορές στον τρόπο σχηματισμού της αμοιβής εργασίας, τα διαφορετικά συστήματα φορολογίας και κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και η φύση των στατιστικών στοιχείων που συλλέγονται σε κάθε ξεχωριστή χώρα, οδηγούν σε κάποιες αβεβαιότητες ως προς την αξιοπιστία των συγκρίσεων. Ωστόσο, η διαφορά μεταξύ των αποδοχών στην Ελλάδα και τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρκετά μεγάλη ώστε οι όποιες στατιστικές αβεβαιότητες να μην έχουν ιδιαίτερη σημασία.

Για την εκτίμηση της διαφοράς της μέσης αμοιβής των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία της Eurostat, τα οποία αφορούν σε όσες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτουν τις σχετικές στατιστικές. Οι αμοιβές αναφέρονται στο έτος 1999, στην κεντρική διοίκηση (επομένως στον δημόσιο τομέα με την πιο στενή έννοια), και σε κοινό νόμισμα (σε ευρώ). Η σύγκριση του επιπέδου των μισθών σε διαφορετικές χώρες οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Γιατί, γενικά ισχύει ότι όσο λιγότερο ανεπτυγμένη είναι μια χώρα, τόσο χαμηλότερο είναι και το επίπεδο των τιμών της: η αγοραστική δύναμη ενός Ευρώ είναι υψηλότερη στις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Στην Ελλάδα π.χ. η αγοραστική δύναμη ενός Ευρώ είναι κατά 25% περίπου υψηλότερη από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Για τον λόγο αυτό εκτιμήσαμε τις αμοιβές και σε μονάδες αγοραστικής δύναμης με βάση τις Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τους τις διαφορές στο επίπεδο των τιμών μεταξύ των διαφορετικών χωρών.

Τα στοιχεία που διαθέτουμε αφορούν στις βασικές μικτές αποδοχές. Στο σημείο αυτό μπορεί να διατυπωθεί η παρατήρηση ότι οι βασικές αποδοχές στην Ελλάδα

(βασικός μισθός + χρονοεπίδομα + επίδομα εξομάλυνσης + κίνητρο απόδοσης) δεν περιλαμβάνουν μια σειρά επιδομάτων, ενώ αντίθετα για τις άλλες χώρες εκφράζουν σχεδόν το σύνολο της αμοιβής του δημοσίου υπαλλήλου. Για τον λόγο αυτό, για να λάβουμε υπόψη μας τα επιδόματα προσαυξάνουμε τις μέσες βασικές αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα κατά 20% (ποσοστό το οποίο προκύπτει από την σύγκριση των επιδομάτων μιας σειράς τυπικών περιπτώσεων αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων με τις βασικές αποδοχές τους). Αξίζει να σημειωθεί ότι επιδόματα δίδονται και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην όμως αποτελούν μικρό ποσοστό, συγκριτικά με την Ελλάδα, των βασικών αποδοχών. Στην σύγκριση που ακολουθεί έχουμε παραλείψει τα επιδόματα στις βασικές αποδοχές των άλλων χωρών διότι ο υπολογισμός τους είναι εξαιρετικά πολύπλοκος, ενώ η επίπτωσή τους στο τελικό αποτέλεσμα δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Αυτή η εκούσια παράλειψη ενισχύει τους υπολογισμούς μας σύμφωνα με τους οποίους τα επιδόματα στην Ελλάδα δεν υπερβαίνουν το 20% των βασικών αποδοχών.

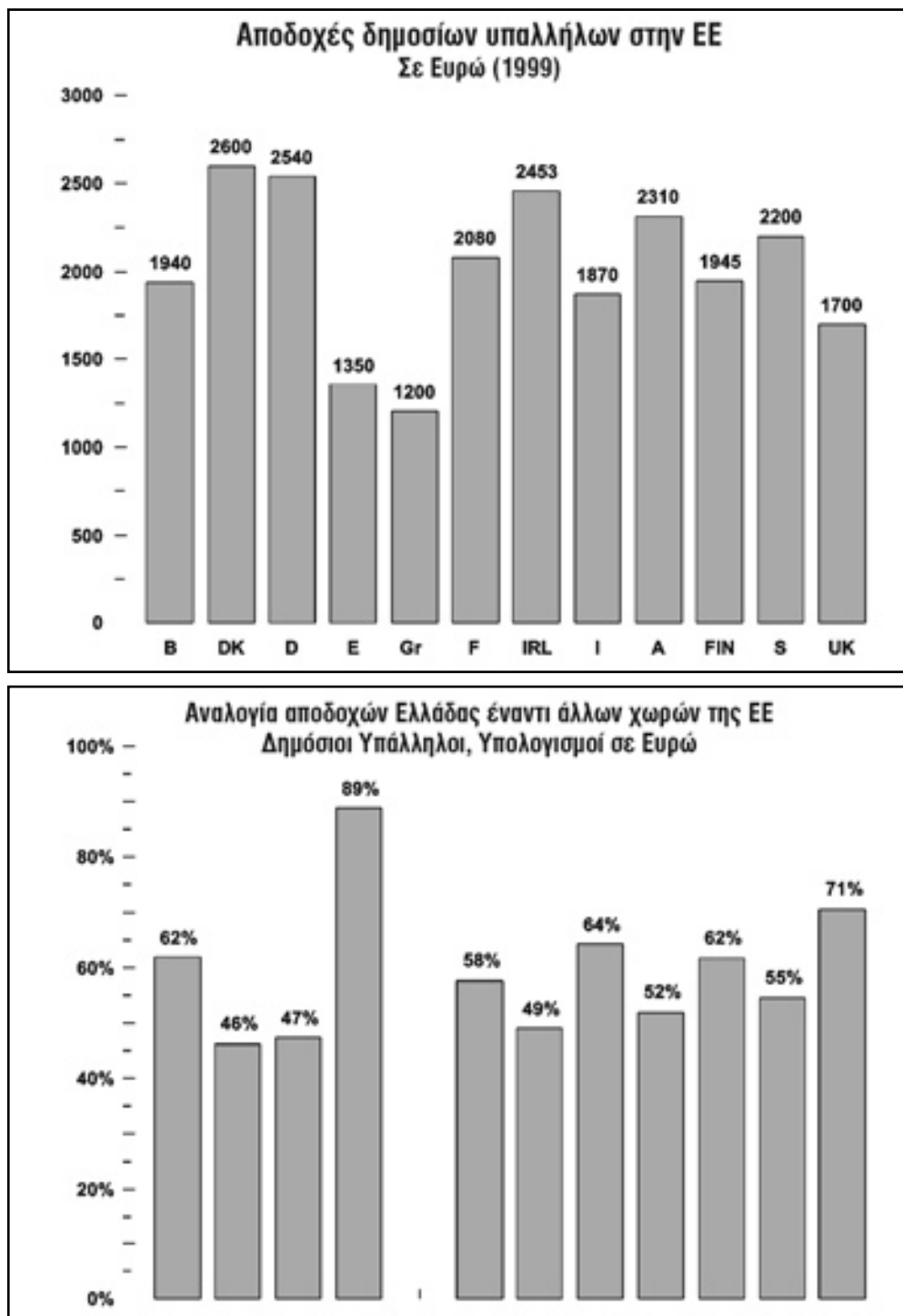
Σύμφωνα με τα παραπάνω, προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία, ότι η Ελλάδα διατηρεί την τελευταία θέση στην κατάταξη των αμοιβών (σε ευρώ). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 35, οι μέσες μηνιαίες αποδοχές ανέρχονται στην Ελλάδα σε 1200 ευρώ έναντι 2100 περίπου κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για την Πορτογαλία δεν διαθέτουμε στοιχεία, πλην όμως είναι γνωστό ότι σε όλους τους κλάδους και τομείς παραγωγής οι αποδοχές είναι μικρότερες από ό,τι σε όλες τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η απόσταση που χωρίζει τις αμοιβές στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι χρήσιμος ο υπολογισμός της αναλογίας των αποδοχών στην Ελλάδα έναντι των άλλων χωρών μελών. Όπως φαίνεται στο ίδιο διάγραμμα (Διάγραμμα 35), οι μέσες αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα (σε ευρώ) ανέρχονται σε 45% έως 70% των αντίστοιχων αποδοχών στις άλλες χώρες μέλη (σε μία μόνο περίπτωση η αναλογία ανέρχεται σε 90%). Κατά μέσο όρο, η αναλογία είναι 55%: αυτό σημαίνει ότι οι μέσες αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα, υπολογισμένες σε ευρώ, ανέρχονται στο 55% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Από την σύγκριση των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), (Διάγραμμα 36) προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη των αμοιβών στην Ελλάδα είναι η χαμηλότερη στην Ευρώπη (με εξαίρεση την Πορτογαλία για την οποία γνωρίζουμε ότι έχει ακόμη μικρότερες αποδοχές παρόλο που δεν διαθέτουμε στοιχεία για το ακριβές ύψος τους). Οι διαφορές που παρατηρούνται στην αγοραστική δύναμη μεταξύ των χωρών, είναι σαφώς μικρότερες από τις διαφορές των αμοιβών σε ευρώ (ως κόστος), παραμένοντας ωστόσο μεγάλες.

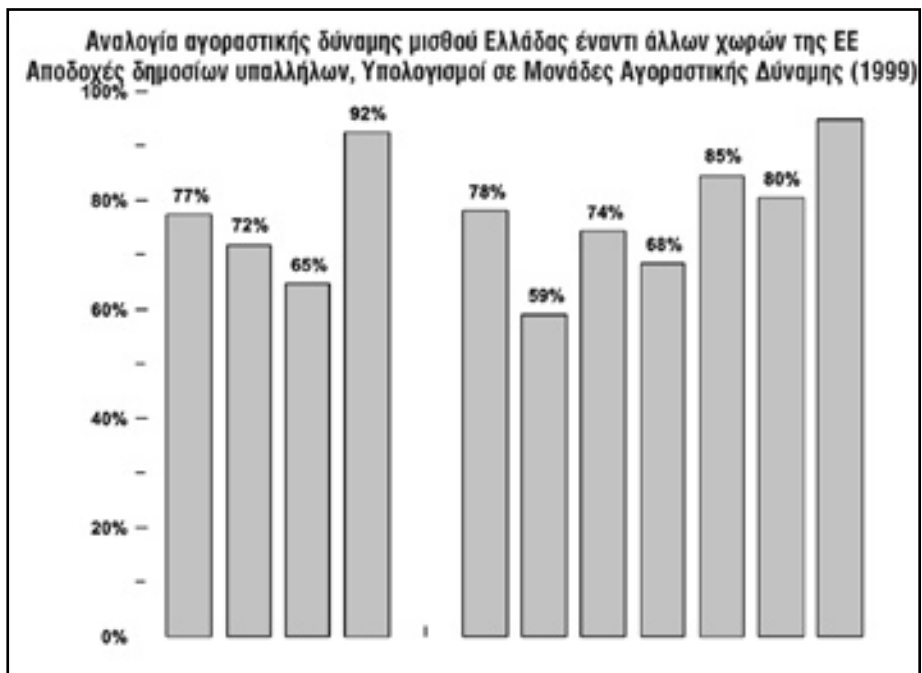
Έτσι, η αγοραστική δύναμη των βασικών αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα ανέρχεται σε 60% έως 90% της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης των άλλων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. **Η αναλογία της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών του «μέσου δημοσίου υπαλλήλου» στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέρχεται σε 77%.**

Διάγραμμα 35

Πηγή: Eurostat .Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: Οι μέσες αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα σε Ευρώ ανέρχονται στο 62% των αντίστοιχων αποδοχών στο Βέλγιο, στο 46% των αποδοχών στην Δανία κ.ο.κ.

Διάγραμμα 36

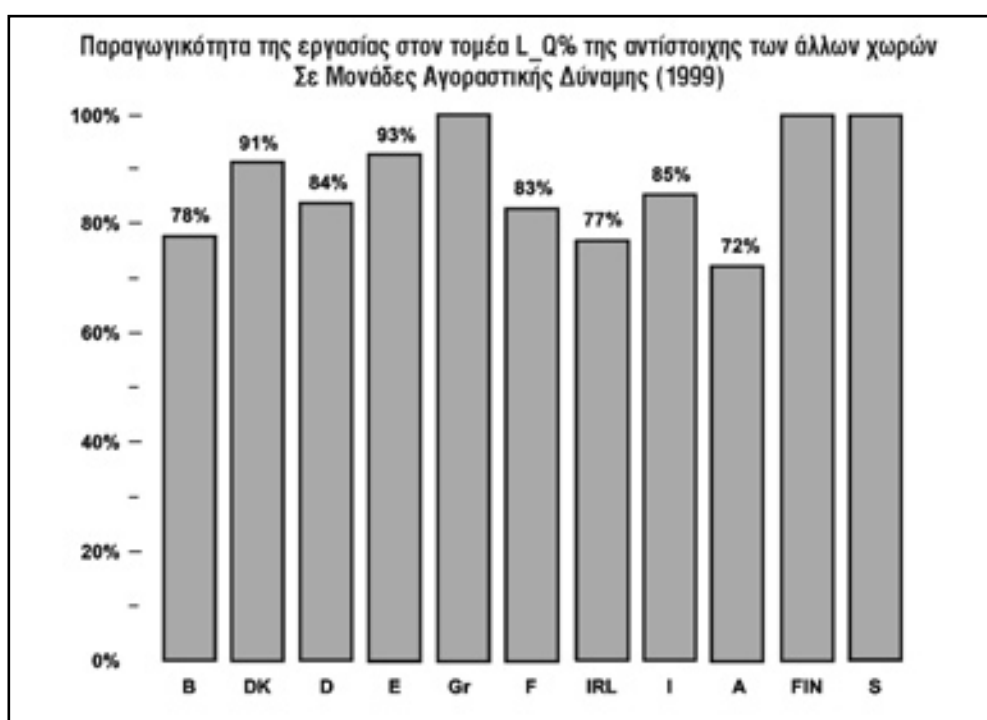

Πηγή: Eurostat.

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: Η αγοραστική δύναμη της μέσης αμοιβής των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα ανέρχεται στο 77% της αντίστοιχης αμοιβής στο Βέλγιο, στο 72% της αντίστοιχης αμοιβής στην Δανία κ.ο.κ.

Σε σχέση με αυτές τις μεγάλες διαφορές στην αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων μεταξύ της Ελλάδας και των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πλην της Πορτογαλίας), μπορεί να διατυπωθεί το επιχείρημα ότι οι διαφορές αυτές αντανακλούν το διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο των δημοσίων υπαλλήλων. Εάν σε μια χώρα το ποσοστό των αποφοίτων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι υψηλό, είναι λογικό αντίστοιχα μικρότεροι να είναι και οι μισθοί υπολογισμένοι σε ΜΑΔ. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να γίνει μια διόρθωση των διαφορών που παρατηρούνται στην αγοραστική δύναμη των αποδοχών, με τις εθνικές διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας, γιατί το επίπεδο της παραγωγικότητας παρουσιάζει υψηλή συσχέτιση με το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Διάγραμμα 37

Πηγή: Eurostat

Προκύπτει ωστόσο, ότι ακόμη και μετά αυτή την διόρθωση, η απόσταση που χωρίζει τις αμοιβές στην Ελλάδα από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μεγάλη. Δύσκολα επομένως μπορεί να διατυπωθεί το επιχείρημα ότι οι διαφορές στην αγοραστική δύναμη των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων μεταξύ της Ελλάδας και των άλλων χωρών μελών αντισταθμίζουν διαφορές στην παραγωγικότητα. Εάν υπολογίσουμε τις εν λόγω αποδοχές σε σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας στον κλάδο L_Q (Διάγραμμα 37) στον οποίο κατατάσσονται οι υπηρεσίες του δημό-

σιου τομέα μαζί με ομοειδείς υπηρεσίες που προσφέρει ο επιχειρηματικός τομέας¹², διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση στην σχετική κατάταξη:

Λόγος αποδοχών δημοσίων υπαλλήλων προς παραγωγικότητα

Βέλγιο	0,74	Ελλάδα	0,73	Αυστρία	0,78
Δανία	0,93	Γαλλία	0,78	Φιλανδία	0,87
Γερμανία	0,95	Ιρλανδία	0,96	Σουηδία	0,96
Ισπανία	0,74	Ιταλία	0,84	ΕΕ	0,84

Καθώς ο μέσος όρος του παραπάνω δείκτη για την Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχεται σε 0,84, οι μέσες αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα θα έπρεπε να αυξηθούν κατά 16% ώστε να υπάρξει σύγκλιση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ένας άλλος υπολογισμός του χάσματος των μέσων αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζεται παρακάτω. Το χάσμα είναι η διαφορά μεταξύ των πραγματικά καταβαλλόμενων αποδοχών στους δημοσίους υπαλλήλους στην Ελλάδα και των αποδοχών που θα έπρεπε να καταβάλλονται με βάση την παραγωγικότητα της εργασίας. Οι αποδοχές που θα έπρεπε να καταβάλλονται προκύπτουν από την στατιστική συσχέτιση των αποδοχών στις άλλες χώρες της ΕΕ με το επίπεδο παραγωγικότητας στον τομέα L_Q (ISIC 3) των χωρών αυτών (Διάγραμμα 38). Όπως φαίνεται από την συσχέτιση, όσο υψηλότερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο υψηλότερες είναι οι αποδοχές. Οι πραγματικά καταβαλλόμενες αποδοχές στην Ελλάδα υπολείπονται κατά 17% των αποδοχών που προκύπτουν από την συσχέτιση.

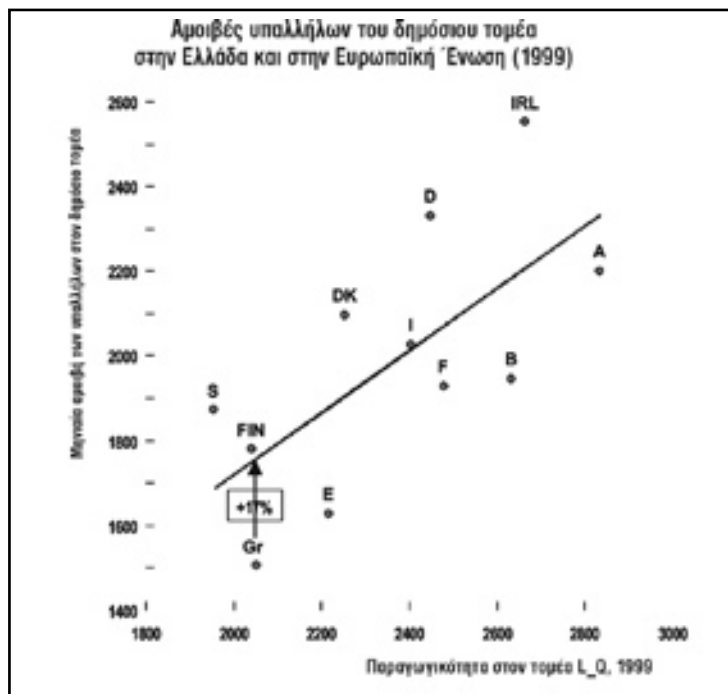
Η διαφορά μεταξύ του καταβαλλόμενου μισθού στην Ελλάδα και του μισθού που αντιστοιχεί στο επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας ανέρχεται σε $1761-1505=256$ ΜΑΔ. Επομένως, η αύξηση η οποία θα έπρεπε να δοθεί ώστε να υπάρξει σύγκλιση με το μέσο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένης υπόψη και της διαφοράς παραγωγικότητας στον τομέα των υπηρεσιών L_Q (ISIC 3) είναι $270/1505=17\%$.

Βεβαίως, για τον υπολογισμό της παραγωγικότητας του τομέα των υπηρεσιών L_Q είναι δυνατόν να αντιταχθεί ότι επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την παραγωγικότητα του

¹² Δημόσια διοίκηση, κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, υγεία, εργασίες κοινωνικού χαρακτήρα, υπηρεσίες προς την κοινότητα, προσωπικές υπηρεσίες, πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες κλπ. Αξιοσημείωτο είναι ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών, όχι μόνον στον τομέα L_Q, αλλά και στον τομέα των χρηματιστικών υπηρεσιών, στις μεταφορές και επικοινωνίες κλπ ως ποσοστό του αντίστοιχου μέσου όρου στην ΕΕ είναι υψηλότερη από το αντίστοιχο μέγεθος για την μεταποιητική βιομηχανία και τον αγροτικό τομέα.

δημόσιου τομέα, η οποία επηρεάζεται, σε μεγάλο βαθμό, από τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων και ως εκ τούτου δεν αποτελεί αξιόπιστο μέτρο παραγωγικών επιδόσεων. Μολονότι το επιχείρημα αυτό ευσταθεί, δεν ανατρέπει το συμπέρασμα των παραπάνω υπολογισμών, πρώτον, γιατί ο τομέας L_Q δεν περιλαμβάνει μόνον τον δημόσιο τομέα αλλά και ένα τμήμα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, και δεύτερον, γιατί εάν χρησιμοποιηθεί στους υπολογισμούς μας η παραγωγικότητα του τομέα των υπηρεσιών συνολικά (έναντι της παραγωγικότητας του τομέα Q_L), η απόκλιση των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων της Ελλάδας έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμφανίζεται ακόμη μεγαλύτερη από αυτή που υπολογίσαμε (17%). Επίσης, στο ίδιο αποτέλεσμα καταλήγουμε εάν χρησιμοποιήσουμε στους υπολογισμούς μας το μέσο επίπεδο παραγωγικότητας της οικονομίας (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο).

Διάγραμμα 38

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat

3.3.2. Οι αμοιβές των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση

Οι μέσες μικτές αποδοχές των απασχολούμενων στην γενική κυβέρνηση¹³ στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκύπτει από την επεξεργασία στοιχείων που περιέχονται στο European Economy No 71 (έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτρο-

¹³ Η γενική κυβέρνηση περιλαμβάνει, πλην της κεντρικής κυβέρνησης, την τοπική αυτοδιοίκηση, τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (υγεία, εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια...).

πής), στο OECD in Figures 2000, στην Έκθεση του ΟΟΣΑ για την Ελλάδα 2001 (OECD Economic Surveys, Greece), στο Services: Statistics on Value Added and Employment 2000 του ΟΟΣΑ και στο Employment Outlook 2001 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το πλέον πρόσφατο έτος για το οποίο υπάρχουν στοιχεία για όλες τις μεταβλητές και για τις περισσότερες χώρες είναι το 1997. Επομένως και οι υπολογισμοί έγιναν αναγκαστικά για το έτος αυτό. Το ΙΝΕ εκτιμά ότι οι μεταβολές που έχουν προκύψει εν τω μεταξύ (1998-2002) έχουν αυξήσει το χάσμα μεταξύ των αμοιβών των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση στην Ελλάδα και των αντίστοιχων αμοιβών στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή η εκτίμηση βασίζεται στο γεγονός ότι κατά τα τελευταία έτη **η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα έχει αυξηθεί, σε σχέση με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, περισσότερο από όσο αυξήθηκαν οι αμοιβές.**

Από την άποψη του Δημοσίου, οι αμοιβές των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση ενδιαφέρουν ως κόστος, και για το λόγο αυτό, πρέπει να υπο-λογισθούν σε κοινό νόμισμα και τρέχουσες τιμές για ένα συγκεκριμένο έτος. Για τον λόγο αυτό, οι υπολογισμοί του ΙΝΕ έγιναν σε ευρώ ανά υπάλληλο για το έτος 1997. Από την πλευρά των μισθωτών, ωστόσο, οι αμοιβές αποτελούν εισόδημα. Ως εκ τούτου, η σύγκριση της αγοραστικής τους δύναμης γίνεται με βάση τις Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες πέραν της συναλλαγματικής ισοτιμίας λαμβάνουν υπόψη τους και τις διαφορές στο επίπεδο των τιμών μεταξύ των διαφορετικών χωρών.

Οι συγκρίσεις που προκύπτουν από τους υπολογισμούς του ΙΝΕ εμπεριέχουν πολλές αβεβαιότητες¹⁴, καθώς ο τρόπος καταγραφής των εργαζομένων στην γενική κυβέρ-

14 Οι υπολογισμοί έγιναν ως εξής: Το σύνολο των αμοιβών των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση είναι γνωστό ως ποσοστό του ΑΕΠ και δημοσιεύεται στο European Economy, έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για όλες τις χώρες μέλη. Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται και πίνακας στον οποίο φαίνεται το ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές αγοράς και σε Ευρώ ανά χώρα. Από το γινόμενο αυτών των δύο μεγεθών προκύπτει το σύνολο των μισθών που καταβάλλει η γενική κυβέρνηση σε κάθε χώρα, σε Ευρώ. Ο αριθμός των εργαζομένων στο δημόσιο και στην άμυνα το 1997 ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης περιέχεται στην έκδοση OECD in Figures του ΟΟΣΑ. Το έτος αυτό είναι το πλέον πρόσφατο έτος για το οποίο υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στους υπολογισμούς, διότι, από το έτος αυτό άλλαξε η μεθοδολογία καταγραφής των απασχολούμενων ανά κλάδο (από ISIC 2 σε ISIC 3), έτσι ώστε έκτοτε να γνωρίζουμε μόνον τον αριθμό των απασχολούμενων στην δημόσια διοίκηση και την άμυνα (στην κεντρική κυβέρνηση), ενώ για την ορθότητα των υπολογισμών επιβάλλεται να γνωρίζουμε τον αριθμό των απασχολούμενων στην γενική κυβέρνηση, η οποία πλην της κεντρικής κυβέρνησης περιλαμβάνει την τοπική αυτοδιοίκηση, τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (υγεία, εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια...). Για την Ελλάδα έγινε ιδιαίτερη εκτίμηση του αριθμού των απασχολούμενων στην γενική κυβέρνηση, γιατί τα στοιχεία που αναφέρονται στις στατιστικές εκδόσεις των διεθνών οργανισμών δεν αναφέρουν τον αριθμό των απασχολούμενων στην άμυνα στην Ελλάδα, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες. Από το ποσοστό των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης και τον αριθμό των απασχολούμενων στο σύνολο της οικονομίας όπως αυτή αναφέρεται στο Employment in Europe 2001, έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ο αριθμός των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην της Ελλάδας αφού τα στατιστικά στοιχεία της τελευταίας δεν περιλαμβάνουν τους εργαζόμενους στην άμυνα αλλά και ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων στην τοπική αυτοδιοίκηση. Για την

νηση ποικίλλει μεταξύ των χωρών, παρά την τυποποίηση ISIC που τηρείται συστηματικά από όλες τις χώρες. Επιπρόσθετα, οι υπολογισμοί γίνονται με βάση τον αριθμό των απασχολουμένων, διότι αυτό το στοιχείο είναι διαθέσιμο, ενώ ορθότερος θα ήταν ο υπολογισμός της αμοιβής ανά ώρα εργασίας. Αυτό έχει ως συνέπεια, σε ορισμένες χώρες όπου έχει αναπτυχθεί η μερική απασχόληση ή έχουν επεκταθεί τα μειωμένα ωράρια, να εμφανίζεται χαμηλή η μέση αμοιβή ανά άτομο, ενώ στην πραγματικότητα το μέσο ωρομίσθιο είναι υψηλό. Ως εκ τούτου, οι συγκρίσεις που ακολουθούν δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως επακριβείς μετρήσεις των μισθών των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση. Διατηρούν ωστόσο ακέραια την αξία τους ως προσδιορισμοί τάξης μεγέθους και ως χρήσιμες κατατάξεις των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

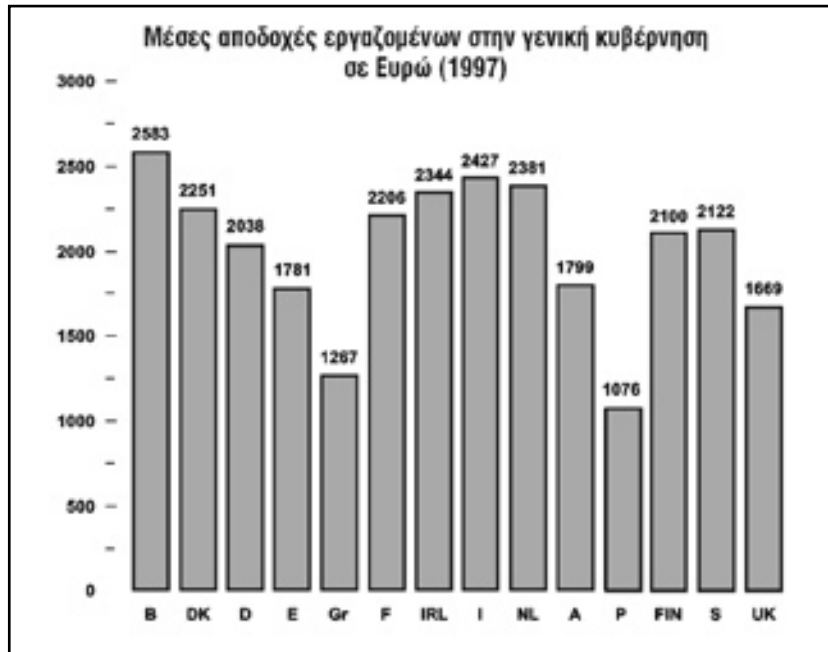
Από την σύγκριση των στοιχείων προκύπτει ότι μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα καταλαμβάνει την προτελευταία θέση στην κατάταξη με κριτήριο τις αμοιβές στην γενική κυβέρνηση, είτε ως χρηματικό μισθό (σε ευρώ) (Διάγραμμα 39) είτε ως αγοραστική δύναμη¹⁵ (Διάγραμμα 40).

Σε ότι αφορά την διαφορά μεταξύ του πραγματικά καταβαλλόμενου μισθού στους εργαζόμενους στην γενική κυβέρνηση στην Ελλάδα και του μισθού που θα έπρεπε να καταβάλλεται εάν υπήρχε πραγματική σύγκλιση των αμοιβών, προκύπτει από την συσχέτιση των αντίστοιχων αμοιβών στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το επίπεδο παραγωγικότητας στον τομέα L_Q (ISIC 3) (Διάγραμμα 41), ότι το χάσμα αμοιβών ανέρχεται σε 21%.

Ελλάδα, με βάση τις πληροφορίες που συνέλεξε το ΙΝΕ, η πλέον εύλογη παραδοχή για τον αριθμό των εργαζομένων στην γενική κυβέρνηση είναι 700 χιλιάδες άτομα. Η εκτίμηση αυτή βασίστηκε σε στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού για το έτος 1994, και σε στοιχεία του ΟΟΣΑ (Greece: Economic Survey 2001). Από το σύνολο των αμοιβών εργασίας που καταβάλλει η γενική κυβέρνηση και τον αριθμό των απασχολούμενων σε αυτήν, προκύπτει η μέση ετήσια αμοιβή εργασίας. Για λόγους σύγκρισης με την καθημερινή εμπειρία, η ετήσια αμοιβή έχει αναχθεί σε μηνιαία με βάση την παραδοχή ότι η δεύτερη είναι το 1/14 της πρώτης.

15 Οι χαμηλές μέσες αποδοχές της Βρετανίας θα πρέπει να αποδοθούν στην μερική απασχόληση και όχι σε χαμηλά ωρομίσθια.

Διάγραμμα 39

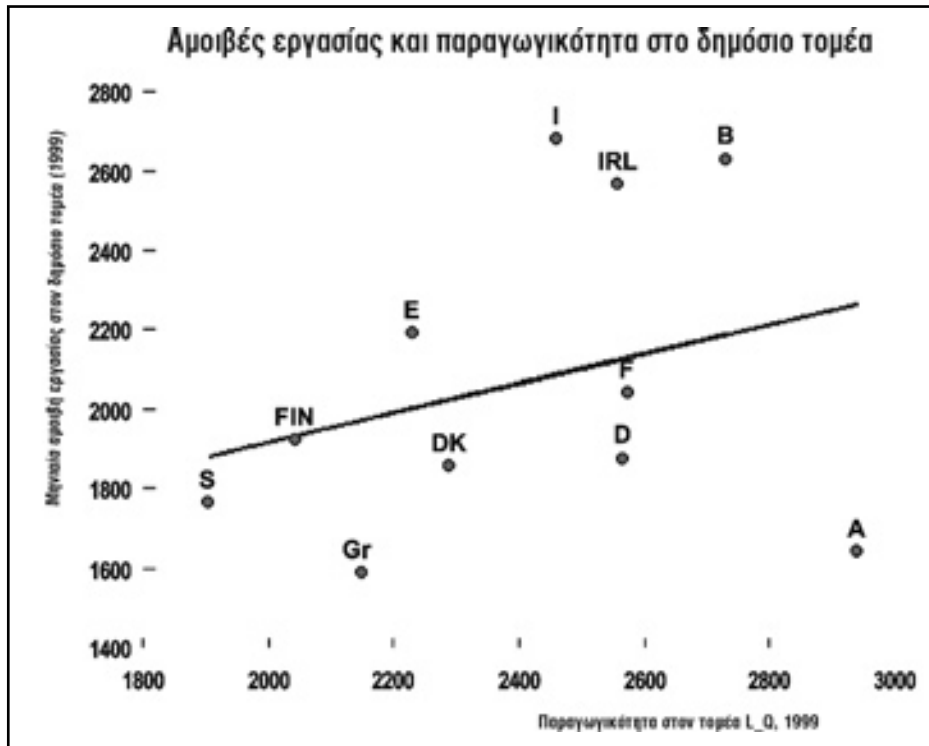

Διάγραμμα 40

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ και Ευρωπαϊκής Επιτροπής (βλ. αναλυτικά στο κείμενο)

Διάγραμμα 41

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ και Ευρωπαϊκής Επιτροπής (βλ. αναλυτικά στο κείμενο)

3.3.3. Οι αμοιβές των υπαλλήλων στην μεταποίηση

Από τα στοιχεία που δημοσίευσε η Eurostat για το έτος 1998¹⁶ προκύπτει, ότι στην κατάταξη των αμοιβών των υπαλλήλων της μεταποίησης (σε ΜΑΔ), η Ελλάδα διατηρεί την προτελευταία θέση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 42, οι μέσες μηνιαίες αποδοχές το 1998 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1616 ΜΑΔ έναντι 2480 περίπου κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1390 ΜΑΔ. Στο ίδιο διάγραμμα, φαίνονται οι ποσοστιαίες αποκλίσεις των αμοιβών στην Ελλάδα από τις αντίστοιχες αμοιβές στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για διαφορές της τάξης του 20%-40% (με εξαίρεση την Πορτογαλία). Η διαφορά με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανέρχεται περίπου σε -35%.

¹⁶ Δεν έχουν δημοσιευθεί στοιχεία για κάποιο μεταγενέστερο έτος.

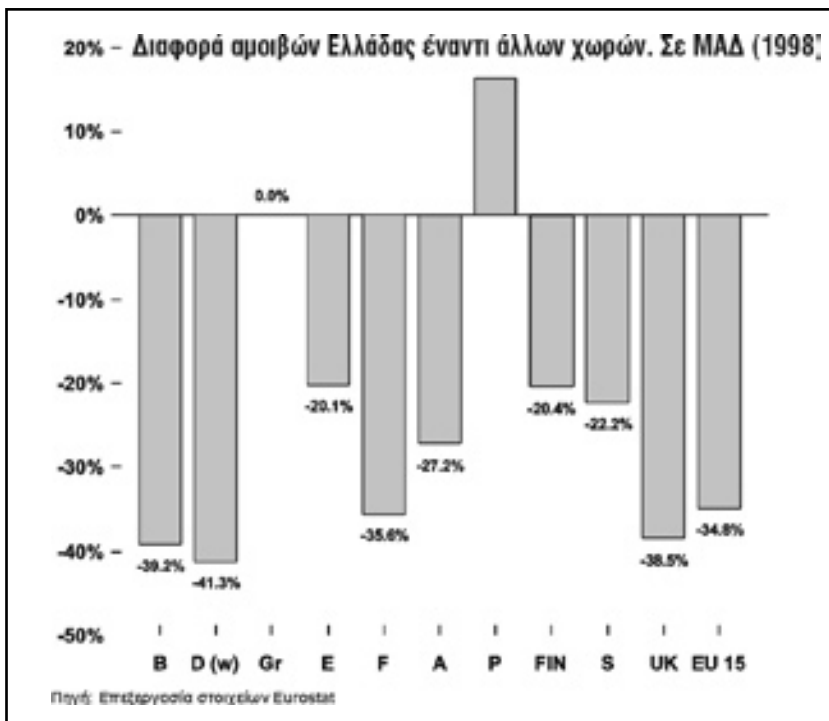
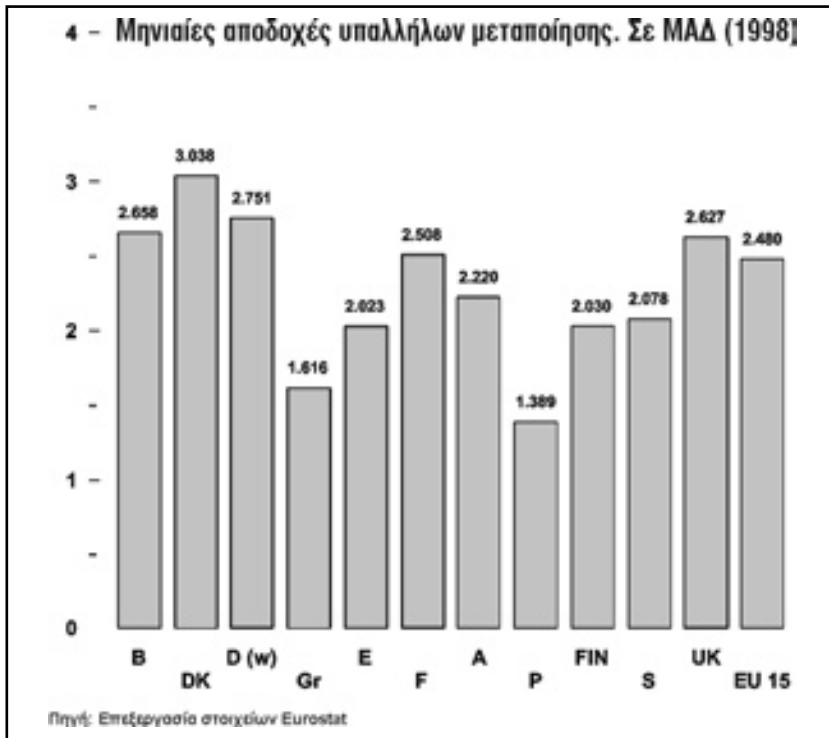
Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας¹⁷ στην μεταποιητική βιομηχανία των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης Διάγραμμα 43 προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί σημαντικά έναντι των άλλων χωρών μελών. Οι διαφορές που παρατηρούνται όμως μεταξύ των χωρών είναι μικρότερες από τις διαφορές των αμοιβών. Σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης η διαφορά στην παραγωγικότητα ανέρχεται σε -26% περίπου, ενώ η διαφορά στις αμοιβές ανέρχεται σε -35% περίπου.

Προκύπτει, έτσι, ότι ακόμη και μετά την διόρθωση για τις διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας, η απόσταση που χωρίζει τις αμοιβές στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες που εξετάζουμε, είναι σημαντική. Διότι, εάν η παραγωγικότητα στην μεταποίηση στην Ελλάδα ανέρχεται σε 74% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση στις αμοιβές θα έπρεπε ο μέσος μισθός των υπαλλήλων στην μεταποίηση να ανέρχεται στο 74% το αντίστοιχου μέσου μισθού στην ΕΕ, ήτοι σε $0,74 * 2480 = 1830$ ΜΑΔ. Ο πράγματι καταβαλλόμενος μισθός, όμως, ανερχόταν το 1998 σε 1616 ΜΑΔ. Επομένως, για να αντιστοιχεί ο μισθός των υπαλλήλων στην Ελλάδα σε αυτόν που αναλογεί στην παραγωγικότητα της εργασίας στην μεταποίηση, θα πρέπει να αυξηθεί κατά $(1830/1616) - 1 = 13\%$ περίπου.

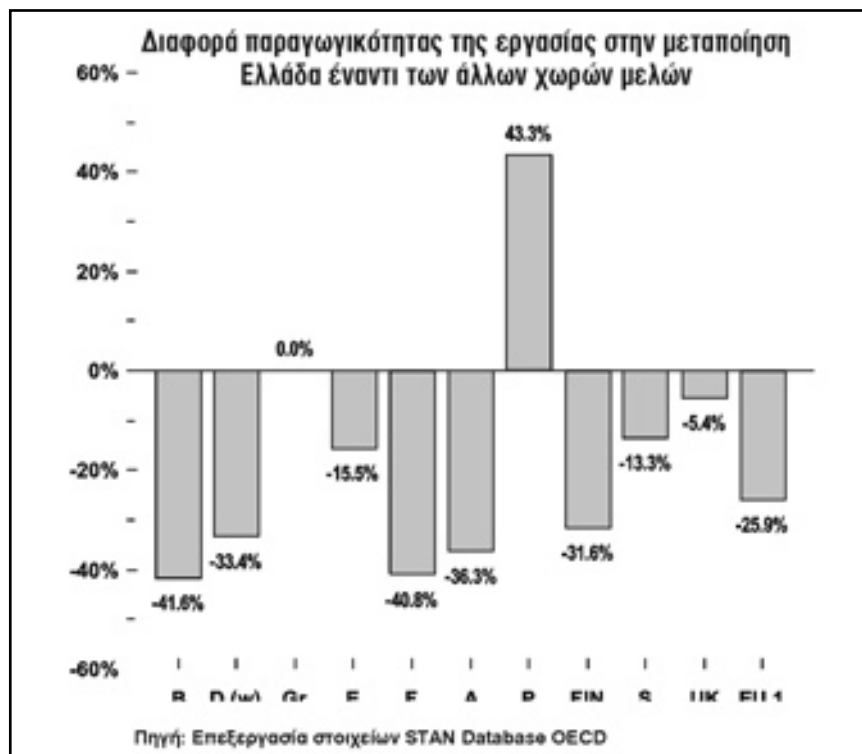
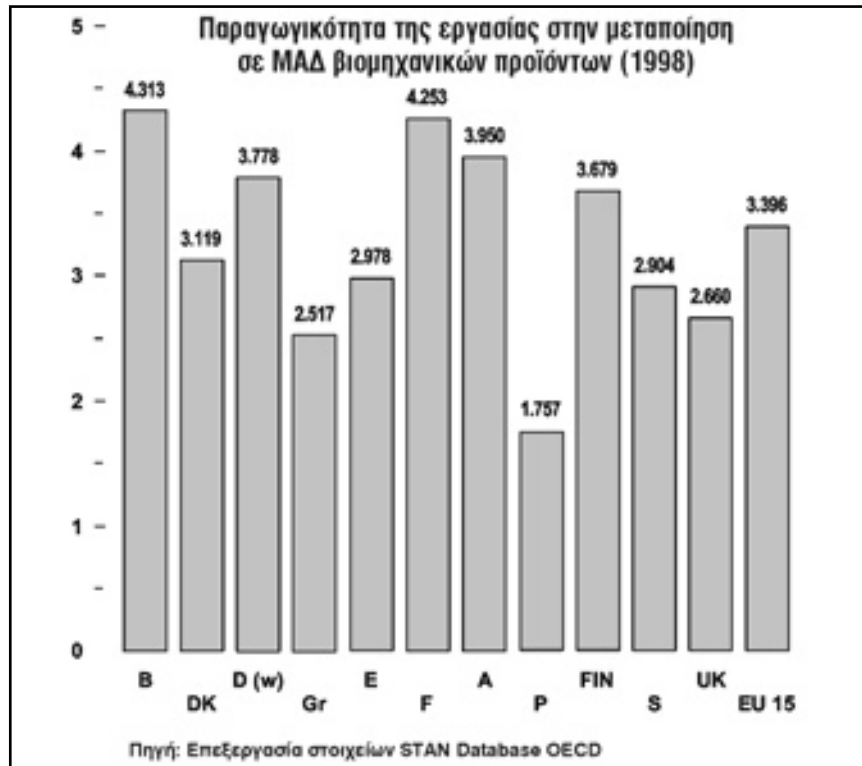
Ένας άλλος υπολογισμός της απόστασης του μέσου μισθού των υπαλλήλων της μεταποίησης στην Ελλάδα από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται στο Διάγραμμα 44. Η εν λόγω απόσταση είναι η διαφορά μεταξύ του πραγματικά καταβαλλόμενου μισθού και του μισθού που προκύπτει από την συσχέτιση των αντίστοιχων μισθών στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το επίπεδο παραγωγικότητας στον μεταποιητικό τομέα. Από τον υπολογισμό αυτό προκύπτει ότι το χάσμα των αμοιβών μεταξύ υπαλλήλων της μεταποίησης στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχεται σε 16%.

17 STAN database OECD. Η σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας βασίζεται σε Συναλλαγματικές Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης (PPS) των βιομηχανικών προϊόντων και όχι του ΑΕΠ που περιέχει τον πρωτογενή και τον τριτογενή τομέα.

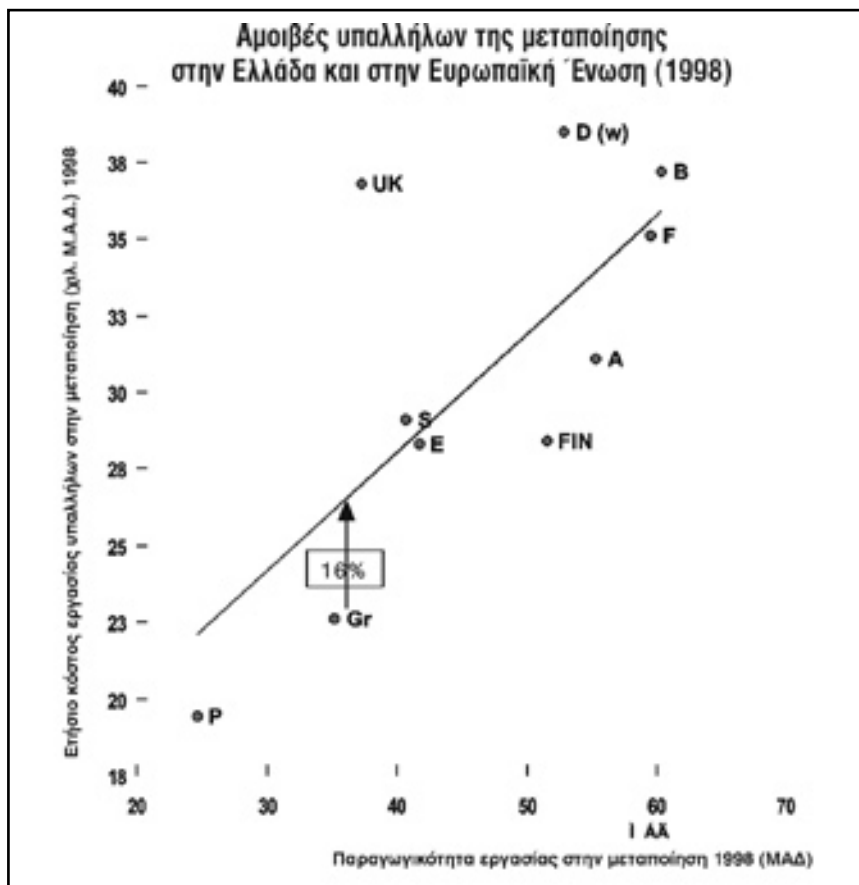
Διάγραμμα 42

Διάγραμμα 43

Διάγραμμα 44

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat και STAN OECD

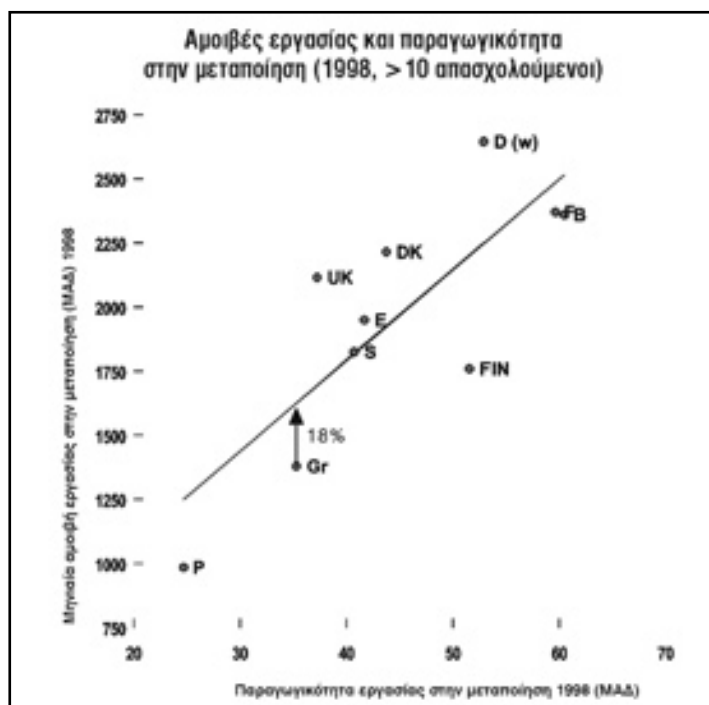
Η διαφορά μεταξύ καταβαλλόμενου μισθού στην Ελλάδα και μισθού που αντιστοιχεί στο επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας ανέρχεται σε $26208 - 22622 = 3587$ ΜΑΔ. Επομένως, η αύξηση που θα έπρεπε να δοθεί ώστε να υπάρξει σύγκλιση με το μέσο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένης υπόψη και της διαφοράς παραγωγικότητας στον τομέα της μεταποίησης είναι 16%¹⁸. Βεβαίως, οι παραπάνω διαφορές αναφέρονται στο έτος 1998 και κατά την τριετία 1999-2001 κατεβλήθησαν στην Ελλάδα μεγαλύτερες αυξήσεις μισθών από ό,τι στην ΕΕ. Ωστόσο, πέραν των μεγαλύτερων αυξήσεων που πράγματι κατεβλήθησαν στους μισθούς στην Ελλάδα

¹⁸ Στην συσχέτιση δεν έχει ληφθεί υπόψη η Δανία η οποία εμφανίζεται ως outlier. Εάν συμπεριληφθεί και αυτή η χώρα στους υπολογισμούς μας, τότε η αύξηση η οποία θα έπρεπε να δοθεί στην Ελλάδα ώστε να υπάρξει σύγκλιση υπερβαίνει το 16%.

(η συνολική αύξηση των πραγματικών μισθών στην ΕΕ κατά μέσο όρο ήταν 4% για την τριετία 1999-2001 έναντι 8% στην Ελλάδα), υπήρξε και μια άλλη εξέλιξη: η αύξηση της παραγωγικότητας στην εν λόγω τριετία δεν υπερέβη το 3% στην ΕΕ ενώ ήταν της τάξης του 13% στην Ελλάδα. Κατά συνέπεια, στην περίοδο 1998-2001, η διαφορά του 14% ή 16% παραμένει μεταξύ του καταβαλλόμενου μισθού στην Ελλάδα και του μισθού που αντιστοιχεί στο επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας.

Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν οι υπολογισμοί του ΙΝΕ όταν πραγματοποιηθούν με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων STAN του ΟΟΣΑ και της Έρευνας Βιομηχανίας της ΕΣΥΕ. Οι υπολογισμοί αυτοί αφορούν στις μεταποιητικές επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από 10 εργαζόμενους, υπαλλήλους ή εργάτες. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 45, το χάσμα που υπάρχει μεταξύ των πραγματικά καταβαλλόμενων αμοιβών και των αμοιβών που αντιστοιχούν στο επίπεδο της παραγωγικότητας της μεταποιητικής βιομηχανίας ανέρχεται σε 18%.

Διάγραμμα 45

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat και STAN OECD

3.3.4. Οι αποδοχές στο εμπόριο, τις επικοινωνίες και τις μεταφορές

Για το εμπόριο προκύπτει από τα στοιχεία που δημοσίευσε η Eurostat για το έτος 1999, ότι και σε αυτόν τον κλάδο, η Ελλάδα διατηρεί την προτελευταία θέση στην κατάταξη των αμοιβών των υπαλλήλων σε ευρώ. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 46, οι μέσες μηνιαίες αποδοχές το 1999 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1093 ευρώ έναντι

1850 περίπου κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανέρχεται σε 821 ευρώ.

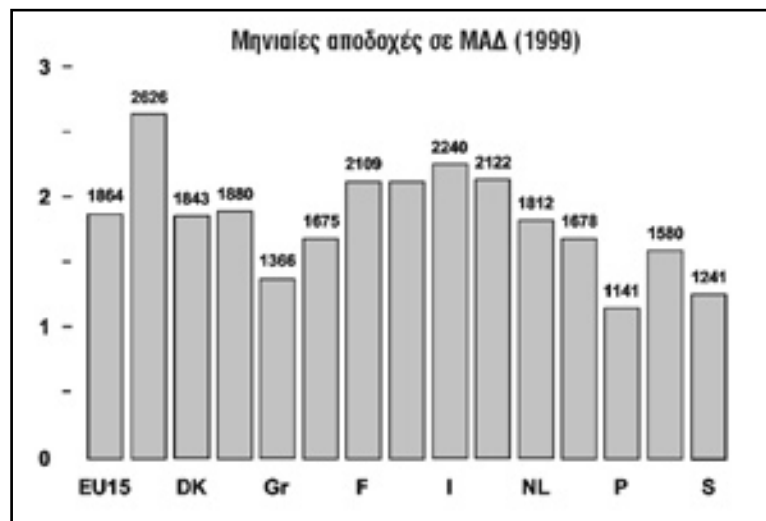
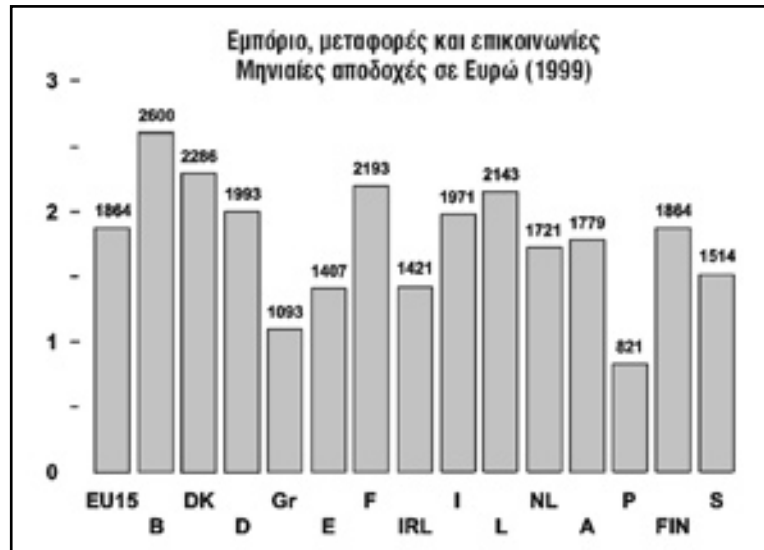
Στο ίδιο διάγραμμα, φαίνονται οι αποδοχές σε ΜΑΔ στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι μικτές αποδοχές στην Ελλάδα έχουν αγοραστική δύναμη 1360 ΜΑΔ περίπου, ενώ στην ΕΕ ως σύνολο 1850 ΜΑΔ. Πρόκειται για διαφορά 35% περίπου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Σουηδία παρουσιάζει μικτές μηνιαίες αποδοχές (σε ΜΑΔ) χαμηλότερες από αυτές της Ελλάδας. Εντούτοις, αυτό δεν αντανακλά το ύψος του ωρομισθίου, αλλά την έκταση της μερικής απασχόλησης στην Σουηδία.

Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας¹⁹ στον τομέα του εμπορίου, των μεταφορών και των επικοινωνιών στις χώρες μέλη (Διάγραμμα 47) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί κατά 15% περίπου έναντι των άλλων χωρών μελών. Οι διαφορές που παρατηρούνται όμως μεταξύ των χωρών είναι μικρότερες από τις διαφορές των αμοιβών. Σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης η διαφορά στην παραγωγικότητα ανέρχεται σε -15% περίπου, ενώ η διαφορά στις αμοιβές ανέρχεται σε -35% περίπου. Προκύπτει, έτσι, ότι ακόμη και μετά την διόρθωση για τις διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας, η απόσταση που χωρίζει τις αμοιβές στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες που εξετάζουμε, είναι σημαντική. Γιατί, εάν η παραγωγικότητα στον τομέα του εμπορίου, των επικοινωνιών και των μεταφορών στην Ελλάδα ανέρχεται σε 85% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να υπάρχει πραγματική σύγκλιση στις αμοιβές θα έπρεπε οι μέσες μικτές αποδοχές να ανέρχονται στο 85% του αντίστοιχου ευρωπαϊκού μέσου όρου, ήτοι σε $0,85 \cdot 1850 = 1570$ ΜΑΔ. Ο πράγματι καταβαλλόμενος μισθός, όμως, ανερχόταν το 1999 σε 1366 ΜΑΔ. Επομένως, για να αντιστοιχούν οι αποδοχές στην Ελλάδα σε αυτές που αναλογεί στην παραγωγικότητα της εργασίας, θα πρέπει να αυξηθούν κατά $(1570/1366) - 1 = 15\%$.

Ένας άλλος υπολογισμός της διαφοράς του μέσου μισθού των εργαζομένων στον τομέα του εμπορίου, των τηλεπικοινωνιών και των μεταφορών στην Ελλάδα από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όμοιος με αυτόν που αναφέρθηκε παραπάνω για τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων της μεταποίησης κλπ. φαίνεται στο Διάγραμμα 47. Από τον υπολογισμό αυτό προκύπτει ότι το η διαφορά των αποδοχών ανέρχεται σε 13%.

19 Economic Portrait of the European Union 1999, Edition 2000, Eurostat

Διάγραμμα 46

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat, *Economic Portrait of EU* (2000)

Διάγραμμα 47

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat, *Economic Portrait of EU* (2000)

3.4. Η ανισότητα στην διανομή του προϊόντος

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και στις προηγούμενες εκθέσεις του ΙΝΕ, η οικονομική πολιτική των 15 τελευταίων ετών (1986-2001) είναι μια πολιτική που οδηγεί στην αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και προκύπτει από την βραδύτερη αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας.

Από την διαίρεση του μέσου μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας προκύπτει το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας, δηλαδή το μερίδιο των μισθών και της αμοιβής εργασίας των αυτοαπασχολούμενων στο ΑΕΠ του επιχειρηματικού τομέα. Το άθροισμα του μεριδίου της εργασίας με το μερίδιο των (μικτών) κερδών²⁰ ισούται προς 100%, και η εξέλιξή του αποτελεί δείκτη της αναδιανομής του εισοδήματος.

²⁰ Ως μικτά κέρδη αναφέρεται παραπάνω το Ακαθάριστο Λειτουργικό Πλεόνασμα.

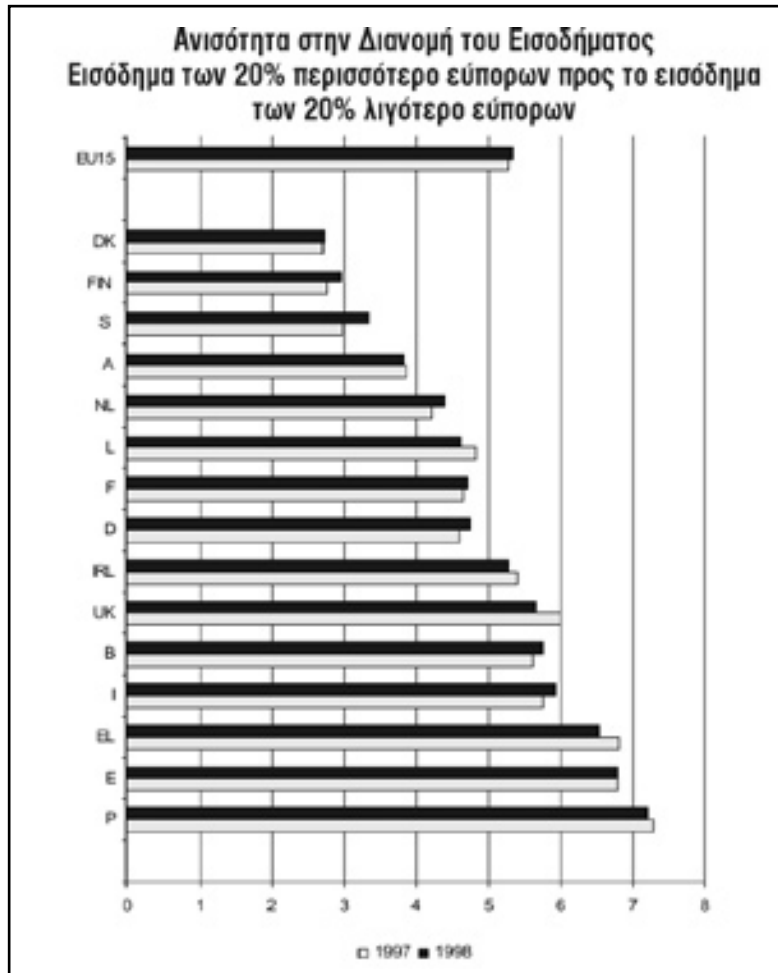
Διάγραμμα 48

Η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα (Διάγραμμα 48) παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση. Ως χρονικό σημείο έναρξης αυτής της τάσης μπορεί να θεωρηθεί το έτος 1986. Βέβαια, η πτωτική τάση σχηματίζεται από επιμέρους μεσοπρόθεσμες κινήσεις ανόδου και μείωσης του μεριδίου της εργασίας, αλλά οι αυξήσεις είναι υποδεέστερες των μειώσεων, έτσι ώστε τελικά, μακροχρόνια, να διαμορφώνεται η πτωτική πορεία του δείκτη. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί την άλλη όψη της μείωσης του πραγματικού κόστους εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα, αφού ο μισθός εκτός από κόστος (για τις επιχειρήσεις) αποτελεί και εισόδημα (για τους εργαζόμενους).

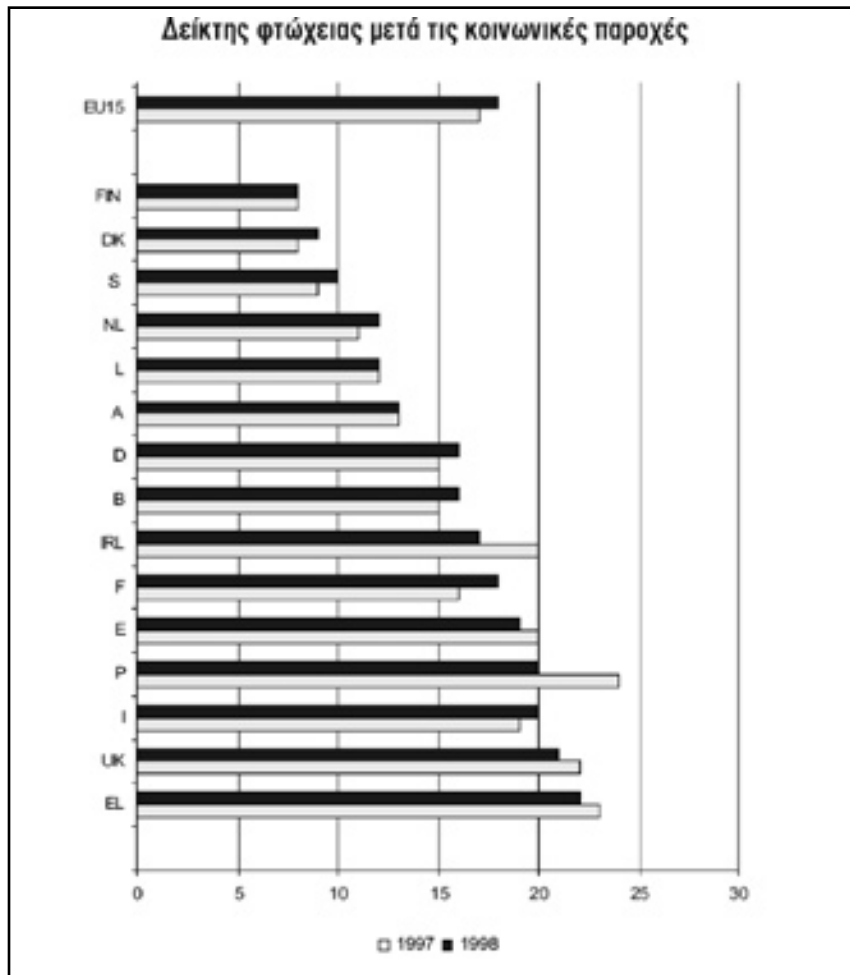
Με βάση τους «διαρθρωτικούς δείκτες» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα διακρίνεται για τις οικονομικές ανισότητες της. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 49, **το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων Ελλήνων το 1998 ήταν 6,5 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων Ελλήνων**. Υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζουν η Πορτογαλία στην οποία ο αντίστοιχος δείκτης υπερβαίνει το 7 και η Ισπανία στην οποία ο δείκτης είναι κατά τι υψηλότερος από όσο στην Ελλάδα (6,7). Στην Δανία, η αντίστοιχη διαφορά ανέρχεται σε 2,5 και στην Φιλανδία σε 3.

Διάγραμμα 49

Επίσης, έχουν ενδιαφέρον και οι δείκτες φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όχι μόνο καθαυτοί αλλά και επειδή αναδεικνύουν τον ρόλο του Κράτους στην αντιμετώπιση της φτώχειας. **Οι κοινωνικές παροχές μειώνουν το ποσοστό των ατόμων που κινδυνεύουν από τη φτώχεια** σε όλα τα κράτη-μέλη, όμως σε πολύ διαφορετικό βαθμό. Η μείωση κυμαίνεται από το 5-15% περίπου στην Ελλάδα και την Ιταλία μέχρι πάνω από 70% στη Φιλανδία, με μέσο όρο μείωσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση το 31% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κοινωνική κατάσταση στην Ε.Ε., 2002).

Διάγραμμα 50

Ποσοστό του πληθυσμού του οποίου το εισόδημα είναι μικρότερο από το 60% του διάμεσου εισοδήματος .

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Διαρθρωτικοί Δείκτες, 2002.

3.3.5 Οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σε εννέα χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό). Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής

Ένωσης δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί σε κλαδικό επίπεδο.

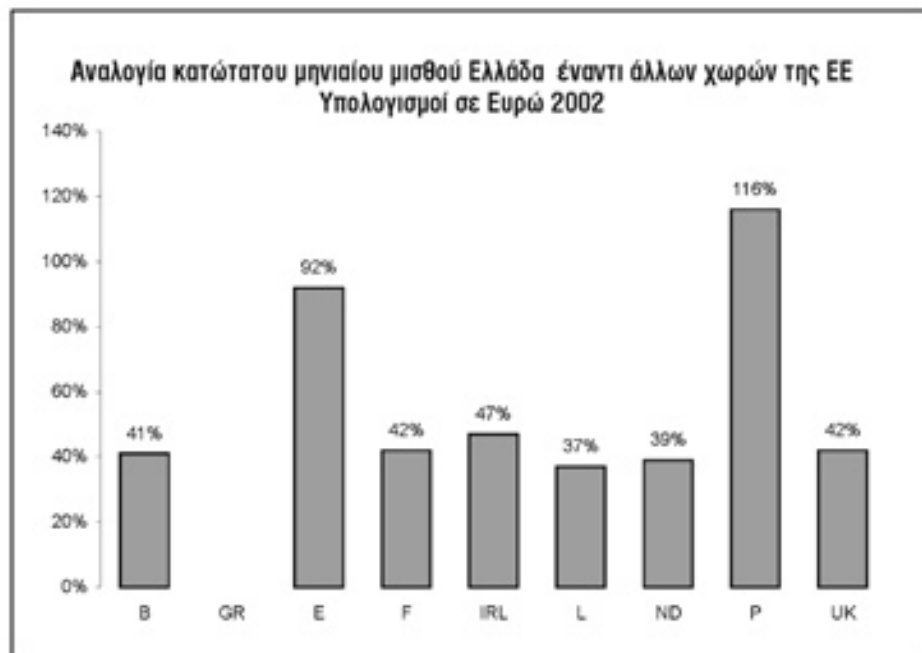
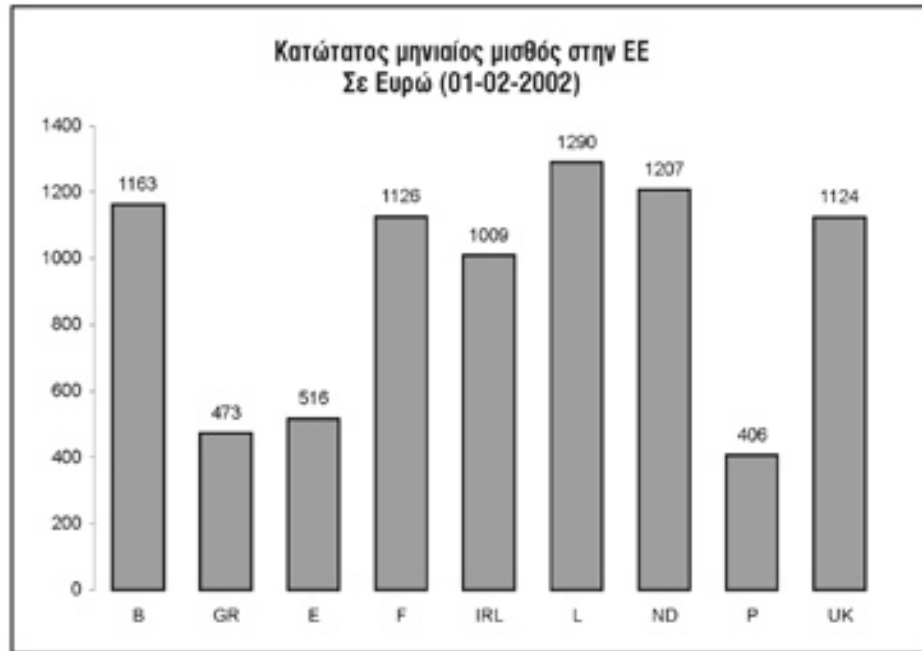
Τα στοιχεία της Eurostat που διαθέτουμε, καταγράφουν την 1^η Φεβρουαρίου του 2002, τα επίπεδα των κατώτατων μικτών μισθών, δηλαδή των μισθών πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 51, οι κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί κυμαίνονται μεταξύ 406 και 516 ευρώ στις 3 χώρες της Νοτίου Ευρώπης (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία). Οι άλλες 6 χώρες έχουν κατώτατους μηνιαίους μισθούς που ξεπερνούν τα 1000 ευρώ, από 1009 στην Ιρλανδία σε 1290 στο Λουξεμβούργο. (Στις ΗΠΑ ο κατώτατος ομοσπονδιακός μισθός ανέρχεται σε 1011 ευρώ, όμως ορισμένες Πολιτείες έχουν υψηλότερους κατώτατους μισθούς).

Με βάση την σύγκριση αυτή, των κατώτατων μισθών σε ευρώ η Ελλάδα κατέχει επομένως την προτελευταία θέση με κατώτατο μηνιαίο μισθό 473 ευρώ -ουραγός είναι η Πορτογαλία με 406 ευρώ – ενώ κατά μέσο όρο, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, αυτός ανέρχεται σε 924 ευρώ.

Η απόσταση που χωρίζει τις κατώτατες αμοιβές στην Ελλάδα από τις υπόλοιπες χώρες, φαίνεται στο ίδιο Διάγραμμα 51, όπου υπολογίζεται η αναλογία των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα έναντι των άλλων χωρών, από όπου προκύπτει ότι οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα ανέρχονται σε 37% έως 47% των αντίστοιχων αποδοχών στις άλλες χώρες μέλη - με εξαίρεση δύο χώρες, την Ισπανία και την Πορτογαλία, σε σύγκριση με τις οποίες, ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται στο 92% και 116% των αντίστοιχων αποδοχών στις χώρες αυτές- ενώ η αναλογία ανέρχεται στο 51% του μέσου όρου.

Από την σύγκριση των κατώτατων αμοιβών, μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ),- οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές τιμών ανάμεσα στις διάφορες χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά- όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 52, **η αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα είναι η χαμηλότερη στην Ευρώπη με εξαίρεση την Πορτογαλία – χώρα με την οποία όμως η αναλογία των κατώτατων μισθών σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης τείνει να εξισωθεί, δεδομένου ότι αυτή είναι πολύ μικρότερη από ότι η αναλογία σε ευρώ (104% και 116% αντίστοιχα).**

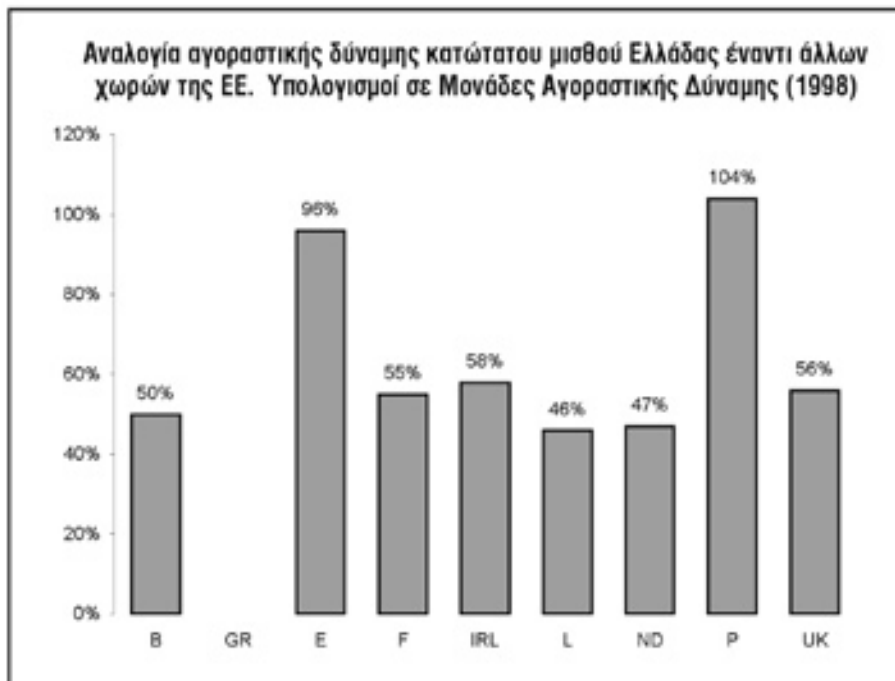
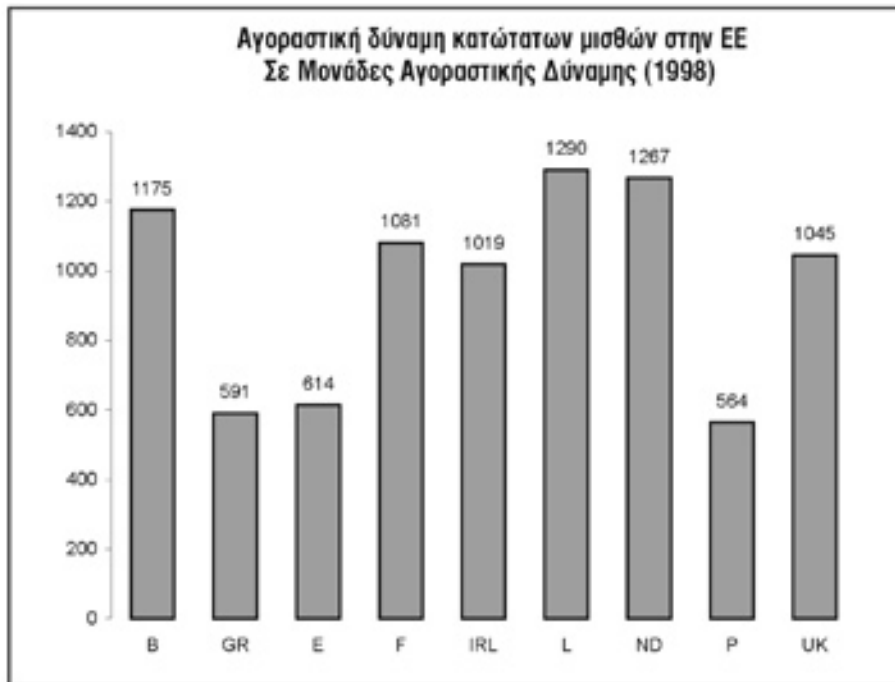
Διάγραμμα 51

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: Οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα σε Ευρώ ανέρχονται στο 41% των αντίστοιχων αποδοχών στο Βέλγιο, στο 92% των αποδοχών στην Ισπανία κ.ο.κ.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 52

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: Η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα ανέρχεται στο 50% της αντίστοιχης αμοιβής στο Βέλγιο, στο 96% της αντίστοιχης αμοιβής στην Ισπανία κ.ο.κ.

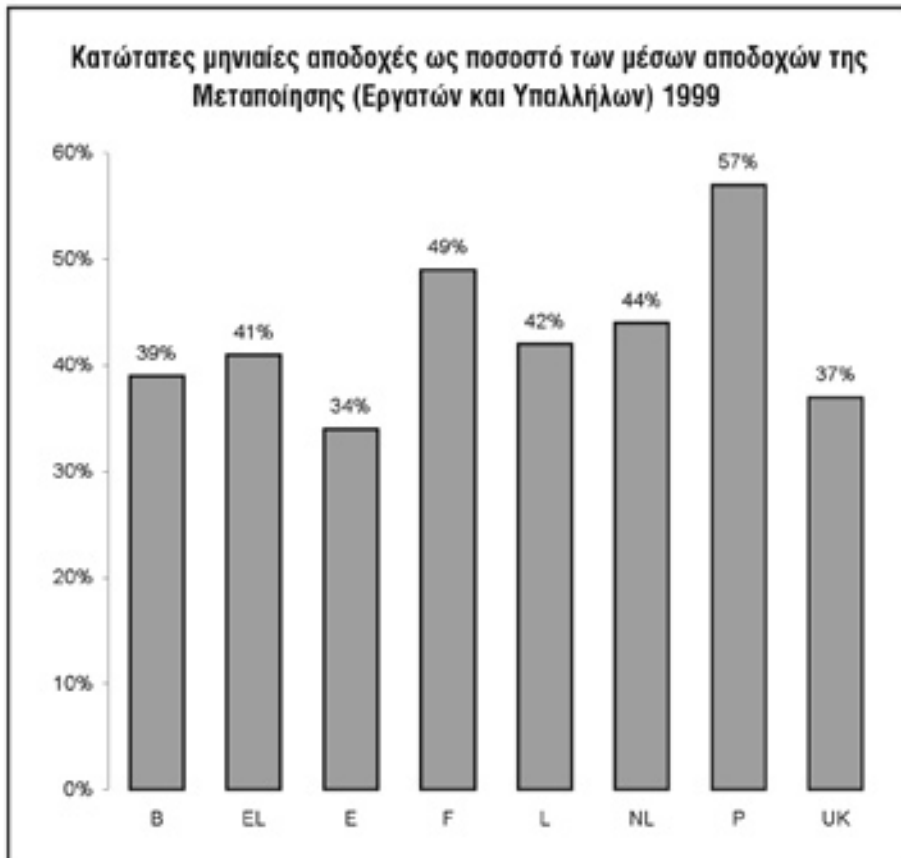
Πηγή: Eurostat

Η απόσταση με τις άλλες χώρες μειώνεται όταν η σύγκριση γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, προς όφελος της Ελλάδας -σε σχέση με τα απόλυτα μεγέθη σε ευρώ - δεδομένου ότι η αναλογία της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα ανέρχεται από 46% έως 58% των αντίστοιχων αμοιβών. Οι διαφορές που παρατηρούνται στην αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών μεταξύ των χωρών είναι σαφώς μικρότερες από τις διαφορές σε ευρώ – η αναλογία των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα από 51% κατά μέσο όρο σε απόλυτα μεγέθη ανέρχεται σε 61% μετά τους υπολογισμούς σε ΜΑΔ- παραμένουν όμως σημαντικές.

Η σύγκριση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα μπορούσε να αποβεί ενδεχομένως ακόμη πιο δυσμενής για την Ελλάδα, αν είχαμε στην διάθεση μας πιο πρόσφατα στοιχεία για τις Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης – χρησιμοποιήσαμε ΜΑΔ 1998- γιατί όπως είναι γνωστό ο πληθωρισμός έχει αυξηθεί στην Ελλάδα κατά την τελευταία περίοδο με γρηγορότερους ρυθμούς από ότι στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέλος, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 53, για το έτος 1999, οι κατώτατες μηνιαίες αποδοχές ως ποσοστό των μέσων αποδοχών της μεταποίησης (εργατών και υπαλλήλων), κυμαίνονται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ 34% και 57%. Στην Ελλάδα οι κατώτατες μηνιαίες αποδοχές ανέρχονται σε 41% των μέσων μηνιαίων αποδοχών της μεταποίησης και η αναλογία αυτή αντιστοιχεί στον μέσο όρο των χωρών μελών, για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Διάγραμμα 53

Πηγή: Eurostat

Εκτός από την απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα από τους αντίστοιχους μισθούς σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει **η σύγκριση ανάμεσα στην εξέλιξη των πραγματικών κατώτατων μισθών και του πραγματικού μέσου μισθού στην Ελλάδα**. Το επίπεδο των κατώτατων αποδοχών, οι απώλειες της αγοραστικής τους δύναμης από μακροχρόνια άποψη και ειδικά η υστέρηση αυξήσεων του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου σε σχέση με τις μέσες αμοιβές των εργαζομένων, αιτιολογούν πλήρως την αναγκαιότητα για σημαντικές (ουσιαστικές) πραγματικές αυξήσεις.

Από μακροχρόνια άποψη, οι απώλειες της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών και ημερομισθίων στην Ελλάδα παραμένουν σημαντικές. Ο κατώτατος μισθός και το κατώτατο ημερομίσθιο έχουν αυξηθεί, με ρυθμούς αισθητά πιο αργούς σε σχέση με τις μέσες αμοιβές των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων. Τα στοιχεία που δημοσιεύουν οι ετήσιες εκθέσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος και οι εκθέσεις του ΥΠΕΘΟ δείχνουν μια σημαντική υστέρηση των αναπροσαρμογών του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου.

Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 1990-2001, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠΕΘΟ (2002) ο μέσος πραγματικός μισθός γνώρισε μία αύξηση της τάξης του 0,64% ετησίως και σωρευτικά 7,9%. Αν συγκρίνουμε τις αυξήσεις αυτές με την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών για την δωδεκαετία 1990-2001 διαπιστώνουμε ότι **οι κατώτατοι πραγματικοί μισθοί και τα ημερομίσθια μειώνονται κατά -0,58% ετησίως και ότι η συνολική μείωση ανέρχεται σε -6,76%**. Το επίπεδο των αμοιβών αυτής της ομάδας εργαζομένων, που καθορίζονται άμεσα από την ΕΓΣΣΕ, παραμένει εξαιρετικά χαμηλό, παρά τις βελτιώσεις των οικονομικών δεικτών της χώρας.

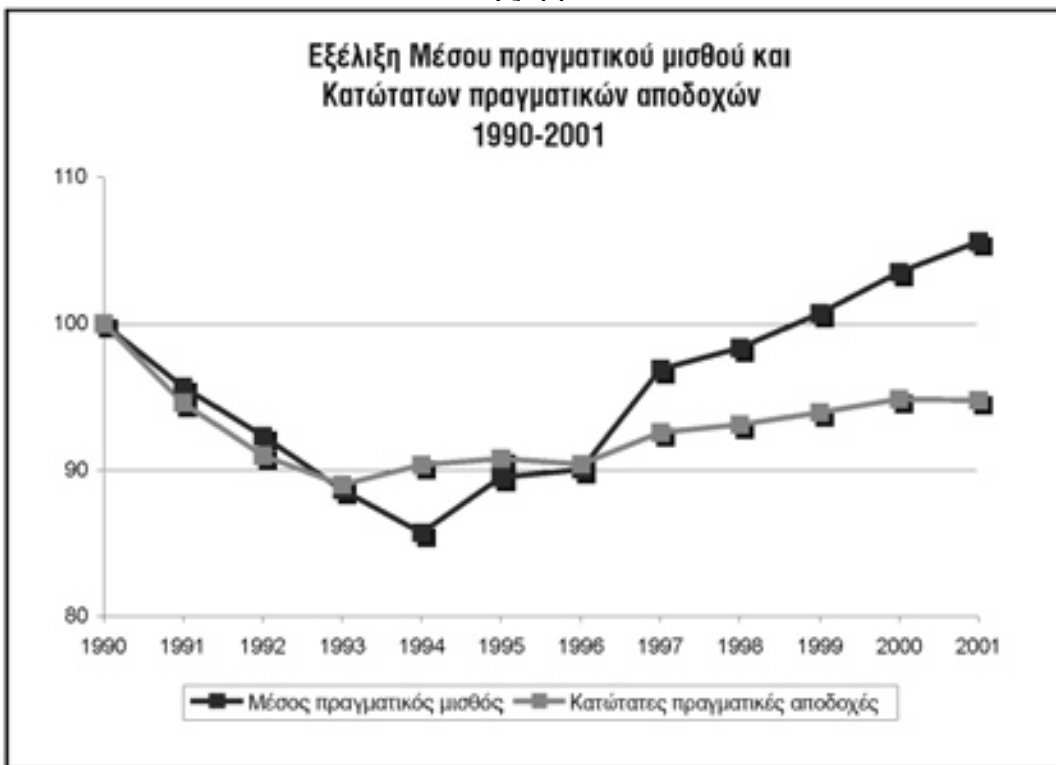
Πίνακας 1: Εξέλιξη Μέσου Πραγματικού Μισθού και κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1990-2001)

	Μέσος πραγματικός μισθός, % μεταβολή	Πραγματικές κατώτατες αποδοχές, % μεταβολή
1990	2,2	-1,6
1991	-4,3	-5,4
1992	-3,5	-3,8
1993	-4,0	-2,2
1994	-3,3	1,53
1995	4,4	0,46
1996	0,6	-0,41
1997	7,6	2,4
1998	1,5	0,56
1999	2,4	0,9
2000	2,8	0,97
2001	2,0	-0,09
Σωρευτική αύξηση (1990-2001)	7,91	-6,76
Μέση ετήσια αύξηση (1990-2001)	0,64	-0,58

Πηγή στοιχείων:

- ΙΝΕ-ΓΣΕΕ για τις κατώτατες αποδοχές (κατώτατους μισθούς & ημερομίσθια) με βάση της ΕΓΣΣΕ ΥΠΕΘΟ (Σχέδιο προϋπολογισμού 2002) για τον μέσο μισθό

Διάγραμμα 54

Σύμφωνα με την τελευταία διετή Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ 2002-2003), προβλέπονται ονομαστικές αυξήσεις 2,5% και 1,8% αντίστοιχα για το πρώτο και το δεύτερο εξάμηνο του 2002- πέραν του διορθωτικού ποσοστού 1,1% που απορρέει από την ρήτρα διόρθωσης της προηγούμενης ΕΓΣΣΕ 2000-2001- και 3,9% από την αρχή του έτους για το 2003. Αν ο μέσος ετήσιος ΔTK του 2002 αυξηθεί σε σχέση με τον αντίστοιχο ΔTK του προηγούμενου έτους κατά 3,5% (προβλέψεις της τελευταίας Έκθεσης της Τράπεζας Ελλάδας) θα προκύψουν πραγματικές αυξήσεις των κατώτατων αποδοχών της τάξης του 1,77% (η ρήτρα διόρθωσης σε σχέση με τον πληθωρισμό διασφαλίζει πραγματικές αυξήσεις τουλάχιστον 1%). Για το έτος 2003, αν ο μέσος ετήσιος ΔTK του 2003 αυξηθεί σε σχέση με τον αντίστοιχο ΔTK του προηγούμενου έτους κατά 3,2% (προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) θα προκύψουν πραγματικές αυξήσεις για τους κατώτατους μισθούς της τάξης του 1,55%.

Πίνακας 2: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου 2002-2003

ΕΓΣΣΕ 2002-2003	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ – ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ- ΜΙΣΘΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2002	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1%+ 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1%+ 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,5%*	1,77
2003	1.1.03	23,22	3,9%	518,32	3,9%	6219,54	4,8%	3,2%**	1,55%

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Πίνακας 3: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου 1984-2003

ΕΓΣΣΕ – ΔΙΑΠΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ – ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ- ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84 1.5-31.8.84 1.9-31.12.84	1202 1285 1314	10,8 6,9 2,2	27012 28876 29511	10,8 6,9 +2,2	341596	-	18,6%	-
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85 1.5-31.8.85 1.9-31.12.85	1422 1516 1548	8,2 6,6 2,1	31931 34038 34759	8,2 6,6 2,1	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
1986	1.1-31.4.86 1.5-31.8.86 1.9-31.12.85	1618 1639 1716	4,5 1,3 4,7	36316 36792 38251	4,5 1,3 4	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
1987	1.1-30.4.87 1.5-31.8.87 1.9-31.12.87	1787 1805 1886	4,1 1 4,5	40100 40501 42324	4,8 1 4,5	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88 1.4-31.8.88 1.9-31.12.88	2074 2106 2243	10 1,5 6,5	46443 47143 502074	9,7 1,5 6,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89 1.5-31.8.89 1.9-31.12.89	2450 2475 2705	9,3 1 9,3	54828 55376 60506	9,2 1 9,3	682840	18,7%	13,7%	+4,39%

ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90 1.9-31.12.90	2911 3118	7,6 7,1	65105 69727	7,6 7,1	806992	18,4%	20,4%	-1,6%
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91 1.7.91	3315 3501	6,3 5,6	74121 78272	6,3 5,6	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1992	1.1.92 1.7.92	3721 3870	6,28 4	83160 86487	6,24 4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93 1.7.93	4081 4411	5,45 8,08	91206 98568	5,45 8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94 1.7.94	4632 4934	5 6,5	103497 110225	5 6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
1995	1.1.95 1.7.95	5132 5336	4 4	114634 119220	4 4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96 1.7.96	5531 5753	3,5 4	123520 128460	3,5 4	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
1997	1.1.97 1.7.97	6000 6195	1% + 3,25% 3,25%	133962 138315	1% + 3,25% 3,25%	1639662	8,05%	5,5%	2,4%
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98 1.7.98	6364 6492	0,2% + 2,5% 2%	142056 144897	0,2% + 2,5% 2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99 1.7.99	6609 6701	0,4% + 1,4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1,4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00 1.7.00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1.1.01 1.7.01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	191927 4	3,3%	3,4%	-0,09%
ΕΓΣΣΕ 2002	1.1.02 1.7.02	7480 7615	1,1% + 2,5% 1,8%	166981 169986	1,1% + 2,5% 1,8%	2021802	5,34%	3,5% *	1,77%
2003	1.1.03	7911	3,9%	176616	3,9%	2119392	4,8%	3,2%**	1,55%

ΠΗΓΗ: ΙΝΕ-ΓΣΣΕ/ΑΔΕΔΥ

* Προβλεψη Τράπεζας Ελλάδας

** Προβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής

ΜΕΡΟΣ 4

Η πραγματική σύγκλιση

Η πραγματική σύγκλιση

Στο Κεφάλαιο αυτό εξετάζονται τέσσερα ζητήματα σε σχέση με την πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

- **Πρώτον**, το ζήτημα εάν έχει εκκινήσει η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης και με τι ρυθμούς αυτή εξελίσσεται. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα βασίζεται στην ανάλυση του κυριότερου δείκτη πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα ως ποσοστό του αντίστοιχου μέσου μεγέθους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο δείκτης αυτός αναλύεται σε τρεις επιμέρους συνιστώσες: στην παραγωγικότητα της εργασίας, στο ποσοστό ανεργίας και στο ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό. Από την διαχρονική πορεία αυτών των τριών μεγεθών εξαρτάται η πορεία του ΑΕΠ ανά κάτοικο ως ποσοστό του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Η ανάλυση αυτή επιτρέπει την απάντηση, όχι μόνον στο ερώτημα που αναφέρεται στην εκκίνηση της διαδικασίας της σύγκλισης και με τι ρυθμούς αυτή εξελίσσεται, αλλά και σε ποιους εκ των τριών προαναφερθέντων παραγόντων βασίζεται.
- **Δεύτερον**, το ζήτημα εάν η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης, εφόσον έχει εκκινήσει, διαθέτει επαρκή δυναμισμό για να συνεχισθεί και έτσι ενυπάρχουν οι εσωτερικές προϋποθέσεις συσσώρευσης κεφαλαίου οι οποίες μπορούν να προσδώσουν στην διαδικασία της σύγκλισης την διάρκεια που θα επιτρέψει στην ελληνική οικονομία να προσεγγίσει τελικά το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο τέλος ενός μακρού κύματος ανάπτυξης.
- **Τρίτον**, το ζήτημα εάν υπάρχουν οι εξωτερικές προϋποθέσεις της πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή εάν οι εξωτερικοί περιορισμοί της ελληνικής οικονομίας (ανταγωνιστικότητα, εμπορικό ισοζύγιο, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών) επιτρέπουν την απρόσκοπτη πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την πραγματική σύγκλιση.
- **Τέταρτον**, το ζήτημα της ταχύτητας με την οποία διαφαίνεται ότι θα ολοκληρωθεί η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης.

4.1. Οι δείκτες της πραγματικής σύγκλισης

Η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας ως προς τον μέσο όρο του ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης πραγματοποιείται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Ο σχετικός δείκτης (Διάγραμμα 55), ο οποίος κατά τα έτη 1987-1990 είχε σταθεροποιηθεί στο χαμηλό επίπεδο 60% περίπου, παρουσιάζει έκτοτε ανοδική πορεία, έτσι ώστε κατά το 2003 αναμένεται να φθάσει στο 71%, που είναι το ιστορικά υψηλότερο σημείο στο οποίο είχε φθάσει το 1978.

Ωστόσο, η πραγματική σύγκλιση της δεκαετίας του '90, αν και εμφανίζεται ως ενιαία διαδικασία στην πορεία του δείκτη (Διάγραμμα 55), στην πραγματικότητα διήλθε από διαφορετικά στάδια. Πιο συγκεκριμένα, η σύγκλιση των ετών 1992-1994 δεν οφειλόταν στους ίδιους παράγοντες που επιτρέπουν σήμερα στο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ελλάδας να συγκλίνει προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στο πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '90, η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας δεν βασιζόταν στις δικές της υψηλές επιδόσεις, αλλά στην μεγαλύτερη σφοδρότητα με την οποία έπληξε η οικονομική ύφεση εκείνης της περιόδου τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ αντίθετα, στην περίοδο 1995-2002, η πραγματική σύγκλιση στηρίχθηκε στις υψηλές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 55

Πηγή: *Statistical Annex of European Economy, Spring 2002, 2002 και 2003:*
Πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII)

Με άλλα λόγια, η άνοδος του δείκτη πραγματικής σύγκλισης κατά τα έτη 1992-1994, δεν αντανάκλα κάποια βελτίωση στο επίπεδο ανάπτυξης της Ελλάδας ή στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού της, αλλά την σχετική επιδείνωση στην ζώνη αναφοράς (που είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση). Για τον λόγο αυτό, η ανάλυση του ΙΝΕ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης αρχίζει πραγματικά το 1995.

Το ίδιο φαινόμενο «ψευδο-σύγκλισης» με αυτό που εμφανίσθηκε κατά τα έτη 1992-1994, πρόκειται να επανεμφανισθεί με την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε

χώρες της ανατολικής και της κεντρικής Ευρώπης. Διότι, η ένταξη των χωρών αυτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα μειώσει το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο της ζώνης αναφοράς, με αποτέλεσμα ο δείκτης σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας να παρουσιάσει άνοδο, η οποία δεν θα οφείλεται στην βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης στην Ελλάδα, αλλά στο συγκριτικά χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης των νέων χωρών μελών (σε κάποιο μικρότερο βαθμό αυτό συνέβη το 1991 με την γερμανική ενοποίηση όταν ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε εξ αυτού του γεγονότος από 59,3% σε 60,5% του μέσου όρου της ΕΕ).

Έτσι, η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας έχει εκκινήσει από το 1995 και βρίσκεται σε εξέλιξη. Στην διάρκεια των ετών 1995-2002 το ΑΕΠ ανά κάτοικο έχει αυξηθεί σε σχέση με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην ΕΕ κατά 5 εκατοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 55).

Για να απαντηθούν τα ερωτήματα που εκτέθηκαν στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, το ΙΝΕ πραγματοποίησε τρεις αναλύσεις: **Πρώτον**, την ανάλυση του ΑΕΠ ανά κάτοικο σε τρεις συνιστώσες: την παραγωγικότητα της εργασίας, το ποσοστό ανεργίας και το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, **δεύτερον**, την ανάλυση των βασικών μεταβλητών της κεφαλαιακής συσσώρευσης που καθορίζουν την εσωτερική δυναμική της πραγματικής σύγκλισης, και **τρίτον**, την ανάλυση του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με σκοπό να διαπιστωθεί εάν αποτελεί δυνητικό όριο της σύγκλισης. Επίσης, στο τέλος του κεφαλαίου εκτίθενται ορισμένες προβολές για την εκτίμηση του χρόνου που θα απαιτηθεί για να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση.

- *Ανάλυση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης σε τρεις συνιστώσες*

Μια ισχυρή και αποτελεσματική οικονομία επιτυγχάνει την συνεχή άνοδο του ΑΕΠ ανά κάτοικο. Η παραγωγικότητα και το επίπεδο ζωής συνδέονται στενά. Έτσι, όσο αυξάνεται η παραγωγικότητα, τόσο αυξάνεται και το ΑΕΠ ανά κάτοικο, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς. Κι αυτό γιατί, η παραγωγικότητα της εργασίας είναι το προϊόν που παράγει κατά μέσο όρο ένας απασχολούμενος ετησίως. Επομένως, εάν θεωρήσουμε την αναλογία των απασχολούμενων στον πληθυσμό ως σταθερή, όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μεγαλύτερο είναι και το προϊόν ανά κάτοικο.

Ωστόσο, για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση, η αύξηση της παραγωγικότητας δεν πρέπει να πραγματοποιηθεί σε βάρος της δημιουργίας θέσεων εργασίας, γιατί, η ικανότητα να επιτύχουμε υψηλά ποσοστά απασχόλησης επηρεάζει άμεσα το επίπεδο ζωής καθώς παράγει εισοδήματα για ένα μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού. Έτσι, εκτός από την παραγωγικότητα της εργασίας, το ποσοστό του πληθυσμού που συμμετέχει στον ενεργό πληθυσμό, που αποτελεί δηλαδή το εργατικό δυναμικό της χώρας (το σύνολο των ατόμων που είναι διαθέσιμα προς εργασία), επηρεά-

ζει θετικά την πραγματική σύγκλιση. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό συμμετοχής, τόσο μεγαλύτερο είναι και το ΑΕΠ ανά κάτοικο, γιατί περισσότεροι εργαζόμενοι παράγουν περισσότερο προϊόν, ακόμη και αν η παραγωγικότητα παραμένει σταθερή. Το ποσοστό ανεργίας, τέλος, επιδρά αρνητικά στην διαδικασία της πραγματικής συγκλίσεως, γιατί αποτελεί το ποσοστό εκείνο του εργατικού δυναμικού που παραμένει αχρησιμοποίητο: όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό ανεργίας, τόσο χαμηλότερο είναι το ΑΕΠ ανά κάτοικο (θεωρώντας πάντοτε τους άλλους παράγοντες ως αμετάβλητους).²¹

Από την ανάλυση σε τρεις συνιστώσες διαπιστώνουμε τα εξής:

Η δεκαετία του '80 ήταν μια δεκαετία απόκλισης της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξαιτίας του γεγονότος ότι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα, ήταν βραδύτερη από την αντίστοιχη στις άλλες χώρες της Ένωσης. Το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα απομακρύνονταν όλο και περισσότερο από τον αντίστοιχο μέσο ευρωπαϊκό όρο. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η τάση έχει αντιστραφεί και την απόκλιση διαδέχθηκε η σύγκλιση. Έτσι στο 1978 η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανερχόταν στο 85% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ και το 1990 βρισκόταν στο χαμηλό επίπεδο 65%. Κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '90, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα (Διάγραμμα 56) εμφανίζει ανάκαμψη σε σχέση με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, πλην όμως η ανάκαμψη αυτή οφείλεται αφενός μεν στις επιπτώσεις της ύφεσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφετέρου δε στην εκκαθάριση των λιγότερο παραγωγικών μονάδων στην Ελλάδα (η παύση λειτουργίας των μονάδων αυτών στις οποίες η παραγωγικότητα της εργασίας ήταν κάτω του μέσου εθνικού όρου, προκάλεσε μια «μηχανική» αύξηση της μέσης παραγωγικότητας στην Ελλάδα χωρίς αυτό να αντιπροσωπεύει μια πραγματική βελτίωση). Αυτές οι εξελίξεις αντανακλώνται και στην άνοδο του δείκτη σύγκλισης προκαλώντας ένα φαινόμενο «ψευδο-σύγκλισης». Στην συνέχεια (1993-1997), η παραγωγικότητα της εργασίας ως ποσοστό του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέμεινε σχετικά σταθερή. Ωστόσο, ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης βελτιώνεται καθώς αυξάνεται το ποσοστό συμμετοχής του πληθυ-

21 Η αλγεβρική διατύπωση των παραπάνω έχει ως εξής: $(Y/P) = (Y/N) * (N/P) = (Y/N) * (N/F) * (F/P) = (Y/N) * (1-U/F) * (F/P)$, όπου (Y) το ΑΕΠ, (P) ο πληθυσμός, (N) ο αριθμός απασχολούμενων, (F) το εργατικό δυναμικό και (U) ο αριθμός των ανέργων. Επομένως, (Y/P) είναι το ΑΕΠ ανά κάτοικο, (Y/N) είναι η παραγωγικότητα της εργασίας, (U/F) το ποσοστό ανεργίας και (F/P) το ποσοστό συμμετοχής. Ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης είναι $(Y/P)/(Y^*/P^*)$ όπου (Y) και (P) είναι τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, για να καταλάβουμε σε τι οφείλονται οι μεταβολές του δείκτη πραγματικής σύγκλισης πρέπει να εξετάσουμε τις μεταβολές στα μεγέθη της σχετικής παραγωγικότητας $(Y/N)/(Y^*/N^*)$, του σχετικού ποσοστού συμμετοχής $(F/P)/(F^*/P^*)$ και του σχετικού ποσοστού ανεργίας $(U/F)/(U^*/F^*)$.

σμού στο εργατικό δυναμικό (Διάγραμμα 57), και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που υπερκαλύπτει το αρνητικό αποτέλεσμα από την άνοδο του ποσοστού ανεργίας (Διάγραμμα 58). Από το 1998, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξάνεται κατά πολύ ταχύτερα από ό,τι στην ΕΕ ως σύνολο, με αποτέλεσμα την επιτάχυνση της διαδικασίας πραγματικής σύγκλισης. Η άνοδος αυτή πραγματοποιείται παρά την αρνητική επίδραση που έχουν, τόσο η πτώση του ποσοστού συμμετοχής (ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ), όσο και η άνοδος του ποσοστού ανεργίας. Επομένως, η πραγματική σύγκλιση των τελευταίων ετών έχει πραγματοποιηθεί χάρη σε μία μόνο από τις τρεις συνιστώσες της, δηλαδή χάρη στην σημαντική άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας. Το αρνητικό αποτέλεσμα των άλλων δύο παραγόντων, δηλαδή του αυξημένου ποσοστού ανεργίας και του μειωμένου ποσοστού συμμετοχής εξηγεί το γεγονός ότι ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας έχει φθάσει πλέον στα υψηλά επίπεδα του 85% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ΑΕΠ ανά κάτοικο μόλις υπερβαίνει το 70% του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους.

Διάγραμμα 56

Πηγή: *Statistical Annex of European Economy, Spring 2002*. Για τα έτη 2002 και 2003, πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII)

Το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού της Ελλάδας στην αγορά εργασίας (δηλαδή στο εργατικό δυναμικό), παρέμεινε σημαντικά μικρότερο από το αντίστοιχο της ΕΕ (περίπου 88%) στην διάρκεια της δεκαετίας του '80²². Εντούτοις, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, παρατηρήθηκε μια ταχεία σύγκλιση του ποσοστού συμμετοχής της Ελλάδας με αυτό της ΕΕ εξ αιτίας της εντεινόμενης εισόδου των ελλήνιδων στην αγορά εργασίας, αλλά και της υποχώρησης του εργατικού δυναμικού σε ορισμένες άλλες χώρες μέλη. Αυτή η θεαματική αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που συμμετείχε στο εργατικό δυναμικό, είχε θετική και σημαντική επίπτωση στην άνοδο του δείκτη πραγματικής σύγκλισης. Η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής υπερέκλυψε την αρνητική συνέπεια της συγκριτικά με την ΕΕ ταχύτερης ανόδου του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα από ό,τι στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

Το ποσοστό συμμετοχής (ως ποσοστό του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης) μειώνεται από το έτος 2000 μέχρι σήμερα. Εάν είχε διατηρηθεί στα επίπεδα που είχε προσεγγίσει το 1998-1999 το επίπεδο σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας, δεν θα ήταν σήμερα 70% αλλά 75% περίπου.

Αρνητική επίδραση έχει στο επίπεδο σύγκλισης και το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, αφού το επίπεδο είναι υψηλότερο του μέσου όρου της ΕΕ. Εάν βρισκόταν σήμερα στα μέσα ευρωπαϊκά επίπεδα, το επίπεδο σύγκλισης θα ήταν περίπου 3 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο.

Βέβαια, οι τρεις συνιστώσες του επιπέδου σύγκλισης δεν είναι μεταβλητές ανεξάρτητες μεταξύ τους: η ταχεία αύξηση της παραγωγικότητας έχει προκαλέσει στασιμότητα και ελαφρά μείωση της απασχόλησης στην Ελλάδα. Στον βαθμό που επιταχύνεται η παραγωγικότητα, επιβραδύνεται η αύξηση της απασχόλησης, επομένως και η ικανότητα της οικονομικής μεγέθυνσης να αυξήσει άμεσα την απασχόληση. Επομένως, οι δύο στόχοι –της αύξησης της απασχόλησης και της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας– είναι γενικά αντιφατικοί, τουλάχιστον στην βραχυπρόθεσμη διάρκεια. Εντούτοις, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας οδηγούν μακροπρόθεσμα σε αύξηση της απασχόλησης, γιατί η αύξηση της παραγωγικότητας μακροπρόθεσμα επιτρέπει στο οικονομικό σύστημα να παρακάμψει τις εγγενείς αντιφάσεις του και τα διαρθρωτικά του προβλήματα. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή είναι το γεγονός ότι σε περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου η απασχόληση μειώθηκε (είτε στην διάρκεια της δεκαετίας του '80, είτε του

²² Τα ποσοστά συμμετοχής της δεκαετίας του '70 δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα με αυτά της δεκαετίας του '80 λόγω των αλλαγών που επήλθαν το 1981-1983 στα ερωτηματολόγια, την μέθοδο και την έκταση των στατιστικών ερευνών απασχόλησης και εργατικού δυναμικού.

'90), εξαιτίας των αυξήσεων της παραγωγικότητας (τεχνολογικές, οργανωτικές και θεσμικές αλλαγές), η απασχόληση αυξάνεται εκ νέου. Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στα στατιστικά στοιχεία της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, δηλαδή στις «χώρες της σύγκλισης» και στην Ιταλία, η οποία μεταξύ των μεγάλων χωρών της ΕΕ, παρουσιάζει τις πιο έντονες διαρθρωτικές ομοιότητες με την Ελλάδα.. Σε κάθε μία από αυτές τις τρεις χώρες, η απασχόληση διήλθε από μια περίοδο μείωσης, αλλά στην συνέχεια οι αυξήσεις του ΑΕΠ προκαλούν αυξήσεις στην απασχόληση. Επομένως, η αρνητική επίπτωση που έχει η αύξηση της παραγωγικότητας στην απασχόληση, θα πρέπει να θεωρηθεί ως βραχυχρόνιο φαινόμενο και μόνον. Έτσι, αποτελεί εύλογη πρόβλεψη μια ανάκαμψη της απασχόλησης στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια.

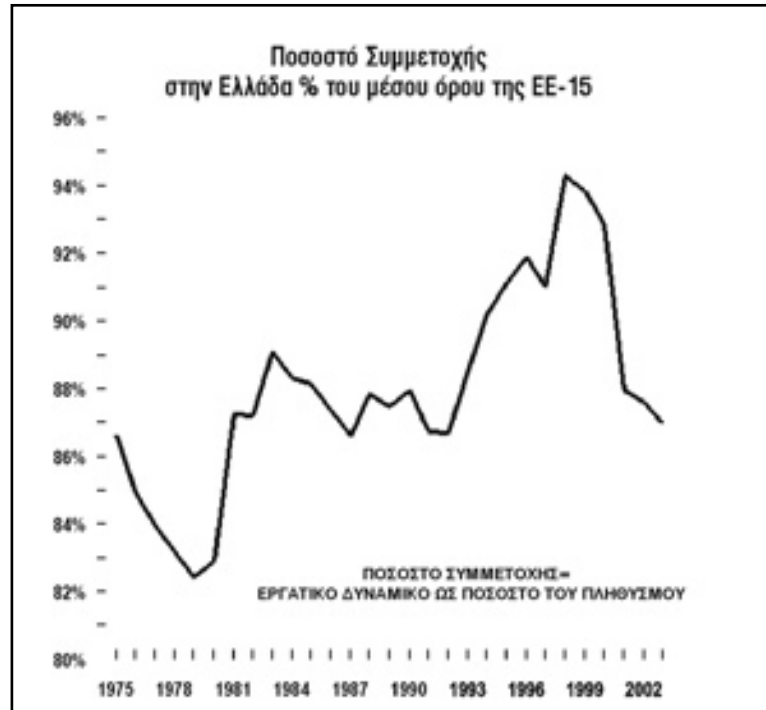
Μια τέτοια ανάκαμψη θα έχει σημαντικά οφέλη για το επίπεδο πραγματικής σύγκλισης γιατί θα επηρεάσει, όχι μόνον το ποσοστό ανεργίας, αλλά και το ποσοστό συμμετοχής, αφού στην Ελλάδα (όπως το ΙΝΕ έχει τονίσει σε προηγούμενες ετήσιες εκθέσεις του) οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις μεταβολές της απασχόλησης.

Κατά συνέπεια, η άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας μετά το 1997, απέτέλεσε τον ουσιαστικό κινητήρα της πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας. Η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, παρά την σημαντική θετική συμβολή της στην πραγματική σύγκλιση κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '90, σήμερα έχει μηδενιστεί. Επίσης αρνητική για την πραγματική σύγκλιση είναι η διατήρηση του ποσοστού ανεργίας σε επίπεδα ανώτερα του μέσου όρου της ΕΕ (περίπου 10% με βάση του ορισμούς της Eurostat έναντι 7,5% περίπου στην ΕΕ κατά μέσο όρο). **Επομένως, αποτελεί ζητούμενο για την ελληνική οικονομία, παράλληλα με τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας που ήδη επιτυγχάνει, να επιτύχει και μείωση του ποσοστού ανεργίας και αύξηση του ποσοστού συμμετοχής.**

Το δεύτερο ερώτημα το οποίο τίθεται, σε σχέση με την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης, είναι εάν διαθέτει επαρκή δυναμισμό για να συνεχισθεί, με την έννοια της ύπαρξης των εσωτερικών προϋποθέσεων συσσώρευσης κεφαλαίου οι οποίες μπορούν να προσδώσουν στην διαδικασία της σύγκλισης την διάρκεια που θα επιτρέψει στην ελληνική οικονομία να προσεγγίσει τελικά το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο τέλος ενός μακρού κύματος ανάπτυξης. Για να απαντήσει σε αυτή την ερώτηση το ΙΝΕ ανέλυσε την εξέλιξη μερικών κρίσιμων μεγεθών που σχετίζονται με την συσσώρευση κεφαλαίου. Γιατί, η πραγματική σύγκλιση μπορεί να συνεχίζεται μόνον εφόσον θα συνεχίζεται η συσσώρευση παραγωγικού κεφαλαίου, αφού οι υψηλές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αποτελούν την βάση του παραγωγικού εκσυγχρονισμού και της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας (η οποία, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση του επιπέδου πραγματικής σύγκλι-

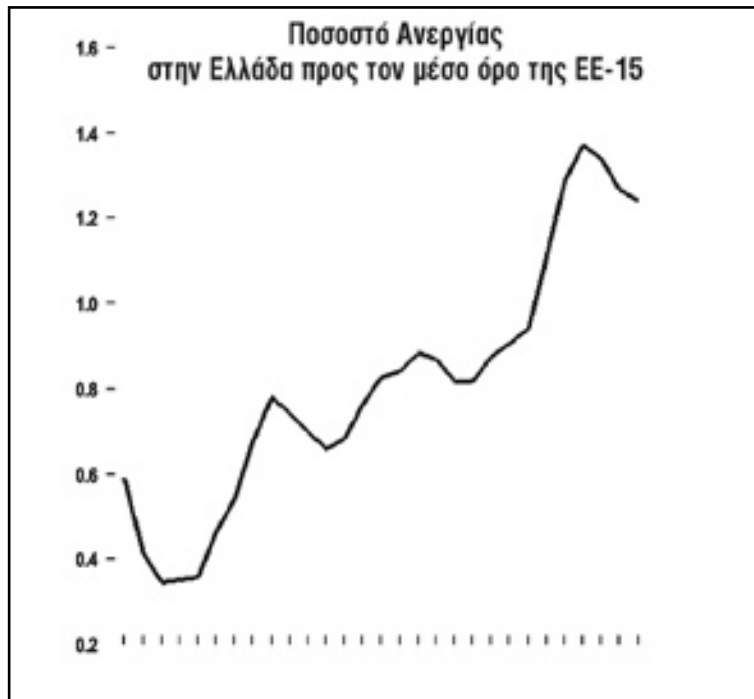
σης αποτελεί έναν από τις τρεις κινητήριες δυνάμεις της σύγκλισης και μάλιστα τον σημαντικότερο) και η αύξηση της απασχόλησης εξαρτάται άμεσα από την επέκταση του όγκου παραγωγής. Το ζήτημα της σχέσης μεταξύ συσσώρευσης κεφαλαίου και πραγματικής σύγκλισης τίθεται στην επόμενη ενότητα αυτού του κεφαλαίου.

Διάγραμμα 57

Πηγή: *Statistical Annex of European Economy Spring 2002*
Για τα έτη 2002-2003: πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Διάγραμμα 58

Πηγή: Statistical Annex of European Economy, Spring 2002
Για τα έτη 2002 και 2003, πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII)

4.2. Η συσσώρευση κεφαλαίου και η σύγκλιση

Η ανάλυση της συσσώρευσης κεφαλαίου βασίζεται στους παρακάτω δείκτες:

- την απόδοση του κεφαλαίου (R) πριν από την φορολόγηση των κερδών και την αφαίρεση των χρηματοοικονομικών δαπανών.
- την καθαρή προστιθέμενη αξία (Y), υπολογισμένη ως την διαφορά ακαθάριστης αξίας παραγωγής και ενδιάμεσων αναλώσεων. Ως ενδιάμεσες αναλώσεις νοούνται όλες οι δαπάνες που πραγματοποίησε η επιχείρηση για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών.
- το εισόδημα της εργασίας (L)
- το επενδυμένο κεφάλαιο (K)

$$\text{Ισχύει } R = (Y - L) / K = \{1 - (L/Y)\} (Y/K)$$

- Ο δείκτης (L/Y) είναι το μερίδιο της εργασίας στην προστιθέμενη αξία, δηλαδή το ποσοστό της προστιθέμενης αξίας που ιδιοποιείται η εργασία. Η συμπληρωματική ποσότητα του μεριδίου εργασίας $1 - (L/Y)$ είναι το μερίδιο των κερδών πριν την φορολόγησή τους.

- Ο δείκτης (Y/K) είναι ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου, δηλαδή η παραγωγικότητα του κεφαλαίου. Ο δείκτης αυτός εκφράζει την ικανότητα της οικονομίας να χρησιμοποιεί λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματικά τα κεφάλαιά της ανεξαρτήτως των δαπανών προσωπικού²³.
- Το μερίδιο της εργασίας L/Y αναλύεται με τη σειρά του ως εξής: $L/Y = \{(L/N)/(Y/N)\}$ όπου (L/N) είναι το κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο, και (Y/N) η (φαινόμενη²⁴) παραγωγικότητα της εργασίας (προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο).

Η απόδοση του κεφαλαίου, που είναι δείκτης της κερδοφορίας, μπορεί να αναλυθεί στον λόγο προϊόντος / κεφαλαίου (παραγωγικότητα του κεφαλαίου) και στο μερίδιο της εργασίας στην προστιθέμενη αξία, το οποίο με τη σειρά του αναλύεται στην παραγωγικότητα της εργασίας και στο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο. Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου αναλύεται στην ένταση κεφαλαίου (κεφαλαιακό απόθεμα ανά εργαζόμενο), και στην παραγωγικότητα της εργασίας. Η σχέση μεταξύ των μεγεθών της κεφαλαιακής συσσώρευσης φαίνεται και στο Διάγραμμα 59.

Η ανάλυση του INE για την συσσώρευση κεφαλαίου πραγματοποιήθηκε με τα στοιχεία του επιχειρηματικού τομέα του ΟΟΣΑ, γιατί τα συνολικά μεγέθη της οικονομίας, ως γνωστόν, περιέχουν πολλές δραστηριότητες που παράγουν μη εμπορεύσιμα προϊόντα, ή ακόμη περιλαμβάνουν μη παραγωγικές δραστηριότητες.

²³ Η άνοδος του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου εκφράζει το γεγονός ότι το ύψος του παγίου κεφαλαίου που απαιτείται για την παραγωγή μιας μονάδας προϊόντος μειώνεται, ή ακόμη, ότι οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας υπερκαλύπτουν την μέση αύξηση της έντασης κεφαλαίου, επομένως της υποκατάστασης εργασίας με μηχανές. Η άνοδος του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου είναι δείκτης της αποτελεσματικότητας στην χρήση του κεφαλαίου.

²⁴ “Φαινόμενη” διότι αναφέρεται σε καθαρό προϊόν ανά απασχολούμενο και όχι ανά ώρα εργασίας.

Διάγραμμα 59

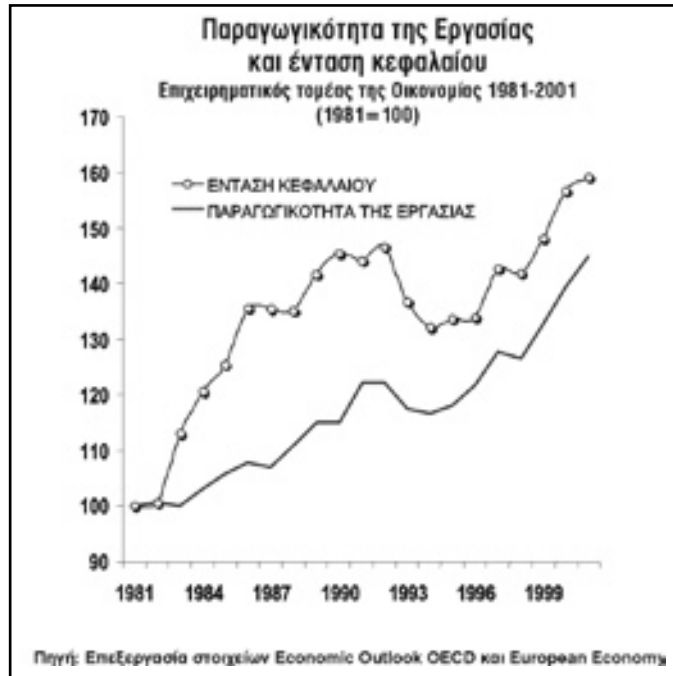

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών του ΙΝΕ φαίνονται στα Διαγράμματα 60, 61, 62 και 63, και τα κυριότερα συμπεράσματα που απορρέουν από αυτά είναι συνοπτικά τα εξής:

Η απόδοση κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα της ελληνικής οικονομίας μειώθηκε από το 1981 έως το 1983, κατά 20 εκατοστιαίες μονάδες (1981=100, 1983=80). Μετά από αυτή τη θεαματική πτώση, η απόδοση κεφαλαίου σταθεροποιήθηκε στο επίπεδο του 1983 μέχρι και το 1989 (με μικρές διακυμάνσεις) και έφθασε στο ιστορικά χαμηλό της σημείο το 1990. Έκτοτε, η απόδοση κεφαλαίου ακολουθεί ανοδική πορεία με αποτέλεσμα να έχει φθάσει ξανά στο επίπεδο του 1981. Σύμφωνα με το European Economy (Statistical Annex, Spring 2002) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η απόδοση κεφαλαίου στην Ελλάδα, στο σύνολο της οικονομίας, έχει φθάσει στο μέσο επίπεδο της κερδοφορίας της περιόδου 1963-1970 και αναμένεται ότι θα την υπερβεί κατά 5% στην διάρκεια του 2003.

Το πρώτο συμπέρασμα, επομένως, από την ανάλυση των δεικτών συσσώρευσης είναι ότι **η κερδοφορία στον επιχειρηματικό τομέα έχει αυξηθεί και έχει φθάσει σε επίπεδα τα οποία θα πρέπει να θεωρούνται υψηλά (με βάση τα ιστορικά στοιχεία της απόδοσης κεφαλαίου).**

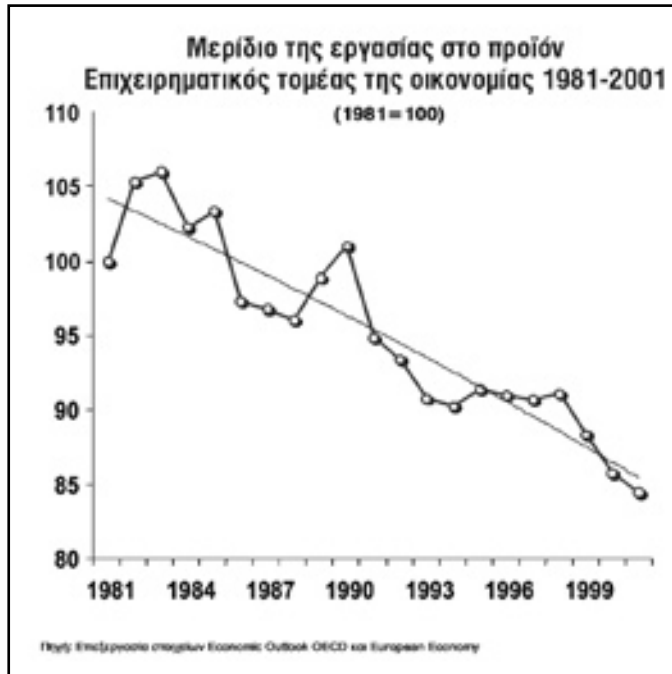
Διάγραμμα 60

Διάγραμμα 61

Διάγραμμα 62

Διάγραμμα 63

Η απόδοση κεφαλαίου επηρεάστηκε από την εξέλιξη της παραγωγικότητας του κεφαλαίου (Διάγραμμα 61) που παρουσίασε πορεία όμοια, πλην όμως όχι ταυτόσημη, με αυτήν της κερδοφορίας. Από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου μειώθηκε καθώς οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας υστερούσαν έναντι των αυξήσεων της έντασης κεφαλαίου (Διάγραμμα 60). Στην συνέχεια, όμως, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου τέθηκε σε ανοδική πορεία.

Στην άνοδο της κερδοφορίας έχει συμβάλει και η μακροχρόνια πτώση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν. Η πτώση είναι σαφής και επίμονη, παρά τις κατά καιρούς μικρές αυξήσεις που στην συνέχεια αντισταθμίζονται και υπερκαλύπτονται από ακόμη μεγαλύτερες μειώσεις. Εντούτοις, η πτώση αυτή δεν μετατρέπεται πάντοτε σε άνοδο της κερδοφορίας. Έτσι συνέβη στην δεκαετία του '80, όταν η παραγωγικότητα του κεφαλαίου μειωνόταν και παρέσυρε την κερδοφορία στην πτώση της. Αντίθετα, στην δεκαετία του '90 και κατά τα πρώτα έτη της τρέχουσας δεκαετίας, η πτώση του μεριδίου της εργασίας συνδυάζεται με την άνοδο της παραγωγικότητας του κεφαλαίου και οι δύο παράγοντες δρουν προς την ίδια κατεύθυνση, της αύξησης της απόδοσης κεφαλαίου.

Η άνοδος της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, με ταυτόχρονη αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (οι οποίες όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο μέρος της Έκθεσης παρουσιάζουν σημαντική άνοδο την περίοδο 1995-2002), οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το παραγωγικό σύστημα της Ελλάδας βρίσκεται σε διαδικασία τεχνολογικών αναδιαρθρώσεων. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου είναι φορείς των νέων τεχνολογιών και επιφέρουν επίσης τον οργανωτικό εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων. Εξαιτίας αυτής της διαδικασίας «επιθετικής αναδιάρθρωσης», η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται. Αυτή η διαδικασία διαφέρει από όσα συνέβησαν κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '90, όταν η αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου δεν σχετιζόταν με τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και την συνακόλουθη μεταφορά νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, αφού το ποσοστό επένδυσης (δηλαδή το ποσοστό του ΑΕΠ το οποίο διατίθεται προς επένδυση σε παραγωγικές επενδύσεις) παρέμενε εξαιρετικά μικρό. Η άνοδος στην παραγωγικότητα του κεφαλαίου κατά τα έτη 1991-1994 σχετίζεται με την επιτάχυνση της εκκαθάρισης των ζημιολόγων και των ανεπαρκώς κερδοφόρων επιχειρήσεων που χαρακτηρίζονται από χαμηλή παραγωγικότητα κεφαλαίου. Καθώς αυτές οι επιχειρήσεις που εκκαθαρίστηκαν γενικώς είχαν παραγωγικότητα του κεφαλαίου (λόγο προϊόντος /κεφαλαίου) χαμηλότερη από τον μέσο εθνικό όρο, η καταστροφή τους κατέληξε σε μια άνοδο του δείκτη (που εκφράζει τον μέσο όρο). Αυτή η διαδικασία που κυριάρχησε μέχρι το 1994, επιταχύνθηκε κατά πολύ στην τριετία 1991-1993. Έκτοτε, ο ρυθμός συσσώρευσης ακολουθεί ανοδική πορεία, και είναι λογικό να δεχθούμε ότι η αύξηση του λόγου προϊόντος /κεφαλαίου οφείλεται πρωτίστως στην μεταφορά τεχνολογικών καινο-

τομίων στην διαδικασία παραγωγής, μεταφορά που πραγματοποιείται χάρη στις αυξημένες επενδύσεις, αφού ως γνωστόν, οι μεγάλες εκκαθαρίσεις των ανεπαρκώς αξιοποιημένων κεφαλαίων είχαν ουσιαστικά ολοκληρωθεί το 1995. Επομένως, η παύση λειτουργίας αυτών των επιχειρήσεων και η απαξίωσή τους, προκάλεσε την «μηχανική» αύξηση της μέσης παραγωγικότητας κεφαλαίου στην Ελλάδα, χωρίς η άνοδος του δείκτη προϊόντος / κεφαλαίου να αντανakλά μια πραγματική βελτίωση στην ποιότητα του παραγωγικού συστήματος.

Έτσι, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η ελληνική οικονομία βρίσκεται στις απαρχές μιας διαδικασίας ανάπτυξης η οποία, κατά τα φαινόμενα, θα είναι μακρόχρονη. Βάση αυτής της διαδικασίας, κατά την ανάλυση του ΙΝΕ, είναι δύο «ενάρετοι κύκλοι» που αποτελούνται από τις εξής σχέσεις:

Πρώτον, η υψηλή επενδυτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική) οδηγεί σε ταχεία μεγέθυνση του προϊόντος διαμέσου των πολλαπλασιαστικών της αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα, η ταχεία αύξηση του προϊόντος (και οι προσδοκίες που αυτή προκαλεί) οδηγούν σε αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων (επιταχυντής). Επομένως, το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας. **Δεύτερον**, η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οι εκσυγχρονιστικές τους επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και η αύξηση του όγκου της παραγωγής, επιδρούν θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας επιμερίζεται σε τρία επί μέρους οφέλη: **πρώτον**, στην άνοδο των πραγματικών μισθών και του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, **δεύτερον**, στην μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας (διότι από την αύξηση της παραγωγικότητας ωφελούνται κατά κύριο λόγο οι επιχειρήσεις) επομένως και στην άνοδο της κερδοφορίας, και **τρίτον** σε χαμηλότερο πληθωρισμό. Τα τρία αυτά οφέλη, όμως, επιδρούν θετικά επί των επενδύσεων: Το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής ζήτησης και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ροπή προς κατανάλωση (μεγαλύτερη από τα άλλα εισοδήματα). Η αύξηση της ζήτησης, όμως, ευνοεί την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας. Το ίδιο ισχύει και για την αύξηση της κερδοφορίας, η οποία αποτελεί έναν επίσης παράγοντα αύξησης των παραγωγικών επενδύσεων. Επομένως, η επένδυση και η παραγωγικότητα με τα αποτελέσματά της βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας.

Η εκτίμηση ότι η ελληνική οικονομία έχει εισέλθει σε ένα νέο μακρό κύμα ανάπτυξης δεν σημαίνει ότι η ελληνική οικονομία δεν θα ξαναγνωρίσει την περιοδική ύφεση. Οι μακρές περιόδους οικονομικής άνθισης (expansive long waves) περιέχουν τρεις ή τέσσερις επιχειρηματικούς κύκλους. Αυτό που διακρίνει τις μακρές

περιόδους άνθισης της οικονομίας είναι ότι οι ανοδικές φάσεις των επιχειρηματικών κύκλων διαρκούν περισσότερο, ενώ οι υφέσεις είναι συνήθως σύντομες και ρηχές (πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η άνοδος της αμερικανικής οικονομίας από το 1992 μέχρι το 2000 και η σύντομη ύφεση που ακολούθησε).

Έτσι, η απάντηση των αναλύσεων του ΙΝΕ στο δεύτερο ερώτημα το οποίο τέθηκε σε αυτό το μέρος της Έκθεσης αναφορικά με την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης, είναι ότι η ελληνική οικονομία φαίνεται να διαθέτει επαρκή δυναμισμό για να συνεχίσει επί μακρόν την πορεία της πραγματικής σύγκλισης. Η ανάλυση του ΙΝΕ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν οι εσωτερικές προϋποθέσεις συσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου, έτσι ώστε η ελληνική οικονομία να προσεγγίσει τελικά το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο τέλος ενός μακρού κύκλου ανάπτυξης.

4.3. Η εξωτερική ανισορροπία, περιοριστικός παράγοντας της πραγματικής σύγκλισης

Το τρίτο ερώτημα, σχετικά με την πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας, είναι εάν υπάρχουν οι εξωτερικές προϋποθέσεις της πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή εάν οι εξωτερικοί περιορισμοί της ελληνικής οικονομίας (ανταγωνιστικότητα, εμπορικό ισοζύγιο, μονομερείς μεταβιβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών) με δεδομένο και το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης επιτρέπουν την απρόσκοπτη πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την πραγματική σύγκλιση.

Πιο συγκεκριμένα, η θεαματική άνοδος του εμπορικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών στην Ελλάδα θα έπρεπε να αποτελεί πηγή ανησυχίας²⁵. Από την στιγμή κατά την οποία το ευρώ αντικατέστησε την δραχμή, δεν υπάρχει πλέον η δυνατότητα μεταβολής των σχετικών τιμών των εγχωρίων προϊόντων έναντι των τιμών των ανταγωνιστριών χωρών διαμέσου των μεταβολών της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα εάν η ελληνική οικονομία μπορεί να επιτύχει υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης ώστε να συγκλίνει πραγματικά με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (επομένως και να έχει χαμηλή ανεργία) και ταυτόχρονα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών να διατηρηθεί σε επίπεδα ανεκτά, που δεν θέτουν σε κίνδυνο της πορείας της σύγκλισης. Θεωρώντας τους άλλους παράγοντες σταθερούς, οι δύο στόχοι, της πραγμα-

25 Το γεγονός ότι στα πλαίσια της ΟΝΕ κάθε χώρα δεν έχει την υποχρέωση να υπερασπιστεί το εθνικό της νόμισμα, δεν σημαίνει ότι το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μπορεί να έχει συνεχή αυξητική τάση. Οφείλει να καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό από τις εισροές κεφαλαίων και μονομερών μεταβιβάσεων, αλλιώς η χώρα θα οδηγηθεί σε διογκούμενο εξωτερικό χρέος και αναγκαστικά σε περιορισμό της εγχώριας ζήτησης. Με αυτά τα δεδομένα, ένα έλλειμμα που διευρύνεται, δεν αποτελεί εκρηκτικό πρόβλημα όπως παλαιότερα, όταν η υπεράσπιση της δραχμής από την ακούσια υποτίμηση αποτελούσε ισχυρό περιοριστικό παράγοντα της οικονομικής πολιτικής. Εντούτοις, αποτελεί πρόβλημα με μακροχρόνιο χαρακτήρα που απαιτεί την αποτελεσματική αντιμετώπισή του.

τικής σύγκλισης και του ελέγχου του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, είναι αντιφατικοί, αφού οι υψηλότεροι ρυθμοί μεγέθυνσης (υψηλότεροι από τον μέσο όρο της ΕΕ) ευνοούν την άνοδο των εισαγωγών και διευρύνουν το έλλειμμα. Το ερώτημα που τίθεται επομένως, είναι αν η δραματική άνοδος στο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί το τίμημα το οποίο θα πρέπει να καταβληθεί από την ελληνική οικονομία για την πραγματική της σύγκλιση. Στην περίπτωση που το έλλειμμα υπερβεί τα ανεκτά όρια, η οικονομική πολιτική θα τεθεί υπό τον περιορισμό να αποκαταστήσει την εξωτερική ισορροπία επιβραδύνοντας την συνολική ζήτηση, επιβραδύνοντας δηλαδή τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ και την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης.

4.3.1 Κόστος εργασίας, μια φαντασική λύση στο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας

Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη η αύξηση της ανταγωνιστικότητας (θεωρούμενη αποκλειστικά ως ανταγωνιστικότητα τιμής) επιτυγχάνεται με την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, αφού αυτή θεωρείται ως η κύρια πηγή των πραγματικών και των ονομαστικών ακαμψιών που εμποδίζουν την προσαρμογή των μισθών στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Μια τέτοια απελευθέρωση περιλαμβάνει περιοχές στο ύψος και την διάρκεια των επιδομάτων ανεργίας, περιορισμό της προστασίας της απασχόλησης, μείωση των φόρων που καταβάλλουν οι εργοδότες και οι οποίοι σχετίζονται με την εργασία, χαμηλότερους κατώτατους μισθούς, νομοθετικές ρυθμίσεις που μετατρέπουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι συλλογικές διαπραγματεύσεις και συγκροτούνται οι εργατικές ενώσεις²⁶.

Παρόλο που υπάρχουν διαφωνίες στην οικονομική βιβλιογραφία σχετικά με την έκταση και την σχετική σημασία κάθε επιμέρους μέτρου απ' αυτά που αποσκοπούν στην απελευθέρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας, αποτελεί κοινή παραδοχή ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση (there-is-no-alternative) σε αυτή την πολιτική. Μάλιστα, αρκετοί γνωστοί οικονομολόγοι θεωρούν το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης ως τον Δούρειο Ίππο (σύμφωνα με την έκφραση του οικονομολόγου ο Μ. Burda²⁷) που θα επιτρέψει απ' την ελευθέρωση των ευρωπαϊκών

26 Layard R., Nickell S. & Jackman R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press,

OECD (1994), *The OECD Jobs Study*,

OECD (1998), "The OECD Jobs Strategy: Progress Report on Implementation of Country-Specific Recommendations", OECD Economics Department Working Paper No 196,

Lindbeck A. (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, MIT Press,

Lindbeck A. (1996), "The West European Employment Problem", *Weltwirtschaftliches Archiv*, December,

Boeri T., R. Layard and S. Nickell (2000), "Welfare-to work and the fight against long-term unemployment", Report to Prime Ministers Blair and D'Alema for the Lisbon European Council, 23 and 24 March,

Nickell S. and Layard R. (1998) "Labour Market Institutions and Economic Performance", Discussion Paper 407, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Sciences.

27 Burda M.C. (2001), "European Labour Markets and the Euro: How much flexibility do we really need?", ENEPRI Working Paper No 3, March

αγορών εργασίας. Προβλέπουν ότι εκτός και εάν υπάρξει κάποια μη αναμενόμενη θεαματική αλλαγή στις πανευρωπαϊκές συλλογικές διαπραγματεύσεις, οι αγορές εργασίας θα γίνονται διαρκώς πιο ελαστικές.

Όπως αποδείχθηκε από μια σειρά νομισματικών υποτιμήσεων στην Ευρώπη, στην διάρκεια της δεκαετίας του '90, πριν από την Οικονομική και Νομισματική Ένωση, ο διάυλος προσαρμογής των εθνικών οικονομιών στις οικονομικές διαταραχές ήταν η ελαστικότητα της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οποία αποκαθιστούσε την εγχώρια ανταγωνιστικότητα. Σε μια οικονομία που λειτουργεί σε καθεστώς σταθερών ονομαστικών συναλλαγματικών ισοτιμιών, επικρατεί η άποψη²⁸ ότι η προσαρμογή πρέπει να επέλθει κυρίως διαμέσου αλλαγών στο ύψος της παραγωγής, της ανεργίας και των μισθών²⁹. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, όσο μεγαλύτερες είναι οι ακαμψίες (ονομαστικές και πραγματικές) τόσο βραδύτερη και επώδυνη θα είναι η διαδικασία της προσαρμογής. Έτσι συνεπάγεται ότι για την ταχεία και αποτελεσματική προσαρμογή του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, είναι αναγκαία η ύπαρξη μιας ευέλικτης αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα σε χώρες στις οποίες η κατάσταση των δημόσιων οικονομικών δεν επιτρέπει στους αυτόματους σταθεροποιητές να απορροφήσουν τις διαταραχές δηλαδή τα «σοκ» που υφίσταται κατά καιρούς η οικονομία. Αντίθετα, εάν η ευελιξία της αγοράς εργασίας είναι μειωμένη, η ανεργία θα έχει μικρή επίπτωση στους μισθούς, η ανταγωνιστικότητα θα παραμείνει μικρή και το ποσοστό ανεργίας δεν θα μειωθεί. Με άλλα λόγια, στα πλαίσια της ONE, η ευελιξία της αγοράς εργασίας αναμένεται να αντικαταστήσει την νομισματική και την συναλλαγματική πολιτική στον ρόλο τους ως μηχανισμών προσαρμογής ώστε να διατηρηθούν η εσωτερική ισορροπία (πληθωρισμός) και η εξωτερική ισορροπία (ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών) της οικονομίας³⁰.

Επιπλέον, ορισμένοι οικονομολόγοι³¹ ισχυρίζονται ότι οι μεγαλύτερες μεταβολές στην απασχόληση οι οποίες θα χαρακτηρίζουν την ONE εξαιτίας των σταθερών

28 *European Commission (1997), Economic Policy in EMU, DGII, 1997*

European Commission (1998) 1998 Annual Economic Report: Growth and employment in the stability-oriented framework of EMU, European Economy No 65, Luxembourg: Olce for Olcial Publications of the European Communities

OECD (1999), EMU, Facts, challenges and policies

OECD (2000), EMU, One Year On, February

Soltwedel R., Dohse D., Krieger-Boden Chr., (1999), "EMU Challenges European Labor Markets", IMF- Research Department

29 *Η προσαρμογή μέσω της φορολογικής πολιτικής, χωρίς να απορρίπτεται, θεωρείται ως προβληματική (European Commission, The EU Economy 2001, σελ. 81)*

30 *European Commission, The EU Economy 2001*

31 *Calmfors L. (1998), "Macroeconomic Policy, Wage Setting and Employment. What dilarence does the EMU make?", Seminar Paper No 657, Institute for International Economic Studies, Stockholm University*

ονομαστικών συναλλαγματικών ισοτιμιών (δηλαδή του κοινού νομίσματος) θα αποτελέσουν ένα κίνητρο για περισσότερες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας. Επομένως, η ΟΝΕ θεωρείται ότι θα λειτουργήσει ως καταλύτης της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας.

Το κύριο ρεύμα στον σχεδιασμό και την άσκηση της οικονομικής πολιτικής θέτει με έμφαση το ζήτημα της απελευθέρωσης των αγορών εργασίας, επειδή θεωρεί το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ως τον καθοριστικό παράγοντα της ανταγωνιστικότητας.

Είναι αβέβαιο, εντούτοις, ότι οι μισθοί και το κόστος εργασίας μπορούν να αναλάβουν τον ρόλο που τους ανατίθεται, δηλαδή της μεταβλητής προσαρμογής στις οικονομικές διαταραχές, αφού στις ανοιχτές οικονομίες, ιδιαίτερα όταν είναι μικρές, η εξίσωση των τιμών έχει την γενική μορφή

$$p = (1-k)(w-\pi) + kp^* \quad (1)$$

όπου (p), (w), (π) είναι ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών, των ονομαστικών μισθών και της παραγωγικότητας της εργασίας αντίστοιχα, ενώ (p*) είναι ο ρυθμός μεταβολής των τιμών των εισαγομένων προϊόντων. Στην σχέση (1), οι εγχώριες τιμές εξαρτώνται από τις τιμές εισαγομένων και από το εγχώριο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος³². Ο συντελεστής (k) εκφράζει τον βαθμό έκθεσης της εθνικής οικονομίας στον διεθνή ανταγωνισμό. Όσο περισσότερο οι εγχώριες επιχειρήσεις λαμβάνουν υπόψη τους τις τιμές των ανταγωνιστικών εισαγομένων προϊόντων στην διαμόρφωση των δικών τους τιμών, τόσο μεγαλύτερο είναι το (k) και ο μηχανισμός προσαρμογής που προαναφέρθηκε είναι αναποτελεσματικός. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ισχύει

$$p^*-p = 0.16 (p^*-w_{(-1)}-\pi) - (0.285t-4)$$

επομένως, η ανταγωνιστικότητα τιμής [p*-p], δηλαδή η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία εξαρτάται λίγο από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος [w₍₋₁₎-π]. Αυτό εξηγεί γιατί το χαμηλό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα (σε σύγκριση με τις περισσότερες από τις χώρες της ΕΕ) δεν αναχαιτίσει την άνοδο του εμπορικού ελλείμματος της Ελλάδας στην διάρκεια των 15 τελευταίων ετών. Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους βρίσκεται τώρα, στην Ελλάδα, σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα: Είναι 27% χαμηλότερο από όσο το 1981. Παρά αυτή την θεαματική μείωση, που αποτελεί την άλλη όψη

32 Dornbush R., 1987, "Exchange Rates and Prices", *American Economic Review*, vol.77
 Krugman P. (1987), "Pricing to Market When the Exchange Rate Changes", in Arndt S. and Richardson D. (eds)
Real-Financial Linkages Among Open Economies, Massachusetts Institute of Technology Press

μιας εξίσου θεαματικής αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος του κόσμου της μισθωτής εργασίας, το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε από το 6% περίπου στο 17% του ΑΕΠ. Παράλληλα το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ανέρχεται στο 6% του ΑΕΠ και αυτή η μείωση από 17% του ΑΕΠ, οφείλεται στην θετική επίδραση των εισροών από τον τουρισμό, την ναυτιλία, το μεταναστευτικό συνάλλαγμα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. (OECD Economic Outlook June 2002).

Οι παραπάνω διαπιστώσεις υποβάλλουν έντονα την ιδέα ότι η ανταγωνιστικότητα που δεν εξαρτάται από τις τιμές, δηλαδή η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα³³ (Coriat & Taddei 1993) έχει αποφασιστική σημασία. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από την ποιότητα των προϊόντων, την διεθνή εξειδίκευση της παραγωγής³⁴, τον γεωγραφικό προσανατολισμό των εξαγωγών, και όλους τους παράγοντες που επιδρούν στις εισοδηματικές ελαστικότητες των εισαγωγών και των εξαγωγών.

4.3.2 Η σχέση διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και πραγματικής σύγκλισης

Μια εθνική οικονομία είναι ανταγωνιστική εάν μεγεθύνεται παραμένοντας σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης και ταυτόχρονα το εμπορικό της έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών μπορεί να διατηρηθεί σε ανεκτά επίπεδα³⁵. Το εμπορικό έλλειμμα μπορεί να είναι συμβατό με την πλήρη απασχόληση σε μικρές ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες εφόσον το έλλειμμα οφείλεται σε υψηλή επενδυτική δαπάνη για την πραγματοποίηση της οποίας απαιτούνται κεφαλαιουχικά αγαθά (μηχανολογικός εξοπλισμός) τα οποία εισάγονται. Σε αυτή την περίπτωση, ένα μεγάλο έλλειμμα είναι το προσωρινό τίμημα που καταβάλλεται για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Εάν αυτή η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας είναι αρκούντως μεγάλη ώστε να βελτιώσει την μελλοντική ανταγωνιστικότητα των εγχωρίων προϊόντων μέχρις εκείνου του σημείου που είναι αναγκαίο ώστε να μειωθεί το έλλειμμα, τότε η αρχική αύξηση του εμπορικού ελλείμματος θεωρείται ως ανεκτή³⁶. Επιπλέον, σε ταχέως αναπτυσσόμενες χώρες, η κερδοφορία είναι συχνά υψηλή και προσελκύει ξένα κεφάλαια. Επομένως, είναι δυνατό ένα εμπορικό έλλειμμα (αγαθών και υπηρεσιών) να είναι συμβατό με την εσωτερική ισορροπία (πλήρης

33 Taddei D. & Coriat B. (1993), *Made in France, Le Livre de Poche*

34 Amable B. (1990), "Spécialisation Internationale et Politique Industrielle", *Revue de l'IRES* 4

Lafay G. (1979), "Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?", *Économie et Finance Internationales*, Dunod,

Lafay G. (1987), «Avantage comparatif et compétitivité», *Économie Prospective Internationale*, no29, 1er trimestre,

Lafay G. (1989), *La In des avantages acquis*, *Economica*

35 Williamson J. (1994), *Estimating Equilibrium Exchange Rates*, *Institute for International Economics*

Aglietta M. (1997), *Macro-économie Internationale*, *Montchrestien*

36 *European Commission, The EU Economy 2001*

απασχόληση) εφόσον ακολουθεί έναν δρόμο που οδηγεί το εξωτερικό χρέος σε ισορροπία μέσα σε ένα ορισμένο χρονικό ορίζοντα. Επίσης, είναι δυνατό να καλύπτεται ένα μεγάλο μέρος του εμπορικού ελλείμματος από μονομερείς μεταβιβάσεις, όπως συμβαίνει σήμερα χάρη στις εισροές πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτές τις δυνατότητες θα διερευνήσουν μελλοντικές εκθέσεις του ΙΝΕ. Παρακάτω εκτίθεται η διερεύνηση που αφορά καταρχή στο εμπορικό ισοζύγιο (αγαθών και υπηρεσιών).

Ο ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών (x) και των εισαγωγών (m) σε όγκο περιγράφονται από τις εξισώσεις

$$x = d_x y^* + e_x (p^* - p) \quad \text{και} \quad m = d_m y - e_m (p^* - p) \quad (\text{εξίσ. 1})$$

όπου (d_x) και (d_m) είναι οι εισοδηματικές ελαστικότητες των εξαγωγών και των εισαγωγών αντίστοιχα, (y^*) και (y) είναι ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στις χώρες προορισμού των εξαγωγών και στην Ελλάδα αντίστοιχα, (e_x) και (e_m) είναι οι ελαστικότητες των εξαγωγών και των εισαγωγών ως προς τις τιμές [ακριβέστερα ως προς την ανταγωνιστικότητα τιμής ($p^* - p$)³⁷].

Εάν θεωρήσουμε την συνθήκη, το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση να είναι σταθερό ($B = -c$), τότε θα πρέπει $X + c = M$. Προκειμένου να διατηρηθεί η ισορροπία, πρέπει να ισχύει $\Delta X = \Delta M$. Έπεται ότι $X[d_x y^* + e_x (p^* - p)] = M[d_m y - e_m (p^* - p)]$ και $d_x y^* + e_x (p^* - p) = d_m y - e_m (p^* - p)$. Επομένως, η ανταγωνιστικότητα τιμής που εξασφαλίζει την εξωτερική ισορροπία ($B = -c$) είναι $(p^* - p) = (d_m y - d_x y^*) / (e_x + e_m)$ (εξίσ. 2) και ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα, ο οποίος είναι συμβατός με την εξωτερική ισορροπία ($B = -c$), είναι

$$y = [(p^* - p) (e_x + e_m) / d_m + (d_x / d_m) y^*] \quad (\text{εξίσ. 3})$$

Για να υπάρξει πραγματική σύγκλιση, θα πρέπει για μια μακρά περίοδο, ο ρυθμός μεγέθυνσης στην Ελλάδα (y) να υπερβαίνει –και μάλιστα κατά πολύ– τον αντίστοιχο μέσο ευρωπαϊκό όρο (y^*). Επομένως, η κρίσιμη διαφορά που ενδιαφέρει από την άποψη της πραγματικής σύγκλισης είναι $(y - y^*)$, για την οποία προκύπτει από την εξ. 3 ότι

$$y - y^* = (p^* - p) (e_x + e_m) / d_m + (d_x / d_m - 1) y^* \quad (\text{εξίσ. 4})$$

Είναι προφανές από την παραπάνω εξίσωση ότι η μέγιστη ταχύτητα σύγκλισης έχει ανώτατο όριο που εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας όπως αυτά εκφράζονται στο μέγεθος των ελαστικοτήτων e_x , e_m , d_m , d_x .

37 Για λόγους απλοποίησης η ανταγωνιστικότητα τιμής ($p^* - p$) θεωρείται ότι είναι η ίδια, τόσο για τις εισαγωγές, όσο και για τις εξαγωγές.

Σε καθεστώς κοινού νομίσματος (σταθερών ονομαστικών συναλλαγματικών ισοτιμιών) υποθέτοντας ότι ο ρυθμός μεταβολής των τιμών εισαγωγών (p^*) μεταβάλλεται όπως ο πληθωρισμός στις ανταγωνίστριες χώρες, η διαφορά (p^*-p) είναι η διαφορά μεταξύ πληθωρισμού της Ελλάδας και της ΕΕ ως σύνολο. Εάν η διαφορά αυτή ισούται με μηδέν, τότε $y = (d_x/d_m) y^*$. Έτσι, συνεπάγεται ότι στην ΟΝΕ, για ένα δεδομένο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης στην ΕΕ (y^*), ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα (y) δεν μπορεί να υπερβαίνει το $(d_x/d_m) y^*$, προκειμένου να διατηρείται η εξωτερική ισορροπία της χώρας και ο πληθωρισμός στην Ελλάδα να μην υπερβαίνει τον αντίστοιχο μέσο όρο της ζώνης του Ευρώ. Με άλλα λόγια, η ταχύτητα της πραγματικής σύγκλισης ($y-y^*$) σε συνθήκες εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας έχει ως ανώτερο όριό της την ποσότητα $(d_x/d_m - 1)y^*$.

Οι παράμετροι d_m , d_x αποτελούν έκφραση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και εξαρτώνται από σειρά παραγόντων που δεν σχετίζονται με τις τιμές αλλά με την δομή και τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος της χώρας και τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεών της. Η παράμετρος d_x (δηλαδή η ποσοστιαία αύξηση του όγκου των ελληνικών εξαγωγών για 1% αύξηση της ζήτησης στην ΕΕ), εξαρτάται από παράγοντες όπως ο γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών (κατευθύνονται οι εξαγωγές προς μεγάλες και ταχέως αναπτυσσόμενες αγορές), την διεθνή εξειδίκευση της παραγωγής (αποτελούνται οι ελληνικές εξαγωγές από προϊόντα που αντιστοιχούν στις σύγχρονες τάσεις της διεθνούς ζήτησης), την ποιότητα των προϊόντων κλπ. Η παράμετρος d_m (δηλαδή η εκατοστιαία αύξηση του όγκου των ελληνικών εισαγωγών για 1% αύξηση στην εγχώρια ζήτηση), εξαρτάται από την σύνθεση των εισαγωγών, την ποιότητα, την διαφοροποίηση των προϊόντων κλπ.

Είναι γνωστό ότι το παραγωγικό σύστημα χαρακτηρίζεται από διαρθρωτικές αδυναμίες οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα ο λόγος d_x/d_m , που αποτελεί ανώτατο περιορισμό στην πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας να είναι χαμηλός.

Με την αυστηρή τήρηση της πολιτικής ανταγωνισμού από την ΕΕ, αλλά και την ισχύ που έχουν αποκτήσει οι νέο-φιλελεύθερες ιδέες στα ευρωπαϊκά κέντρα αποφάσεων, οι πολιτικές που αποσκοπούν στην αναβάθμιση των παραγωγικών συστημάτων της Ευρώπης έχουν υποχωρήσει σημαντικά. Επομένως, το ερώτημα που τίθεται είναι αν με αυτά τα δεδομένα, είναι σε θέση το κράτος να ωθήσει το παραγωγικό σύστημα προς μια προκαθορισμένη κατεύθυνση εκσυγχρονισμού.

Η γνώμη του ΙΝΕ είναι ότι τα περιθώρια αυτά υπάρχουν, γιατί η σημερινή κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής δεν αποκλείει τις οριζόντιες δράσεις. Ανάλογα με τον προσδιορισμό των κρατικών χρηματοδοτήσεων για οριζόντια μέτρα, ορισμένες επιχειρήσεις επωφελούνται περισσότερο από άλλες: η χρηματοδότηση για την δημιουργία δικτύων μεταφορών, για έρευνα και ανάπτυξη ή για επαγγελματική κατάρτιση π.χ. δεν συνεισφέρει ίσα οφέλη σε όλες τις επιχειρήσεις. Με άλλα λόγια, πίσω

από κάθε οριζόντια ενέργεια κρύβεται η αναγκαιότητα μιας κάθετης δράσης. Το κράτος πρέπει να διατηρήσει πρωτεύοντα ρόλο στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού ιστού της χώρας. Η δυνατότητα να επιλέγει τα έργα υποδομής που θα χρηματοδοτήσει του επιτρέπει να στηρίζει εμμέσως την ανάπτυξη συγκεκριμένων οικονομικών δραστηριοτήτων και να διαμορφώνει ως ένα βαθμό την αναπτυξιακή πορεία. Από την ιαπωνική εμπειρία γνωρίζουμε ότι είναι δυνατό να διατηρήσουμε άθικτο τον ανταγωνισμό και ταυτόχρονα να ενισχύσουμε συγκεκριμένες παραγωγικές δραστηριότητες διαμέσου οριζόντιων επιλεκτικών πολιτικών και ανάπτυξης κάθετων δράσεων (κλαδικών πολιτικών).

Η σοβαρότητα του προβλήματος το οποίο πιθανότατα θα αναδειχθεί μετά την παρέλευση μερικών ετών, σε σχέση με τις εξωτερικές ανταλλαγές της Ελλάδας, φαίνεται στους υπολογισμούς των Roeger και Hansen³⁸ (Δεύτερη Γενική Διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) που υπολόγισαν την «συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας», δηλαδή εκείνη την συναλλαγματική ισοτιμία που θα εξασφάλιζε εσωτερική και εξωτερική ισορροπία σε κάθε μία από τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και την συνέκριναν με την τρέχουσα συναλλαγματική ισοτιμία. Οι υπολογισμοί τους για την Ελλάδα φαίνονται στο Διάγραμμα 64. Οι κυριότερες διαπιστώσεις τους είναι οι εξής: Η συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας μειώθηκε στην διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου περίπου κατά 30%, ενώ αντίθετα η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία αυξήθηκε. Ως βασικό πρόβλημα θεωρείται ότι η εισροή ξένων ιδιωτικών παραγωγικών επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι πολύ μικρή. Μια συνέχιση της πραγματικής ανατίμησης (που σε συνθήκες κοινού νομίσματος σημαίνει μεγαλύτερο εγχώριο πληθωρισμό έναντι των κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών) θα μπορούσε να οδηγήσει, μεσοπρόθεσμα, σε μη ανεκτή επιδείνωση της εξωτερικής θέσης της Ελλάδας.

38 Hansen J. και Roeger W. (2000), "Estimation of Real Equilibrium Exchange Rates", Directorate General for Economic and Financial Affairs, European Commission, Working Paper No144. Η εργασία αυτή ακολουθεί την μεθοδολογία των Alberola E., Cervero S.G., Lopez H., Angel-Ubide (1999), "Global Equilibrium Exchange Rates: Euro, Dollar, 'Ins', 'Outs', and Other Major Currencies in a Panel Co-integration Framework", IMF Working Paper WP/99/175.

Διάγραμμα 64

Πηγή: Hansen and Roeger

Επομένως, στο ερώτημα εάν υπάρχουν οι εξωτερικές προϋποθέσεις της πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή εάν οι εξωτερικοί περιορισμοί της ελληνικής οικονομίας (ανταγωνιστικότητα, εμπορικό ισοζύγιο, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εξωτερικό χρέος) επιτρέπουν την απρόσκοπτη πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την πραγματική σύγκλιση, η ανάλυση του ΙΝΕ δείχνει ότι η εξωτερική ισορροπία της ελληνικής οικονομίας είναι εξαιρετικά εύθραυστη και ότι θα μπορούσε να αναδειχθεί σε σοβαρό εμπόδιο της πραγματικής σύγκλισης. Η απόκλιση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας (δηλαδή της σχέσης των εγχωρίων τιμών προς τις τιμές των ανταγωνιστριών χωρών, ιδιαίτερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης) από την συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας (δηλαδή την σχέση εκείνη των εγχωρίων τιμών προς τις τιμές των ανταγωνιστών που θα εξασφάλιζε την εσωτερική και την εξωτερική ισορροπία της ελληνικής οικονομίας), εάν συνεχισθεί, θα οδηγήσει μεσοπρόθεσμα στην ανάγκη διόρθωσης της διαφοράς. Αυτό μπορεί να γίνει με δύο τρόπους:

- είτε διαμέσου μιας συνεπούς κρατικής πολιτικής για την αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος ώστε να αντιμετωπισθούν οι διαρθρωτικές του αδυναμίες (που δεν σχετίζονται με την απελευθέρωση των αγορών αλλά με την ποιότητα των προϊόντων, την εξειδίκευση της παραγωγής κλπ, δηλαδή με τους παράγοντες που καθορίζουν τις εισοδηματικές ελαστικότητες των εισαγωγών και των εξαγωγών και την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας). Μια τέτοια πολιτική θα βελτίωνε τις δυνατότητες προσαρμογής του παραγωγικού συστήματος στο επίπεδο των απαιτήσεων της ισχύουσας σχέσης εγχωρίων τιμών / τιμών ανταγωνιστριών χωρών.

- είτε με την εφαρμογή αντιπληθωριστικής πολιτικής η οποία θα οδηγούσε σε πληθωρισμό, στην Ελλάδα, κατώτερο του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί μακρά σειρά ετών, έτσι ώστε τελικά ο λόγος των τιμών εγχωρίων / ανταγωνιστών να προσεγγίσει το επίπεδο ισορροπίας. Μια τέτοια πολιτική, αντί να βελτιώσει τις δυνατότητες του παραγωγικού συστήματος θα επεδίωκε να μειώσει τις τιμές των προϊόντων μέσω πολιτικών περιστολής της αμοιβής εργασίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ η ελληνική οικονομία επιτυγχάνει ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας κατά πολύ υψηλότερους από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, οι αυξήσεις αυτές δεν μετατρέπονται σε χαμηλότερο πληθωρισμό (έναντι του μέσου όρου της ΕΕ) αλλά σε αύξηση της κερδοφορίας.

4.4. Ο χρονικός ορίζοντας της πραγματικής σύγκλισης

Το τελευταίο ερώτημα το οποίο πραγματεύεται αυτό το κεφάλαιο, αφορά στους ρυθμούς με τους οποίους θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η απάντηση θα έπρεπε να δοθεί με βάση ένα οικονομετρικό υπόδειγμα, το οποίο ωστόσο, δεν βρίσκεται προς το παρόν στην διάθεση του Ινστιτούτου Εργασίας. Για τον λόγο αυτό, οι υπολογισμοί περιορίστηκαν σε ορισμένες προβολές, οι οποίες στηρίχθηκαν σε εύλογες υποθέσεις για τα επόμενα οκτώ έτη, με βάση όσα αναπτύχθηκαν στην ενότητα 1 αυτού του κεφαλαίου.

Στα παρακάτω διαγράμματα φαίνονται οι προβολές που αφορούν στον δείκτη σύγκλισης (ΑΕΠ ανά κάτοικο ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ) και στις τρεις συνιστώσες του, όπως αυτές αναλύθηκαν στην ενότητα 1 αυτού του μέρους, δηλαδή στην παραγωγικότητα της εργασίας (ως ποσοστό του μέσου ευρωπαϊκού όρου), το ποσοστό συμμετοχής (δηλαδή το εργατικό δυναμικό ως ποσοστό του πληθυσμού) και το ποσοστό ανεργίας.

Οι υποθέσεις που έγιναν είναι οι εξής:

Το εργατικό δυναμικό θα αυξηθεί μέχρι το 2010 με τον μέσο ετήσιο ρυθμό των 30 τελευταίων ετών, δηλαδή +0,7%. Η άνοδος αυτή εκφράζει την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών. Για την Ευρωπαϊκή Ένωση αντίθετα, όπου η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας έχει ολοκληρωθεί στις περισσότερες χώρες, διατυπώθηκε η υπόθεση ότι θα υπάρξει μικρή μόνο αύξηση του εργατικού δυναμικού της τάξης του 0,2%. Εάν οι μεταβολές αυτές δεν είναι δυνατό να επιτευχθούν διαμέσου της εισόδου αυτοχθόνων εργαζομένων στην αγορά εργασίας, το έλλειμμα θα καλυφθεί από μετανάστες. Επομένως, θα υπάρξει μια κάποια σύγκλιση των ποσοστών συμμετοχής Ελλάδος και ΕΕ. Η μείωση του εργατικού δυναμικού παράλληλα με την απασχόληση το 2000-2001 στην Ελλάδα έδειξε, και πάλι, ότι το εργατικό δυναμικό επηρεάζεται άμεσα από τις μεταβολές της απασχόλησης. Επομένως, δεν θα ήταν εύλογη μια υπόθεση ταχύτερης σύγκλισης του ποσοστού συμμετοχής,

αφού η άνοδος της απασχόλησης, με δεδομένες τις μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας δεν πρέπει να αναμένουμε ότι θα είναι θεαματικές.

Για τον **αριθμό των απασχολούμενων** υιοθετήθηκε η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2003 (+0,5%), ενώ για το 2004 έγινε η παραδοχή ότι η αύξηση θα φθάσει το 2%, για το 2005-2007 ότι θα επιβραδυνθεί (+0,8%) καθώς οι κινητήριες δυνάμεις της ελληνικής οικονομίας θα εξασθενήσουν στο τέλος του επιχειρηματικού κύκλου, και για το 2008-2010, ότι θα επέλθει ανάκαμψη (+1,2%). Με αυτές τις υποθέσεις, το ποσοστό ανεργίας θα πρέπει να προσεγγίζει το 6% στο τέλος της δεκαετίας του 2010, και θα είναι λίγο υψηλότερο από το αντίστοιχο μέσο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Για την **παραγωγικότητα της εργασίας** διατυπώθηκε η υπόθεση ότι θα διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα (+3,5%) που θα υπερβαίνουν κατά 0,8% τον μέσο ευρωπαϊκό όρο. Η μεγάλη διαφορά στην παραγωγικότητα της εργασίας που παρατηρήθηκε κατά τα τελευταία έτη δεν οφείλεται μόνο στις υψηλές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, αλλά και στις πολύ μικρές επιδόσεις των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τα επόμενα έτη, ωστόσο, είναι εύλογη η υπόθεση ότι η παραγωγικότητα θα ανακάμψει και στις άλλες χώρες μέλη, υπό την προϋπόθεση ότι θα ακολουθήσουν μια μακροοικονομική πολιτική που θα επιτρέψει την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση. Επομένως, η διαφορά παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ, σύμφωνα με την άποψη του ΙΝΕ, θα είναι μικρότερη από όσο ήταν κατά την τελευταία επταετία. Με αυτές τις υποθέσεις, το 2010 η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα θα έχει φθάσει στο 91% της μέσης ευρωπαϊκής.

Αυτή η άνοδος, κατά +3,5% της παραγωγικότητας της εργασίας αθροϊζόμενη με τον ρυθμό μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού (+0,7%) δίνει τον δυνητικό ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης (+4,2%) και οδηγεί το ΑΕΠ ανά κάτοικο στο 82% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Εάν θεωρήσουμε ότι με την ασκούμενη οικονομική πολιτική θα επαληθευτούν οι προβλέψεις και κατά μέσο όρο θα συνεχισθεί η ίδια πορεία στο μέλλον, θα χρειασθούν 15 επιπλέον έτη για να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση (επομένως συνολικά 23 έτη).

Βέβαια, όλοι αυτοί οι υπολογισμοί πραγματοποιούνται με βάση τα στοιχεία της επίσημης οικονομίας. Εάν λάβουμε υπόψη μας την εκτεταμένη παραοικονομία στην Ελλάδα (35% του ΑΕΠ), που υπερβαίνει σημαντικά την αντίστοιχη παραοικονομία των άλλων χωρών μελών (10% του ΑΕΠ), η πραγματική σύγκλιση στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά κάτοικο 100% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης) θα πραγματοποιηθεί περίπου στο τέλος της τρέχουσας δεκαετίας, με την προϋπόθεση ότι με τις αναγκαίες πολιτικές η παραοικονομία θα ενταχθεί στην επίσημη οικονομία και θα παράγει την αντίστοιχη προστιθέμενη αξία.

ΜΕΡΟΣ 5

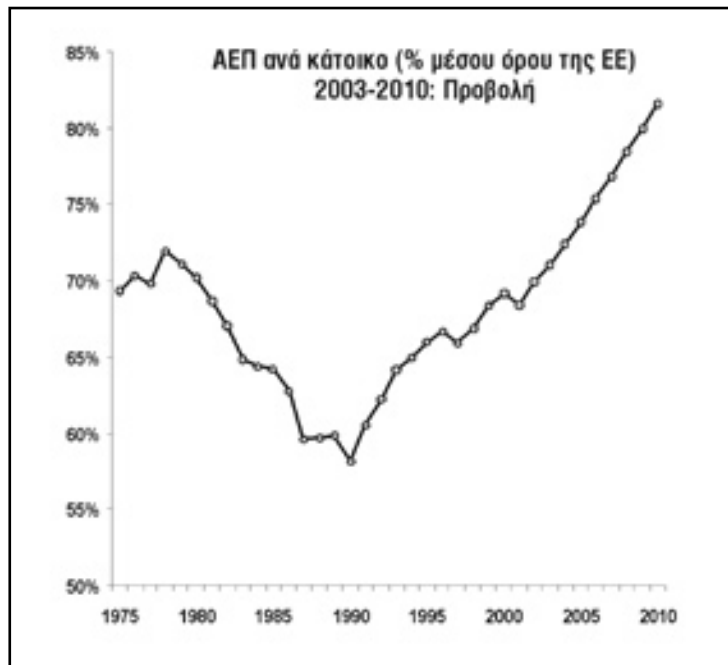
Απασχόληση και ανεργία

Διάγραμμα 67

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για τα έτη 2004-2010 προβλέψεις ΙΝΕ.

Διάγραμμα 68

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για τα έτη 2004-2010 προβλέψεις ΙΝΕ.

ΜΕΡΟΣ 5

Απασχόληση και ανεργία

Απασχόληση και ανεργία

5.1. Γενικές εξελίξεις

Το 1998, η ελληνική οικονομία είχε αυξήσει την απασχόληση κατά 415.000 άτομα σε σύγκριση με το 1984 (τελευταίο έτος με το οποίο μπορεί να γίνει σύγκριση, για στατιστικούς λόγους). Το εργατικό δυναμικό, στην διάρκεια της ίδιας περιόδου, αυξήθηκε κατά 580.000 άτομα περίπου. Ως εκ τούτου, ο αριθμός των ανέργων παρουσίασε άνοδο κατά 165.000 άτομα περίπου, το δε ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από ποσοστό 8,2% το 1984 σε 10,8% κατά το 1998. Από το 1999 εγκαινιάζεται, κατά τα φαινόμενα, μια νέα περίοδος για την αγορά εργασίας στην Ελλάδα, αφού διακόπτεται για πρώτη φορά, η μακροχρόνια άνοδος της απασχόλησης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 69, η απασχόληση παρουσιάζει από το 1999 πτωτική πορεία και το 2001 ήταν μικρότερη από την αντίστοιχη του 1998 κατά 50.000 άτομα περίπου. Το υψηλό ποσοστό ανεργίας, η πτώση της απασχόλησης και ο μεγάλος αριθμός μακροχρόνιων ανέργων (των ατόμων που αναζητούν εργασία για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει το ένα έτος), αποτελούν ορισμένα από τα πλέον σοβαρά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας παρόλο που αυτή αναπτύσσεται με υψηλούς ρυθμούς και ακολουθεί πορεία πραγματικής σύγκλισης προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 69

Πίνακας 4. Απασχόληση και Εργατικό δυναμικό

	ΑΠΑΣΧΟ- ΛΗΣΗ	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
1975	3230	3280	1,5	
1976	3235	3296	1,9	
1977	3262	3318	1,7	
1978	3276	3337	1,8	
1979	3311	3375	1,9	
1980	3356	3451	2,8	
1981	3529	3674	3,9	61,1
1982	3501	3718	5,8	60,8
1983	3540	3846	8,0	63,4
1984	3552	3868	8,2	63,3
1985	3589	3893	7,8	62,2
1986	3601	3887	7,4	61,8
1987	3597	3884	7,4	61,2
1988	3657	3961	7,7	61,8
1989	3671	3967	7,5	61,5
1990	3719	4000	7,0	60,9
1991	3632	3933	7,7	59,3
1992	3685	4035	8,7	60,8
1993	3720	4118	9,7	61,2
1994	3790	4193	9,6	61,9
1995	3824	4249	10,0	62,7
1996	3872	4318	10,3	63,5
1997	3854	4294	10,2	63,2
1998	3967	4446	10,8	64,1
1999	3940	4463	11,7	64,5
2000	3946	4437	11,1	64,5
2001	3918	4362	10,2	63,6

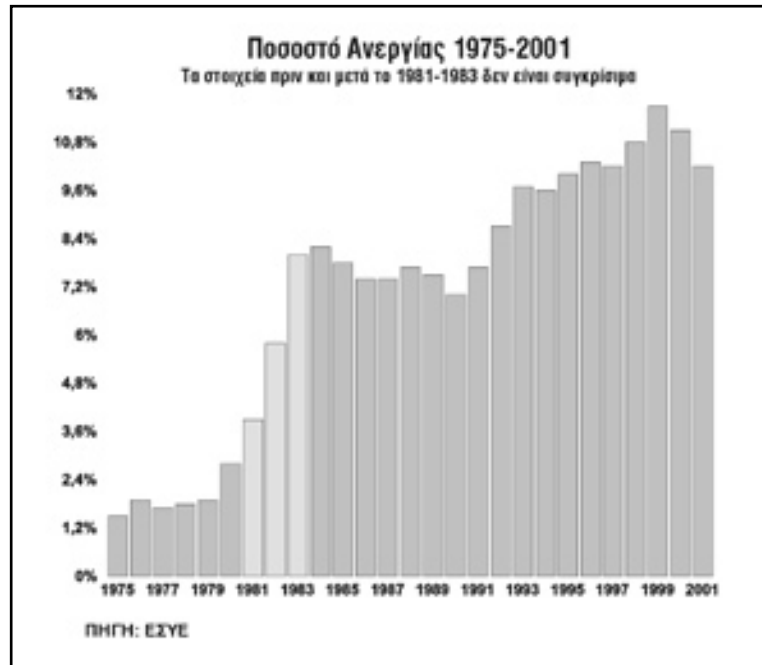
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ. Κατά τα έτη 1981-1983 πραγματοποιήθηκε αλλαγή στους ορισμούς έτσι ώστε τα στοιχεία πριν και μετά από αυτήν την περίοδο δεν είναι συγκρίσιμα.

Η άνοδος της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού, μέχρι το 1998, αποτελούσαν μακροχρόνιες τάσεις, όπως φαίνεται στις χρονολογικές σειρές των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ (Διάγραμμα 69), παρά το γεγονός ότι οι κατά καιρούς αλλαγές στα ερωτηματολόγια (ιδιαίτερα κατά τα έτη 1981 και 1983), οι προσαρμογές των αποτελεσμάτων με βάση τα δεδομένα των απογραφών (1981, 1991), η νομιμοποίηση των μεταναστών (1998), και άλλες μετατροπές έχουν δημιουργήσει ασυνέχειες και προβλήματα αξιοπιστίας σύγκρισης στις χρονολογικές σειρές, τόσο της απασχόλησης, όσο και του εργατικού δυναμικού. Η άνοδος του ποσοστού ανεργίας οφειλόταν, μέχρι το 1998, στην ταχεία αύξηση του εργατικού δυναμικού, η οποία υπερέκαλυπτε την αύξηση της απασχόλησης. Από το 1999, αντίθετα, έχουμε στην Ελλάδα μείωση της απασχόλησης συνοδευόμενη από ακόμη μεγαλύτερη μείωση του εργατικού δυναμικού έτσι ώστε το ποσοστό ανεργίας να

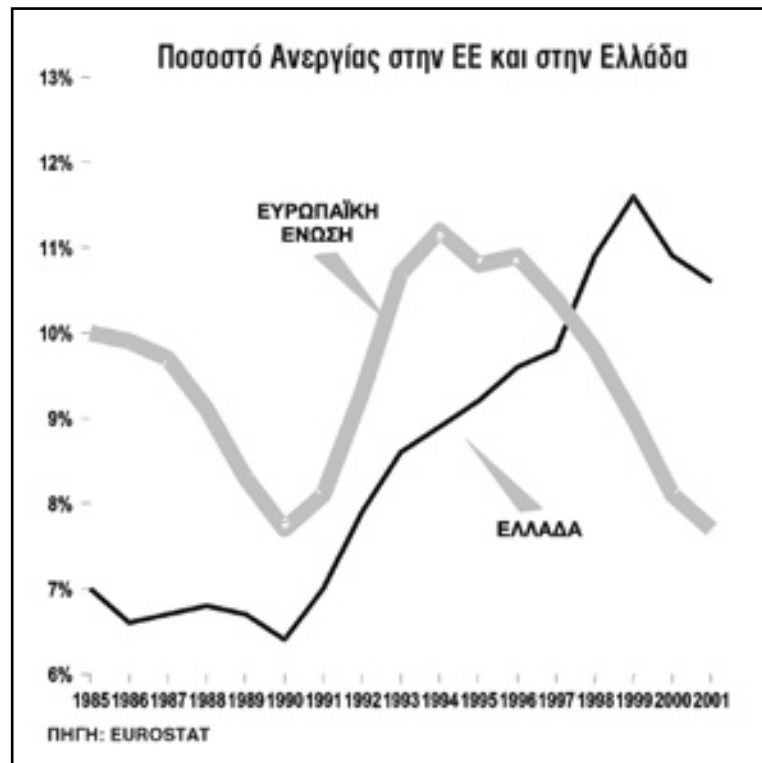
παρουσιάζει πτώση. Κατά το 2000, το ποσοστό ανεργίας σημείωσε πτώση από το 11,7% στο 11,1% (Διάγραμμα 70) και το 2001 στο 10,2%. **Η πτώση αυτή δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί ως ουσιαστική πρόοδος εφόσον δεν προέρχεται από αύξηση της απασχόλησης, αλλά από την μείωση του εργατικού δυναμικού.** Η πτώση δεν υποδηλώνει αναγκαστικά την αρχή μιας διαδικασίας μακροχρόνιας μείωσης του ποσοστού ανεργίας, αλλά σχετίζεται με το φαινόμενο της αποθάρρυνσης: όταν η απασχόληση μειώνεται ή δεν αυξάνεται, άτομα που ανήκουν στον μη ενεργό πληθυσμό και τα οποία θα αναζητούσαν εργασία, αποθαρρύνονται και αναβάλλουν την είσοδό τους στην αγορά εργασίας εξαιτίας της μείωσης της απασχόλησης.

Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι τα φαινόμενα αυτά θα συνεχισθούν επειδή έχουμε εισέλθει σε περίοδο κατά την οποία η παραγωγικότητα της εργασίας αναμένεται να αυξηθεί με υψηλούς ρυθμούς της τάξης του 3%-4% καθώς οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό μεταφέρουν νέες τεχνολογίες στις εργασιακές διαδικασίες. Η αρνητική επίδραση που θα έχουν αυτές οι εξελίξεις στην απασχόληση ενδέχεται να ενταθεί περαιτέρω από τις αναδιαρθρώσεις της ελληνικής οικονομίας που περιλαμβάνουν την απαξίωση των ζημιολόγων κεφαλαίων και τον τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό των βιώσιμων επιχειρήσεων. Εκτός απ' αυτό, εκφράζονται πλέον κάποιες αμφιβολίες και σχετικά με την ικανότητα του τομέα των υπηρεσιών να απορροφήσει το "πλεονάζον" εργατικό δυναμικό, όπως έκανε συστηματικά στο παρελθόν. Γιατί, η απασχόληση στον δημόσιο τομέα τείνει να σταθεροποιηθεί και η διεύδυση των νέων τεχνολογιών στον ιδιωτικό τομέα των υπηρεσιών εντείνεται με προφανείς επιπτώσεις στον αριθμό απασχολουμένων. Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, η συνολική απασχόληση ενδέχεται να παρουσιάσει μικρή μόνο αύξηση ή στασιμότητα σε περίοδο οικονομικής άνθισης. **Βέβαια, η επέκταση της παραγωγής στις νέες εκσυγχρονισμένες βάσεις που θέτει η ελληνική οικονομία, τελικά θα αυξήσει την απασχόληση, αλλά αυτό θα συμβεί σε κάποια στιγμή στο μέλλον που δεν είναι εύκολο να προβλεφθεί.** Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο Spring 2002 Economic Forecasts προβλέπει κάποιες μικρές αυξήσεις της απασχόλησης (της τάξης του 0,4%) από το 2002-2003, ενδεχομένως υπό την επίδραση της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις (της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) το ποσοστό ανεργίας θα μειωθεί κατά το τρέχον έτος και κατά το 2003.

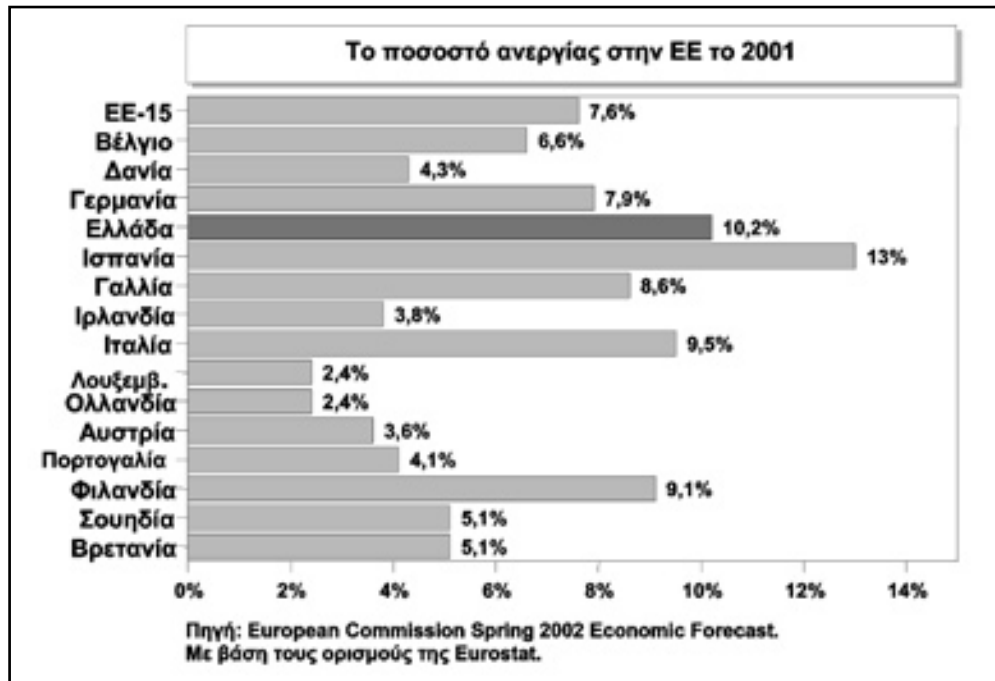
Διάγραμμα 70

Διάγραμμα 71

Διάγραμμα 72

Σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 71), και με βάση την εναρμόνιση των στοιχείων που πραγματοποιεί η Eurostat, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα υπερέβη το 1998, για πρώτη φορά, τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παραμένει περίπου κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο. Έτσι, λοιπόν, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, βρίσκεται σήμερα υψηλότερα από τον μέσο όρο. Μάλιστα, δεν θα ήταν παράλογος ο ισχυρισμός ότι, καθώς στις άλλες χώρες της ΕΕ ο παραγωγικός εκσυγχρονισμός έχει προχωρήσει περισσότερο απ' ό,τι στην Ελλάδα, η απόσταση θα διατηρηθεί μεσοπρόθεσμα. Η Ελλάδα κατέχει την δεύτερη θέση στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο το ποσοστό ανεργίας. Κατά το 2001, έντεκα από τις δεκαπέντε χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχαν ποσοστά ανεργίας μικρότερα του 8%.

5.2. Η απασχόληση κατά το 2001

Η απασχόληση, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού 2001 (δευτέρου τριμήνου), μειώθηκε κατά 0,7% έναντι του προηγούμενου έτους, δηλαδή περίπου κατά 29.000 άτομα. Η επιδείνωση αυτή ανάγεται κατά τα 3/4 στη μείωση της απασχόλησης των νέων μέχρι 29 ετών, και κατά το 1/4 στη μείωση των απασχολούμενων των υπόλοιπων ηλικιών (πίνακας 5). Η συρρίκνωση της απασχόλησης, εμφανίστηκε, τόσο στους άνδρες, όσο και στις γυναίκες αν και η μείωση του αριθ-

μού των εργαζομένων είναι μεγαλύτερη στην περίπτωση των ανδρών, είτε πρόκειται για το σύνολο των απασχολουμένων, είτε για τις νεότερες ηλικίες.

Πίνακας 5. Οι μεταβολές της απασχόλησης και της ανεργίας 2001

	2000		2001		2000-2001	
	Απασχόληση	Άνεργοι	Απασχόληση	Άνεργοι	Απασχόληση	Άνεργοι
Σύνολο	3.946,3	491,1	3.917,5	444,7	-28,8	-46,4
15 – 19	62,7	38,0	51,8	28,9	-10,9	-9,0
20 – 24	303,8	115,4	296,0	106,7	-7,8	-8,8
25-29	481,5	104,4	478,9	91,7	-2,5	-12,7
30-44	1.571,9	158,4	1.578,2	143,2	6,3	-15,2
45-64	1.420,5	73,7	1.409,6	73,0	-10,9	-0,7
65 & άνω	105,9	1,2	103,0	1,3	-2,9	0,4
15-29	848,0	257,7	826,7	277,3	-21,3	-30,5
30 & άνω	3.098,3	233,3	3.090,8	217,5	-7,5	-15,9

Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού β' τριμήνου 2000, 2001

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των μεταβολών της απασχόλησης είναι η μείωση, τόσο της μερικής απασχόλησης, όσο και της απασχόλησης με πλήρες ωράριο (πίνακας 6). Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, η μερική απασχόληση μειώθηκε κατά 22.000 άτομα περίπου ή 11,9%, σε σχέση με το 2000, ενώ το ποσοστό της μειώθηκε στο 4,1% από 4,6% του προηγούμενου έτους. Υψηλό παραμένει το ποσοστό των ατόμων που εργάζονται με μερική απασχόληση ενώ θα ήθελαν να εργαστούν σε εργασία με πλήρες ωράριο (46,5%).

Η μείωση της μερικής απασχόλησης είναι γενική σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, στα δύο φύλα καθώς και σε όλους σχεδόν τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας. Όσον αφορά δε την απασχόληση με πλήρες ωράριο, η μεγάλη μείωση των ανδρών υπερκαλύπτει τις αυξήσεις που υπάρχουν στις γυναίκες. Την μεγαλύτερη μείωση εμφάνισε ο πρωτογενής τομέας, τόσο στους άνδρες, όσο και στις γυναίκες. Αντίθετα, αυξήθηκε η απασχόληση με πλήρες ωράριο, στους άλλους τομείς με τις κατά φύλο ιδιαιτερότητες: στον δευτερογενή τομέα αυξάνεται ο αριθμός των ανδρών και μειώνεται ο αριθμός των γυναικών, ενώ στον τριτογενή τομέα συμβαίνει το αντίστροφο.

Πίνακας 6. Μεταβολές της Πλήρους και Μερικής Απασχόλησης

	2000		2001		2000-2001		% Μεταβολής	
	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική
Αμφότερα τα φύλα								
Σύνολο	3.764,3	182,0	3.757,1	160,4	-7,2	-21,6	-0,2%	-11,9%
Α' γενής	616,2	54,4	579,4	47,6	-36,8	-6,8	-6,0%	-12,6%
Β' γενής	865,8	22,4	878,5	15,7	12,8	-6,7	1,5%	-29,8%
Γ' γενής	2.282,3	105,2	2.299,2	97,1	16,9	-8,1	0,7%	-7,7%
Άνδρες								
Σύνολο	2.393,2	64,1	2.377,2	54,1	-16,0	-10,0	-0,7%	-15,6%
Α' γενής	363,1	20,7	346,7	16,9	-16,4	-3,8	-4,5%	-18,4%
Β' γενής	689,5	14,3	707,9	10,3	18,4	-4,1	2,7%	-28,3%
Γ' γενής	1340,5	29,1	1.322,6	26,9	-17,9	-2,1	-1,3%	-7,3%
Γυναίκες								
Σύνολο	1.371,1	117,9	1.379,9	106,3	8,8	-11,6	0,6%	-9,9%
Α' γενής	253,1	33,7	232,7	30,7	-20,4	-3,0	-8,1%	-9,0%
Β' γενής	176,3	8,1	170,6	5,4	-5,6	-2,6	-3,2%	-32,6%
Γ' γενής	941,7	76,1	976,6	70,1	34,8	-6,0	3,7%	-7,9%

Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού β' τριμήνου 2000, 2001

Όσον αφορά τις μεταβολές της απασχόλησης ως προς τη θέση στην επιχείρηση, αύξηση συνεχίζουν να παρουσιάζουν οι κατηγορίες των εργοδοτών και των μισθωτών, σε αντίθεση με τις μειώσεις στις κατηγορίες των αυτοαπασχολούμενων και βοηθών και μη αμειβόμενων μελών, (2,3%, 2,3%, -4,8% και -11,8% αντίστοιχα). Η δε μείωση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων σε απόλυτους αριθμούς (46.000 άτομα), είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μείωση των βοηθών και μη αμειβόμενων μελών, (43.000 άτομα). Οι μεταβολές είναι παρόμοιες και στην κατά φύλο ανάλυση, στους μεν άνδρες εντονότερες στη κατηγορία των εργοδοτών, στις δε γυναίκες εντονότερες στη κατηγορία των μισθωτών. Η κατηγορία των εργαζομένων με προσωρινή απασχόληση μειώθηκε κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες, φθάνοντας στο 13% περίπου των μισθωτών, ενώ η συμμετοχή τους στην αύξηση της μισθωτής εργασίας είναι μικρή (1,8%).

Οι άνεργοι σε σχέση με το προηγούμενο έτος μειώθηκαν περίπου κατά 46.000 άτομα, ενώ το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε στο 10,2% έναντι 11,1% του προηγούμενου έτους. Το ποσοστό ανεργίας των ανδρών μειώθηκε κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες έναντι της μείωσης κατά 1,3 ποσοστιαίων μονάδων των γυναικών³⁹, παρά τον ισόποσο αρνητικό ρυθμό μεταβολής (πίνακας 7).

³⁹ Το ποσοστό ανεργίας στους άνδρες το 2001 είναι 6,7% και στις γυναίκες 15,4%.

Πίνακας 7. Μεταβολές της ανεργίας ανά φύλο και ηλικία 2001

	2000	2001	2000-2001
Αμφότερα τα φύλα			
Σύνολο	491.080	444.712	-46.368
Εκ των οποίων 15-29 ετών	257.738	227.262	-30.476
Νεοεισερχόμενοι	221.290	207.521	-13.769
Εκ των οποίων 15-29 ετών	172.360	156.695	-15.658
> 12 μηνών	285.556	241.365	-44.191
Εκ των οποίων 15-29 ετών	144.768	116.230	-28.532
Ανδρες			
Σύνολο	193.359	175.203	-18.156
Εκ των οποίων 15-29 ετών	101.688	91.063	-10.625
Νεοεισερχόμενοι	73.466	68.638	-4.828
Εκ των οποίων 15-29 ετών	64.927	60.767	-4.153
> 12 μηνών	99.687	85.025	-14.662
Εκ των οποίων 15-29 ετών	50.245	41.989	-8.250
Γυναίκες			
Σύνολο	297.721	269.509	-28.212
Εκ των οποίων 15-29 ετών	156.050	136.199	-19.851
Νεοεισερχόμενοι	147.824	138.883	-8.941
Εκ των οποίων 15-29 ετών	107.432	95.928	-11.497
> 12 μηνών	185.869	156.340	-29.529
Εκ των οποίων 15-29 ετών	94.525	74.240	-20.279

Πηγή: ΕΣΣΥΕ

Η μεγάλη μείωση των ανέργων οφείλεται στη μείωση των νέων ανέργων μέχρι 29 ετών, καθώς συμμετέχουν κατά 66% στην μεταβολή αυτή (το ποσοστό ανεργίας αυτής της κατηγορίας μειώθηκε κατά 1,7 ποσοστιαίες μονάδες και διαμορφώθηκε στο 21,6%). Το ποσοστό ανεργίας άνω των 30 ετών, παρόλη την αριθμητική μείωσή του, αυξήθηκε κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες φθάνοντας στο 7,0%. Μείωση συνεχίζουν να παρουσιάζουν και οι κατηγορίες των μακροχρόνια ανέργων, των νεοεισερχόμενων ανέργων καθώς και των ανέργων που έχουν εργασθεί στο παρελθόν.

Η θεαματική μείωση του αριθμού των μακροχρόνια ανέργων, εφόσον δεν υπήρξε άνοδος της απασχόλησης κατά το 2001, σημαίνει ότι η πλειοψηφία των ατόμων που ανήκαν στην κατηγορία των μακροχρόνια ανέργων το 2000 απεχώρησαν από το εργατικό δυναμικό κατά το 2001. Πρόκειται για 44.000 άτομα τα οποία κατά πάσα πιθανότητα αποθαρρύνθηκαν και δεν αναζητούν πλέον εργασία, τουλάχιστον έως ότου η απασχόληση αυξηθεί εκ νέου και προσελκύσει τα άτομα αυτά στην αγορά εργασίας. Η πτώση του ποσοστού ανεργίας κατά το 2001 θα πρέπει να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στην αποθάρρυνση των 44.000 μακροχρονίως ανέργων του 2000 που αποχώρησαν από την αγορά εργασίας το 2001, στην πλειοψηφία τους, αφού η απασχόληση μειώθηκε.

5.3. Τρέχουσες εξελίξεις στις περιφέρειες 1993-2001

Μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας κατά το 2001 διατηρούσαν οι περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας, Στερεάς Ελλάδας και Αττικής (Διάγραμμα 73) οι οποίες εμφάνιζαν ποσοστό άνω του μέσου εθνικού όρου και το 1993. Θετική έχει γίνει πλέον η διαφορά από το μέσο ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες Ηπείρου, Κ. Ελλάδας και Κ. Μακεδονίας (σε αντίθεση με το 1993), ενώ μειώνεται η διαφορά στις υπόλοιπες περιφέρειες με εξαίρεση το Βόρειο Αιγαίο.

Η απασχόληση, το 2001 έναντι του 1993 ήταν κατά 0,7% περίπου υψηλότερη, αποκλειστικά εξαιτίας της αύξησης της απασχόλησης των γυναικών (η απασχόληση των ανδρών έμεινε πρακτικά στάσιμη). Τις μεγαλύτερες αυξήσεις πέτυχαν ο νομός Αττικής και η Κρήτη. Η απασχόληση μειώθηκε σε πέντε περιφέρειες (Στερεά Ελλάδα, Δυτική Μακεδονία, Πελοπόννησος, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Νότιο Αιγαίο). Η γυναικεία απασχόληση ωστόσο, μειώθηκε ουσιαστικά μόνον στην Στερεά Ελλάδα και την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Γενική άνοδο παρουσιάζει ο ρυθμός μεταβολής του αριθμού των μισθωτών (είναι θετικός για όλες τις περιφέρειες, πλην της Πελοποννήσου). Ακόμη μεγαλύτερη είναι η αύξηση του αριθμού των γυναικών που εργάζονται ως μισθωτοί, σε πολλές δε περιφέρειες είναι υπερδιπλάσια των ανδρών. Αρνητικός είναι ο ρυθμός μεταβολής για τους άνδρες του Ν. Αιγαίου και της Πελοποννήσου.

Σε αντίθεση με την μισθωτή απασχόληση, **οι αυτοαπασχολούμενοι συνολικά μειώνονται σε όλες τις περιφέρειες**. Παρά τις θετικές μεταβολές, σε αρκετές περιφέρειες, των αυτοαπασχολούμενων γυναικών, αυτές δεν στάθηκαν ικανές να αντισταθμίσουν τις αντίστοιχες μειώσεις των ανδρών με εξαίρεση την Κρήτη.

Ένα συμπέρασμα που προκύπτει, όσον αφορά τις μεταβολές της απασχόλησης, είναι ότι όπου διαπιστώνουμε αύξηση των απασχολούμενων, ένα μεγάλο μέρος της οφείλεται στην αύξηση της μισθωτής εργασίας, ενώ σημαντικός παράγοντας καθίσταται και η είσοδος των γυναικών, τόσο στην μισθωτή εργασία, όσο και στην αυτό-απασχόληση. Στις περιφέρειες δε όπου ή απασχόληση μειώνεται, οι αυξήσεις του αριθμού των μισθωτών δεν στάθηκαν ικανές να επηρεάσουν προς θετική κατεύθυνση την απασχόληση.

Στον τομέα της γεωργίας η απασχόληση μειώνεται συνεχώς, και παρατηρούνται μεγάλες μειώσεις κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο και στα δύο φύλα. Εξαίρεση αποτελεί η Αττική, όπου η απασχόληση στην γεωργία αυξάνεται, αντιπροσωπεύοντας όμως ένα πολύ μικρό ποσοστό στην συνολική απασχόληση της περιφέρειας, ενώ οι μικρότερες μειώσεις εμφανίζονται στην Κρήτη και στα Ιόνια Νησιά.

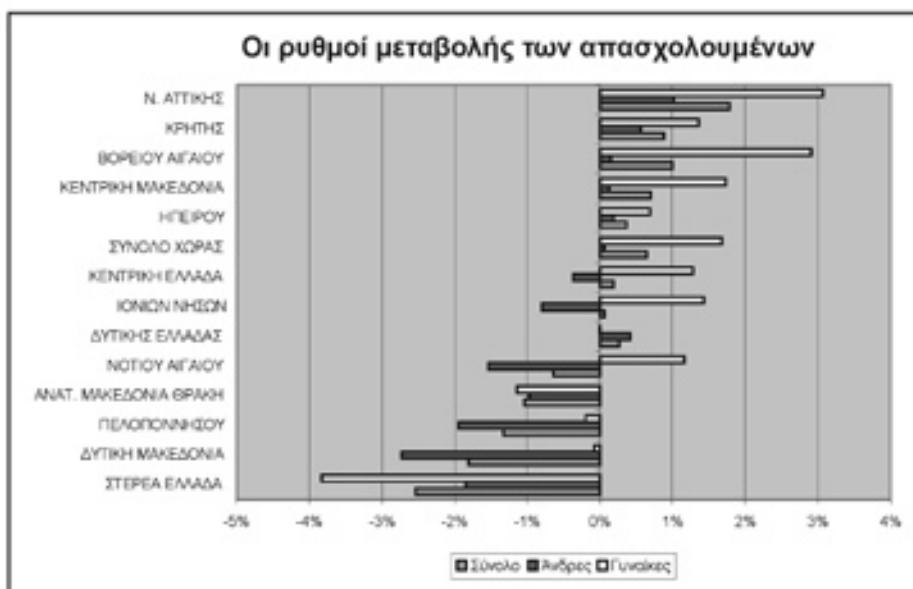
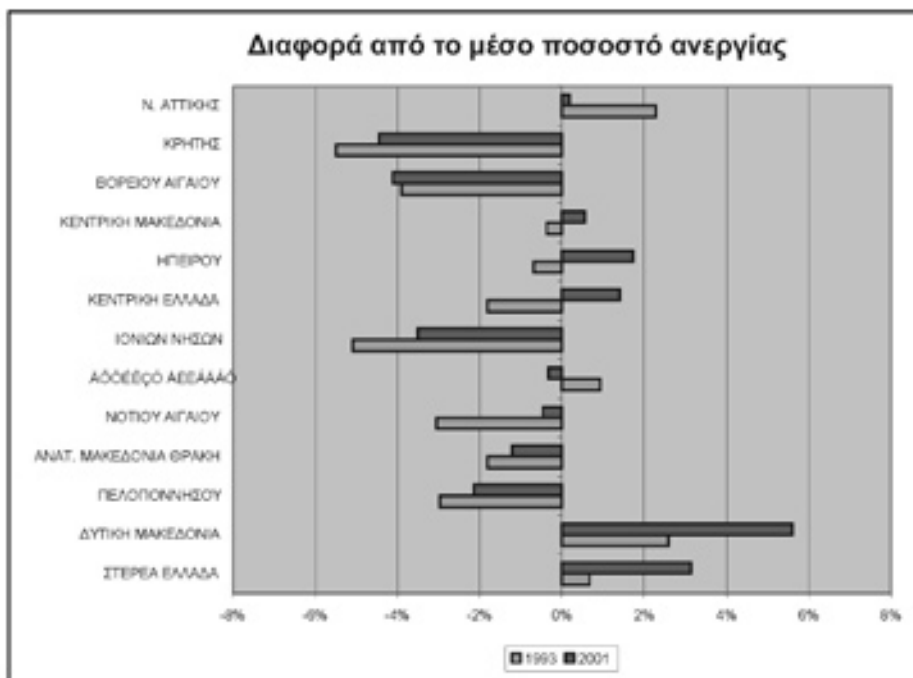
Όσον αφορά τη βιομηχανία, αυξητικές είναι οι τάσεις κυρίως στην Ήπειρο όπου αυξάνεται η απασχόληση και στα δύο φύλα, ενώ στο Βόρειο και Νότιο Αιγαίο,

την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη καθώς και για τη Δυτική Ελλάδα, οι αυξήσεις προέρχονται αποκλειστικά από τις αυξήσεις του αριθμού των απασχολούμενων ανδρών. Για το σύνολο της χώρας καθώς και για τις υπόλοιπες περιφέρειες ο ρυθμός μεταβολής είναι αρνητικός.

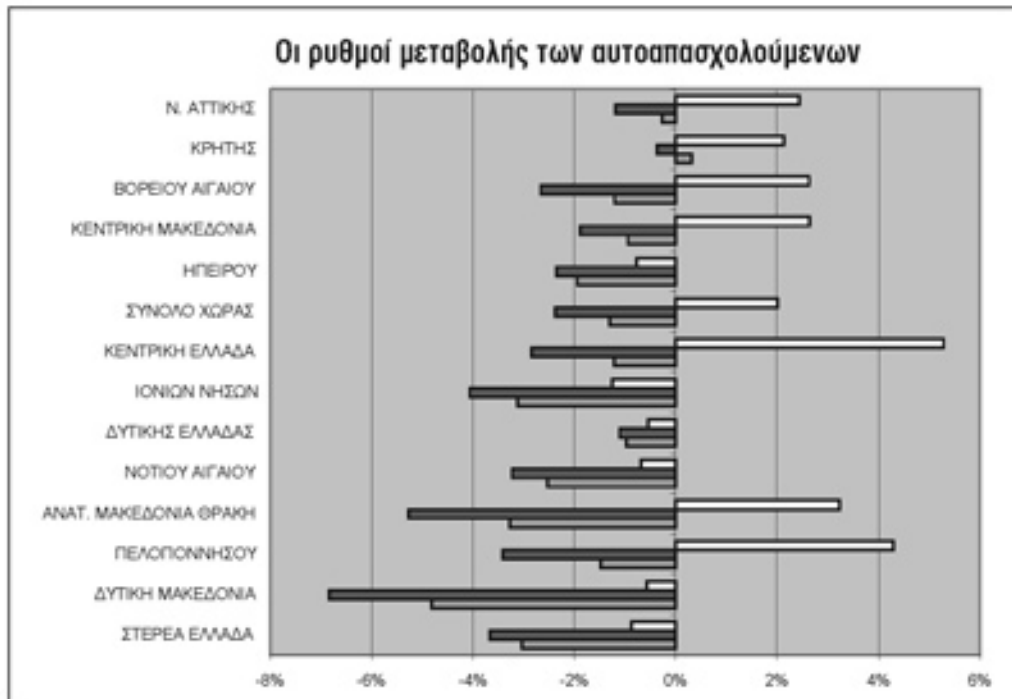
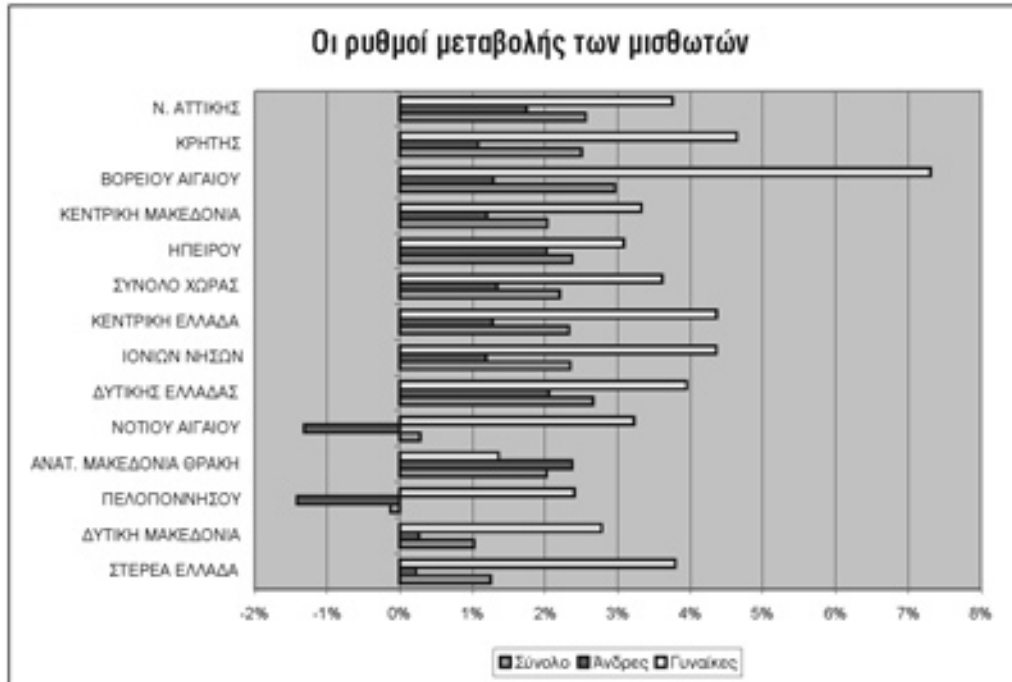
Τέλος στον τομέα των υπηρεσιών, ο ρυθμός μεταβολής είναι θετικός, με τον ρυθμό αύξησης των γυναικών υπερδιπλάσιο από αυτόν των ανδρών. Εξαιρέση αποτελεί η περιφέρεια του Ν. Αιγαίου, όπου η θετική μεταβολή της γυναικείας απασχόλησης στις υπηρεσίες δεν κατόρθωσε να εξισορροπήσει την αρνητική μεταβολή των ανδρών με αποτέλεσμα στην συγκεκριμένη περιφέρεια να υπάρχει μικρή μείωση των απασχολούμενων στις υπηρεσίες. Αντίθετα, στις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και της Στερεάς Ελλάδας, η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων γυναικών ήταν τέτοια ώστε η συνολική μεταβολή παρέμεινε θετική παρά την αρνητική μεταβολή των ανδρών.

Ένα ακόμη συμπέρασμα που προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση, είναι ότι στις περιφέρειες όπου η συνολική απασχόληση μειώνεται, η αύξηση της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών δεν ήταν ικανή να αντισταθμίσει τις μειώσεις των απασχολούμενων στη γεωργία και τη βιομηχανία. Αντίστροφα, στις περιφέρειες όπου η συνολική απασχόληση αυξάνεται, πρωταρχικό ρόλο στην αύξηση αυτή έχει ο τομέας των υπηρεσιών.

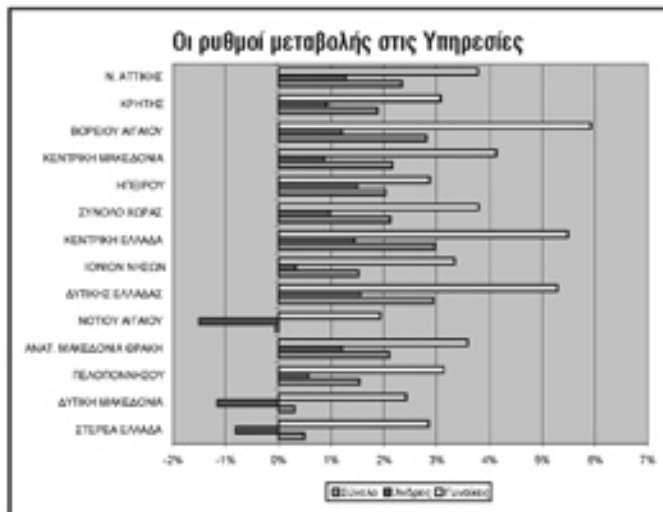
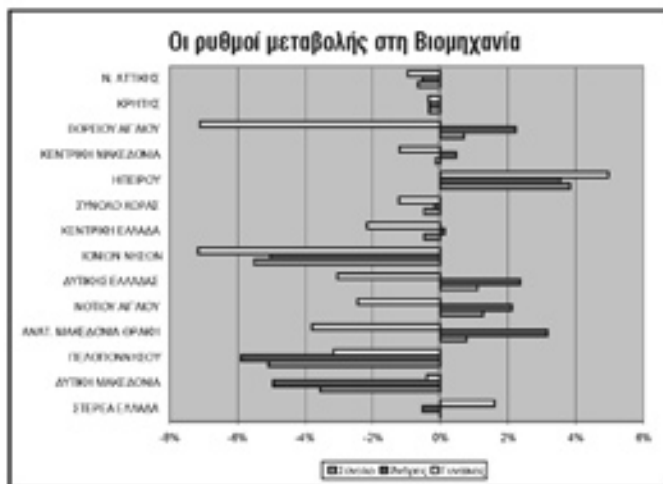
Διάγραμμα 73

Διάγραμμα 74

Διάγραμμα 75

5.4. Ανάλυση των περιφερειακών ανισοτήτων

5.4.1. Κυριότερες εξελίξεις

Κεντρικό άξονα της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, οι οποίες ανάγονται αφενός μεν στο χάσμα που παρατηρείται μεταξύ πλουσίων και λιγότερο εύπορων χωρών της Ευρώπης, αφετέρου δε στις διαφορές μεταξύ περιφερειών στο εσωτερικό της ίδιας χώρας. Ως παραδείγματα του μεγέθους των ανισοτήτων αυτών, αναφέρουμε τα εξής: το κατά κεφαλή εγχώριο προϊόν στο Λουξεμβούργο είναι διπλάσιο του αντίστοιχου της Ελλάδας, ενώ το κατά κεφαλή εισόδημα του Αμβούργου είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερο του αντίστοιχου του Alentejo στην Πορτογαλία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1997, σελ. 4).

Οι ανισότητες μεταξύ πλουσίων και λιγότερο εύπορων περιφερειών της Ευρώπης δεν μειώνονται, αφού κατά τη δεκαετία 1986-1996, το κατά κεφαλή εισόδημα των 25 λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών της Ένωσης αυξήθηκε μόνο κατά 2% (από 53% στο 55% του μέσου όρου της Ε.Ε), ενώ κατά την ίδια χρονική περίοδο, το κατά κεφαλή εισόδημα των 25 περισσότερο ανεπτυγμένων περιφερειών της Ένωσης αυξήθηκε κατά 2% επίσης (από 140% στο 142% του μέσου όρου της Ε.Ε (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1997, σελ. 5).

Όσον αφορά την Ελλάδα, η βελτίωση των οικονομικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας στην διάρκεια της τελευταίας επταετίας (βλ. αναλυτικά στο δεύτερο μέρος), και η πραγματική της σύγκλιση προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τέταρτο μέρος) καθώς και η εφαρμογή ειδικών πολιτικών για την αύξηση της απασχόλησης και τη μείωση της ανεργίας, δεν στάθηκαν ικανές συνθήκες να μειώσουν ουσιαστικά το ποσοστό ανεργίας. Κατά το 2000-2001 παρατηρήθηκε μείωση, η οποία όμως δεν οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης, στην οποία στοχεύουν οι παραπάνω πολιτικές, αλλά στην μείωση του εργατικού δυναμικού. Αυτή η γενική διαπίστωση ισχύει και για τις περιφέρειες της Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα, από το 1993 έως το 2001, παρατηρούμε αύξηση της ανεργίας σε όλες τις περιφέρειες της χώρας μέχρι το 1999, και στην συνέχεια μια κάποια μείωση. Ο πίνακας 8 δείχνει τα ποσοστά ανεργίας στις περιφέρειες από το 1993 έως το 2000, ενώ στο διάγραμμα 76 απεικονίζεται η διαφορά του ποσοστού ανεργίας των περιφερειών από τον μέσο εθνικό όρο.

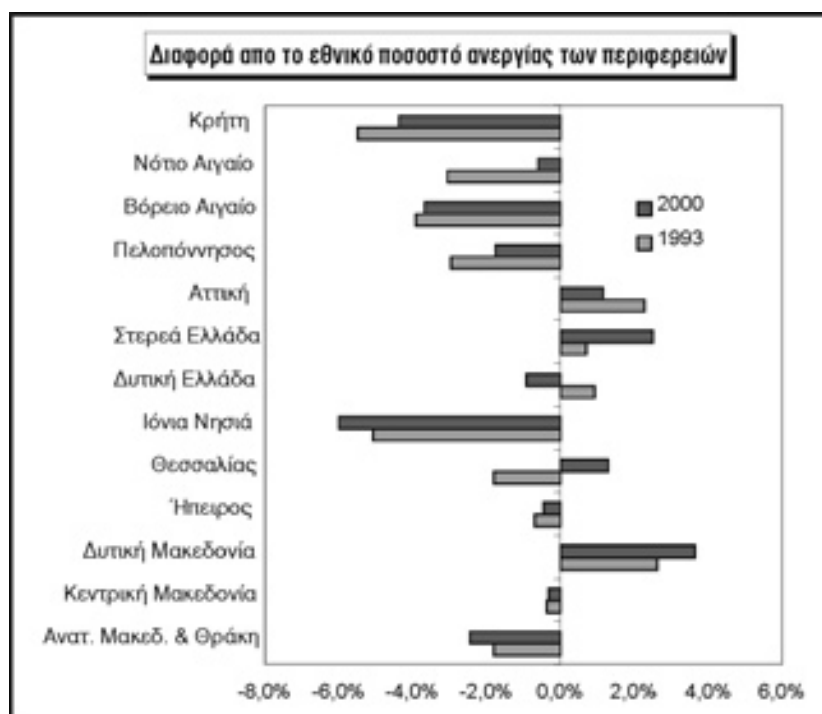
Πίνακας 8 : Ποσοστά ανεργίας στις περιφέρειες

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Αν. Μακεδονία, Θράκη	7,9	8,2	10,3	10,5	9,4	9,0	12,8	8,6
Κεντρική Μακεδονία	9,3	9,2	10,1	9,6	10,2	10,3	11,7	10,7
Δυτική Μακεδονία	12,3	9,8	15,2	17,3	14,5	11,4	14,6	14,7
Ηπείρου	9,0	8,5	8,3	12,5	11,2	13,6	13,9	10,6
Κεντρική Ελλάδα	7,9	7,7	8,9	8,4	8,5	10,7	12,8	12,4
Ιονίων Νήσων	4,6	3,8	6,0	6,2	6,4	3,9	5,5	5,1
Δυτική Ελλάδα	10,6	11,6	9,7	9,3	8,4	11,0	11,8	10,2
Στερεά Ελλάδα	9,4	11,2	9,8	11,4	12,8	12,8	14,2	13,6
Αττικής	12	11,9	11,7	12,4	12,1	12,2	12,5	12,2
Πελοπόννησος	6,7	7,0	7,3	7,3	8,2	8,1	7,6	9,3
Β. Αιγαίου	5,8	8,0	5,6	7,6	7,5	10,9	11,3	7,4
Ν. Αιγαίου	6,6	3,9	5,3	5,4	4,9	6,4	7,3	10,5
Κρήτης	4,2	4,3	4,8	3,9	4,6	7,2	7,3	6,7
Σύνολο χώρας	9,7	9,6	10,0	10,3	10,3	10,8	11,7	11,1

Πηγή : ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993-2000 (β' τριμήνου)

Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, εμφανίζονται μονίμως στη Δυτική Μακεδονία, τη Στερεά Ελλάδα και την Αττική.

Διάγραμμα 76

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993, 2000 (β' τριμήνου)

Η περιφερειακή πολιτική περιλαμβάνει τις παρεμβάσεις στις περιφέρειες από την πλευρά του κράτους με στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και την ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. Με τον όρο περιφερειακές ανισότητες ορίζουμε τις ανισότητες στις ευκαιρίες που υπάρχουν στις επιμέρους χωρικές μονάδες, δηλαδή ανισότητες στην απασχόληση, τις επενδύσεις, την περίθαλψη, την εκπαίδευση κλπ. Η εκτίμησή τους παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες που οφείλονται κυρίως στο χαρακτήρα των διαθέσιμων στοιχείων, στην έλλειψη διαθέσιμων ολοκληρωμένων στοιχείων για επεξεργασία, για ανάλυση και εξαγωγή συμπερασμάτων καθώς και στην έλλειψη της οριοθέτησης του τοπικού / περιφερειακού προβλήματος⁴⁰. Το τελευταίο είναι αναγκαίο τόσο γιατί κάθε περιοχή είναι ξεχωριστή και χρειάζεται διαφορετική αντιμετώπιση όσο για το λόγο ότι το τοπικό / περιφερειακό πρόβλημα αλλάζει μορφή κατά τη διάρκεια των χρόνων με αποτέλεσμα την ανάδειξη νέων περιοχών και στόχων παρέμβασης.

Στόχος μας είναι η αποτύπωση της εξέλιξης της απασχόλησης στις περιφέρειες της Ελλάδας από το 1993 έως το 2000. Για το λόγο αυτό θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της ανάλυσης απόκλισης – συμμετοχής, με στόχο την όσο το δυνατόν καλύτερη και προσφορότερη οριοθέτηση του τοπικού / περιφερειακού προβλήματος, έτσι όπως παρουσιάζεται σήμερα, διαμέσου των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων.

5.4.2. Μέτρηση Περιφερειακών Ανισοτήτων

5.4.2.1. Περιγραφή - Ερμηνεία

Για τη μέτρηση των περιφερειακών ανισοτήτων χρησιμοποιούνται συνήθως δείκτες που προέρχονται από την περιγραφική στατιστική. Η υιοθέτηση και η συχνή χρησιμοποίησή τους μας επιτρέπει να τα αναφέρουμε ως μέτρα (δείκτες) περιφερειακής στατιστικής (συντελεστής συμμετοχής, συντελεστής εγκατάστασης, συντελεστής ειδίκευσης κλπ.).

Η ανάλυση απόκλισης – συμμετοχής είναι ένα από τα βασικά εργαλεία ανάλυσης και προγραμματισμού στην περιφερειακή προσέγγιση. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται για την εξήγηση των μορφών της περιφερειακής μεγέθυνσης, τη διάγνωση των περιφερειακών προβλημάτων, το σχεδιασμό της περιφερειακής πολιτικής, την αξιολόγηση της περιφερειακής πολιτικής, την αξιολόγηση της εφαρμοσθείσας περιφερειακής πολιτικής και την επιλογή των μέσων της (Παπαδασκαλόπουλος, 1990, σελ.109).

Η μέθοδος αυτή συνίσταται στη διάκριση της μεταβολής ενός δεδομένου μεγέθους, σε μια περιφέρεια, ανάλογα με τα αίτια που προκάλεσαν τη μεταβολή αυτή, κατά

⁴⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Ψυχοπαίδης Κ. & Γετίμης Π., 1989, *Ρυθμίσεις τοπικών προβλημάτων*, σελ. 23-25, ΙΜΕ, Αθήνα

τη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής στιγμής. Θεωρεί, (Καράκος, Κουτρομανίδης, 1998, σελ. 4), ότι η μεταβολή της απασχόλησης σε ένα νομό – περιφέρεια (χωρική μονάδα) σε συγκεκριμένη περίοδο εξαρτάται:

1. Από τον ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης σε ολόκληρη τη χώρα ή σε μια ευρύτερη γεωγραφική ενότητα,
2. Την κλαδική διάρθρωση του νομού – περιφέρεια και
3. Την ύπαρξη ευνοϊκών συνθηκών στη περιφέρεια για την ανάπτυξη συγκεκριμένων κλάδων.

Αν θέσουμε: $M\Gamma$ = τη μεταβολή της απασχόλησης στην περιφέρεια Γ στην αντίστοιχη χρονική περίοδο, $E\Sigma\Gamma$ = τη μεταβολή που θα παρουσίαζε η απασχόληση της περιφέρειας Γ αν ακολουθούσε το ρυθμό της συνολικής απασχόλησης της χώρας (συνιστώσα εθνικής συμμετοχής της περιφέρειας Γ), $O\Sigma\Gamma$ = την επίδραση της κλαδικής διάρθρωσης στη μεταβολή της απασχόλησης στην περιφέρεια (ομολογική συνιστώσα της περιφέρειας Γ) και $\Delta\Sigma\Gamma$ = την επίδραση των τοπικών παραγόντων στην εξέλιξη της απασχόλησης (διαφορική συνιστώσα της περιφέρειας Γ), τότε θα έχουμε: $M\Gamma = E\Sigma\Gamma + O\Sigma\Gamma + \Delta\Sigma\Gamma$.

Οι $O\Sigma\Gamma$ και $\Delta\Sigma\Gamma$ ονομάζονται συνιστώσες απόκλισης, ενώ το άθροισμα τους ονομάζεται «συνολική απόκλιση».

Οι συνιστώσες απόκλισης ερμηνεύονται ως εξής⁴¹:

- Η θετική ομολογική συνιστώσα δείχνει ικανοποιητική κλαδική διάρθρωση εξ' ορισμού. Η περιφέρεια που παρουσιάζει θετική ομολογική συνιστώσα, είναι ειδικευμένη σε δυναμικούς κλάδους.
- Η αρνητική ομολογική συνιστώσα είναι, εξ' ορισμού, αποτέλεσμα της δυσμενούς κλαδικής διάρθρωσης. Η περιφέρεια συγκεντρώνει κλάδους που δεν παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.
- Η θετική διαφορική συνιστώσα οφείλεται σε ευνοϊκούς τοπικούς παράγοντες (τοπικά πλεονεκτήματα)⁴². Ως τέτοιοι θεωρούνται :
 - η γεωγραφική θέση του νομού, η γειτνίαση με δυναμικό πόλο,

41 Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Παπαδασκαλόπουλος, 1990, Βασικές Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης, σελ. 114-115, & Boudeville J., 1996, Problems of Regional Economic Planning, UK

42 Οι συντελεστές παραγωγής που παραμένουν προσδεμένοι στον χώρο επιμέρους περιοχών, που σχετίζονται με το εργατικό δυναμικό, την γεωγραφία της περιοχής, την ιστορία της, τους φυσικούς της πόρους και το «κοινωνικό κεφάλαιο», και οι οποίοι τελικά καθορίζουν την παραγωγική διάρθρωση και την οικονομική «φυσιογνωμία» μιας περιοχής καθορίζουν τις διαφορές της περιφέρειας από τον μέσο εθνικό όρο. Οι παράγοντες που σχετίζονται με το εργατικό δυναμικό (Malecki 1999) είναι το εκπαιδευτικό και το μορφωτικό επίπεδο, οι δεξιότητες και οι τεχνικές γνώσεις των εργαζομένων, η «εργασιακή τους κουλτούρα», οι άρρητες γνώσεις τους (tacit skills), οι «κοι-

- η ύπαρξη επαρκούς δυναμικού δικτύου υποδομών, που μειώνει το κόστος μεταφοράς και αυξάνει την προσπελασιμότητας της περιφέρειας από τον πόλο,
 - οι ιδιαίτερες εδαφοκλιματολογικές συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη ορισμένων κλάδων,
 - η κρατική παρέμβαση για την ανάπτυξη ορισμένων περιοχών.
- Η αρνητική διαφορική συνιστώσα εμφανίζεται την περίπτωση κατά την οποία οι τοπικοί παράγοντες είναι δυσμενείς και η περιφέρεια δεν παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα εκείνα, που θα συνέβαλαν στην προσέλκυση και ανάπτυξη ορισμένων κλάδων.

5.4.2.2. Ταξινόμηση κατά Boudeville

Ο Boudeville (1966), με βάση το μέγεθος και το πρόσημο της διαφορικής και της ομολογικής συνιστώσας καθόρισε οκτώ τύπους περιοχών, που αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 9: Περιφερειακοί τύποι κατά Boudeville

Περιφερειακός τύπος ΠΤ	Κριτήριο Boudeville
1	$OS > 0, \Delta\Sigma > 0 \ \& \ OS > \Delta\Sigma $
2	$OS > 0, \Delta\Sigma > 0 \ \& \ OS < \Delta\Sigma $
3	$OS > 0, \Delta\Sigma < 0 \ \& \ OS > \Delta\Sigma $
4	$OS < 0, \Delta\Sigma > 0 \ \& \ OS < \Delta\Sigma $
5	$OS < 0, \Delta\Sigma > 0 \ \& \ OS > \Delta\Sigma $
6	$OS > 0, \Delta\Sigma < 0 \ \& \ OS < \Delta\Sigma $
7	$OS < 0, \Delta\Sigma < 0 \ \& \ OS > \Delta\Sigma $
8	$OS < 0, \Delta\Sigma < 0 \ \& \ OS < \Delta\Sigma $

νωνικές τους ικανότητες» (social skills), οι γενικές τους ικανότητες (generic skills) που χρησιμοποιούνται ανεξάρτητα από την ειδική φύση της εργασίας τους. Οι παράγοντες που σχετίζονται με την ιστορία αφορούν στις παραδόσεις, στους άτυπους κανόνες στους οποίους υπακούει η οικονομική ζωή της περιοχής, στην αλληλεγγύη, στην αμοιβαία βοήθεια και στην από κοινού ανάπτυξη και προώθηση ιδεών (Putnam 1999) που χαρακτηρίζει ενίοτε τις περιοχές ή τα τοπικά παραγωγικά δίκτυα, στην ποιότητα ζωής της περιοχής, στον συνδυασμό θεσμών, κανόνων και πρακτικών που καθιστούν λιγότερο ή περισσότερο δημιουργικές τις οικονομικές δραστηριότητες μιας περιοχής. Οι παράγοντες που σχετίζονται με την γεωγραφία αφορούν στους φυσικούς πόρους και στην γεωγραφική θέση της περιοχής, στις υποδομές, στις οικονομίες συγκέντρωσης που προσφέρουν οι πόλεις ή τα εγκατεστημένα δίκτυα επιχειρήσεων. Οι οικονομίες συγκέντρωσης σχετίζονται με τις εξωτερικές οικονομίες που προκύπτουν από την συγκρότηση των επιχειρήσεων μιας περιοχής σε δίκτυα τοπικά συγκεντρωμένων επιχειρήσεων (clusters) που περιλαμβάνουν μονάδες παραγωγής του ίδιου παραγωγικού κλάδου, υπεργολάβους, προμηθευτές, επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις (business services) κ.ά. (Benko & Lipietz 1992). Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά που μπορούν να ευνοήσουν την παραγωγή, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα της περιοχής συνιστούν το «τοπικό κεφάλαιο» (territorial capital), το οποίο εννοεί την ανάπτυξη καθορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή. Το «τοπικό κεφάλαιο» είναι το σύνολο των παραγόντων που μπορούν να προσδώσουν στην περιοχή, όχι μόνον συγκριτικά πλεονεκτήματα, αλλά και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

Οι περιφέρειες που ανήκουν στους τύπους 1-4, αναπτύσσονται με ταχύτερο ρυθμό από το μέσο ρυθμό της χώρας, δηλαδή εμφανίζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης υψηλότερο από τον εθνικό ρυθμό αύξησης, ενώ αυτές που ανήκουν στους τύπους 5-8, αναπτύσσονται με μικρότερο ρυθμό από το μέσο ρυθμό της χώρας, δηλαδή παρουσιάζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης χαμηλότερο από τον εθνικό ρυθμό αύξησης. Οι περιφέρειες που ανήκουν στον ΠΤ 5, οφείλουν το χαμηλό ρυθμό αύξησης της απασχόλησης τους αποκλειστικά στη δυσμενή κλαδική διάρθρωση. Οι περιφέρειες που ανήκουν στον ΠΤ 6, οφείλουν το χαμηλό ρυθμό αύξησης της απασχόλησης τους σε δυσμενείς τοπικούς παράγοντες που εμποδίζουν την ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση της περιφέρειας. Τέλος οι περιφέρειες που ανήκουν στους ΠΤ 7,8, εμφανίζουν χαμηλό ρυθμό αύξησης της απασχόλησης και συχνά μείωσή της, εξ αιτίας της δυσμενούς κλαδικής διάρθρωσης, αλλά και των δυσμενών τοπικών παραγόντων.

5.4.2.3. Εφαρμογή

Η ανάλυσή μας έχει ως στόχο την κατάταξη των 13 περιφερειών της Ελλάδας στους περιφερειακούς τύπους κατά Boudeville με βάση τα στατιστικά στοιχεία που αναφέρονται στην περίοδο από το 1993 έως το 2000, με απώτερο σκοπό τον προσδιορισμό των μέτρων περιφερειακής πολιτικής που ενδείκνυνται κατά περίπτωση. Η ανάλυση, έχει ως πεδίο αναφοράς τους τρεις βασικούς τομείς παραγωγής – Πρωτογενής, Δευτερογενής, Τριτογενής – κάτι που επηρεάζει τα αποτελέσματα αφού δεν αναφέρεται σε μια πληρέστερη κλαδική ανάλυση.

Ο πίνακας 10 αναφέρεται στην απασχόληση κατά τομέα παραγωγής, τόσο για την αρχική χρονιά της ανάλυσης 1993, όσο και για την τελική χρονιά της ανάλυσης 2000.

Πίνακας 10: Περιφερειακή απασχόληση κατά τομέα παραγωγής

	1993				2000			
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΕΝΗΣ	Β'ΓΕΝΗΣ	ΓΓΕΝΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΕΝΗΣ	Β'ΓΕΝΗΣ	ΓΓΕΝΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ	3.715.363	790.771	899.057	2.025.537	3.946.274	670.669	888.137	2.387.465
Αν. Μακ. και Θράκη	240.962	112.626	44.263	84.079	223.856	80.268	46.696	96.890
Κεντρική Μακεδονία	632.856	138.413	175.033	319.414	673.103	127.383	171.806	373.916
Δυτική Μακεδονία	104.193	27.601	35.222	41.369	92.718	20.796	29.652	42.267
Ήπειρος	99.163	32.223	19.931	47.014	100.693	26.160	20.303	54.229
Θεσσαλία	247.905	95.464	48.415	104.027	259.374	85.797	48.549	125.033
Ιόνια Νησιά	73.672	20.574	14.039	39.056	75.455	19.675	10.132	45.647
Δυτική Ελλάδα	217.178	95.239	34.617	87.319	234.480	80.407	42.642	111.430
Στερεά Ελλάδα	169.575	51.508	52.020	66.048	157.994	40.636	44.489	72.867
Αττική	1.347.909	15.227	376.439	956.241	1.554.903	20.742	376.015	1.158.146
Πελοπόννησος	213.709	97.921	36.138	79.645	202.558	79.650	34.670	88.233
Βόρειο Αιγαίο	54.643	14.990	10.480	29.172	55.141	11.600	12.007	31.532
Νότιο Αιγαίο	99.773	10.670	21.307	67.790	97.725	9.069	21.443	67.212
Κρήτη	213.825	78.313	31.149	104.358	218.273	68.486	29.725	120.062

Πηγή: ΕΣΥΕ. ΕΕΔ1993,2000

Οι συνιστώσες που προαναφέρθηκαν δίνονται από τους παρακάτω τύπους:

$$Mr = E\Sigma r + O\Sigma r + \Delta\Sigma r \quad (1)$$

$$E\Sigma r = Ar_0 * (An_t / An_0) - Ar_0 \quad (2)^{43}$$

$$O\Sigma r = \Sigma [(Ain_t / Ain_0 - An_t / An_0) * Air_0] \quad (3)$$

$$\Delta\Sigma r = \Sigma [(Air_t - Air_0 * (Ain_t / Ain_0))] \quad (4)$$

Οι μαθηματικοί υπολογισμοί μάς δίνουν τα αποτελέσματα που αποτυπώνονται στον πίνακα 11.

43 Όπου: Air = η απασχόληση του τομέα i στη περιφέρεια r, Ain = η απασχόληση του τομέα i στο σύνολο της χώρας, Ar = η συνολική απασχόληση της περιφέρειας r, An = η συνολική απασχόληση της χώρας, t = τελικό έτος ανάλυσης, 0 = αρχικό έτος ανάλυσης

Πίνακας 11 : Οι συνιστώσες απόκλισης – συμμετοχής των 13 περιφερειών (σε χιλιάδες)

	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΜΕΤΑΒΟΛΗ
					ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ				
ΣΥΝΟΛΟ	49.147	-169.248	2	-120.100	55.876	-66.796	-4	-10.924
Ανατ. Μακεδονία και Θράκη	7.000	-24.105	-15.252	-32.358	2.751	-3.289	2.971	2.433
Κεντρική Μακεδονία	8.602	-29.625	9.992	-11.030	10.878	-13.004	-1.101	-3.227
Δυτική Μακεδονία	1.715	-5.907	-2.613	-6.805	2.189	-2.617	-5.142	-5.570
Ήπειρος	2.003	-6.897	-1.169	-6.063	1.239	-1.481	614	372
Θεσσαλία	5.933	-20.432	4.832	-9.667	3.009	-3.597	722	134
Ιόνια Νησιά	1.279	-4.403	2.226	-899	873	-1.043	-3.736	-3.907
Δυτική Ελλάδα	5.919	-20.384	-367	-14.832	2.151	-2.572	8.445	8.025
Στερεά Ελλάδα	3.201	-11.024	-3.049	-10.872	3.233	-3.865	-6.899	-7.531
Αττική	946	-3.259	7.828	5.515	23.396	-27.968	4.148	-424
Πελοπόννησος	6.086	-20.958	-3.399	-18.271	2.246	-2.685	-1.029	-1.468
Βόρειο Αιγαίο	932	-3.208	-1.113	-3.390	651	-779	1.654	1.527
Νότιο Αιγαίο	663	-2.284	20	-1.601	1.324	-1.583	395	136
Κρήτη	4.867	-16.761	2.067	-9.827	1.936	-2.314	-1.046	-1.424

Πίνακας 11 : συνέχεια

	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ		
								ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
ΣΥΝΟΛΟ	125.887	236.040	5	361.932	230.910	-5	3			230.908
Ανατ. Μακεδονία και Θράκη	5.226	9.798	-2.212	12.811	14.976	-17.596	-14.494			-17.114
Κεντρική Μακεδονία	19.852	37.222	-2.572	54.502	39.332	-5.407	6.319			40.245
Δυτική Μακεδονία	2.571	4.821	-6.494	898	6.476	-3.703	-14.249			-11.477
Ήπειρος	2.922	5.479	-1.186	7.215	6.163	-2.899	-1.740			1.524
Θεσσαλία	6.465	12.122	2.418	21.006	15.407	-11.907	7.972			11.473
Ιόνια Νησιά	2.427	4.551	-388	6.591	4.579	-895	-1.898			1.785
Δυτική Ελλάδα	5.427	10.175	8.509	24.111	13.497	-12.780	16.587			17.304
Στερεά Ελλάδα	4.105	7.697	-4.983	6.819	10.539	-7.192	-14.931			-11.584
Αττική	59.431	111.433	31.041	201.905	83.773	80.206	43.017			206.996
Πελοπόννησος	4.950	9.281	-5.643	8.588	13.282	-14.362	-10.071			-11.151
Βόρειο Αιγαίο	1.813	3.399	-2.853	2.360	3.396	-587	-2.312			497
Νότιο Αιγαίο	4.213	7.900	-12.691	-578	6.201	4.033	-12.277			-2.043
Κρήτη	6.486	12.161	-2.943	15.704	13.289	-6.915	-1.921			4.453

Πηγή: Αποτελέσματα υπολογισμών ΙΝΕ.

Ο παραπάνω πίνακας μάς δείχνει τα εξής :

- Η θετική πορεία της συνιστώσας εθνικής συμμετοχής, τόσο σε κάθε τομέα ξεχωριστά, όσο και στη συνολική περιφερειακή απασχόληση οφείλεται ουσιαστικά στη θετική εξέλιξη της απασχόλησης σε εθνικό επίπεδο.
- Όσον αφορά την ομολογική συνιστώσα, παρατηρούμε ότι στον πρωτογενή τομέα, το δευτερογενή τομέα και στο σύνολο της χώρας παρουσιάζει μείωση, ενώ στον τριτογενή τομέα παρουσιάζει σημαντική αύξηση. Αυτό γιατί η συνιστώσα ομολογικής απόκλισης εξαρτάται από την κλαδική διάρθρωση κάθε περιφέρειας, δηλαδή από την κατανομή της περιφερειακής απασχόλησης σε κλάδους που παρουσιάζουν αύξηση ή μείωση της απασχόλησης τους σε εθνικό επίπεδο. Κατά τομέα παραγωγής παρατηρούμε επίσης ότι η συνιστώσα ομολογικής απόκλισης παρουσιάζει αρνητικό πρόσημο, κάτι που αντικατοπτρίζει τη μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή και στο δευτερογενή τομέα αντίστοιχα, κατά την εξεταζόμενη περίοδο. **Στο σύνολο μόνο η Αττική και η περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου παρουσιάζουν θετικό πρόσημο που προκύπτει από τη συγκέντρωση της απασχόλησης στον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα.**
- Η συνιστώσα διαφορικής απόκλισης, αντικατοπτρίζει την επίδραση των τοπικών πλεονεκτημάτων στην ανάπτυξη κάθε τομέα ξεχωριστά καθώς και στη συνολική περιφερειακή ανάπτυξη. Τοπικοί παράγοντες θετικοί για την οικονομική ανάπτυξη είναι η προσπελασιμότητα στις αγορές, η ύπαρξη πρώτων υλών, η επαρκής βιομηχανική, περιφερειακή και κοινωνική υποδομή, οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη της γεωργίας, κλπ. Στον πρωτογενή τομέα παρατηρούμε ότι ευνοϊκοί παράγοντες υπάρχουν στις περιφέρειες της Κεντρικής Μακεδονίας, της Θεσσαλίας, των Ιόνιων Νήσων, της Αττικής, της Κρήτης και του Νοτίου Αιγαίου. Στο δευτερογενή τομέα ευνοϊκοί παράγοντες υπάρχουν στις περιφέρειες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, της Ηπείρου, της Θεσσαλίας, της Δυτικής Ελλάδας, της Αττικής, του Βόρειου Αιγαίου και του Νοτίου Αιγαίου. Στον τριτογενή τομέα παρατηρούμε ότι ευνοϊκοί παράγοντες υπάρχουν στις περιφέρειες της Θεσσαλίας, της Δυτικής Ελλάδας και της Αττικής. **Όσον αφορά το σύνολο παρατηρούμε ότι τοπικά πλεονεκτήματα παρουσιάζουν μόνο οι περιφέρειες της Αττικής, της Κεντρικής Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Δυτικής Ελλάδας.**

Η ταξινόμηση των 13 περιφερειών με τη βοήθεια των περιφερειακών τύπων του Boudeville αποτυπώνεται στον πίνακα 12.

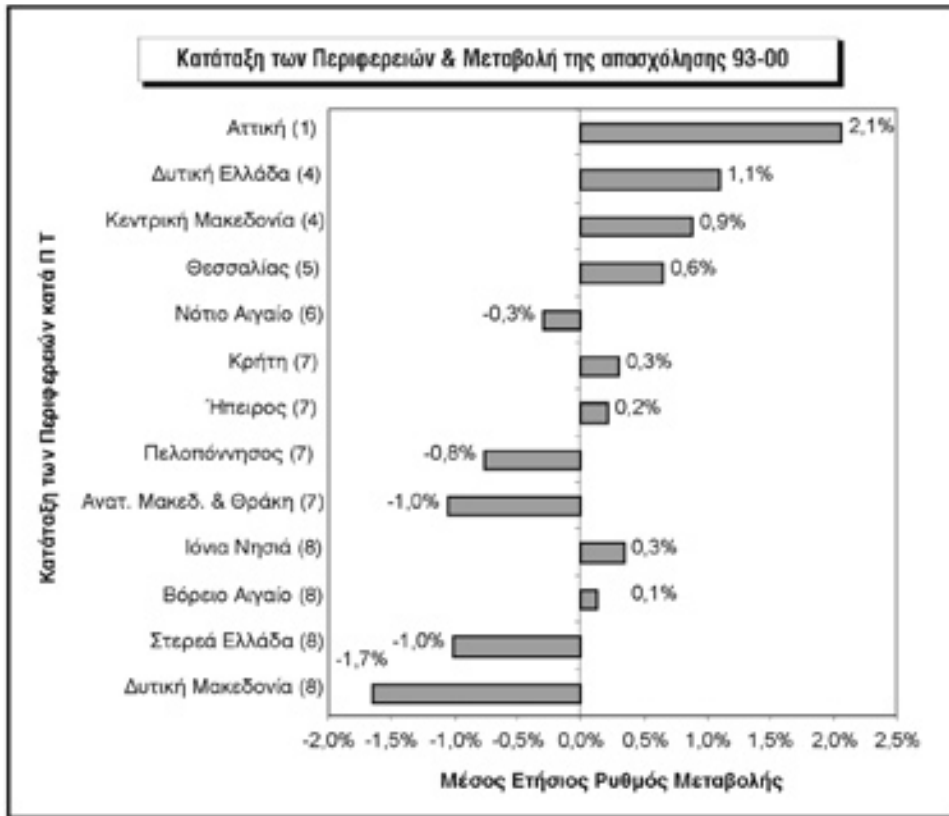
Πίνακας 12 : Ταξινόμηση περιφερειών βάσει των ΠΤ του Boudeville

Περιφέρεια	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ	Π Τ	Χαρακτηριστικά Περιφέρειας
Ανατ. Μακεδονία και Θράκη	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ>ΔΣ	7	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Κεντρική Μακεδονία	ΟΣ<0	ΔΣ>0	ΟΣ<ΔΣ	4	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Θετικοί τοπικοί παράγοντες
Δυτική Μακεδονία	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ<ΔΣ	8	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Ήπειρος	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ>ΔΣ	7	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Θεσσαλία	ΟΣ<0	ΔΣ>0	ΟΣ>ΔΣ	5	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Θετικοί τοπικοί παράγοντες
Ιόνια Νησιά	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ<ΔΣ	8	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Δυτική Ελλάδα	ΟΣ<0	ΔΣ>0	ΟΣ<ΔΣ	4	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Θετικοί τοπικοί παράγοντες
Στερεά Ελλάδα	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ<ΔΣ	8	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Αττική	ΟΣ>0	ΔΣ>0	ΟΣ>ΔΣ	1	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, Θετικοί τοπικοί παράγοντες
Πελοπόννησος	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ>ΔΣ	7	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Βόρειο Αιγαίο	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ<ΔΣ	8	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Νότιο Αιγαίο	ΟΣ>0	ΔΣ<0	ΟΣ<ΔΣ	6	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες
Κρήτη	ΟΣ<0	ΔΣ<0	ΟΣ>ΔΣ	7	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, Αρνητικοί τοπικοί παράγοντες

Πηγή: Αποτελέσματα υπολογισμών ΙΝΕ

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: Μόνο τρεις περιφέρειες της χώρας, αυτές της Αττικής, της Κεντρικής Μακεδονίας και της Δυτικής Ελλάδας, παρουσιάζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης μεγαλύτερο του μέσου εθνικού ρυθμού. Οι άλλες 10 ελληνικές περιφέρειες παρουσιάζουν ρυθμό απασχόλησης μικρότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Η περιφέρεια της Θεσσαλίας που αντιστοιχεί στον ΠΤ 5, παρουσιάζει μικρότερο ρυθμό αύξησης της απασχόλησης που οφείλεται στην κλαδική της διάρθρωση, ενώ η περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου που αντιστοιχεί στον ΠΤ 6 παρουσιάζει χαμηλό ρυθμό αύξησης της απασχόλησης λόγω των αρνητικών τοπικών παραγόντων που δεν επιτρέπουν την αξιοποίηση της ευνοϊκής κλαδικής διάρθρωσης. Τέλος οι περιφέρειες που ανήκουν στους ΠΤ 7 και 8 παρουσιάζουν μείωση ή μικρή αύξηση της απασχόλησης κάτι που οφείλεται τόσο στη δυσμενή κλαδική διάρθρωση, όσο και στην ύπαρξη αρνητικών τοπικών παραγόντων (Διάγραμμα 77).

Διάγραμμα 77

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993-2000 (β' τριμήνου)

5.5. Προτάσεις της ΓΣΕΕ για το ΕΣΔΑ 2002

Το ΕΣΔΑ 2002 αποτελεί το πέμπτο κατά σειρά Σχέδιο Δράσης που εφαρμόζεται στην Ελλάδα. Έτσι, στο πλαίσιο της εκπόνησής του οι δράσεις για την απασχόληση, είναι εργαλεία άσκησης πολιτικής που επιδιώκουν να επηρεάσουν την αγορά εργασίας και την δομή της απασχόλησης, ώστε σε συνδυασμό με άλλα μέσα άσκησης οικονομικής πολιτικής να επιτυγχάνεται ο μέγιστος δυνατός ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας, αύξησης της παραγωγικότητας και αύξησης της απασχόλησης. Η ανάγκη να υπάρχουν ειδικές πολιτικές για την απασχόληση, προκύπτει από το γεγονός ότι η αγορά εργασίας δεν προσαρμόζεται αυτόματα στις ανάγκες των διαδικασιών μεγέθυνσης και αναδιάρθρωσης της οικονομίας, **ότι η σύζευξη προσφοράς και ζήτησης εργασίας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με ικανοποιητικό τρόπο παρά από τη στιγμή που ειδικές πολιτικές απασχόλησης φροντίζουν να υπάρχει η προσφορά η οποία ανταποκρίνεται στη ζήτηση που διαμορφώνει η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης.**

Η προσπάθεια να επιβεβαιωθούν ή να τροποποιηθούν οι δράσεις των πολιτικών απασχόλησης, απαιτεί μια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων που είχαν, σε συνδυασμό με τις άλλες πολιτικές, τόσο για την μεγέθυνση της οικονομίας, όσο και για την αύξηση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης. Το γεγονός όμως ότι το Υπουργείο Εργασίας συνεχίζει να επεξεργάζεται δράσεις για την απασχόληση, χωρίς να στηρίζεται σε μια αξιολόγηση των δράσεων των προηγούμενων ετών, οδηγεί σε μια προσέγγιση της εκτίμησης των εξελίξεων στην οικονομία και την αγορά εργασίας, που παρουσιάζουν σοβαρές ανεπάρκειες.

Επιπλέον, η συμμετοχή των κοινωνικών συνομιλητών στον σχεδιασμό, στην υλοποίηση και στην αξιολόγηση των πολιτικών απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας στην χώρα μας είναι υποτυπώδης. Το ζητούμενο επομένως είναι να πραγματοποιηθεί ένας ουσιαστικός διάλογος στα πλαίσια του ΕΣΔΑ για τους στόχους (65% επίπεδο απασχόλησης στο σύνολο του εργατικού δυναμικού το 2005 από 54% που είναι σήμερα), το περιεχόμενο, την υλοποίηση των στόχων, τους πόρους και την αξιολόγηση των πολιτικών απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας.

Ιδιαίτερα σήμερα που το ποσοστό ανεργίας βρίσκεται στο επίπεδο του 10,2%, (β' τρίμηνο του 2001) παρά την υλοποίηση των τεσσάρων προηγούμενων Σχεδίων Δράσης, η ΓΣΕΕ θεωρεί ότι η αποτίμησή τους είναι επιβεβλημένη γιατί θα συμβάλει καθοριστικά στον σχεδιασμό και στην αποτελεσματικότητα των πολιτικών απασχόλησης στο άμεσο μέλλον καθώς και στην αποκατάσταση των ισορροπιών στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η ανεργία το 1998 (Α' τρίμηνο) ήταν 11,7% και το 2001 (Α' τρίμηνο) ήταν 10,9%. Άρα παρατηρείται μία μείωση της τάξης των 41.500 ατόμων (518.100 άνεργοι το 1998 και 476.600 άνεργοι το 2001).

Παράλληλα, το 1998 το εργατικό δυναμικό της χώρας ήταν 50,9%, ενώ το 2001 μειώθηκε στο 48,7% του πληθυσμού, δηλ. μείωση της τάξης των 61.500 ατόμων.

Οι εξελίξεις αυτές σημαίνουν ότι η παρατηρούμενη μείωση της ανεργίας επηρεάστηκε περισσότερο από την μείωση του εργατικού δυναμικού και λιγότερο από την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Αν μάλιστα ληφθεί υπόψη ότι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες οι τάσεις του ποσοστού ανεργίας είναι πτωτικές, τότε καθίσταται περισσότερο επιβεβλημένη η αξιολόγηση και η διαφοροποίηση των πολιτικών απασχόλησης για την αποτελεσματική καταπολέμηση της ανεργίας στην χώρα μας, προκειμένου οι εφαρμοζόμενες πολιτικές να προωθούν συνολικά και επιμέρους την πραγματική σύγκλιση.

Η ΓΣΕΕ προσηλωμένη στην αναγκαιότητα αύξησης της απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας, έχει επανειλημμένα υποστηρίξει και καταθέσει αντίστοιχες συγκεκριμένες προτάσεις και θεωρεί ότι το περιεχόμενο του Εθνικού Σχεδίου

Δράσης για την Απασχόληση ως εργαλείο άσκησης των αναγκαίων πολιτικών απασχόλησης, δεν θα πρέπει να εξαντλείται σε μία έκθεση πεπραγμένων για το ΕΣΔΑ 2001 ή στην διαμόρφωση ενός γενικού πλαισίου πολιτικής που κινείται περισσότερο στον άξονα διευκόλυνσης της εισροής εργατικού δυναμικού στην απασχόληση συνοδευόμενου από «ασθενείς» πολιτικές απορρόφησης της ανεργίας αλλά κατά κύριο λόγο θα πρέπει να περιλαμβάνει συγκεκριμένες προτάσεις προώθησης της απασχόλησης και μείωσης της ανεργίας, στο πλαίσιο μιας δυναμικής μακροοικονομικής πολιτικής και μιας πολιτικής ουσιαστικής αντιμετώπισης των προβλημάτων με βάση τα νέα δεδομένα, τις νέες εξελίξεις και τις νέες ανάγκες της αγοράς εργασίας.

5.5.1. Η πορεία της οικονομίας και της απασχόλησης

Το σχέδιο του ΕΣΔΑ 2002, αρκείται στο να παρουσιάσει ως θετική την πορεία της μεγέθυνσης, να επαναλάβει τους γενικούς στόχους σχετικά με την ανταγωνιστικότητα και να επισημάνει την μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά μια ποσοστιαία μονάδα τον προηγούμενο χρόνο. Το οξύτερο πρόβλημα είναι ότι αποσιωπάται η σοβαρότητα της στασιμότητας που παρουσιάζει η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του εμπορικού ισοζυγίου. Το πρόβλημα αυτό από μόνο του δείχνει ότι δεν αξιολογείται ικανοποιητικά η μεγέθυνση της οικονομίας, αλλά και η εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας, διότι είναι προφανές ότι μια επιτυχημένη στρατηγική βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, θα είχε πολύ θετικότερα αποτελέσματα, τόσο για την απασχόληση, όσο για την αύξηση του συνολικού προϊόντος και επομένως για την πραγματική σύγκληση της ελληνικής οικονομίας. Επίσης, η χρησιμοποίηση δεικτών «ανταγωνιστικότητας» που μετρούν το ενδιαφέρον που παρουσιάζει μια χώρα από τους επενδυτές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική μέθοδος αξιολόγησης της εξέλιξης μιας οικονομίας.

Είναι σήμερα ευρύτατα αποδεκτό ότι η ελληνική οικονομία παρουσιάζει έναν έντονο δυϊσμό, με ένα τμήμα της να ακολουθεί μια πορεία αύξησης της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, και ένα άλλο ευρύ τμήμα της να παραμένει εγκλωβισμένο στα στενά όρια της εγχώριας αγοράς, των παρωχημένων μεθόδων οργάνωσης των επιχειρήσεων και της εξάρτησης από την φτηνή και ανειδίκευτη εργασία. Η διεύρυνση του πρώτου τμήματος της οικονομίας και η συρρίκνωση του δεύτερου, αποτελούν προφανείς στόχους της οικονομικής πολιτικής, ειδικότερα δε των πολιτικών απασχόλησης. Το «παράδοξο» που επισημαίνεται στο κείμενο του Υπουργείου Εργασίας, το γεγονός δηλαδή ότι φαίνεται να δημιουργούνται περισσότερες θέσεις για ανειδίκευτους εργαζόμενους, συνδέεται με αυτό το δυϊσμό, όχι μόνο επειδή αναπαράγεται – παρά την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου – το μη ανταγωνιστικό τμήμα της οικονομίας, αλλά και επειδή οι κλάδοι και υποκλάδοι που παρουσιάζουν έναν έντονο δυναμισμό, αντιμετωπί-

ζουν προβλήματα ελλείψεων κατάλληλων ειδικοτήτων. Έτσι, αν δεν μπορούμε για το σύνολο αυτού του προβλήματος να θεωρήσουμε υπεύθυνες μόνο τις πολιτικές απασχόλησης, γιατί εμπλέκονται και άλλες πολιτικές, μπορούμε όμως να επισημάνουμε ότι η συνεχιζόμενη αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης ειδικοτήτων, αποτελεί σήμερα έναν κρίσιμο παράγοντα.

Εκτός όμως από το «παράδοξο» που αφορά την αγορά των ειδικοτήτων, υπάρχει επίσης και ένα ερώτημα σχετικά με τις επιπτώσεις που έχουν για την ανταγωνιστικότητα οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται με αισθητούς ρυθμούς αύξησης τα τελευταία χρόνια. Το γεγονός ότι οι επενδύσεις αυτές δεν φαίνεται να οδηγούν σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, μπορεί να οφείλεται αφενός στην χρονική υστέρηση ανάμεσα στην πραγματοποίηση της επένδυσης και την πλήρη αξιοποίηση του νέου εξοπλισμού από την επιχείρηση, αλλά μπορεί και να είναι το αποτέλεσμα των σοβαρών οργανωτικών αδυναμιών που χαρακτηρίζουν τις ελληνικές επιχειρήσεις και των προβλημάτων κόστους που δημιουργεί η μη αποτελεσματική αξιοποίηση του εξοπλισμού και οργάνωση της παραγωγής. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που μπορεί να διατηρείται λόγω ελλείψεων στην αγορά στελεχών και τεχνικών, αλλά μπορεί από την άλλη μεριά να αποτελεί ένδειξη της διαιώνισης μιας επιχειρηματικής κουλτούρας η οποία υποτιμά τα ζητήματα οργάνωσης της εργασίας και καταμερισμού της γνώσης. Η αξιολόγηση όλων των πολιτικών που επιδιώκουν να συμβάλουν στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, αποτελεί την μόνη οδό για να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα και να γίνουν οι κατάλληλες διορθώσεις.

5.5.2. Η πραγματικότητα της αγοράς εργασίας

Η παρακολούθηση των εξελίξεων στην αγορά εργασίας με βάση τα αποτελέσματα των επίσημων στατιστικών στοιχείων, δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής, ενώ οδηγεί σε εσφαλμένες εικόνες και πολλές φορές σε εσφαλμένες προτάσεις πολιτικής. Ζητήματα όπως τα πραγματικά ποσοστά απασχόλησης του πληθυσμού, οι μορφές απασχόλησης, η διάρκεια της απασχόλησης και γενικότερα οι συνθήκες της εργασίας, δεν μπορούν να συζητηθούν ουσιαστικά αν δεν υπάρξει η δυνατότητα εκτίμησης της αδήλωτης απασχόλησης – όχι μόνο για τους αλλοδαπούς – και των επιπτώσεών της σχετικά με τις πραγματικές συνθήκες λειτουργίας της αγοράς εργασίας. Πάντως οι γνώσεις που είναι διαθέσιμες μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε ότι η στρατηγική συρρίκνωσης της αδήλωτης απασχόλησης αποτελεί μια προτεραιότητα όχι μόνο για την αποκατάσταση εργατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε ένα μεγάλο μέρος της αγοράς εργασίας, αλλά και για την άρνηση του μοντέλου αξιοποίησης της εργασίας που στηρίζεται στο χαμηλό της κόστος και αναπαράγει το αδιέξοδο ως προς την ανταγωνιστικότητα στο οποίο βρίσκεται ένα μεγάλο τμήμα της οικονομίας.

5.5.3. Ανάπτυξη – Απασχόληση – Πραγματική σύγκλιση

Απαραίτητη προϋπόθεση, εκτός των άλλων, για την επιτυχία της στρατηγικής «Ανάπτυξη – Απασχόληση – Πραγματική σύγκλιση» αποτελεί ο συνεκτικός σχεδιασμός και η άμεση συσχέτιση της αναπτυξιακής και επενδυτικής πολιτικής, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με τις πολιτικές και τα προγράμματα απασχόλησης.

Στην κατεύθυνση αυτή η ΓΣΕΕ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση 2002, διατυπώνει τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις της στο πλαίσιο του διαλόγου κυβέρνησης και κοινωνικών συνομηλών.

Επιπλέον, η Γ.Σ.Ε.Ε. θεωρεί ότι:

Πρώτον, η επίτευξη του στρατηγικού στόχου της καταπολέμησης της ανεργίας, προϋποθέτει μία αναπτυξιακή πολιτική στο επίκεντρο της οποίας θα βρίσκεται η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Αυτό σημαίνει αύξηση των επενδύσεων (δημοσίων και ιδιωτικών), και μείωση των επιτοκίων.

Κατά συνέπεια, ο πυρήνας της οικονομικής πολιτικής απαιτείται να επικεντρωθεί στην αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας καθώς και στην επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στην αύξηση του εισοδήματος και της απασχόλησης από την μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών.

Ειδικότερα, η επίτευξη του στρατηγικού στόχου «Ανάπτυξη – Πραγματική σύγκλιση» υλοποιείται μέσα από την σύνδεση και αλληλεξάρτηση τριών θεμελιωδών κατευθύνσεων:

- Ενίσχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας και αναβάθμιση του παραγωγικού και τεχνολογικού εξοπλισμού της ελληνικής οικονομίας, μέσα σε συνθήκες κοινωνικής δικαιοσύνης, οι οποίες επιτυγχάνονται με την δίκαιη κατανομή του εισοδήματος και την αύξηση της κατανάλωσης και των επενδύσεων.
- Ανάπτυξη με δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, διαμέσου εκτός των άλλων και με την μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών.
- Ανάπτυξη και απασχόληση για όλους, με την έννοια ότι τα μέτρα διευθέτησης των ανισορροπιών στην αγορά εργασίας και των ανισοτήτων πρόσβασης σ' αυτήν, που κατά κύριο λόγο, αποτελούν τον κεντρικό άξονα του «Εθνικού σχεδίου δράσης για την απασχόληση» να: α) μην αφορούν μόνο τους άνεργους που ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές των προγραμμάτων ένταξης στην απασχόληση αλλά όλους τους άνεργους και β) μην αποτελούν κυρίαρχες πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας αλλά συμπληρωματικές, με κυρίαρχη την ανάπτυξη για την απασχόληση και την πραγματική σύγκλιση.

Δεύτερον, η επίτευξη του στρατηγικού στόχου καταπολέμησης της ανεργίας, ο οποίος θα υλοποιηθεί με το Σχέδιο «Ανάπτυξη για την Απασχόληση και την Πραγ-

ματική σύγκλιση» προϋποθέτει επιπλέον συστηματική παρακολούθηση των πολιτικών και ετήσια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους, με την αναβαθμισμένη και ενεργό συμμετοχή των κοινωνικών συνομιλητών.

Έτσι, οι παρατηρούμενες ανεπάρκειες όπως:

- η έλλειψη στοιχείων σχετικά με την πραγματική αποτύπωση της αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο καθώς και η ανυπαρξία των κατάλληλων πληροφοριών και στοιχείων για την αξιολόγηση των προγραμμάτων που υλοποιούνται.
- η υποβαθμισμένη λειτουργία των υπηρεσιών απασχόλησης, η περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου της ποιότητας των προγραμμάτων που υλοποιούνται καθώς και η ανεπαρκής υποστήριξη των ανέργων στην διαδικασία ανεύρεσης μιας θέσης εργασίας, και
- η μη ανταπόκριση των προγραμμάτων επιδότησης θέσεων εργασίας ή κατάρτισης με συγκεκριμένες ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, θα πρέπει στο άμεσο μέλλον να εξαλειφθούν.

Τρίτον η επίτευξη του στρατηγικού στόχου καταπολέμησης της ανεργίας, ο οποίος θα υλοποιηθεί με το Σχέδιο «Ανάπτυξη για την απασχόληση και την πραγματική σύγκλιση», προϋποθέτει επίσης την υλοποίηση συμπληρωματικών μέτρων διευθέτησης των ανισορροπιών και των ανισοτήτων πρόσβασης στην αγορά εργασίας, οι βασικές κατευθύνσεις των οποίων αναφέρονται:

- στην καθιέρωση 35ωρης εβδομαδιαίας εργασίας με διατήρηση των αμοιβών και κατάργηση της υπερεργασίας και υπερωριών
- στην αύξηση των πόρων (Ε.Ε.: 3% του ΑΕΠ, Ελλάδα 0,95% του ΑΕΠ) για την απασχόληση και την καταπολέμηση της ανεργίας καθώς και στην εξεύρεση νέων πόρων (κρατικός προϋπολογισμός, τεχνολογικοί φόροι, φορολογία ακίνητης περιουσίας, ομολόγων, κ.λ.π.)
- στην αποτελεσματικότερη λειτουργία του ΟΑΕΔ και στην προώθηση των διαδικασιών προσαρμογής στις απαιτήσεις της πρόσφατης αναδιάρθρωσής του.
- στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε τομείς δραστηριότητας που συνδέεται με την κοινωνική εργασία και την κάλυψη νέων αναγκών, κύρια τοπικού χαρακτήρα.
- στην ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών για την απασχόληση με σεβασμό στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα.
- στην αναδιάρθρωση επιχειρήσεων επιθετικού και ποιοτικού περιεχομένου και όχι παθητικού που εστιάζεται στην μείωση του προσωπικού και την ανατροπή των εργασιακών σχέσεων.

- στην μη μείωση του μισθολογικού και μη μισθολογικού κόστους καθώς και του συντελεστή του Φ.Π.Α.
- στην αύξηση των επιδομάτων ανεργίας στο 80% του βασικού μισθού και της διάρκειας επιδότησης πέραν των 12 μηνών.
- στην προστασία των εργαζομένων από τις απολύσεις με την δημιουργία αντικινητρών για τους εργοδότες.
- στην επιδότηση εργασίας με προϋποθέσεις και σε ειδικές κατηγορίες πληθυσμού σε περιοχές θύλακες ανεργίας.
- στη διαφανή διαχείριση και αποτελεσματική αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων.

Η Γ.Σ.Ε.Ε. θεωρεί ότι η αποτελεσματικότητα στην καταπολέμηση της ανεργίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα επέλθει με το Σχέδιο «Ανάπτυξη για την Απασχόληση και την πραγματική σύγκλιση», συστατικά στοιχεία του οποίου θα πρέπει να αποτελούν τα τρία προαναφερόμενα επίπεδα πολιτικών:

- αναπτυξιακή πολιτική με επίκεντρο την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας,
- συστηματική παρακολούθηση των πολιτικών, αύξηση των πόρων για την απασχόληση και ετήσια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους με την αναβαθμισμένη και ενεργό συμμετοχή των κοινωνικών συνομιλητών,
- υλοποίηση συμπληρωματικών μέτρων διευθέτησης των ανισορροπιών και των ανισοτήτων πρόσβασης στην αγορά εργασίας.

ΜΕΡΟΣ 6

**Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις
στην Ευρώπη και στην Ελλάδα**

Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα

6.1. Οι μισθολογικές πολιτικές στη ζώνη του ευρώ και οι επιπτώσεις στα εθνικά συστήματα συλλογικής διαπραγμάτευσης⁴⁴

Η εξέλιξη των μισθών κατά τη δεκαετία του 1990⁴⁵, που αποτελεί και την περίοδο σύγκλισης των χωρών της Ένωσης για την ένταξη στην ΟΝΕ, συνδυάζεται με τη μείωση του μεριδίου των μισθών επί του συνολικού εισοδήματος. Από το 76% που αυτό αντιπροσωπεύει το 1980, μειώνεται σε 70,2% το 1990 και σε 68,2% κατά το 1998. Ενώ κατά τη δεκαετία του '70 οι πραγματικές αυξήσεις μισθών κυμαίνονται στο 5%, στη δεκαετία του '80 παρατηρείται μείωσή τους ενώ κατά την περίοδο της προσαρμογής στα κριτήρια της ΟΝΕ κυμαίνονται μεταξύ 1-3%. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μείωση των μισθών στην Ευρώπη αποτελεί πρακτική παλαιότερη των επιλογών ενόψει της νομισματικής σύγκλισης, και συνδέεται με τη στροφή των επιχειρήσεων, στα πλαίσια μιας ευρύτερης επιρροής και κατεύθυνσης, προς τη μείωση του εργασιακού και μισθολογικού κόστους με στόχο την τόνωση της ανταγωνιστικότητας.

Κατά συνέπεια δε θα μπορούσε να χρεώσει κανείς την αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο των μισθολογικών εξελίξεων στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και στους περιοριστικούς όρους που αυτή συνεπάγεται. Έτσι, λοιπόν, οποιαδήποτε ανάλυση για το μέλλον της πολιτικής των μισθών στη ζώνη του ευρώ θα είναι συνάρτηση εφ' ενός των προϋποθέσεων που απαιτεί η καθεαυτή λειτουργία της ΟΝΕ⁴⁶, αλλά και της ευρύτερης πολιτικοοικονομικής συγκυρίας μέσα στην οποία αυτή επιτελείται⁴⁷.

Η μείωση των βαθμών ελευθερίας στην άσκηση της εθνικής οικονομικής πολιτικής, λόγω της κυριαρχίας της νομισματικής πολιτικής που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, θα οδηγήσει τις χώρες της ευρωζώνης, σε περιόδους κρίσεων,

44 Γ. Κουζής: *Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας*; INE/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, 2001, σελ. 324-332 επ.

Pochet (ed.) : *Union monétaire et négociations collectives en Europe*, PIE – Peter Lang, Bruxelles 2000
Observatoire Social Européen : *UEM et négociations collectives*, Bruxelles 1996

T. Kauppinen (ed.) : *The impact of EMU on industrial relations in EU*, FIRA, Helsinki 1998

EIRO : *The "Europeanisation" of collective bargaining, supplement, update 4/99*

H. Ιωακείμoglou: *Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, μελέτες INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ*, 1998

45 M. Husson : *Une 'modération' salariale peu modérée*, Chr. Intern. de l' IRES, no 60, 1999, pp. 87-97

EIRO : *Wage policy in EMU, update 4/2000, supplement*

C. Noe: *The euro – wages – employment*, TRANSFER, ETUI, vol. 4, n.1, spring 1998

46 J. Freyssinet : *Scenario de l' impact sur la politique des salaires et de la negociation collective in OSE*, 1996, ό.π. pp. 53-61

47 J. Holmann – R. Holmann: *Globalisation. Risks and opportunities for labor policy in Europe*, ETUI, Brussels, 1997

στην αναζήτηση λύσεων για την αντικατάσταση της πολιτικής των συναλλαγματικών ελιγμών των καταργούμενων εθνικών νομισμάτων με πολιτικές αύξησης της ευελιξίας. Η ευελιξία αυτή αφορά δύο επιμέρους πτυχές, εκείνες του κόστους εργασίας και της προσφοράς εργασίας. Η δεύτερη πτυχή, που απαιτεί έντονη κινητικότητα της εργασίας, παρουσιάζει σοβαρά εμπόδια για την ανάπτυξή της, σε αντίθεση με τη βορειοαμερικανική εμπειρία όπου αυτή επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό. Τα εμπόδια αυτά είναι η έλλειψη κοινών όρων πιστοποίησης ειδικεύσεων και επαγγελματικών τίτλων στην Ένωση, η διαφορά εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ιδίως των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, η διαφορά γλώσσας κλπ. Αυτά τα προβλήματα που και σήμερα περιορίζουν την κινητικότητα της εργασίας στην Ένωση αναμένεται να διατηρηθούν σε σημαντικό βαθμό για το άμεσο τουλάχιστον μέλλον. Επίσης αναμένεται να ενταθούν οι πολιτικές ευελιξίας της εργασίας και ειδικότερα των μισθών, οι δε αυξήσεις τους θα πρέπει να είναι συμβατές με την παραγωγικότητα της εργασίας στα επίπεδα που αυτές αναφέρονται. Η πολιτική αυτή σύμφωνα άλλωστε και με την επίσημη άποψη της Ένωσης θεωρείται ότι συμβάλλει στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας και στην καταπολέμηση της ανεργίας⁴⁸.

Στα πλαίσια αυτά κινούνται και οι αποφάσεις των αρμοδίων κοινοτικών οργάνων το 1998 για τους οικονομικούς προσανατολισμούς που θα αφορούν στη ζώνη του ευρώ⁴⁹. Ειδικότερα προβλέπεται ότι:

- Οι ονομαστικές αυξήσεις των μισθών θα πρέπει να συμβαδίζουν με τη σταθερότητα των τιμών σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού.
- Οι πραγματικές αυξήσεις δε θα πρέπει να υπερβαίνουν την παραγωγικότητα της εργασίας, ενώ θα συνυπολογίζεται η απόδοση των επενδύσεων ενόψει της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.
- Οι συλλογικές συμβάσεις θα πρέπει να συνάπτονται με βάση τα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας της εργασίας στα οποία αναφέρονται, ώστε οι μισθολογικές διαφοροποιήσεις να αντανακλούν τις διαφορές της παραγωγικότητας και να επιτυγχάνουν τη συγκράτηση του πληθωρισμού.

Η κυριαρχία της ευρωπαϊκής νομισματικής πολιτικής έναντι της οικονομικής πολιτικής (και ιδίως της πολιτικής μισθών και του προϋπολογισμού) οδηγεί στη διατήρηση

48 E.E.K: *Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση, Λευκό Βιβλίο*, 1993

49 *Commission Européenne : Grandes orientations des politiques économiques des Etats – membres, Recommandation, 15-5-98, COM (98) 0279*

M. Braud : L'Union Européenne et la question salariale, Chr. Intren. de l' IRES, sept. 1999, pp. 118-127

του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με στόχο το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών σε θέματα κυρίως προϋπολογισμού, που οφείλουν όμως να προσαρμόζονται στα αυστηρά πλαίσια των όρων της Σύγκλισης. Επίσης το Σύμφωνο για την Απασχόληση στην Κολωνία (1999) επιδιώκει, ενόψει της ΟΝΕ, τη συνεργασία μεταξύ νομισματικής και μισθολογικής πολιτικής. Παράλληλα το Ecofin, η Commission και τα εθνικά κράτη καλούν τις εργοδοτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις να κινηθούν στα ήδη διαμορφωμένα πεδία πολιτικής μισθών.

Στα πλαίσια της περιοριστικής πολιτικής και της συγκράτησης των μισθών ο ρόλος του Κράτους, που τίθεται υπό την ομπρέλα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και της ΟΝΕ, αναμένεται να εκδηλώνεται με άμεσες και έμμεσες παρεμβάσεις στις συλλογικές διαπραγματεύσεις μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης ο θεσμός των τριμερών συμβολαίων μεταξύ Κράτους, εργοδοσίας και συνδικάτων θα αποτελεί βασικό μέσο επίτευξης του παραπάνω στόχου.

Η προσαρμογή των αμοιβών στους όρους λειτουργίας της ΟΝΕ με κύριο χαρακτηριστικό τη συγκράτησή τους, αλλά και η ανάγκη προσαρμογής στις ανάγκες της ευελιξίας θα ωθήσουν στην ενίσχυση της αποκέντρωσης του τρόπου προσδιορισμού των αποδοχών. Η αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγμάτευσης από το κεντρικό και κλαδικό επίπεδο προς την επιχείρηση και την περιφέρεια, η σύνδεση των αμοιβών με τα αποτελέσματα της επιχείρησης, η δυνατότητα απόκλισης των αμοιβών από τα κατώτατα όρια μισθών, ο περιορισμός της δυνατότητας επέκτασης της ισχύος των συλλογικών συμβάσεων, η σύνδεση της αμοιβής με την απόδοση και η προώθηση της εξεταστικής της αμοιβής εργασίας, ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις που δε διαθέτουν εργατική εκπροσώπηση, αποτελούν μέρος των εξελίξεων που αναμένεται να ενταθεί⁵⁰ στο χώρο της ευρωζώνης.

Η αύξηση της ευελιξίας των μισθών θα συμβάλλει στην περαιτέρω αύξηση των μισθολογικών ανισοτήτων⁵¹, κυρίως σε βάρος των ανειδίκευτων και νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας. Είναι προφανές, δε, ότι οι ανισότητες αυτές θα εκδηλώνονται τόσο σε ενδοκοινωνικό, όσο και σε ενδοκρατικό επίπεδο επιδρώντας αρνητικά στη διατήρηση της συνοχής ανάμεσα στον κόσμο της μισθωτής εργασίας.

Η αποκέντρωση των διαπραγματεύσεων αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά και το συνδικαλιστικό κίνημα λόγω του περιορισμού του συντονισμού του στο εσωτερικό των κλάδων, γεγονός που απορρέει από τη μείωση της επιρροής και του ρόλου των

50 A. Martin: *EMU and wage bargaining: The americanisation of the European Labour Market?* ETUI – OSE, Brussels, 1999

51 P. Concialdi : *Les nouvelles formes d' inégalité salariale*, Chr. Intern, de l' IRES, sept. 1999, pp. 98-107

K. Busch : *Le danger de dumping social et salarial*, in OSE, « UEM et négociations collectives », 1996, pp. 33-43

κλαδικών συμβάσεων. Εκτός αυτού, η έλλειψη συντονισμού είναι δυνατόν να προκαλέσει την ενίσχυση του ανταγωνισμού μεταξύ των συνδικάτων, αναπαράγοντας τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων και την προσήλωσή τους, κατά κύριο λόγο, σε θέματα ανταγωνιστικότητας με όρους που συχνά επιβάλλει η εργοδοσία.

Η ένταση της διεθνοποίησης της ευρωπαϊκής οικονομίας και η δημιουργία του ευρώ δεν δημιουργούν μονοδρόμους αλλά αναπτύσσονται εν μέσω ποικίλων αντιφάσεων. Παράλληλα με τις ήδη διαγραφόμενες εξελίξεις ευνοούν και θέτουν τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συστήματος εργασιακών σχέσεων, την εναρμόνιση των καθεστώτων διαμόρφωσης των μισθών, καθώς επίσης και για τη σύγκλιση των διαφορετικών μισθολογικών επιπέδων στη Ένωση.

Η πορεία σύγκλισης των κατώτατων, τουλάχιστον, αποδοχών στην Ένωση είναι δυνατόν να ενισχύεται με τη λειτουργία του κοινού νομίσματος. Και τούτο διότι με την καθιέρωσή του γίνονται περισσότερο διακριτές οι μισθολογικές ανισότητες, γεγονός που διαμορφώνει όρους διεκδίκησης με κατεύθυνση τον περιορισμό και την άρση τους. Μια τέτοια διεκδίκηση εύλογα θα έχει ως αφετηρία τα συνδικάτα και τους εργαζομένους των χωρών με τα χαμηλά επίπεδα μισθών (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία), με στόχο την προσέγγιση των μισθών των χωρών της πρώτης ταχύτητας (π.χ. Ολλανδία, Γερμανία, Αυστρία, Φινλανδία, Βέλγιο). Η εξέλιξη αυτή δε φαίνεται άμεσα πιθανή, παρά τη δυναμική που αυτή περικλείει, εφόσον δεν ευνοείται από την τάση αποκέντρωσης και ευελιξίας των μισθών όπως αυτή αναπτύσσεται και ενισχύει τις αποκλίσεις αντί των συγκλίσεων. Η αρνητική τοποθέτηση των κυρίαρχων κοινοτικών κύκλων απέναντι στη σύγκλιση των μισθών βασίζεται στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας της εργασίας και στη παρεπόμενη αύξηση του πληθωρισμού που θα επιφέρει «οδυνηρές» επιπτώσεις για την ευρωπαϊκή οικονομία⁵². Σε αυτό το σημείο εστιάζεται και το γεγονός ότι το ζήτημα των αμοιβών εξαιρείται της θεματολογίας των θεμελιωδών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων που αποτελεί αντικείμενο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Αν ένα τέτοιο επιχείρημα καθιστά προβληματική μια τέτοια εξέλιξη για το άμεσα προσεχές μέλλον, είναι προφανές ότι θα χάνει την πειστικότητά του όταν θα συντελείται η προσέγγιση ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας της εργασίας. (π.χ στη Πορτογαλία αντιπροσωπεύει το 35% της αντίστοιχης δυτικογερμανικής για το 1998). Άλλωστε, ήδη συναντώνται πρακτικές προσαρμογής και παρακολούθησης των μισθολογικών πολιτικών ανάμεσα σε χώρες με ανάλογο επίπεδο παραγωγικότητας. Για παράδειγμα από το 1996 η πολιτική μισθών στο Βέλγιο ακολουθεί τις αντίστοιχες εξελίξεις σε Γερμανία, Ολλανδία, Γαλλία στα πλαίσια της ανταγωνιστικής σχέσης των επιμέρους αυτών οικονομιών.

52 Chronique Internationale de l' IRES : Les acteurs sociaux nationaux face à la construction européenne, Octobre 1998

Εντούτοις, η προσέγγιση των αμοιβών στις χώρες της ευρωζώνης είναι δυνατόν να ενισχύεται, υπό προϋποθέσεις, και από εργοδοτικούς κύκλους των χωρών με τα υψηλότερα επίπεδα αποδοχών, και να επιτυγχάνεται με όρους κοινωνικού dumping, υποβαθμίζοντας το πραγματικό περιεχόμενο των μισθών στον εθνικό τους χώρο. Η υπόθεση αυτή παραπέμπει στο ερώτημα για το αν οι τυχόν συγκλίσεις των μισθών, με τους όρους που θα επιτελούνται, θα συνεπάγονται τη συνολική αναβάθμιση ή την υποβάθμισή τους στον Ευρωπαϊκό χώρο;

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση και η δημιουργία του ευρώ αναπτύσσονται εν μέσω και άλλων αντιφάσεων, κυρίως στο πεδίο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Από τη μια πλευρά κυριαρχεί η αντίληψη της αποκέντρωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων σε επίπεδο επιχείρησης ή περιφέρειας, αναιρώντας το συγκεντρωτικό κλαδικό χαρακτήρα τους. Από την άλλη, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ενισχύει αντικειμενικά την προοπτική των ευρωπαϊκών συλλογικών διαπραγματεύσεων, παρά το γεγονός ότι σήμερα ένα τέτοιο ενδεχόμενο συγκεντρώνει τις αντιδράσεις των ευρωπαϊκών εργοδοτικών οργανώσεων που επιθυμούν να διατηρήσουν το επίπεδο διαπραγμάτευσης στον εθνικό χώρο. Οι ενστάσεις αυτές ευνοούνται και από την ανυπαρξία του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου για τη λειτουργία του θεσμού των ευρωπαϊκών διαπραγματεύσεων και συλλογικών συμβάσεων παρά την εμβρυακή μορφή της παρουσίας του ευρωπαϊκού κοινωνικού διαλόγου.

Μέσα σε αυτό το γενικό κλίμα των αντιφάσεων και των επιμέρους δυναμικών οι αναλύσεις αναφορικά με το μέλλον των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των εργασιακών σχέσεων στην ΟΝΕ⁵³, καταλήγουν σύμφωνα με τον R. Boyer⁵⁴, στα ακόλουθα σενάρια:

- **Ευρωκοροπορατισμός** με αναφορά στη συλλογική διαπραγμάτευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο που έχει ως βάση ασκούμενης πολιτικής εκείνη της Κεντρικής Ευρωπαϊκής Τράπεζας. Επιχειρεί τη σύνδεση της νομισματικής πολιτικής με τη δομή και οργάνωση της διαπραγμάτευσης σε ευρωπαϊκό κεντρικό επίπεδο. Το σενάριο αυτό έχει περιορισμένη δυνατότητα εφαρμογής, λόγω του γεγονότος ότι στις περισσότερες χώρες δεν ισχύει ο θεσμός των εθνικών γενικών συλλογικών δια-

53 O. Jacobi: *Contours of a European collective bargaining system*, in T. Kauppinen (ed.) 1998 ό.π. p. 289-297

S. Zagelmeyer: *The evolution of collective bargaining systems in Euroland structure, conduct, performance* in T. Kauppinen (ed), 1998, ό.π. p. 277-288

B. Sorries: *The EMU and collective bargaining*, in T. Kauppinen (ed) 1998, ό.π p. 225-241

P. Pochet: *L'union monétaire et les négociations collectives en Europe: une vue d'ensemble*, in UEM et négociation collective en Europe, P. Pochet (ed) ό.π. p.p 11-40

X. Δελληγιάννη – Δημητράκου: *Ευρωπαϊκή ενοποίηση και εξευρωπαϊσμός των εθνικών συστημάτων συλλογικής διαπραγμάτευσης*, Επιθ. Εργ. Δικαίου, 2001, σελ. 241-257

54 R. Boyer: *An essay on the political and institutional delcits of the euro. The unanticipated fallout of the EMU*, CEPREMAP, no 9813, Paris, 1998

πραγματεύσεων ώστε να αναχθεί σε θεσμό ευρωπαϊκού, διεπαγγελματικού και διακλαδικού χαρακτήρα.

- **Ξενοκορπορατισμός** με άξονα τη συλλογική διαπραγμάτευση στις πολυεθνικές επιχειρήσεις που ακολουθεί τη δραστηριότητα και τη δυναμική των ευρωπαϊκών συμβουλίων της οδηγίας 94/45. Επιχειρεί τη διαμόρφωση ενός κλίματος αλληλεγγύης ανάμεσα στους εργαζομένους των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες, όμως, καλύπτουν ένα περιορισμένο χώρο στο ευρύ πεδίο των επιχειρήσεων που λειτουργούν στον ευρωπαϊκό χώρο. Έτερο ανασταλτικό παράγοντα αποτελεί η ιδιαίτερα δυσμενής θέση των εργαζομένων στο πεδίο της διαπραγμάτευσης λόγω της έντονης κινητικότητας που χαρακτηρίζει το πολυεθνικό κεφάλαιο έναντι της εργασίας.
- **Σύνθετο και πολύπλοκο σύστημα εργασιακών σχέσεων** που αναπτύσσεται σε πολλαπλά επίπεδα, όπως ευρωπαϊκό, εθνικό, κλαδικό και επιχειρησιακό και επιχειρεί να συνδυάσει τη μικροοικονομική ευρωπαϊκή πολιτική με τις εθνικές κλαδικές και επιχειρησιακές ιδιαιτερότητες. Το περιεχόμενό του, δε, συναρτάται από το συσχετισμό δύναμης που διαμορφώνεται σε κάθε επιμέρους επίπεδο. Ένα τέτοιο σενάριο, πιθανό αλλά αρκετά δύσκολο σε εφαρμογή, είναι ιδιαίτερα σύνθετο και απαιτεί καινοτομίες στα εθνικά συστήματα διαπραγμάτευσης, καθώς και την αποσαφήνιση του κυρίαρχου πεδίου διαπραγμάτευσης ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα.
- **Νέο - εθνικός κορπορατισμός** σύμφωνα με τον οποίο σε κάθε χώρα υπογράφεται εθνικό κοινωνικό συμβόλαιο ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία που λαμβάνει υπόψη την πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Πρόκειται για μορφή που ήδη αναπτύσσεται σε σειρά χωρών, ενώ παράλληλα υπάρχουν οι αναγκαίοι εθνικοί θεσμοί για την προώθηση ενός τέτοιου σεναρίου. Από τη πλευρά τους οι εργοδότες θα επιχειρήσουν να αποκεντρώσουν το χαρακτήρα του σε αντίθεση με τη στάση των συνδικάτων.
- **Μεσοκορπορατισμός** με αναφορά στην κλαδική διαπραγμάτευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο στη βάση της διαφορετικής, ανά κλάδο, παραγωγικότητας αξιοποιώντας την ήδη υπάρχουσα παρουσία αντίστοιχων ευρωπαϊκών αντιπροσωπευτικών θεσμών για την ανάπτυξή του. Ένα τέτοιο σενάριο ευνοεί τις μισθολογικές, κυρίως, ανισότητες ανάμεσα σε κλάδους, ενώ φέρει σε δυσχερή θέση τους κλάδους εκείνους που στερούνται αντίστοιχων αντιπροσωπευτικών θεσμών. Οι παρατηρήσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το σενάριο θα μπορούσε να έχει περιορισμένη εφαρμογή σε κλάδους όπως η αυτοκινητοβιομηχανία, η χημική βιομηχανία, οι μεταφορές κ.λ.π.
- **Μικροκορπορατισμός** σύμφωνα με τον οποίο η διαπραγμάτευση αναπτύσσεται μόνο στο μικροεπίπεδο της επιχείρησης ανταποκρινόμενη στην τάση αποκέ-

ντρωσης που επιχειρείται κατά την τελευταία εικοσαετία. Ένα τέτοιο σενάριο, που θεωρείται αρκετά πιθανό, ευνοεί την ευελιξία των μισθών και τις μισθολογικές ανισότητες, ενώ αντιμετωπίζει προβλήματα εφαρμογής όπου απουσιάζει η εργατική εκπροσώπηση.

- **Ευέλικτες αγορές εργασίας** που ακολουθούν τις ανάγκες της αγοράς με άξονα την ανταγωνιστικότητα και που, στα πλαίσια του αμερικανικού προτύπου, παρακάμπτουν τις συλλογικές ρυθμίσεις και ενισχύουν την εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων. Ένα τέτοιο σενάριο που αντιμετωπίζει την έντονη αντίδραση των συνδικάτων παρουσιάζει περιορισμένες δυνατότητες εφαρμογής, λόγω των διαφορών ανάμεσα στην ευρωπαϊκή και την αμερικανική και της έντονα επιφυλακτικής στάσης των Ευρωπαίων πολιτών απέναντι στην ανεξέλεγκτη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς.

Τα σενάρια αυτά αν και ανταποκρίνονται στη γενικότερη συζήτηση που αναπτύσσεται σχετικά με το μέλλον των εργασιακών σχέσεων στην εποχή της ONE, συγκεντρώνουν διαφορετικές πιθανότητες εφαρμογής. Για παράδειγμα, το ευρωκορπορατιστικό σενάριο έχει περιορισμένες πιθανότητες ανάπτυξης, ενώ αντίθετα υπάρχουν σενάρια που έχουν σοβαρά περιθώρια εφαρμογής σε άμεσο ή μεσοπρόθεσμο επίπεδο (π.χ. νεοεθνικός κορπορατισμός, ελεγχόμενος μικροκορπορατισμός, μεσοκορπορατισμός). Και τούτο επισημαίνεται λαμβανομένων υπόψη και των αλλαγών που επέρχονται στα εθνικά συστήματα συλλογικών διαπραγματεύσεων, αλλά και της στρατηγικής των εθνικών και ευρωπαϊκών αντιπροσωπευτικών οργανώσεων ενόψει του συσχετισμού δύναμης που διαμορφώνεται⁵⁵.

Τέλος, σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές (π.χ Sculten)⁵⁶, λόγω της ύπαρξης διαφορετικών εθνικών συστημάτων συλλογικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται ως ιδανικό πρότυπο εκείνο της διαπραγμάτευσης σε διαφορετικά επίπεδα, σε βαθμό που να επιτυγχάνεται η μεταξύ τους συνοχή. Σε αυτά τα πλαίσια λειτουργούν τρία επίπεδα διαπραγμάτευσης με ειδικότερες εκφράσεις και μορφές για το καθένα χωριστά. Πιο συγκεκριμένα:

α) **Ευρωπαϊκό επίπεδο** που περιλαμβάνει:

- Πολυκλαδικό επίπεδο με συμφωνία - πλαίσιο και κοινωνικό διάλογο ευρωπαϊκού χαρακτήρα.

55 C. Dufour – A. Hege: *Quelle coordination syndicale des négociations en Europe?* *Chr. Intern. de l' IRES*, sept. 1999, pp. 108-117

56 T. Sculten : *Collective bargaining in metal industry under the conditions of EMU*, in T. Kauppinen (ed) “*The impact of EMU on industrial relations in EU*”, 1998, ό.π., p. 207-224

- Κλαδικό επίπεδο με συντονισμό των συλλογικών διαπραγματεύσεων μέσα από ευρωπαϊκές κλαδικές συμφωνίες – πλαίσια και αντίστοιχο κοινωνικό διάλογο.
- Επιχειρησιακό επίπεδο με συμφωνίες - πλαίσια των ευρωπαϊκών συμβουλίων και των πολυεθνικών επιχειρήσεων ευρωπαϊκού χαρακτήρα.

β) **Εθνικό επίπεδο** που περιλαμβάνει:

- Εθνικές διεπαγγελματικές συμφωνίες – πλαίσια και κοινωνικά συμβόλαια που ακολουθούν την αντίστοιχη ευρωπαϊκή διαπραγμάτευση.
- Κλαδικές συμφωνίες που ακολουθούν την αντίστοιχη ευρωπαϊκή κλαδική διαπραγμάτευση.
- Επιχειρησιακές συμφωνίες που ακολουθούν την αντίστοιχη ευρωπαϊκή συμφωνία στις πολυεθνικές επιχειρήσεις

γ) **Επιχειρησιακό επίπεδο** που περιλαμβάνει:

Επιχειρησιακές συμφωνίες ή συμφωνίες επιμέρους εκμεταλλεύσεων για επιχειρήσεις που δεν είναι πολυεθνικές και που ακολουθούν το περιεχόμενο των εθνικών κλαδικών συμφωνιών.

6.2. Τα γραφεία προσωρινής απασχόλησης και ο δανεισμός προσωπικού

6.2.1. Γενικές Παρατηρήσεις⁵⁷

Ο δανεισμός των εργαζομένων ως μορφή απασχόλησης παρουσιάζει πολλές επί μέρους εκφράσεις με κύριο χαρακτηριστικό την ουσιαστική εμπλοκή πέραν των δύο συμβαλλομένων στην εργασιακή σχέση με την παρουσία περισσότερων του ενός εργοδοτών⁵⁸. Πρόκειται για τις περιπτώσεις κατάκτησης της εργοδοτικής ιδιότητας όπως συμβαίνει και με τις συμβάσεις παραχώρησης μισθωτού μεταξύ επιχειρήσεων ως ένδειξη της μεταξύ τους αλληλεγγύης με συχνή εφαρμογή στους ομίλους επιχειρήσεων. Ιδιαίτερη μορφή ευελιξίας αποτελεί ο κατ' επιχείρηση δανεισμός προσωπικού, διαμέσου γραφείων προσωρινής απασχόλησης που ασκούν κερδοσκοπική δραστηριότητα.

Οι επιχειρήσεις προσωρινής εργασίας⁵⁹ προσλαμβάνουν για λογαριασμό τους προσωπικό και το παραχωρούν έναντι αμοιβής για ορισμένο χρονικό διάστημα σε άλλες επιχειρήσεις για την κάλυψη προσωρινών αναγκών τους. Με αυτό τον τρόπο

⁵⁷ Γ. Κουζής: *Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρόθμηση ή αναβάθμιση της εργασίας*; ΙΝΕ/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, 2001, σελ. 47 επ.

⁵⁸ I. Vacarie: *L' employeur*, Sirey, Paris, 1979, pp.27-66

⁵⁹ B. Teyslié : *Le travail temporaire*, JCP, Paris 1982.

τις απαλλάσσουν από τη χρονοβόρα διαδικασία και τη χωρίς «εγγυήσεις» αναζήτηση εργατικού δυναμικού. Πρόκειται για σύμβαση προμηθείας προσωπικού και για την κλασικότερη έκφραση του κατ' επιχείρηση δανεισμού.

Κατά κανόνα το προσωρινώς δανειζόμενο προσωπικό δεν συμβάλλεται με τη δανειζόμενη επιχείρηση αν και η τελευταία ασκεί ουσιαστικά το διευθυντικό δικαίωμα απέναντί του εφ' όσον για το διάστημα που απασχολείται σε αυτήν αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της. Ως προς τον τύπο, εργοδότης θεωρείται πάντοτε η δανείζουσα επιχείρηση ενώ η σύγκυση περί του πραγματικού προσώπου του εργοδότη δημιουργεί σοβαρά προβλήματα κατοχύρωσης εργασιακών δικαιωμάτων του δανειζόμενου προσωπικού που αποτελεί συνήθως τη φθινή λύση. Οι πρακτικές αυτές ενισχύουν το φαινόμενο των πολλαπλών ταχυτήτων ανάμεσα στο προσωπικό της δανειζόμενης επιχείρησης.

Οι πρακτικές δανεισμού προσωπικού κυρίως μέσω επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης δημιουργούν προβλήματα σχετικά με το εφαρμοστέο εργασιακό καθεστώς και ειδικότερα ως προς τις υποχρεώσεις έναντι του μισθωτού μεταξύ της δανείζουσας και της δανειζόμενης επιχείρησης. Η κατάτμηση της εργοδοτικής ιδιότητας και η παρεπόμενη σύγκυση περί του προσώπου του πραγματικού εργοδότη δημιουργεί σοβαρές επιπτώσεις, ιδιαίτερα μάλιστα όταν η πολιτική αυτή ευελιξίας επιτυγχάνει τη δημιουργία προσωπικού πολλαπλών ταχυτήτων μέσα στην ίδια επιχείρηση όπου μέρος του διέπεται από το εργασιακό καθεστώς της δανειζόμενης επιχείρησης, ενώ άλλη κατηγορία εργαζομένων διέπεται από το καθεστώς της δανείζουσας. Έτσι, λοιπόν, παρατηρείται το φαινόμενο της παροχής εργασίας σε επιχείρηση υπό τις εντολές και οδηγίες του εργοδότη χρήστη και της παράλληλης υπαγωγής του ιδίου εργαζομένου στο εργασιακό καθεστώς της δανείζουσας επιχείρησης, το οποίο συνήθως μεταφράζεται σε χαμηλότερο κόστος εργασίας.

Ως ειδικότερες συνέπειες καταγράφονται:

- Η διατήρηση διαφορετικών επιπέδων αμοιβής και συνθηκών εργασίας (πολλές φορές ακόμη και σε θέματα υγιεινής και ασφάλειας της εργασίας) στους εργαζομένους της ίδιας ειδικότητας που απασχολούνται στην επιχείρηση – χρήστη.
- Η ψυχολογική απομόνωση του δανειζόμενου προσωπικού από τις συνεχείς αλλαγές εργασιακού περιβάλλοντος και την υπαγωγή του σε εργασιακό καθεστώς επιχείρησης στην οποία δεν προσφέρει ουσιαστικά τη εργασία του.
- Η δυσκολία ένταξης του στο συνδικαλιστικό κίνημα αφού δεν ενσωματώνεται πλήρως στην εσωτερική ζωή καμιάς επιχείρησης.
- Η ανάπτυξη της πλήρους αίσθησης της εμπορευματοποίησης της ανθρώπινης εργασίας.

Ο δανεισμός προσωπικού μέσω των γραφείων ή επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη παράλληλα με τη δημιουργία ανάλογου θεσμικού πλαισίου σε εθνικό επίπεδο.

Στην πλειοψηφία των χωρών της Ένωσης έχει διαμορφωθεί ειδικό ρυθμιστικό πλαίσιο για τους όρους λειτουργίας του θεσμού μέσα από νομοθετικές παρεμβάσεις και συλλογικές συμφωνίες.

Αντικείμενα ρύθμισης συνήθως αποτελούν⁶⁰:

- Το πεδίο δραστηριότητας των επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης
- Οι προδιαγραφές λειτουργίας τους
- Οι προϋποθέσεις προσφυγής σε αυτές
- Το περιεχόμενο της σύμβασης ανάμεσα στους εργαζομένους και τις επιχειρήσεις δανεισμού προσωπικού
- Το καθεστώς απασχόλησης και αμοιβής του προσωπικού
- Τα δικαιώματα του δανειζόμενου προσωπικού
- Ο χρόνος δανεισμού
- Το ποσοστό του δανειζόμενου προσωπικού σε σχέση με το σταθερό προσωπικό ανά επιχείρηση

Η αυστηρότητα των προϋποθέσεων λειτουργίας των σχετικών γραφείων ποικίλει ανάμεσα στις χώρες. Για παράδειγμα στη Γαλλία απαιτείται καταβολή χρηματικών εγγυήσεων για την κατοχύρωση της καταβολής των μισθών του δανειζόμενου προσωπικού προκειμένου να χορηγηθεί σχετική άδεια λειτουργίας⁶¹.

Σε ορισμένες χώρες ισχύει ένα γενικό και όχι εξειδικευμένο νομοθετικό πλαίσιο ρύθμισης των περιπτώσεων δανεισμού (π.χ Δανία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Η. Βασιλείο), ενώ στην Ελλάδα η παρουσία του θεσμού στηρίζεται σε γενικότερες διατάξεις.

Σχετικές συλλογικές συμφωνίες και συμβάσεις καταγράφονται σε εθνικό (Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία) και κλαδικό επίπεδο.

Οι ειδικές κλαδικές συμφωνίες υπογράφονται από τις οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων του «κλάδου» των επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης.

60 EIRO : *Temporary agency work in Europe*, Eirobserver, update, 1/2000.

61 M.O Lagrifa : *Tout sur le travail à temps partiel ou temporaire*, ed. de Vecchi, Paris, 1991

Ο χρόνος δανεισμού κυμαίνεται ανά χώρα. Ως ελάχιστος χρόνος δανεισμού ισχύει το 15ήμερο (Βέλγιο) ή το εξάμηνο (Πορτογαλία). Ως ανώτατος δε καταγράφεται το 12μηνο (Βέλγιο, Λουξεμβούργο με συνυπολογισμό των ανανεώσεων, και Πορτογαλία) ή το 24μηνο (Ιταλία με συνυπολογισμό 4 ανανεώσεων).

Στο σύνολο των εθνικών περιπτώσεων τις βασικές υποχρεώσεις του εργοδότη (π.χ. καταβολή μισθού) διατηρεί η δανειζόσα επιχείρηση. Ειδικότερες υποχρεώσεις συχνά (π.χ. Γαλλία) αναλαμβάνει και η δανειζόμενη επιχείρηση, σχετικές με την υγιεινή και ασφάλεια, τις άδειες, τα ωράρια κ.λπ. Τέλος κατά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται χαλάρωση της αυστηρότητας της νομοθεσίας ως προς τη λειτουργία του θεσμού.

Η κοινοτική νομοθεσία παρά τις σχετικές απόπειρες στο παρελθόν (με προτάσεις οδηγιών το 1982 και 1984 για τους προσωρινώς απασχολούμενους συμπεριλαμβανομένων και των περιπτώσεων δανεισμού) δεν έχει μέχρι σήμερα διαμορφώσει σχετικό πλαίσιο ρύθμισης. Μετά τη ψήφιση όμως της οδηγίας για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου (99/70) που εξαιρεί της εφαρμογής της τα γραφεία προσωρινής απασχόλησης αναμένεται σύντομα ειδική σχετική νομοθετική πρωτοβουλία. Τέλος, ειδικές πτυχές αναφορικά με το δανεισμό προσωπικού μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης συμπεριλαμβάνονται στην κοινοτική οδηγία 91/383 με αντικείμενο την προστασία της υγείας και της ασφάλειας της ειδικής αυτής κατηγορίας εργαζομένων.

6.2.2. Το θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ο δανεισμός προσωπικού αναπτύσσονταν ως πρακτική επί σειρά ετών χωρίς να υπάρχει ειδικό νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας.

Λόγω της απουσίας αυτού του ειδικού θεσμικού ως συνηθέστερη πρακτική συναντάται ο δανεισμός αλληλεγγύης κυρίως στο επίπεδο των ομίλων επιχείρησης. Έτσι λοιπόν ενώ ο μέσος όρος απασχόλησης διαμέσου γραφείων δανεισμού στις χώρες της Ένωσης κυμαίνεται γύρω στο 2,5% στην Ελλάδα σύμφωνα με εκτιμήσεις δεν πρέπει να υπερβαίνει το 0,2% του εργατικού δυναμικού.

Ο δανεισμός προσωπικού ως έκφραση του κατ' επιχείρηση δανεισμού θεσμοθετείται με ειδικές ρυθμίσεις στα πλαίσια του Ν. 2956/01 για την «Αναδιάρθρωση του ΟΑΕΔ και άλλες διατάξεις» και ειδικότερα το Δ' κεφάλαιο του νόμου (άρθρο 20 – 25).

Με αυτό τον τρόπο επιχειρείται η διαμόρφωση ενός ειδικού πλαισίου λειτουργίας των γραφείων προσωρινής απασχόλησης και με σκοπό να αντιμετωπισθούν σειρά προβλημάτων κυρίως ως προς την καταστρατήγηση εργασιακών δικαιωμάτων που οφείλονταν σε σημαντικό βαθμό στον άναρχο τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε ο δανεισμός προσωπικού (άρθρο 651 ΑΚ).

Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι αποφεύγονται και σήμερα οι σοβαρές αρνητικές παρενέργειες τόσο από τον τρόπο λειτουργίας του νέου θεσμικού πλαισίου που κινείται

σε μια κατεύθυνση εναρμόνισης με τα ισχύοντα στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο, όσο και από την ανεπάρκεια των μηχανισμών ελέγχου εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας. Το τελευταίο στοιχείο δε, ευνοεί την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων του δανειζόμενου προσωπικού που αποτελεί μια ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία μισθωτών και βρίσκεται στην δυσμενέστερη θέση ανάμεσα στις υπόλοιπες κατηγορίες ευέλικτης απασχόλησης ως προς το περιεχόμενο των συνθηκών εργασίας όπως καταδεικνύουν οι σχετικές έρευνες στον διεθνή χώρο.

Κυριότερες ρυθμίσεις του νέου νόμου αποτελούν:

- Η ρύθμιση του περιεχομένου της τριμερούς σχέσης μεταξύ εργαζομένου, δανειζουσας (άμεσου εργοδότη) και δανειζόμενης επιχείρησης (έμμεσου εργοδότη).
- Η ύπαρξη προϋποθέσεων για τη λειτουργία γραφείων προσωρινής απασχόλησης (ειδική άδεια, κατάθεση εγγυητικών επιταγών για εξασφάλιση των μισθολογικών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων).
- Η κατοχύρωση της ευνοϊκότερης ρύθμισης υπέρ του μισθωτού ως προς το μισθολογικό καθεστώς των εμπλεκόμενων στην εργασιακή σχέση επιχειρήσεων στη βάση των ισχυουσών συλλογικών συμβάσεων εργασίας.
- Η θέσπιση της ανώτατης διάρκειας δανεισμού των 8 μηνών στον ίδιο εργοδότη, με δυνατότητα ανανέωσης άλλων 8 μηνών, και την αυτόματη μετατροπή σε σχέση αορίστου σε περίπτωση δίμηνης περαιτέρω παράτασης.
- Η κατοχύρωση της εις ολόκληρον ευθύνης μεταξύ άμεσου και έμμεσου εργοδότη σε περίπτωση μη εκπλήρωσης υποχρεώσεων απέναντι στον εργαζόμενο.
- Η απαγόρευση δανεισμού προσωπικού που να λειτουργεί ως απεργουσιαστικός μηχανισμός.

Σοβαρότατη είναι η αδυναμία⁶² του νέου θεσμικού πλαισίου ως προς την παροχή της δυνατότητας στις επιχειρήσεις που ασκούν κατ' επάγγελμα δανεισμό να συνάπτουν με το προσλαμβανόμενο από αυτές προσωπικό συμβάσεις όχι μόνο σταθερής απασχόλησης αλλά και προσωρινής, υποκαθιστώντας τακτική εργασία (εφ' όσον θα έχουν σταθερή ροή προσωρινού δανεισμού προσωπικού τους σε άλλες επιχειρήσεις) με ευκαιριακή και αντικαθιστώντας το χρησιμοποιούμενο προσωπικό με άλλο μετά την συμπλήρωση της ανώτατης διάρκειας δανεισμού του στον έμμεσο εργοδότη.

62 Γ. Λεβέντης: *Ο κατ' επάγγελμα δανεισμός προσωπικού και οι εταιρείες προσωρινής απασχόλησης*, ΔΕΝ 2001, σελ. 1505 επ.

Επίσης ο νόμος δεν κατοχυρώνει την ουσιαστική ίση μεταχείριση του δανειζόμενου προσωπικού σε σχέση με το προσωπικό της δανειζόμενης επιχείρησης ως προς το καθεστώς των πρόσθετων προς αυτό παροχών, πέραν των όσων αναφέρονται στις οικείες συλλογικές συμβάσεις, ώστε το φαινόμενο της διάκρισης σε βάρος του δανειζόμενου προσωπικού να είναι έντονα πιθανό σε επιχειρήσεις που στερούνται επιχειρησιακών συμβάσεων και αρκούνται στις οικείες κλαδικές.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι **πέραν της ανάγκης ενίσχυσης των μηχανισμών ελέγχου της εργατικής νομοθεσίας** και ειδικότερα της Επιθεώρησης Εργασίας απαιτείται η εξάλειψη των όρων εκείνων που ευνοούν την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων του δανειζόμενου ή ενοικιαζόμενου προσωπικού με τις ακόλουθες ρυθμίσεις:

- Άρση της δυνατότητας πρόσληψης προσωπικού από τα γραφεία προσωρινής απασχόλησης με συμβάσεις ορισμένου χρόνου περιορίζοντας την δυνατότητα αυτή σε συμβάσεις σταθερής απασχόλησης.
- Αναγνώριση της ευνοϊκότερης ρύθμισης ως προς το εφαρμοζόμενο καθεστώς αμοιβής και εργασίας υπέρ του μισθωτού ανεξάρτητα από την πηγή προέλευσης του περιεχομένου του καθεστώτος αυτού (π.χ. συλλογική σύμβαση, πρακτική συνήθεια επιχείρησης).

6.3. Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας στην Ελλάδα

6.3.1. Γενικές παρατηρήσεις

Η διευθέτηση του συνολικού εργάσιμου χρόνου⁶³ αποτελεί μια ιδιαίτερα διαδεδομένη πρακτική στον διεθνή ευρωπαϊκό χώρο που αναπτύσσεται με έντονους ρυθμούς κατά την τελευταία δεκαετία. Πρόκειται για μια νέα πολιτική αναφορικά με την διαχείριση του χρόνου εργασίας η οποία χρησιμοποιείται για την υποκατάσταση της παραδοσιακής μορφής της ευελιξίας του χρόνου εργασίας, της υπερωριακής απασχόλησης όπως και της πολιτικής των έκτακτων προσλήψεων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου στις περιπτώσεις που οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν έκτακτες ανάγκες. Το ενδιαφέρον για τις επιχειρήσεις απέναντι στο θεσμό της διευθέτησης είναι έντονο, γεγονός που οδηγεί την εργοδοτική πλευρά στην άσκηση πιέσεων για την εφαρμογή του⁶⁴. Η μείωση του εργασιακού κόστους που επιτυγχάνεται με τη διευ-

63 P. Boisard : *L'aménagement du temps de travail. Que sais-je?* PUF, Paris, 1996

OCDE : *La flexibilité du temps de travail; Négociations collectives et intervention de l'Etat*, Paris 1995

64 Γ. Κουζής: *Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας;* INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2001

θέτηση και η αύξηση της κερδοφορίας που αυτή συνεπάγεται καθιστά την ευέλικτη αυτή διαχείριση του εργασιμου χρόνου θεσμό με ιδιαίτερα ελκυστικό περιεχόμενο για τους εργοδότες.

Σύμφωνα με μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ⁶⁵ που διεξήχθη του 1997 εκτιμήθηκε ότι η εφαρμογή της ετήσιας διευθέτησης του χρόνου εργασίας σε μια βιομηχανική μονάδα αυξάνει την κερδοφορία της κατά 10% περίπου. Τούτο οφείλεται στη μείωση του κόστους των υπερωριών, στην αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου και του όγκου παραγωγής, τη μείωση των σταθερών εξόδων και των αποθεμάτων που οδηγεί σε ταχύτερες αποσβέσεις. Με τα δεδομένα αυτά κρίσιμο παραμένει το ερώτημα σχετικά με τα οφέλη που αυτό το μέτρο επιφέρει για τον συντελεστή της εργασίας και ειδικότερα σχετικά με τον τρόπο διανομής του αποτελέσματος της κερδοφορίας της επιχείρησης, δηλαδή ως προς την δυνατότητα επίτευξης αμοιβαίου και ίσου οφέλους, από την εφαρμογή του μέτρου, ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία.

6.3.2. Πτυχές από την εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου της διευθέτησης κατά την τελευταία δεκαετία

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 επιχειρείται η ανάπτυξη της ευελιξίας της εργασίας μέσα από σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων⁶⁶. Με το νόμο 1892/90 εισάγεται η δυνατότητα διευθέτησης του χρόνου εργασίας κατόπιν συλλογικής ρύθμισης που δεν συνοδεύθηκε με πρακτικά αποτελέσματα, γιατί, πέραν των γενικότερων επιφυλάξεων εκ μέρους των συνδικάτων τις οποίες θα εξετάσουμε στη συνέχεια, ο στενός ορίζοντας που έθετε το νομικό πλαίσιο δεν δημιουργούσε και στους εργοδότες το κίνητρο προώθησης του μέτρου.

Στα πλαίσια του τριμερούς κοινωνικού διαλόγου του 1997 για την Ανάπτυξη, την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση οι εργοδοτικές οργανώσεις συνεπικουρούμενες και από τους εκπροσώπους της κυβέρνησης προτείνουν την εισαγωγή της ετήσιας διευθέτησης, θέση που όμως δεν συμπεριλαμβάνονται στο Σύμφωνο Εμπιστοσύνης που τελικά υπογράφηκε το Νοέμβριο του 1997⁶⁷. Ακολουθεί πρόταση σχεδίου νόμου η οποία προβλέπει την υποχρεωτική διευθέτηση στα πλαίσια του διευθυντικού δικαιώματος (υποχρεωτικό 9ωρο), ενώ ήδη στις αρχές του 1998 η υποχρεωτική διευθέτηση εισάγεται στην Ολυμπιακή Αεροπορία με το νόμο 2602/98. Οι αντιδράσεις των συνδικάτων απέναντι στην επικείμενη ρύθμι-

65 Η. Ιωακείμογλου: *Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας*, τετράδια του ΙΝΕ, τευχ. 10-11, 1997, σελ. 157 επ.

66 Γ. Λεβέντης: *Διευθέτηση του χρόνου εργασίας*, ΔΕΝ, 1999, σελ. 465 επ.

Δ. Τραυλός - Τζανετάτος: *Η απορρύθμιση του χρόνου εργασίας*, Επιθ. Εργ. Δ, 1997, σελ. 865

67 Γ. Κουζής: *Κοινωνικός διάλογος και εργασιακές σχέσεις από το συλλογικό τόμο «Ζητήματα κοινωνικού διαλόγου»* επιμ. (Γ. Κουζής - Σ. Ρομπόλης), Gutenberg, 2000

ση του υποχρεωτικού χαρακτήρα της διευθέτησης οδηγούν στην αναδίπλωση της κυβέρνησης που τελικά εισάγει και ψηφίζει στη Βουλή τον 2639/98 που προβλέπει την επέκταση της διευθέτησης σε ετήσια βάση διατηρώντας τη διαδικασία της συλλογικής ρύθμισης. Οι συνεχιζόμενες επιφυλάξεις των συνδικάτων απέναντι στο θεσμό της διευθέτησης συνέτειναν ώστε και αυτή η ρύθμιση να παραμείνει ουσιαστικά ανενεργή αφού μόνο σε μια περίπτωση εφαρμόστηκε (βιομηχανική επιχείρηση στη Μακεδονία).

Η μη εφαρμογή της διευθέτησης οδηγεί σε νέες σχετικές πιέσεις και σε εξαγγελίες της αρμόδιας κυβερνητικής επιτροπής τον Ιούλιο του 2000 για την εισαγωγή της μονομερούς διευθέτησης, γεγονός που προκάλεσε και πάλι την αντίδραση των συνδικάτων και που συνετέλεσε στην άρνησή τους να συμμετάσχουν στην πρόσκληση της κυβέρνησης για συμμετοχή σε κοινωνικό διάλογο με αντικείμενο τις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις. Ο νόμος 2874⁶⁸ που ψηφίστηκε το Δεκέμβριο του 2000 και εφαρμόζεται από τον Απρίλιο του 2001 διατηρεί τη συλλογική ρύθμιση στην περίπτωση της διευθέτησης την οποία συνδέει και με μείωση του χρόνου εργασίας κατά 92 ώρες ετησίως (στην περίπτωση της ετήσιας διευθέτησης), δημιουργώντας ένα μέσο όρο 38 ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης προκειμένου ο θεσμός να καταστεί ελκυστικός για τα συνδικάτα. Οι νέες αυτές ρυθμίσεις έχουν μέχρι σήμερα περιορισμένη εφαρμογή αφού από την έναρξη της ισχύος του νόμου έχουν καταγραφεί μόλις τέσσερις σχετικές συμφωνίες σε επιχειρήσεις που απασχολούν από 170-330 εργαζομένους.

Πρόκειται για συμφωνίες σε επιχείρηση ετοιμού ενδύματος στην Μακεδονία, αλευροβιομηχανίας στην Κρήτη, χαρτοβιομηχανίας στην Πάτρα και εταιρίας κονσερβών στην Ηλεία.

Ο Ν. 2874/00 που θέτει ως στόχο την αύξηση της απασχόλησης συνδέει τα μέτρα για τη διευθέτηση και με άλλες πτυχές του εργασιμου χρόνου, όπως η τυπική κατάργηση της υπερεργασίας (αφού ουσιαστικά αυτή διατηρείται κατά ένα τμήμα της με την μορφή της ιδιόρρυθμης υπερωρίας) και την αύξηση του κόστους των υπερωριών.

Τα μέτρα αυτά συγκεντρώνουν σοβαρές αντιδράσεις και από την πλευρά των εργοδοτών λόγω του αυξημένου κόστους των υπερωριών, της «κατάργησης» της υπερεργασίας αλλά και της μείωσης του ετήσιου χρόνου εργασίας σε περίπτωση συμφωνίας περί διευθέτησης.

68 Γ. Ληξουριώτης: *Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας στις πρόσφατες ρυθμίσεις*, *Επ. Εργ. Δ.*, 2001, σελ. 1127 επ.
Β. Δούκα: *Τα χρονικά όρια εργασίας και οι ρυθμίσεις του Ν. 2874/00*, *Επιθ. Εργ. Δ.*, 2001, σελ. 289
Μ. Ντότσινα: *Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας: Οι σκοποί, οι συνέπειες και οι τρόποι ρύθμισης σύμφωνα με το άρθρο 5 ν. 2874/00*, *ΕΕΔ*, 2001, σελ. 625 επ.

Η αρνητική θέση της εργοδοσίας απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή μείωσης χρόνου εργασίας παράλληλα με τη διατήρηση της συλλογική ρύθμισης για τη λειτουργία της διευθέτησης, οι διατηρούμενες επιφυλάξεις των συνδικάτων, οι αντιφάσεις που δημιουργούν ορισμένες διατάξεις του νόμου και το ασφυκτικό πλαίσιο λειτουργίας της διευθέτησης που περιορίζει την έκφραση της συλλογικής αυτονομίας συνιστούν παράγοντες ανασταλτικούς για την πρακτική εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων.

6.3.3. Οι αιτίες της επιφυλακτικής στάσης των συνδικάτων

Η επιφύλαξη των ελληνικών συνδικάτων απέναντι στο θεσμό της διευθέτησης απορρέει από την διαφορετική τους προσέγγιση αναφορικά με την πολιτική του εργάσιμου χρόνου. Και τούτο διότι τα **συνδικάτα διεκδικούν τη μείωση του χρόνου εργασίας**⁶⁹ ως παράγοντα:

- **Αύξησης της απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας** όπως καταδεικνύει και το πρόσφατο παράδειγμα της γενικευμένης εφαρμογής του μέτρου στη Γαλλία που συνέβαλε στη δημιουργία και διάσωση 300.000 θέσεων εργασίας όπως και σε ορισμένους κλάδους στη Γερμανία (με τη δημιουργία και διάσωση 1 εκατ. θέσεων εργασίας μετά τη σταδιακή εφαρμογή του μέτρου από το 1984 και μετά). Εκτιμάται δε από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις ότι ο θεσμός της διευθέτησης αντιστρατεύεται στην ουσία τη στρατηγική μείωσης του εργάσιμου χρόνου ως προς τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα σχετικά με την δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
- **Συμμετοχής των εργαζομένων στο όφελος από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας** με τη μορφή της μείωσης του εργάσιμου χρόνου χωρίς μείωση των αποδοχών. Και τούτο διότι από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας σε ποσοστό 2,9% κατά την τελευταία τριετία οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών κυμαίνονται μεταξύ 1,2% - 2,1%. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει ότι υπάρχει ένα σοβαρό υπόλοιπο από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας το οποίο ωφελούνται οι επιχειρήσεις οι οποίες δεν δημιουργούν σε νέες θέσεις απασχόλησης.

Από την άλλη πλευρά η διευθέτηση πέραν της αύξησης της κερδοφορίας των επιχειρήσεων δεν συνεπάγεται άμεσα την αύξηση της απασχόλησης. Και τούτο γιατί όλες οι ανάγκες της επιχείρησης, ακόμα και οι έκτακτες, καλύπτονται με το ήδη υπάρχον εργατικό δυναμικό μέσα από την αυξομείωση του ωραρίου του ώστε να μην απαιτείται ούτε η προσφυγή σε έκτακτο προσωπικό, ούτε σε υπερωριακή απασχόληση του σταθερού προσωπικού. Το επιχείρημα δε ότι η αύξηση της κερδοφορίας

69 Τετράδια του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ: Η μείωση του χρόνου εργασίας, τευχ. 5, 1996

και της ανταγωνιστικότητας θα μεταφρασθεί μακροπρόθεσμα σε δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ελέγχεται σοβαρά ως προς την πρακτική του διάσταση, αφού δεν συνοδεύεται ως προς αυτό, με εγγυήσεις από την πλευρά των επιχειρήσεων.

Αντίθετα, η διευθέτηση είναι δυνατόν να συμβάλλει θετικά στην απασχόληση στις περιπτώσεις όπου η εφαρμογή της αφορά επιχειρήσεις αποδεδειγμένα ζημιογόνες και οι οποίες αντιμετωπίζουν πρόβλημα βιωσιμότητας. Σε μια τέτοια περίπτωση η εξοικονόμηση κόστους που η διευθέτηση συνεπάγεται είναι δυνατόν να συμβάλει στην αποφυγή των απολύσεων και επομένως να επιτευχθεί τουλάχιστον η διατήρηση της απασχόλησης. Κατά συνέπεια η εφαρμογή της διευθέτησης σε κερδοφόρες επιχειρήσεις πέραν της ενίσχυσης του ήδη κερδοφόρου χαρακτήρα τους, δεν εγγυάται την δημιουργία των θέσεων απασχόλησης, η οποία θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί με τη μείωση του χρόνου εργασίας σε δυναμικές επιχειρήσεις έντασης κεφαλαίου, ώστε το μέτρο αυτό να μην επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητά τους.

Πέραν όμως των επί της αρχής επιφυλάξεων του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος απέναντι στο θεσμό της διευθέτησης, καταγράφεται και σειρά άλλων παραγόντων που δυσχεραίνουν την αποδοχή της παρά την προσπάθεια του νομοθέτη να την καταστήσει περισσότερο ελκυστική προς αυτά. **Οι παράγοντες αυτοί επικεντρώνονται:**

- **Στις σοβαρές ασάφειες και ανεπάρκειες του νόμου** σε συνάρτηση με τον διατηρούμενο ελλιπή έλεγχο των επιχειρήσεων από τις επιθεωρήσεις εργασίας για την εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας. Σε αυτά τα πλαίσια κρίσιμο είναι το ζήτημα της πρακτικής λειτουργίας της υπερωριακής απασχόλησης εντός της ετήσιας διευθέτησης και της αποφυγής καταστρατηγήσεων των δικαιωμάτων των εργαζομένων από μέρους τμήματος της εργοδοσίας. Επίσης το γεγονός ότι η διαχείριση του διευθετούμενου χρόνου εργασίας, που έχει προκύψει κατόπιν συλλογικής ρύθμισης ως προς τους γενικούς άξονες λειτουργίας της, υλοποιείται στα πλαίσια του διευθυντικού δικαιώματος ενισχύει τις επιφυλάξεις των συνδικάτων.
- **Στις διατηρούμενες επιφυλάξεις ως προς την ουσιαστική συμβολή της διευθέτησης**, και υπό το νέο καθεστώς λειτουργίας της, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Και τούτο γιατί η ετήσια μείωση του εργάσιμου χρόνου κατά 92 ώρες δεν είναι αρκετή ώστε να αναγκάσει τους εργοδότες να προβούν σε προσλήψεις αφού οι ίδιοι διαθέτουν περιθώρια εντατικοποίησης των ρυθμών εργασίας του προσωπικού προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες τους.
- **Στην ύπαρξη σοβαρών προβλημάτων** των οποίων η επίλυση είναι αναγκαία ώστε η διευθέτηση να συνοδεύεται από το αμοιβαίο και ίσο όφελος μεταξύ επίλυσης και εργαζομένων. **Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται:**

- Η μείωση εισοδήματος μεγάλης μερίδας μισθωτών (περίπου του 1/3) λόγω των απωλειών της αμοιβής της υπερωριακής απασχόλησης, η οποία αποτελεί για αυτήν υπολογίσιμο συμπληρωματικό εισόδημα εξαιτίας των χαμηλών μισθών που απορρέουν από το συμβατικό ωράριο εργασίας. Στην περίπτωση δε που η διευθέτηση δεν συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης προστίθεται ένα ακόμη αντικίνητρο προς τα συνδικάτα για την αποδοχή εισοδηματικών απωλειών χωρίς αντίκρισμα ως προς την εξέλιξη της απασχόλησης.
- Η επιφύλαξη για τη δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου από μέρους των εργαζομένων στις περιόδους του μειωμένου ωραρίου που θα προκύπτει από την διευθέτηση. Και τούτο διότι ο θεσμός της διευθέτησης λειτουργεί πρώτιστα στη βάση των αναγκών της επιχείρησης και δευτερευόντως αναζητείται όφελος για την εργασία. Το πρόβλημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν ο ελεύθερος χρόνος παρέχεται στον εργαζόμενο σε περίοδο που δεν θα είναι σε θέση να τον αξιοποιήσει (π.χ. επιβάρυνση των θερινών ωραρίων λόγω των αυξημένων αναγκών της επιχείρησης και παροχή ελεύθερου χρόνου και άδειας κατά τη χειμερινή περίοδο κατά την οποία ελλείπουν οι αναγκαίες υποδομές, όπως ο χειμερινός τουρισμός, για την αξιοποίηση του από τον εργαζόμενο).
- Η πιθανή αποδιοργάνωση της κοινωνικής ζωής και των οικογενειακών προγραμματισμών όταν το ωράριο εργασίας συχνά διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια του έτους.
- Η ενίσχυση του φαινομένου των επαγγελματικών κινδύνων και των εργατικών ατυχημάτων. Αυτή είναι δυνατόν να προέρχεται από την εντατικοποίηση της εργασίας στην οποία ενδέχεται να προβούν οι επιχειρήσεις προκειμένου να καλύψουν το κόστος που θα επιφέρει η μείωση του ετήσιου εργασιμου χρόνου. Επίσης ευνοείται από την παρατεταμένη χρήση βεβαρημένων ημερήσιων ωραρίων (π.χ 10ωρων, 12ωρων) σε μια χώρα με αυξημένο δείκτη εργατικών ατυχημάτων, τα οποία, σημειωτέον, εκδηλώνονται κυρίως κατά τις τελευταίες ώρες της ημερήσιας απασχόλησης, αλλά και με ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες της Ελλάδας που δεν ευνοούν τα επί μακρό διάστημα διογκωμένα ωράρια εργασίας. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει κανείς να προσθέσει και τον χρόνο μετάβασης από και προς την εργασία με το έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα που μειώνει επικίνδυνα τον ελεύθερο χρόνο του εργαζόμενου.

Επομένως οι παραπάνω πτυχές αναδεικνύουν σοβαρά προβλήματα τα οποία οφείλει κανείς να συνυπολογίσει αξιολογώντας την πορεία της διευθέτησης του εργασιμου χρόνου στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των νέων ρυθμίσεων για τον χρόνο εργασίας και των επιπτώσεών τους στην απασχόληση, στις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης του εργατικού δυναμικού θα αποτελέσει αντικείμενο ειδικής έρευνας του ΙΝΕ στο

αμέσως προσεχές διάστημα. Τα πρώτα συμπεράσματα από τη μέχρι τώρα πορεία δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα ενθαρρυντικά ως προς τις προσδοκίες του νομοθέτη για την ανάπτυξη της διευθέτησης του εργάσιμου χρόνου. Το ενδεχόμενο της περιορισμένης πρακτικής εφαρμογής των νέων ρυθμίσεων είναι ορατό λόγω των σοβαρών επιφυλάξεων που εκδηλώνουν κυρίως τα συνδικάτα.

Η αύξηση του κόστους των υπερωριών και η «κατάργηση» της υπερεργασίας, αν και φαίνεται να έχουν μια μικρή συμβολή στην αύξηση της απασχόλησης, συγκεντρώνουν την κριτική των εργοδοτών οι οποίοι επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην μείωση του κόστους των υπερωριών και ιδιαίτερα στην λειτουργία μέρους του διευθετημένου χρόνου στα πλαίσια του απόλυτου διευθυντικού δικαιώματος (π.χ. υποχρεωτικό 9ωρο).

Τα συνδικάτα από την πλευρά τους απορρίπτουν κατηγορηματικά το ενδεχόμενο επιβολής υποχρεωτικής διευθέτησης και θέτουν ως προτεραιότητα πολιτικής του εργάσιμου χρόνου τη μείωση του εβδομαδιαίου ωραρίου απασχόλησης χωρίς μείωση των αποδοχών μέτρο, που αποτελεί συμβολή στην αύξηση της απασχόλησης και τη δικαιότερη κατανομή του παραγόμενου πλούτου σε όφελος της εργασίας.

ΜΕΡΟΣ 7

**Οι ρυθμίσεις του νέου νόμου για το σύστημα
κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα**

7.1 Κεντρικό ερώτημα

Τι θα ισχύσει αν από τις υφιστάμενες, πριν από την ψήφιση του νέου νόμου, διατάξεις προκύπτουν ευνοϊκότερες προϋποθέσεις (ηλικία, χρόνος ασφάλισης) για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος, όσων έχουν ασφαλιστεί μέχρι 31.12.1992;

Θα εξακολουθήσουν να εφαρμόζονται οι ευνοϊκότερες διατάξεις ή αυτές θεωρούνται καταργημένες, σ' όση έκταση διαφέρουν από τις νέες ρυθμίσεις;

Την απάντηση στο κεντρικό αυτό ερώτημα δίνει η παρ. 8 του άρθρου 2 του νέου νόμου.

Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή οι νέες ρυθμίσεις:

«δεν καταλαμβάνουν όσους έχουν θεμελιώσει ή θα θεμελιώσουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα με βάση ευνοϊκότερες διατάξεις των οικείων ασφαλιστικών οργανισμών, όπως ισχύουν μετά το Ν.2084/1992 (ΦΕΚ 165 Α΄)».

Η διάταξη είναι **σαφέστατη και δεν αφήνει περιθώρια αμφισβητήσεων ή αμφιβολιών.**

Με τις ρυθμίσεις καλύπτονται:

- Τόσο όσοι έχουν ήδη θεμελιώσει, με βάση τις ήδη ισχύουσες ευνοϊκότερες διατάξεις, συνταξιοδοτικό δικαίωμα αλλά δεν έχουν, ακόμη, υποβάλλει αίτηση συνταξιοδότησης (παραμένουν στην υπηρεσία),
- Όσο και όσοι πρόκειται να θεμελιώσουν στο κοντινό ή μακρινότερο μέλλον συνταξιοδοτικό δικαίωμα, με βάση τις ήδη ισχύουσες ευνοϊκότερες διατάξεις, τις οποίες και δικαιούνται να επικαλεσθούν.

Εννοείται, ότι, για τον υπολογισμό της σύνταξης θα ισχύσει το σύνολο των ρυθμίσεων του νέου νόμου.

7.2. Ποια είναι τα ειδικά ταμεία του νέου νόμου

Στο νέο νόμο καταγράφονται, αναλυτικώς, τα Ταμεία εκείνα που θεωρούνται ειδικά και για τα οποία ισχύουν οι νέες ρυθμίσεις, ως εξής:

- ◆ Το «Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού Ο.Τ.Ε. (ΤΑΠ-Ο.Τ.Ε.)».
- ◆ Ο «Οργανισμός Ασφάλισης Προσωπικού ΔΕΗ (ΟΑΠ-ΔΕΗ)»
- ◆ Το «Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού ΗΣΑΠ (ΤΣΠ-ΗΣΑΠ)»
- ◆ Το «Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας (ΤΣΠ-ΕΤΕ)».
- ◆ Το «Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας (ΤΣΠ-ΑΤΕ)».
- ◆ Το «Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού Τράπεζας Ελλάδος (ΤΣΠ-ΤΕ)».
- ◆ Το «Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού Ιονικής Λαϊκής Τράπεζας (ΤΑΠ-ΙΛΤ)».
- ◆ Το «Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού ΕΤΒΑ (ΤΑΠ-ΕΤΒΑ)».
- ◆ Το «Ταμείο Συντάξεων και Επικουρικής Ασφάλισης Προσωπικού Γεωργικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (ΤΣΕΑΠΓΣΟ) και
- ◆ Το «Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού της Ασφαλιστικής Εταιρείας "Η ΕΘΝΙΚΗ" (ΤΑΠΑΕΕ)».

Σημειώνεται, ότι, ο κατάλογος των ΕΙΔΙΚΩΝ αυτών Ταμείων, για τα οποία ισχύουν οι νέες ρυθμίσεις, **δεν ταυτίζεται** με τον κατάλογο των ΕΙΔΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ που εντάσσονται με τους Κλάδους Σύνταξης μέχρι 31.12.2007 στο νέο Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Μισθωτών (ΕΤΑΜ). Αντίθετα, στον κατάλογο των εντασσομένων στο ΕΤΑΜ Ταμείων, Δεν περιλαμβάνονται ο «Οργανισμός Ασφάλισης Προσωπικού ΔΕΗ (ΟΑΠ-ΔΕΗ)» και το «Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού Τραπέζης Ελλάδος (ΤΣΠ-ΤΕ)».

7.3. Πολλαπλότητα και πολυπλοκότητα και εσωτερικές αντιφάσεις του σημερινού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης της χώρας

«Αυτό που ονομάζουμε κοινωνικο-ασφαλιστικό σύστημα της χώρας, αποτελείται, σήμερα, από πολλές δεκάδες νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ταμεία και φορείς ασφάλισης που εποπτεύονται από 4 διαφορετικά Υπουργεία.

Η πολλαπλότητα των φορέων που συγκροτούν την ελληνική κοινωνικο-ασφαλιστική πραγματικότητα σε συνδυασμό με τις **διαφορετικές προϋποθέσεις συνταξιοδότησης** και τις **διαφορετικές συνταξιοδοτικές παροχές**:

- Επιδρούν αρνητικά στην αγορά εργασίας και
- Δυσκολεύουν την κινητικότητα των εργαζομένων.

Τα προβλήματα επιδεινώνονται:

- Από **την πολυπλοκότητα της νομοθεσίας**, που διέπει την κοινωνική ασφάλιση και
- Από **ερμηνευτικές αντιφάσεις**, οι οποίες κάποιες φορές οδηγούν **ακόμα και σε απώλεια ασφαλιστικών δικαιωμάτων**.

Το πρόβλημα των εσωτερικών αντιφάσεων και ανισοτήτων του συστήματος επιδεινώθηκε περαιτέρω μετά τη μεταρρύθμιση του 1992, καθώς μεταξύ των βασικών επιλογών που προκρίθηκαν με το Ν.2084/92, ήταν η καθιέρωση **ανισότιμης μεταχείρισης** μεταξύ των ασφαλισμένων, πριν και μετά την 31.1.1992.

Οι παλαιότερες γενεές ασφαλισμένων διαφοροποιήθηκαν από τις νεώτερες, για τις οποίες θεσπίστηκαν **νέοι, δυσμενείς κανόνες** ως προς:

- Τις προϋποθέσεις,
- Τον τρόπο υπολογισμού των συντάξεων και κυρίως ως προς την εξουθενωτική υποβάθμιση του ύψους των κατώτερων συντάξεων.

Η εξέλιξη αυτή **έχει πλήξει την αρχή της αλληλεγγύης, μεταξύ των γενεών**, δεδομένου, ότι, έχουν διαφοροποιηθεί ουσιαστικά οι προϋποθέσεις των συνταξιοδοτικών παροχών μεταξύ παλαιών και νέων ασφαλισμένων και μάλιστα σε βάρος εκείνων οι οποίοι, την ίδια στιγμή, καλούνται να επωμιστούν το μεγαλύτερο κόστος χρηματοδότησης των σημερινών συντάξεων.

Αυτή η ανισορροπία που δημιουργήθηκε το 1992:

- Δεν υπακούει σε γενικές αρχές δικαίου,
- Παραβιάζει την κοινωνική αλληλεγγύη και την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών,
- Δημιουργεί δυσλειτουργίες και στρεβλώσεις στην αγορά εργασίας,

- Αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της σημερινής παθογένειας του συστήματος και
- Αποτελεί, επίσης, ουσιαστική απειλή για το μέλλον της κοινωνικής συνοχής».

Πηγή:

(Απόσπασμα από την «Εισηγητική Έκθεση» του νέου νόμου της «Μεταρρύθμισης του ΣΚΑ»)

7.4 Οι πέντε θεσμικές αλλαγές

Εκτός από τις λεγόμενες «παραμετρικές» αλλαγές (εκείνες τις αλλαγές δηλαδή που αναφέρονται σε συγκεκριμένες παραμέτρους των ορίων ηλικίας, των αναγκαίων ετών ασφάλισης, του ποσοστού αναπλήρωσης, του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων κ.λ.π.), ο νέος νόμος για την «Μεταρρύθμιση του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης» εισάγει **πέντε σημαντικές θεσμικές αλλαγές που πρόκειται να αποδειχθούν καταλυτικές για τη μελλοντική λειτουργία του Συστήματος, στη χώρα μας.**

Οι 5 αυτές θεσμικές αλλαγές είναι οι εξής:

Πρώτον, η έναρξη της διαδικασίας ενοποίησης των Ταμείων Κύριας Σύνταξης της μισθωτής εργασίας,

Δεύτερον, η νέα αντίληψη για το ρόλο και τη λειτουργία της Επικουρικής Ασφάλισης,

Τρίτον, η αλλαγή του τρόπου χρηματοδότησης του Ι.Κ.Α., με διακηρυγμένο στόχο τη διασφάλιση της πλεονασματικής λειτουργίας του,

Τέταρτον, η εισαγωγή του θεσμού της επαγγελματικής σύνταξης, και,

Πέμπτον, η θεσμοθέτηση της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής.

Η αναλυτικότερη προσέγγιση των 5 αυτών νέων θεσμικών αλλαγών οδηγεί στις πιο κάτω διαπιστώσεις:

7.4.1. Η ενοποιητική διαδικασία των ταμείων κύριας σύνταξης της μισθωτής εργασίας

Με το άρθρο 5 του νέου νόμου:

- Προβλέπεται η ένταξη των Κλάδων Κύριας Σύνταξης οκτώ (8) ειδικών Ταμείων Κύριας Σύνταξης στο Ι.Κ.Α.
- Καθορίζεται η διαδικασία ένταξης και,

- Προσδιορίζεται το χρονοδιάγραμμα υλοποίησής της.
- ◆ Το Ι.Κ.Α. μετονομάζεται σε Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. (Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων – Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Μισθωτών).
- ◆ Μέχρι την 1.1.2008 οι Κλάδοι Σύνταξης των Ταμείων:
 - ΤΑΠ-Ο.Τ.Ε.,
 - ΤΣΠ-ΗΣΑΠ,
 - ΤΣΠ-ΕΤΕ,
 - ΤΣΠ-ΑΤΕ,
 - ΤΑΠ-ΙΑΤ,
 - ΤΑΠ-ΕΤΒΑ,
 - ΤΣΕΑΠΓΣΟ και
 - ΤΑΠΑΕ-ΕΘΝΙΚΗ,

εντάσσονται στον Κλάδο Σύνταξης του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.

- ◆ Η ένταξη γίνεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, μετά από απόφαση των Διοικητικών Συμβουλίων των εντασσόμενων Ταμείων και εκπόνηση ειδικής οικονομικής μελέτης που προκηρύσσεται και ανατίθεται από τον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών.
- ◆ Οι Κλάδοι Σύνταξης των πιο πάνω Ταμείων καταργούνται από της εντάξεώς τους στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. και το σύνολο του ενεργητικού και παθητικού της περιουσίας τους περιέρχεται αυτοδικαίως στον Κλάδο Σύνταξης του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., ως καθολικό διάδοχο, χωρίς την καταβολή φόρου, τέλους ή δικαιώματος υπέρ του Δημοσίου, ΟΤΑ ή άλλων προσώπων.
- ◆ Μετά την ένταξη των Κλάδων Σύνταξης στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., **οι νέοι εργαζόμενοι** που ασφαλιζονταν στους κλάδους αυτούς των πιο πάνω Ταμείων, ασφαλιζονται υποχρεωτικά και αυτοδίκαια στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. και **διέπονται από τη νομοθεσία του.**

Οι ήδη δηλαδή πριν από την ένταξη των Κλάδων Σύνταξης των πιο πάνω Ταμείων, ασφαλισμένοι στους Κλάδους αυτούς, ασφαλιζονται στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. και **εξακολουθούν να διέπονται** ως προς τις **προϋποθέσεις συνταξιοδότησης και τον τρόπο υπολογισμού της σύνταξης, από τις διατάξεις της νομοθεσίας των εντασσόμενων Κλάδων**, όπως αυτή ισχύει μετά το Ν.2084/1992 και τις διατάξεις του νέου νόμου. Σε κάθε περίπτωση, συνεπώς, ισχύος **ευνοϊκότερων προϋποθέσεων θεμελίωσης του συνταξιοδοτικού δικαιώματος ή τρόπου υπολογισμού της σύνταξης**, οι ευνοϊκότερες αυτές προϋποθέσεις **εξακολουθούν να παραμένουν σε ισχύ** και μετά την μετα-

φορά των ασφαλισμένων των Κλάδων Σύνταξης των πιο πάνω Ταμείων, στην ασφάλιση του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.: **οι ασφαλισμένοι μπορούν να επικαλεσθούν τις ευνοϊκότερες αυτές προϋποθέσεις για να θεμελιώσουν το συνταξιοδοτικό τους δικαίωμα ή για να αξιώσουν αυξημένο ποσό σύνταξης.**

- ◆ Ο χρόνος ασφάλισης που πραγματοποιήθηκε, ο χρόνος που αναγνωρίστηκε και εξαγοράστηκε ως συντάξιμος στους καταργούμενους κλάδους και ο χρόνος που διανύεται ή αναγνωρίζεται έως την ένταξη στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ, λογίζεται ότι πραγματοποιήθηκε στην ασφάλιση του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.
- ◆ Οι μέχρι την ένταξη των Κλάδων Σύνταξης στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., συνταξιούχοι των εντασσομένων Κλάδων, **καθίστανται συνταξιούχοι του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.**, το οποίο και βαρύνεται στο εξής για την καταβολή της σύνταξής τους.
- ◆ Οι συντάξεις ακολουθούν τις αυξήσεις των συντάξεων του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. Καμία σύνταξη δεν μπορεί να είναι κατώτερη από τα εκάστοτε καταβαλλόμενα κατώτατα όρια των συντάξεων του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.
- ◆ Ειδικότερη μέριμνα επιδεικνύει ο νέος νόμος για τις περιπτώσεις εκείνες που οι ισχύουσες εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών για τον Κλάδο Σύνταξης των πιο πάνω Ταμείων υπερβαίνουν τις αντίστοιχες εισφορές του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. Ο νόμος προβλέπει την έκδοση κοινών Υπουργικών Αποφάσεων των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, για τη διαδικασία σύγκλισης (δηλαδή μείωση και προσαρμογής τους στα αντίστοιχα ποσοστά του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ.) των εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών του κλάδου σύνταξης των πιο πάνω ταμείων.
- ◆ Με κοινή, επίσης, Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Οικονομίας, και Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων ρυθμίζεται το θέμα της χρονικής διάρκειας ισχύος της υποχρέωσης των εργοδοτών των ασφαλισμένων των Ειδικών Ταμείων κύριας ασφάλισης να καλύπτουν τα ετήσια οργανικά ελλείμματα (μέχρι ποσού που δεν θα υπερβαίνει το ποσό που καταβλήθηκε για την κάλυψη των ελλειμμάτων του 1992).
- ◆ Από την ένταξη του ΤΑΠ-Ο.Τ.Ε. στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., οι αποδόσεις του Ειδικού Κεφαλαίου της Εταιρίας Διαχείρισης Ειδικού Κεφαλαίου ΤΑΠ-ΟΤΕ ΑΕ (ΕΔΕΚΤ-Ο.Τ.Ε. ΑΕ) καταβάλλονται στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. Η ρύθμιση είναι συνεπής: αφού το Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. αναλαμβάνει την υποχρέωση εξόφλησης των συντάξεων των συνταξιούχων των προερχόμενων από το ΤΑΠ-Ο.Τ.Ε., δικαίως, αποκτά και την αξίωση είσπραξης των αποδόσεων της ΕΔΕΚΤ-Ο.Τ.Ε. ΑΕ.
- ◆ Η επιλογή και ο διορισμός του Διοικητή του Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ. γίνεται με απόφαση του Πρωθυπουργού, μετά από διαβούλευση με τους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στη Βουλή, ένα μήνα πριν τη λήξη της θητείας.

- ◆ Με ειδική διάταξη του νόμου, εξουσιοδοτείται ο Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων να ρυθμίσει κάθε θέμα τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα που θα προκύψει κατά την εφαρμογή του νόμου.

7.4.2 Η νέα αντίληψη για το ρόλο και τη λειτουργία της επικουρικής ασφάλισης

Νομοθετείται ο **οργανωτικός διαχωρισμός** του Ι.Κ.Α.-TEAM από το Ι.Κ.Α. με:

- τη δημιουργία ξεχωριστού επικουρικού ταμείου μισθωτών,
- την ενοποίηση των υπολοίπων και
- τη δημιουργία τουλάχιστον μέχρι 10 κλαδικών επικουρικών Ταμείων μισθωτών.

Αναλυτικότερα:

- Συνιστάται, από την 1.6.2003, ν.π.δ.δ. με την επωνυμία «Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών – Ε.Τ.Ε.Α.Μ.».
- Το Ε.Τ.Ε.Α.Μ. τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και διέπεται από το σύνολο των διατάξεων του καταργούμενου Ι.Κ.Α.-TEAM.
- Το Ε.Τ.Ε.Α.Μ. αποτελεί καθολικό διάδοχο του Ι.Κ.Α.-TEAM και υπεισέρχεται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του.
- Το Ε.Τ.Ε.Α.Μ. έχει σκοπό την επικουρική ασφάλιση για παροχή σύνταξης των προσώπων που υπάγονται στην ασφάλισή του σε περίπτωση γήρατος, αναπηρίας, καθώς και των μελών της οικογένειάς τους σε περίπτωση θανάτου του ασφαλισμένου ή συνταξιούχου.
- Στην ασφάλιση του Ε.Τ.Ε.Α.Μ. υπάγονται υποχρεωτικά τα πρόσωπα που βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας υπήγοντο στην ασφάλιση του Ι.Κ.Α.-TEAM.
- Οι κατά την ισχύ του νόμου ασφαλισμένοι και συνταξιούχοι του Ι.Κ.Α.-TEAM καθίστανται ασφαλισμένοι και συνταξιούχοι του Ε.Τ.Ε.Α.Μ. και διέπονται από τη νομοθεσία του, όπως κάθε φορά ισχύει.
- Ο χρόνος ασφάλισης που πραγματοποιήθηκε, αναγνωρίστηκε, ως συντάξιμος ή κατέστη χρόνος στο Ι.Κ.Α.-TEAM λογίζεται ότι πραγματοποιήθηκε στην ασφάλιση του Ε.Τ.Ε.Α.Μ.
- Πόρους του Ε.Τ.Ε.Α.Μ. αποτελούν τα πάσης φύσης έσοδα του καταργούμενου Ι.Κ.Α.-TEAM, τα έσοδα από εισφορά ασφαλισμένου, εργοδότη, οι πρόσδοδοι περιουσίας, η απόδοση των κεφαλαίων και αποθεματικών και κάθε άλλο έσοδο που προκύπτει από τη δραστηριότητά του.
- Οι οφειλές του Ι.Κ.Α.-TEAM προς το καταργούμενο Ι.Κ.Α.-TEAM αποδίδονται στο Ε.Τ.Ε.Α.Μ. μέχρι την 31.12.2003.

- Το Ε.Τ.Ε.Α.Μ. διοικείται από επταμελές (7) Διοικητικό Συμβούλιο που διορίζεται από τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και αποτελείται από:

1. τον Πρόεδρο με το νόμιμο αναπληρωτή του.
2. δύο εκπροσώπους των ασφαλισμένων με τους αναπληρωτές τους,
3. δύο εκπροσώπους των εργοδοτών με τους αναπληρωτές τους,
4. έναν εκπρόσωπο των συνταξιούχων με τον αναπληρωτή του,
5. έναν υπάλληλο κατηγορίας ΠΕ με βαθμό Α΄ του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων με τον αναπληρωτή του.

Στο Διοικητικό Συμβούλιο συμμετέχει με δικαίωμα ψήφου εκπρόσωπος των εργαζομένων, όταν συζητούνται θέματα προσωπικού ή οργάνωσης και λειτουργίας του ταμείου.

Ο Πρόεδρος διορίζεται από τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων μετά από διαβούλευση με τους κοινωνικούς συνομιλητές ένα μήνα πριν τη λήξη της θητείας.

Στις συνεδριάσεις του Δ.Σ. μετέχει άνευ ψήφου κυβερνητικός επίτροπος, υπάλληλος με βαθμό κατηγορίας ΠΕ με βαθμό Α΄ του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο οποίος ορίζεται από τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

- Το Διοικητικό Συμβούλιο συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων που εκδίδεται μέχρι την 31.12.2002 και αναλαμβάνει από 1.1.2003.
- Με Προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται μέσα σε δύο χρόνια από την έναρξη λειτουργίας του Ε.Τ.Ε.Α.Μ. καταρτίζεται ο Κανονισμός Ασφάλισης και Παροχών του Ε.Τ.Ε.Α.Μ.
- Με Προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, μετά από γνώμη του Συμβουλίου Κοινωνικής Ασφάλισης της Γ.Σ.Ε.Ε. και των εργοδοτικών φορέων Σ.Ε.Β., Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε., Ε.Σ.Ε.Ε., που υποβάλλεται εντός προθεσμίας 3 μηνών από της προσκλήσεώς του αρμόδιου Υπουργού, καθορίζεται το σύνολο των επικουρικών ταμείων που θα λειτουργούν ως ν.π.δ.δ. **κατά ομοειδείς επαγγελματικές κατηγορίες** και κλάδους. Με το ίδιο προεδρικό διάταγμα καθορίζονται τα κριτήρια, οι όροι, οι προϋποθέσεις ενοποίησης, η επωνυμία για όσα ταμεία επικουρικής ασφάλισης ενοποιηθούν, ο διαχωρισμός και η μεταφορά κατηγοριών ασφαλισμένων σε άλλα επικουρικά ταμεία, καθώς και ο διαχωρισμός των περιουσιακών στοιχείων των ταμείων. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλί-

σεων ενοποιούνται, εφόσον τούτο προβλέπεται, τα υφιστάμενα επικουρικά ταμεία, οι κλάδοι και οι λογαριασμοί επικουρικής ασφάλισης μισθωτών μέσα σε χρονικό διάστημα 18 μηνών από την έκδοση του ανωτέρω προεδρικού διατάγματος. Όσα επικουρικά ταμεία, κλάδοι και λογαριασμοί δεν ενοποιηθούν εντός του ανωτέρω χρονικού διαστήματος, συγχωνεύονται υποχρεωτικά στο Ε.Τ.Ε.Α.Μ. με διαπιστωτική πράξη του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Στο Ε.Τ.Ε.Α.Μ. συγχωνεύονται υποχρεωτικά όσα ενοποιημένα ταμεία επικουρικής ασφάλισης εντός χρονικού διαστήματος 12 μηνών από την ενοποίησή τους δεν τηρούν αναλυτικές μερίδες για κάθε ασφαλισμένο από τις οποίες να προκύπτουν οι καταβαλλόμενες εισφορές του και όσα δεν καταβάλλουν το εκάστοτε καταβαλλόμενο κατώτατο όριο του Ε.Τ.Ε.Α.Μ.

7.4.3. Ο νέος τρόπος χρηματοδότησης του Ι.Κ.Α

Στόχος: η πλεονασματική λειτουργία του

Στην «Εισηγητική Έκθεση» του νέου νόμου αναφέρεται ότι με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις διαμορφώνεται ένα μακροχρόνιο πλαίσιο χρηματοδότησης με συγκεκριμένους κανόνες, συγκεκριμένη διάρκεια και δεσμευτικούς στόχους, με βάση:

- Το σχετικό πόρισμα της μελέτης της βρετανικής Αναλογιστικής Αρχής, για τους υπολογισμούς και τις προβλέψεις της χρηματοδότησης, σε συνδυασμό και με τα τελευταία απογραφικά δεδομένα του 2001,
- Τις νεότερες προβλέψεις για την εξέλιξη του εθνικού εισοδήματος, της παραγωγικότητας και του εργατικού δυναμικού και,
- Τους σχετικούς πίνακες της προβλεπόμενης χρηματοδότησης του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ για τη χρονική περίοδο 2002-2032, με τις παραδοχές και τις συνθήκες για την εξέλιξη της δαπάνης των συντάξεων και τις εισροές των εισφορών εργοδοτών και εργαζομένων.

Αναλυτικότερα με τις ρυθμίσεις του νέου νόμου (άρθρο 4):

- ◆ Το κράτος συμμετέχει στη χρηματοδότηση του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ κατά την περίοδο 2003-2008 με κυμαινόμενα κατ' έτος ποσά που, κατά μέσον όρο, αντιστοιχούν σε ποσοστό 1% του ΑΕΠ.
- ◆ Το κράτος συμμετέχει στη χρηματοδότηση του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ κατά την περίοδο 2009-2032 με ποσά που αντιστοιχούν, κατ' έτος, στο 1% του αντίστοιχου ΑΕΠ.
- ◆ Η συμμετοχή αυτή του κράτους συνίσταται από:
 - Ρευστά διαθέσιμα ίσα προς το ποσόν που απαιτείται για τη χρηματοδότηση των αναλογιστικών ελλειμμάτων εκάστου τρέχοντος και επόμενου έτους και,
 - Ειδικά ομόλογα μακράς διάρκειας, μη ρευστοποιήσιμα προ της λήξεως, για τη διασφάλιση της απαιτούμενης μελλοντικής χρηματοδότησης.

- ◆ Σε περίπτωση σταδιακής ένταξης στο Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ και άλλων Ταμείων και προς αποτροπή πρόσθετης επιβάρυνσης του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ, προβλέπεται η ανάλογη αναπροσαρμογή των ενισχύσεων από τον κρατικό προϋπολογισμό, με βάση ειδικές αναλογιστικές μελέτες.
- ◆ Προβλέπεται, επίσης, η συνέχιση της κάλυψης από το Κράτος των τυχόν ελλειμμάτων των εντασσομένων Ταμείων, μέχρι την ένταξή τους στο Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ.
- ◆ Σε περίπτωση δυσμενούς εξέλιξης των προβλέψεων των συνολικών οικονομικών μεγεθών που επηρεάζουν το αναλογιστικό έλλειμμα, προβλέπεται η εξασφάλιση των επιπλέον απαιτούμενων χρηματοδοτικών πόρων ώστε να διασφαλισθεί η πλεονασματική λειτουργία του ασφαλιστικού συστήματος.
- ◆ Με τη νομοθέτηση του νέου συστήματος χρηματοδότησης του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ, παύει να ισχύει από 1.1.2003, η εισφορά 10% του Κράτους που προβλέπεται από τις διατάξεις της παραγρ. 1 του άρθρου 22 του Ν.2084/1992. Επίσης, η εισφορά αυτή παύει να ισχύει, από την ημερομηνία ένταξής τους και για τους Κλάδους Σύνταξης των Ταμείων που εντάσσονται στο Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ.
- ◆ Σε σχέση με τη χρηματοδότηση του Ι.Κ.Α.-ΕΤΑΜ, έχει προβληθεί ο ισχυρισμός, ότι, είναι πιθανόν, με βάση τα διδάγματα της εμπειρίας από άλλες ανάλογες συμπεριφορές του Κράτους, κατά το παρελθόν, το ελληνικό δημόσιο, να μην εκπληρώσει ούτε στο κοντινό ή μακρινό μέλλον, εν όλω ή εν μέρει, τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει με τις πιο πάνω ρυθμίσεις του νέου νόμου.
- ◆ Ο σχολιασμός στον πιο πάνω ισχυρισμό αναφέρεται:
 - **Πρώτον**, στην πιθανότητα να φανεί το Κράτος ασυνεπές στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει, η οποία είναι πάντοτε υπαρκτή –οποιαδήποτε κι αν είναι η διατύπωση του αντίστοιχου νόμου και
 - **Δεύτερον**, στην προοπτική, με την έννοια ότι εάν σε κάποια χρονική περίοδο του μέλλοντος (έστω και του μακρινού), το Κράτος αθετήσει τις υποχρεώσεις του, το συνδικαλιστικό κίνημα οφείλει να κάνει αισθητή την παρουσία του και να υποχρεώσει το Κράτος να εξοφλήσει τις νομοθετημένες οφειλές του.

7.4.4 Η εισαγωγή του θεσμού της επαγγελματικής ασφάλισης και σύνταξης

Πρόκειται για ένα θεσμό που ισχύει σ' όλες τις χώρες-μέλη της Ε.Ε. εκτός από την Ελλάδα. Έχει, όμως, ήδη ορισθεί, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ειδική καταληκτική ημερομηνία (31.12.2003) για την υποχρεωτική εφαρμογή του θεσμού και στην Ελλάδα.

Τα Ταμεία επαγγελματικής σύνταξης είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (ν.π.ι.δ.), μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και εποπτεύονται από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Σύμφωνα με τη διάταξη του νέου νόμου (άρθρο 7 παρ.2) τα ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης έχουν ως σκοπό:

- την παροχή στους ασφαλισμένους και δικαιούχους των παροχών, επαγγελματικής ασφαλιστικής προστασίας πέραν της παρεχόμενης από την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση για τους ασφαλιστικούς κινδύνους και ενδεικτικά τους κινδύνους γήρατος, θανάτου, αναπηρίας, επαγγελματικού ατυχήματος, ασθένειας, διακοπής της εργασίας».-

Τα ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης χορηγούν παροχές σε είδος ή σε χρήμα. Οι παροχές αυτές καταβάλλονται περιοδικώς ή εφάπαξ.

Τα ταμεία αυτά ιδρύονται προαιρετικά ανά επιχείρηση ή κλάδο ή κλάδους εργαζομένων, με πρωτοβουλία των εργαζομένων ή των εργοδοτών ή με συμφωνία των εργοδοτών και των εργαζομένων. Ελάχιστος αριθμός ασφαλισμένων κατά επιχείρηση ή κατά επαγγελματικό κλάδο για την ίδρυση αντίστοιχου ταμείου επαγγελματικής ασφάλισης είναι τα 101 άτομα.

Με πρωτοβουλία, επίσης:

- Των αυτοτελώς απασχολούμενων ή
- Των ελευθέρων επαγγελματιών ή
- Των αγροτών ή
- Των επαγγελματικών τους οργανώσεων

είναι δυνατή η ίδρυση ταμείου επαγγελματικής ασφάλισης (με απαραίτητη προϋπόθεση, πάντοτε, τον αριθμό 101 και άνω ασφαλιζόμενων φυσικών μελών).

Τα ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης λειτουργούν με βάση το κεφαλαιοποιητικό σύστημα.

Το καταστατικό του ταμείου εγκρίνεται από τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων έπειτα από σύμφωνη γνώμη της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής.

Η υπαγωγή στην ασφάλιση των ταμείων επαγγελματικής σύνταξης είναι **προαιρετική**.

Κάθε εργαζόμενος στην επιχείρηση ή τον κλάδο ή τους κλάδους που λειτουργεί ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης έχει δικαίωμα να ασφαλιζεται σε ταμείο που λειτουργεί στον επαγγελματικό του χώρο, χωρίς να απαιτείται η συμμετοχή του σε συνδικαλιστική οργάνωση.

Κάθε αυτοτελώς απασχολούμενος, κάθε ελεύθερος επαγγελματίας και κάθε αγρότης έχει δικαίωμα να ασφαλιζεται σε ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης που λειτουργεί στον επαγγελματικό του χώρο χωρίς να απαιτείται η συμμετοχή του σε επαγγελματική οργάνωση.

Τα καταστατικά των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης δεν επιτρέπεται να αποκλείουν την ασφάλιση των προσώπων που έχουν δικαίωμα να υπαχθούν σε αυτά ή να θέτουν προϋποθέσεις που εισάγουν διακρίσεις μεταξύ των προσώπων που έχουν δικαίωμα υπαγωγής.

Ο ασφαλισμένος έχει δικαίωμα να επιλέξει σε ποια ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης θα υπαχθεί στην περίπτωση που έχει δικαίωμα υπαγωγής σε περισσότερα ταμεία.

Ο ασφαλισμένος έχει δικαίωμα να ζητήσει τη διαγραφή του από το ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης, εφόσον έχει ελάχιστο χρόνο ασφάλισης τουλάχιστον ενός έτους και προειδοποιήσει προ ενός μηνός περί της ασκήσεως του δικαιώματός του.

Ο ασφαλισμένος στην περίπτωση διαγραφής του, δικαιούται:

- είτε να μεταφέρει τα δικαιώματά του σε άλλο ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης που λειτουργεί στο χώρο της απασχόλησής του.
- είτε να λάβει την παροχή που του αναλογεί σε σχέση με το χρόνο παραμονής του στο ταμείο όταν έχει συμπληρώσει τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση παροχής.

Τα ίδια δικαιώματα έχει ο ασφαλισμένος και στην περίπτωση της αλλαγής της επαγγελματικής του δραστηριότητας χωρίς χρονικό περιορισμό παραμονής στο ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης και χωρίς μηνιαία προηγούμενη προειδοποίηση.

Η διοίκηση των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης ορίζεται για 4ετή θητεία και αποτελεί αντικείμενο μέριμνας και ρύθμισης του καταστατικού κάθε ταμείου. Στις περιπτώσεις, όμως που στις χρηματοδοτήσεις του ταμείου συμμετέχουν και εργοδότες, η σύνθεση των διοικητικών συμβουλίων των αντίστοιχων ταμείων περιλαμβάνει ασφαλισμένους – συνταξιούχους και εργοδότες.

Οι επενδύσεις των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης σε χρηματο-οικονομικά μέσα (π.χ. μετοχές) που εκδίδει η χρηματοδοτούσα επιχείρηση, επιτρέπεται μέχρι ποσοστού 5% των τεχνικών αποθεματικών του ταμείου.

Τα ταμεία επαγγελματικής κοινωνικής ασφάλισης υποχρεούνται στη δημιουργία αποθεματικών, το ύψος των οποίων αντανακλά τις χρηματο-οικονομικές υποχρεώσεις, τις οποίες έχουν αναλάβει έναντι των ασφαλισμένων και των δικαιούχων παροχών.

Στο νόμο δεν προβλέπονται συγκεκριμένα φορολογικά κίνητρα και συγκεκριμένες φορολογικές απαλλαγές για την ασφάλιση στα επαγγελματικά ταμεία. Στο Σχέδιο Νόμου που είχε κατατεθεί στη Βουλή προβλέπονταν η χορήγηση και στα επαγγελματικά ταμεία των ίδιων φορολογικών κινήτρων και των ίδιων φορολογικών απαλλαγών που παρέχονται και στις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες. Τελικώς, όμως, δεν ψηφίστηκε αυτή η διάταξη αλλά αντ' αυτής, ο νόμος παραπέμπει στο νέο υπό κατάρτιση φορολογικό νόμο για τον καθορισμό των φορολογικών κινήτρων και απαλλαγών που θα ισχύσουν για την ασφάλιση στα επαγγελματικά ταμεία.

Πόροι των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης είναι οι τακτικές και έκτακτες εισφορές των ασφαλισμένων, οι τακτικές και έκτακτες εισφορές των εργοδοτών, οι πρόσοδοι περιουσίας, η απόδοση των κεφαλαίων και αποθεματικών και κάθε άλλο έσοδο.

Ο νόμος προβλέπει την έκδοση Υπουργικών Αποφάσεων για τη ρύθμιση σειράς θεμάτων σχετικών με την ίδρυση, την οργάνωση και τη λειτουργία των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης, με στόχο την προστασία των ασφαλισμένων σ' αυτά.

Η Γ.Σ.Ε.Ε. έχει ζητήσει εδώ και χρόνια τη δυνατότητα σύστασης παρόμοιων ταμείων με υπογραφή αντίστοιχης κατά περίπτωση Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας.

7.4.5. Η θεσμοθέτηση της εθνικής αναλογιστικής αρχής (ΕΑΑ).

Στην «Εισηγητική Έκθεση» του Νόμου αναφέρεται, ότι:

«Απαραίτητο στοιχείο για την καλή λειτουργία του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης είναι ο αξιόπιστος έλεγχος και η επιστημονικά τεκμηριωμένη παρακολούθηση των κρίσιμων, οικονομικών κυρίως μεγεθών που αναφέρονται στη βιωσιμότητα του συστήματος και των φορέων του και στην, από την άποψη αυτών των μεγεθών, ικανότητά του να είναι κοινωνικά ανταποδοτικό. Η βιωσιμότητα και η κοινωνική ανταποδοτικότητα του συστήματος είναι θεμελιώδεις προτεραιότητες της πολιτικής που διέπει το ασφαλιστικό σύστημα, το οποίο και

για το λόγο αυτό, σχεδιάζεται με μεσοχρόνιο και μακροχρόνιο δηλαδή πενταετή και δεκαετή ορίζοντα. Η κρατική εποπτεία, συνεπώς, **δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στον έλεγχο για την τήρηση της νομιμότητας των ασφαλιστικών οργανισμών αλλά πρέπει να επεκτείνεται και στην παρακολούθηση και έλεγχο των οικονομικών στοιχείων και γενικά των αναγκαίων στοιχείων τόσο των ασφαλιστικών φορέων, όσο και του ασφαλιστικού συστήματος συνολικά».**

Με βάση, ακριβώς, αυτές τις διαπιστώσεις, η «Εισηγητική Έκθεση» συμπεραίνει ότι:

«Επιβάλλεται η θέσπιση ενός αξιόπιστου οργανισμού που:

- να πιστοποιεί και να ελέγχει τα κρίσιμα οικονομικά μεγέθη,
- να επισημαίνει έγκαιρα και με ακρίβεια τα προβλήματα που αναφαίνονται ή διαφαίνονται με βάση τα πραγματικά οικονομικά στοιχεία των ασφαλιστικών φορέων και
- να υποβάλει προτάσεις.

Επειδή, όμως, τα στοιχεία αυτά είναι επιδεικτικά αμφισβητήσεων αλλά και επειδή η πορεία τους μπορεί να αφορά την ίδια τη βιωσιμότητα ενός ή περισσότερων ασφα-

λιστικών φορέων και την τύχη των εισφορών και των δικαιωμάτων των ασφαλισμένων στον φορέα αυτό, είναι αναγκαίο, τα στοιχεία αυτά:

- να συλλέγονται,
- να μελετώνται και
- να τυγχάνουν επεξεργασίας,

από ένα οργανισμό ο οποίος να διασφαλίζει όχι μόνο την επιστημονική επάρκεια αλλά και ανεξαρτησία από κάθε πλευρά και διαφάνεια στη λειτουργία του».

Αναλυτικότερα η Εθνική Αναλογιστική Αρχή (ΕΑΑ):

- Ιδρύεται ως ανεξάρτητη διοικητική Αρχή: έχει διοικητική αυτοτέλεια και εποπτεύεται από τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- Είναι 5μελής και τα μέλη της διακρίνονται για την επιστημονική τους κατάρτιση και την επαγγελματική τους ικανότητα και διαθέτουν εξειδικευμένη εμπειρία σε θέματα της αρμοδιότητάς της. Η θητεία τους είναι 5ετής και μπορεί να ανανεωθεί μία μόνο φορά. Τα μέλη της ΕΑΑ **θεωρούνται ανώτατοι κρατικοί λειτουργοί με πλήρη και αποκλειστική απασχόληση και έχουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία.**
- Έχει ευρείες αρμοδιότητες:
 - Συντάσσει αναλογιστικές εκθέσεις στα πλαίσια του μακροχρόνιου οικονομικού και χρηματοδοτικού σχεδιασμού για την εξασφάλιση της κοινωνικής ανταποδοτικότητας και της βιωσιμότητας του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ). Ο σχεδιασμός αυτός αποσκοπεί:
 - **στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας του ΣΚΑ και**
 - **στην εξασφάλιση της κοινωνικής ανταποδοτικότητάς του.**
 - **παρακολουθεί την πορεία των αναλογιστικών δεδομένων:**
 - Των ασφαλιστικών οργανισμών που έχουν μορφή ν.π.δ.δ.,
 - Των ασφαλιστικών οργανισμών που έχουν μορφή ν.π.ι.δ. και υπάγονται στο νέο νόμο και
 - Κάθε άλλου ασφαλιστικού οργανισμού που τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων ή άλλου Υπουργού,
 - **Συντάσσει την ετήσια έκθεση για την οικονομική κατάσταση του ασφαλιστικού Συστήματος της χώρας και εισηγείται τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διατήρηση της αναλογιστικής ισορροπίας του ΣΚΑ και εν γένει υποβάλλει προτάσεις για τη βελτίωσή του.**

- Γνωμοδοτεί για ειδικότερα θέματα αναλογιστικής αποτίμησης όλων των πιο πάνω ασφαλιστικών οργανισμών.
- Συντάσσει ετήσια έκθεση για καθένα από τους πιο πάνω ασφαλιστικούς οργανισμούς και εφόσον κρίνει ότι συντρέχει λόγος υποβάλλει προτάσεις για τη βελτίωση της οικονομικής τους θέσης ή τη συγχώνευσή τους.
- Καθορίζει τις προδιαγραφές εκπόνησης αναλογιστικών μελετών
- Συντάσσει τους ελληνικούς αναλογιστικούς πίνακες,
- Διατυπώνει γνώμη για τις προοπτικές οικονομικής βιωσιμότητας ενόψει πρότασης για ίδρυση ασφαλιστικού οργανισμού (ν.π.δ.δ., ν.π.ι.δ. κ.λ.π.)
- Προβαίνει στους τακτικούς (1 φορά το χρόνο υποχρεωτικώς) και έκτακτους αναλογιστικούς ελέγχους των ασφαλιστικών οργανισμών και υποβάλλει σχετική έκθεση στον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- Συλλέγει, οργανώνει, επεξεργάζεται και αξιολογεί τα απαραίτητα για την εκπλήρωση της αποστολής της τεχνικά, οικονομικά, λογιστικά, δημογραφικά και άλλα συναφή στοιχεία και
- Συνεργάζεται με τις αντίστοιχες αρχές άλλων κρατών ή με διεθνή και ευρωπαϊκά όργανα και συμμετέχει σε δραστηριότητες των εν λόγω αρχών και οργάνων.

Από την πιο πάνω συνοπτική απαρίθμηση των αρμοδιοτήτων της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής, προκύπτει **το πολύπλευρο επιστημονικό έργο που έχει να εκτελέσει** η νέα αυτή ανεξάρτητη διοικητική Αρχή. Προκύπτει, όμως, επίσης **και η σοβαρότατη κοινωνική της αποστολή** για τη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης στο σύνολο του αλλά και των επί μέρους κοινωνικοασφαλιστικών Οργανισμών.

Η Γ.Σ.Ε.Ε. θα πρέπει να παρακολουθεί συστηματικά την οργάνωση, την στελέχωση και τη λειτουργία της ΕΑΑ διεκδικώντας λόγο για την εν γένει πορεία της καθώς και δικαίωμα αποτελεσματικών παρεμβάσεων σ' όσες περιπτώσεις θα κρίνει ότι οι παρεμβάσεις της θα είναι αναγκαίες.

**Συγκριτικοί πίνακες
των παραμετρικών αλλαγών
Τι ίσχυε μέχρι σήμερα
και ποιες αλλαγές επιφέρει ο νέος νόμος**

- ΙΚΑ - Παλαιοί Ασφαλισμένοι (μέχρι 31.12.1992)
- Ειδικά Ταμεία - Παλαιοί Ασφαλισμένοι (μέχρι 31.12.1992)
- ΙΚΑ και Ειδικά Ταμεία - Νέοι Ασφαλισμένοι (από 1.1.1993)
- Η αναγνώριση πλασματικού χρόνου στις Ασφαλισμένες στο ΙΚΑ Μητέρες για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος
- Ειδικότερου περιεχομένου αλλαγές στην επικουρική Ασφάλιση
- Οι προοπτικές για τα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα (BAE)

Ι.Κ.Α. ΠΑΛΑΙΟΙ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ (ΜΕΧΡΙ 31.12.1992)

Α/Α (1)	ΘΕΜΑΤΑ (2)	ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΙΣΧΥΑΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ (3)	ΝΕΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ ΤΟΥ 2002 ΓΙΑ ΤΗ «ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ» (4)
1.	Θεμελίωση δικαιώματος συνταξιοδότησης μετά 37ετή ασφάλισης ασχέτως ηλικίας	Δεν προβλεπόταν παρόμοια δυνατότητα.	Θεμελιώνεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση 37 ετών υποχρεωτικής ασφάλισης (ή 11100 ημερών εργασίας) ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας.
2.	Θεμελίωση δικαιώματος συνταξιοδότησης μετά 35ετή ασφάλιση.	Από το 1997 νομοθετήθηκε το δικαίωμα συνταξιοδότησης με την πραγματοποίηση 10500 ημερών ασφάλισης και τη συμπλήρωση του 58 ^{ου} έτους ηλικίας. Από το 2000 νομοθετήθηκε το δικαίωμα πλήρους σύνταξης, με τη συμπλήρωση του 55 ^{ου} έτους της ηλικίας και μειωμένης σύνταξης, με τη συμπλήρωση του 53 ^{ου} έτους της ηλικίας, εφόσον έχουν διανυθεί 10500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων 7500 σε ΒΑΕ. Για τη συμπλήρωση, όμως των 10500 ημερών ασφάλισης δεν συνυπολογίζεται ο χρόνος στρατιωτικής υπηρεσίας.	Διατηρείται σε ισχύ η δυνατότητα θεμελίωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος (πλήρης σύνταξη) με τη συμπλήρωση 35 ετών (10500 ημερών) ασφάλισης και του 58 ^{ου} έτους ηλικίας. Διατηρείται σε ισχύ, επίσης, η δυνατότητα θεμελίωσης δικαιώματος για πλήρη σύνταξη, με τη συμπλήρωση του 55 ^{ου} έτους της ηλικίας και για μειωμένη σύνταξη, με τη συμπλήρωση του 53 ^{ου} έτους της ηλικίας, εφόσον έχουν διανυθεί 10500 ημέρες (35 έτη) ασφάλισης εκ των οποίων 7500 σε ΒΑΕ. Για τη συμπλήρωση, πλέον, των 10500 ημερών ασφάλισης συνυπολογίζεται πλέον και ο χρόνος στρατιωτικής υπηρεσίας.
3.	Γενικά όρια συνταξιοδότησης (ηλικία και έτη ασφάλισης)	Άνδρες: 65 ^ο έτος ηλικίας 15 έτη ασφάλισης (4500 ημέρες ασφάλισης) Γυναίκες: 60ο έτος ηλικίας 15 έτη ασφάλισης (4500 ημέρες ασφάλισης)	Με την εξάρτηση της πιο κάτω (μεταβατικής) περίπτωσης όσων συμπληρώνουν μέχρι 31.12.2007 το 65 ^ο έτος και τουλάχιστον 3500 ημέρες υποχρεωτικής ασφάλισης, διατηρούνται σε ισχύ: Για τους άνδρες: το 65 ^ο έτος της ηλικίας και τα 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης & Για τις γυναίκες: το 60ο έτος ηλικίας και τα 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης

4.	Θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος με τη συμπλήρωση 3500 ημερών ασφάλισης.	Μέχρι σήμερα δεν προβλεπόταν παρόμοια ρύθμιση.	<p>Παρέχεται η δυνατότητα θεμελίωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος για τους ασφαλισμένους του κλάδου κύριας σύνταξης που συμπληρώνουν το 65^ο έτος της ηλικίας τους και τουλάχιστον 3500 ημέρες υποχρεωτικής ασφάλισης μέχρι 31.12.2007, υπό την προϋπόθεση ότι δεν παίρνουν ή δεν δικαιούνται σύνταξη από το Δημόσιο, ΟΓΑ, ΝΠΔΔ ή άλλο οργανισμό κύριας ασφάλισης. Το ποσό αυτό, με βάση τα σημερινά δεδομένα, θα κυμαίνεται μεταξύ 85000 και 65000 δρχ ανά μήνα.</p> <p>Η διάταξη αυτή έχει μεταβατικό χαρακτήρα και θα εφαρμοσθεί μόνο για όσους υποβάλουν αιτήσεις συνταξιοδότησης από 1.1.2003 μέχρι 31.12.2007.</p>
5.	Συμπλήρωση προϋπόθεσης θεμελίωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος στα ΒΑΕ με τη συμπλήρωση 1000 τουλάχιστον ημερών ασφάλισης σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο.	Για όσους έχουν πραγματοποιήσει χρόνο ασφάλισης 4500 ημερών (ή 15 ετών) από τον οποίο τουλάχιστον τα 4/5 (δηλαδή οι 3600 ημέρες ή τα 12 έτη) σε ΒΑΕ, παρέχεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση του 60ου έτους της ηλικίας για τους άνδρες και του 55 ^{ου} για τις γυναίκες, υπό την προϋπόθεση ότι 1000 τουλάχιστον ημέρες εργασίας στα ΒΑΕ έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 10 χρόνια πριν το ανώτερο όριο ηλικίας.	<p>Διευκολύνεται η δυνατότητα θεμελίωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος για όσους έχουν πραγματοποιήσει χρόνο ασφάλισης 4500 ημερών (ή 15 ετών) από τον οποίο τουλάχιστον τα 4/5 σε ΒΑΕ και έχουν συμπληρώσει το 60ο έτος της ηλικίας τους οι άνδρες και το 55^ο οι γυναίκες, με την επέκταση της δυνατότητας πραγματοποίησης 1000 τουλάχιστον ημερών εργασίας στα ΒΑΕ κατά την διάρκεια (όχι των τελευταίων 10 αλλά των τελευταίων 13 ετών πριν από το ανώτερο όριο ηλικίας). Η ρύθμιση αυτή τίθεται σε ισχύ από 1.1.2003.</p>
6.	Ποσοστό μείωσης της σύνταξης γήρατος λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης.	1/200 της πλήρους μηνιαίας σύνταξης για κάθε μήνα που υπολείπεται του προβλεπόμενου ορίου για χορήγηση πλήρους σύνταξης (0,5% ανά μήνα δηλαδή 6% ανά έτος)	<p>Βελτιώνεται η ρύθμιση αφού από το ποσό της πλήρους μηνιαίας σύνταξης αφαιρείται (όχι το 1/200 αλλά) το 1/267 για κάθε μήνα που υπολείπεται του προβλεπόμενου ορίου για χορήγηση πλήρους σύνταξης (4,5% περίπου ανά έτος).</p> <p>Η ρύθμιση εφαρμόζεται για τις συντάξεις που θα χορηγηθούν από 1.1.2003 και εφεξής, ενώ η συνολική μείωση έχει ως όριο τους 60 μήνες (5 έτη), κατά περίπτωση.</p>

7.	<p>5ετία μέσων συνολικών πραγματικών αποδοχών του ασφαλισμένου για τον υπολογισμό της δικαιούμενης σύνταξης.</p>	<p>Το ποσό της δικαιούμενης σύνταξης εξαρτάται από τις μέσες πραγματικές αποδοχές που έλαβε ο ασφαλισμένος στη διάρκεια της προηγούμενης από τη συνταξιοδότησή του 5ετίας. Με βάση τις μέσες αυτές αποδοχές (μη συνυπολογιζόμενων των δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα και του επιδόματος αδείας) ο ασφαλισμένος κατατάσσεται σε μία από τις προβλεπόμενες, από το νόμο, 28 ασφαλιστικές κλάσεις. Το ποσό της βασικής σύνταξης ορίζεται σε ποσοστό επί του τεκμαρτού ημερομισθίου της ασφαλιστικής κλάσης στην οποία κατατάσσεται ο ασφαλισμένος. Σε περίπτωση που μέσα στην ανώτερη 5ετία ο ασφαλισμένος δεν έχει πραγματοποιήσει 1000 τουλάχιστον ημέρες εργασίας λαμβάνονται υπόψη και οι αποδοχές της αμέσως προηγούμενης περιόδου, μέχρι να συμπληρωθούν συνολικά 1000 ημέρες εργασίας.</p>	<p>Παραμένουν σε ισχύ οι υφιστάμενες ρυθμίσεις με 2 βελτιώσεις:</p> <p>Πρώτον, αντί των αποδοχών της τελευταίας, πριν από τη συνταξιοδότηση, 5ετίας, λαμβάνονται υπόψη οι μέσες αποδοχές των 5 (προφανώς καλύτερων) ημερολογιακών ετών που επιλέγει ο ασφαλισμένος, εντός της δεκαετίας που προηγείται του έτους υποβολής της αίτησης συνταξιοδότησης και</p> <p>Δεύτερον, σε περίπτωση που ο ασφαλισμένος δεν έχει πραγματοποιήσει κατά τα 5 επιλεγέντα έτη, 1000 τουλάχιστον ημέρες εργασίας, συνυπολογίζονται και οι αποδοχές ημερών εργασίας των μη επιλεγέντων ετών των αμέσως προηγούμενων εκείνου της υποβολής της αίτησης συνταξιοδότησης και μέχρι συμπλήρωση των 1000 ημερών εργασίας.</p> <p>Με τις 2 αυτές βελτιώσεις είναι σαφές ότι ο ασφαλισμένος μπορεί να καταταγεί σε υψηλότερη ασφαλιστική κλάση και να τύχει βελτιωμένης σύνταξης.</p> <p>Η διάταξη θα εφαρμοσθεί για τις αιτήσεις συνταξιοδότησης που θα υποβληθούν από 1.1.2005 και εφεξής.</p>
----	--	---	---

ΕΙΔΙΚΑ ΤΑΜΕΙΑ – ΠΑΛΑΙΟΙ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ (ΜΕΧΡΙ 31.12.1992)			
Α/Α (1)	ΘΕΜΑΤΑ (2)	ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΙΣΧΥΑΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ (3)	ΝΕΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ ΤΟΥ 2002 ΓΙΑ ΤΗ «ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ» (4)
1.	Θεμελίωση δικαιώματος συνταξιοδότησης μετά 37ετή ασφάλιση ασχέτως ηλικίας.	Δεν προβλεπόταν παρόμοια δυνατότητα.	Για τους ασφαλισμένους από 1.1.83 μέχρι 31.12.92, θεμελιώνεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση 37 ετών υποχρεωτικής ασφάλισης (ή 11.100 ημερών εργασίας), ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας (για τους ασφαλισμένους μέχρι 31.12.1982, η θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος μπορεί να στηριχθεί σε ευνοϊκότερες ρυθμίσεις - βλ. πιο κάτω 35ετία).
2.	Θεμελίωση δικαιώματος συνταξιοδότησης μετά 35ετή ασφάλιση, ασχέτως ηλικίας.	Μετά 35 έτη ασφάλισης αλλά μόνο για τους έχοντες υπαχθεί στην ασφάλιση μέχρι 31.12.1982. Όσοι, όμως, εξ αυτών, συμπλήρωσαν μέχρι 31.12.1992 25 έτη ασφάλισης συνταξιοδοτούνται με την συμπλήρωση 32 ετών ασφάλισης (ασχέτως ορίου ηλικίας). Για κάθε πρόσθετο (μετά το 1997) χρόνο, επιβαρύνονται, για να συνταξιοδοτηθούν χωρίς όριο ηλικίας, με ένα εξάμηνο χρόνου ασφάλισης μέχρι να φθάσουν την 35ετία (το 2003 δηλαδή).	Για όσους είχαν υπαχθεί στην ασφάλιση (οποιοδήποτε φορέα κύριας ασφάλισης) μέχρι 31.12.1982, θεμελιώνεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση 35 ετών ασφάλισης, ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας.
3.	Θεμελίωση δικαιώματος συνταξιοδότησης μετά 35ετή ασφάλιση σε συνδυασμό με όριο ηλικίας.	Για όσους έχουν υπαχθεί στην ασφάλιση από 1.1.83 μέχρι 31.12.1992, προβλέπεται η δυνατότητα συνταξιοδότησης με 35ετή ασφάλιση και με τη συμπλήρωση του 60ού έτους της ηλικίας για τους άνδρες ή του 57 ^{ου} έτους της ηλικίας για τις γυναίκες.	Για όσους (άνδρες – γυναίκες) έχουν υπαχθεί στην ασφάλιση (οποιοδήποτε φορέα κύριας ασφάλισης) από 1.1.1983 μέχρι 31.12.1992, θεμελιώνεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση 35 ετών ασφάλισης και του 58 ^{ου} έτους της ηλικίας τους. Με βάση την παρ.8 του άρθρου 2 του νέου νόμου δεν θίγεται το δικαίωμα των γυναικών για συνταξιοδότηση (με πλήρη σύνταξη) με 35ετή ασφάλιση και τη συμπλήρωση του 57 ^{ου} έτους της ηλικίας τους.

4.	Γενικά όρια συνταξιοδότησης (ηλικία και έτη ασφάλισης)	<p>Άνδρες: 65° έτος ηλικίας και 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης.</p> <p>Γυναίκες: 60° έτος ηλικίας και 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης.</p>	<p>Παραμένουν σε ισχύ:</p> <p>Για τους άνδρες: το 65° έτος της ηλικίας και τα 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης.</p> <p>Για τις γυναίκες: το 60° έτος της ηλικίας και τα 15 έτη (ή 4.500 ημέρες) ασφάλισης.</p> <p>Προβλέπεται ότι όσοι ασφαλισμένοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> - μετά τη διακοπή της ασφάλισής τους καθίστανται ανάπηροι σε ποσοστό 67% και άνω, - δεν δικαιούνται άλλη σύνταξη για την αιτία αυτή, ή - αποβιώνουν και - έχουν συμπληρώσει τον πιο πάνω ελάχιστο χρόνο, θεμελιώνουν (οι ίδιοι ή τα μέλη της οικογένειάς τους) δικαίωμα σύνταξης. <p>Σ' όλες τις περιπτώσεις αυτές, εάν δεν υπάρχει διαφορετική ρύθμιση από τις καταστατικές διατάξεις των οικείων φορέων, η σύνταξη όσων ασφαλισμένων διακόψουν την ασφάλισή τους πριν τη συμπλήρωση των παραπάνω ορίων ηλικίας:</p> <ul style="list-style-type: none"> • υπολογίζεται επί των αποδοχών του χρόνου διακοπής της ασφάλισης και, • προσαυξάνεται με όλες τις αυξήσεις των συντάξεων που έχουν στο μεταξύ χορηγηθεί στους συνταξιούχους κάθε αντίστοιχου ασφαλιστικού οργανισμού.
5.	Ποσοστό μείωσης της σύνταξης λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης	1/200 της πλήρους μηνιαίας σύνταξης για κάθε μήνα που υπολείπεται του προβλεπόμενου ορίου για χορήγηση πλήρους σύνταξης (0,5% ανά μήνα δηλαδή 6% ανά έτος).	<p>Βελτιώνεται η ρύθμιση, αφού, από το ποσό της πλήρους μηνιαίας σύνταξης αφαιρείται (όχι το 1/200 αλλά) το 1/267 για κάθε μήνα που υπολείπεται του προβλεπόμενου ορίου για χορήγηση πλήρους σύνταξης (4,5% περίπου ανά έτος)</p> <p>Η ρύθμιση εφαρμόζεται για τις συντάξεις που θα χορηγηθούν από 1.1.2003 και εφεξής, ενώ η συνολική μείωση έχει ως όριο τους 60 μήνες (5 έτη), κατά περίπτωση.</p>

6.	Ετήσια ποσοστά σύνταξης (50στά ή τριακοστά πέμπτα)	<p>Για όλους που έχουν ασφαλισθεί μέχρι 31.12.1982 ισχύουν τα ποσοστά των καταστατικών τους διατάξεων (με την εξαιρέση των ασφαλισμένων στο Ταμείο του προσωπικού των Γεωργικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων όπου τα ετήσια ποσοστά σύνταξης ορίζονται σε 50στά, στα λοιπά ειδικά Ταμεία ισχύει ο κανόνας των τριακοστών πέμπτων).</p> <p>Για όσους έχουν ασφαλισθεί από 1.1.1983 μέχρι 31.12.92 η σύνταξη καθορίζεται σε 50στά επί του 80% των συντάξιμων αποδοχών, με βάση την εξής κλιμάκωση:</p> <p>Για τα πρώτα 25 έτη ασφάλισης 1/50 ανά έτος, για τα έτη ασφάλισης από το 26^ο μέχρι το 30^ο 2/50 ανά έτος και για τα έτη ασφάλισης από το 31^ο μέχρι και το 35^ο 3/50 ανά έτος.</p>	<p>Επεκτείνεται ο υπολογισμός της σύνταξης με βάση τα τριακοστά πέμπτα (και όχι τα 50στά) και για τους μέχρι 31.12.1982 ασφαλισμένους του Ταμείου Συντάξεων και Επικουρικής Ασφάλισης των Εργαζομένων στις Γεωργικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις (ΤΣΕΑΕΓΣΟ).</p> <p>Για όσους έχουν ασφαλισθεί από 1.1/83 μέχρι 31.12.1992 η σύνταξη καθορίζεται σε τριακοστά πέμπτα (1/35 ανά έτος ασφάλισης).</p> <p>Επισημαίνεται ότι η αντίστοιχη βελτίωση των συντάξεων θα είναι ουσιώδης, αφού το 1/50 αντιστοιχεί στο 1,6% ενώ το 1/35 αντιστοιχεί στο 2,2857% των αποδοχών (1,6X50=80% όπως και 2,2857X35 = 80%).</p> <p>Η ρύθμιση θα ισχύσει για τις συντάξεις που θα χορηγηθούν από 1.1.2003 μέχρι 31.12.2007.</p> <p>Επισημαίνεται όμως, ότι ο υπολογισμός της σύνταξης με τριακοστά πέμπτα, ισχύει και για εκείνους που θα συνταξιοδοτηθούν από 1.1.2008 και μετά (με βάση, βέβαια, τα νέα ποσοστά αναπλήρωσης και τις νέες βάσεις συντάξιμου μισθού - βλ. πιο κάτω αριθ. 7-8 -9).</p>
7.	Ποσοστό αναπλήρωσης για όσους συνταξιοδοτηθούν μέχρι 31.12.2007	80% για 35 έτη ασφάλισης (2,285% ανά έτος)	Καμία αλλαγή. Το ποσοστό αναπλήρωσης παραμένει 80% για 35 έτη ασφάλισης (2,285% ανά έτος).
8.	Ποσοστό αναπλήρωσης για όσους συνταξιοδοτηθούν από 1.1.2008 και εφεξής.	80% για 35 έτη ασφάλισης (2,285% ανά έτος)	Το ποσοστό αναπλήρωσης 80% (2,285% ανά έτος) παραμένει για το χρόνο που θα έχει διανύσει ο ασφαλισμένος μέχρι την 31.12.2007. Για τα χρόνια, όμως, που θα διανυθούν στην ασφάλιση, από 1.1.2008 και πέρα, το ποσοστό αναπλήρωσης θα μειώνεται κατά μία ποσοστιαία μονάδα, κατ' έτος, μέχρι να φθάσει στο 70% (μέχρι δηλαδή το έτος 2017).

9.	Συντάξιμες αποδοχές (αποδοχές με βάση τις οποίες υπολογίζεται η σύνταξη)	<p>Ο συντάξιμος μισθός του τελευταίου μήνα παρμένει για όσους συνταξιοδοτηθούν μέχρι 31.12.2007. Για όσους, όμως, συνταξιοδοτηθούν από 1.1.2008 και μετά, η σύνταξη τους θα αποτελεί το άθροισμα δύο τμημάτων (κλασμάτων):</p> <ul style="list-style-type: none"> ➔ στο πρώτο τμήμα, θα αθροισθούν τα έτη ασφάλισης μέχρι 31.12.2007 και ο υπολογισμός του αναλογούντος τμήματος της σύνταξης θα γίνει με βάση το μισθό του τελευταίου μήνα, ενώ ➔ στο δεύτερο τμήμα, θα αθροισθούν τα έτη που θα έχει διανύσει ο ασφαλισμένος από 1.1.2008 και μετά και ο υπολογισμός του αναλογούντος τμήματος της σύνταξης θα γίνει με βάση το μέσο όρο των αποδοχών του ασφαλισμένου κατά τα 5 πλήρη έτη που προηγούνται του μήνα υποβολής της αίτησης συνταξιοδότησης. <p>Ειδικότερα, για το 2^ο αυτό τμήμα:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➔ αν στη περίοδο της 5ετίας δεν έχει πραγματοποιηθεί απασχόληση 40 τουλάχιστον μηνών, για τον προσδιορισμό του μέσου όρου των αποδοχών συνυπολογίζονται και οι ασφαλιστέες αποδοχές μηνών εργασίας της αμέσως προηγούμενης χρονικής περιόδου, μέχρι τη συμπλήρωση των 40 μηνών. ➔ Σε περίπτωση ατυχήματος (εργατικού ή μη), αν δεν έχουν συμπληρωθεί οι παραπάνω μήνες ή έτη, ο υπολογισμός γίνεται με βάση το σύνολο του χρόνου ασφάλισης που έχει πραγματοποιηθεί και ➔ Για τον προσδιορισμό των παραπάνω συνολικών αποδοχών, οι αποδοχές του ασφαλισμένου για κάθε έτος, πλην των αποδοχών του τελευταίου έτους, λαμβάνονται υπόψη αυξημένες κατά το ποσοστό αύξησης των συντάξεων για τα Ταμεία μισθωτών.
----	--	---

Ι.Κ.Α. και ΕΙΔΙΚΑ ΤΑΜΕΙΑ – ΝΕΟΙ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ (ΑΠΟ 1.1.1993)

Α/Α (1)	ΘΕΜΑΤΑ (2)	ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΙΣΧΥΑΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ (3)	ΝΕΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ ΤΟΥ 2002 ΓΙΑ ΤΗ «ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ» (4)
1.	Θεμελίωση δικαιώματος μετά 37ετή ασφάλιση ασχέτως ηλικίας	Δεν προβλεπόταν παρόμοια δυνατότητα.	Θεμελιώνεται δικαίωμα συνταξιοδότησης με την συμπλήρωση 37 ετών υποχρεωτικής ασφάλισης (ή 11.100 ημερών εργασίας) ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας.
2.	Ποσοστό αναπλήρωσης μισθού (ποσοστό συντάξεων)	Για τις συντάξεις γήρατος και αναπηρίας το ποσοστό της σύνταξης καθορίζεται στο ύψος 1,714% του συντάξιμου μισθού για κάθε έτος συντάξιμης υπηρεσίας (ή για κάθε 300 ημέρες ασφάλισης). Ετσι για 35 έτη (ή 10.500 ημέρες) ασφάλισης, έχουμε συνολικό ποσό αναπλήρωσης 60% του συντάξιμου μισθού (35 x 1,714=60).	Το ποσοστό αναπλήρωσης του μισθού (ποσοστό σύνταξης) αυξάνεται (μέχρι το 65 ^ο έτος ηλικίας) από 1,714% σε 2% για κάθε έτος (ή κάθε 300 ημέρες) ασφάλισης, ώστε για 35 έτη ασφάλισης το ποσοστό της σύνταξης να φθάσει στο 70% του συντάξιμου μισθού (35 x 2 = 70). Για κάθε έτος (ή 300 ημέρες) ασφάλισης, πέραν των 35 ετών (ή 10.500 ημερών) ασφάλισης που πραγματοποιούνται μετά το 65 ^ο και μέχρι το 67 ^ο έτος της ηλικίας, το ποσοστό αναπλήρωσης αυξάνεται κατά 3% ανά έτος (προαιρετική παραμονή).
3.	Ποσοστό μείωσης της σύνταξης λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης.	1/200 (δηλαδή 0,5%) της πλήρους μηνιαίας σύνταξης για κάθε μήνα που λείπει από το προβλεπόμενο όριο ηλικίας για χορήγηση πλήρους σύνταξης και μέχρι 60 το πολύ μήνες κατά περίπτωση (6% κατ' έτος).	1/267 της πλήρους μηνιαίας σύνταξης για κάθε μήνα που λείπει από το προβλεπόμενο όριο ηλικίας για χορήγηση πλήρους σύνταξης και μέχρι 60 το πολύ μήνες κατά περίπτωση (4,5% κατ' έτος).
4.	Δυνατότητα συνταξιοδότησης με μειωμένη σύνταξη, μετά την συμπλήρωση του 55 ^{ου} έτους και με 35 έτη (ή 10.500 ημέρες ασφάλισης).	Δεν προβλέπεται περίπτωση συνταξιοδότησης με μειωμένη σύνταξη, για όσους έχουν πραγματοποιήσει 35 έτη (ή 10.500 ημέρες) ασφάλισης και έχουν συμπληρώσει το 55 ^ο έτος.	Προβλέπεται η, κατ'εξαιρεση, δυνατότητα συνταξιοδότησης, όσων έχουν πραγματοποιήσει 35 έτη (ή 10.500 ημέρες) ασφάλισης και έχουν συμπληρώσει το 55 ^ο έτος της ηλικίας τους, με σύνταξη μειωμένη κατά 1/267 για κάθε μήνα που λείπει από τη συμπλήρωση του 65 ^{ου} έτους.

5.	Κατώτατα όρια συντάξεων	<p>Από τα 1999 υπολογίζονται για τις συντάξεις γήρατος και αναπηρίας, με βάση το μέσο μηνιαίο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, προσαυξημένο κατά 50% (που θεωρείται συντάξιμος μισθός) και για συντάξιμο χρόνο 15 ετών (δηλαδή [μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠx50%]x1,714x15.</p> <p>Σήμερα η σύνταξη των κατωτάτων ορίων κυμαίνεται περί τις 72.000 δρχ./μήνα.</p>	<p>Συνδέονται, πλέον, με τον κατώτατο μισθό (187.000 δρχ.) εγγάμου εργαζομένου με πλήρη απασχόληση της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας του έτους 2002 (ισούνται με το 70% του μισθού αυτού) και αναπροσαρμόζονται, από την 1.1.2003 και εφεξής, κατά το ποσοστό αύξησης των συντάξεων, σύμφωνα με την εκάστοτε καθοριζόμενη εισοδηματική πολιτική.</p> <p>Για το 2002 η σύνταξη των κατωτάτων ορίων αναμένεται να φθάσει τις 131.000 δρχ.</p> <p>Η αναπροσαρμογή των συντάξεων που έχουν ήδη χορηγηθεί, με την προιχύσασα νομοθεσία, θα γίνει, με βάση τα νέα κατώτατα όρια, από την πρώτη του επόμενου μήνα από την έναρξη ισχύος του νέου νόμου.</p> <p>Εννοείται ότι στο ποσό των κατωτάτων ορίων προστίθεται και το ΕΚΑΣ.</p>
6.	Προσαύξηση των κατωτάτων ορίων αναλόγως του χρόνου ασφάλισης.	Δεν προβλέπεται παρόμοια προσαύξηση.	<p>Στους ασφαλισμένους που καθίστανται συνταξιούχοι λόγω γήρατος, έχουν χρόνο ασφάλισης άνω των 4.500 ημερών ή 15 ετών ασφάλισης και δικαιούνται τα κατώτατα όρια συντάξης, χορηγείται προσαύξηση 1% για κάθε 300 ημέρες (ή ένα έτος) ασφάλισης, επιπλέον των 4.500 ημερών ή 15 ετών.</p> <p>Η ίδια προσαύξηση χορηγείται και στους ασφαλισμένους οι οποίοι συνταξιοδοτούνται λόγω γήρατος και η σύνταξη που δικαιούνται είναι μεγαλύτερη των κατωτάτων ορίων, εφόσον τα κατώτατα όρια σύνταξης και η προσαύξηση που τους αναλογεί υπερβαίνουν το ποσό σύνταξης που δικαιούνται βάση οργανικών διατάξεων.</p> <p>Με τις δυνατότητες των προσαυξήσεων αυτών οι συντάξεις των κατωτάτων ορίων μπορεί να ξεπεράσουν τις 162.000 δρχ. ανά μήνα.</p>

7.	<p>Προσαύξηση κατωτάτων ορίων λόγω οικογενειακών βαρών.</p>	<p>Προβλέπεται η προσαύξηση της βασικής σύνταξης γήρατος ή αναπηρίας κατά 8% για το πρώτο παιδί, 10% για το δεύτερο παιδί και 12% για το τρίτο και άνω παιδιά (υπό την προϋπόθεση συνδρομής ορισμένων προϋποθέσεων) και με βάση υπολογισμού το μισό του μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ.</p>	<p>Επανακαθορίζονται τα ποσοστά της προσαύξησης σε 5% για το πρώτο παιδί, 6% για το δεύτερο και 7% για το τρίτο και άνω, ως βάση υπολογισμού, όμως, λαμβάνεται πλέον το νέο αυξημένο ύψος των κατωτάτων ορίων.</p> <p>Διευκρινίζεται, ότι, οι βασιζόμενες στην προϊσχύσασα νομοθεσία προσαυξήσεις της βασικής σύνταξης, εξακολουθούν να ισχύουν στις περιπτώσεις συντάξεων γήρατος ή αναπηρίας που υπερβαίνουν τα κατώτατα όρια συντάξεων.</p>
----	---	---	--

Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΠΛΑΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΙΣ ΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΕΣ ΣΤΟ Ι.Κ.Α. ΜΗΤΕΡΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

- Η διάταξη είναι νέα και ισχύει στη χώρα μας για πρώτη φορά.
- Η ρύθμιση καταλαμβάνει τις ασφαλισμένες στο Ι.Κ.Α. μητέρες (δεν αφορά τις ασφαλισμένες στα ειδικά ταμεία), **ασχέτως αν έχουν ασφαλιστεί πριν από το 1993 ή μετά**, υπό την προϋπόθεση, όμως, **ότι αποκτούν για πρώτη φορά παιδί από 1.1.2003 και εφεξής.**
- Το δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και από τον ασφαλισμένο στο ΙΚΑ πατέρα, εάν αυτό δεν ασκείται από τη μητέρα.
- Η ρύθμιση παρέχει δικαίωμα στις πιο πάνω μητέρες:
 - ✓ Να αναγνωρίσουν πλασματικό χρόνο ασφάλισης μέχρι 4 ½, ετών (δηλαδή 1 έτος για το πρώτο, 1 ½ έτος για το δεύτερο και 2 ετών για το τρίτο παιδί) ώστε να συμπληρώσουν τον κατά περίπτωση απαιτούμενο από τις ισχύουσες διατάξεις χρόνο ασφάλισης για θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος στο αντίστοιχο προς το χρόνο ασφάλισης πλήρες όριο ηλικίας ή
 - ✓ Να διακόψουν την εργασία τους για αντίστοιχο διάστημα χωρίς να χάσουν τις ασφαλιστικές εισφορές τους.
- Το δικαίωμα αναγνώρισης του πιο πάνω πλασματικού χρόνου θα ασκείται κατά την υποβολή της αίτησης πλήρους συνταξιοδότησης λόγω γήρατος.
- Ο αναγνωριζόμενος πιο πάνω πλασματικός χρόνος δεν συνυπολογίζεται για:
 - ✓ Τη συμπλήρωση των ελάχιστων απαιτούμενων ημερών ασφάλισης στα ΒΑΕ (διατάξεις περί 35ετίας) ή
 - ✓ Τη συμπλήρωση των χρονικών προϋποθέσεων συνταξιοδότησης με 37 έτη ασφάλισης ή
 - ✓ Τη συμπλήρωση των ειδικών προϋποθέσεων για τη συνταξιοδότηση μητέρων (είτε των ασφαλισμένων μέχρι 31.12.1992 είτε των ασφαλισμένων από 1.1.1993 και εφεξής).

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΥΜΕΝΟΥ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

- ➔ Εκτός από τις θεσμικές και τις οργανωτικού και λειτουργικού χαρακτήρα αλλαγές στην επικουρική ασφάλιση, ο νέος νόμος επιφέρει και τις πιο κάτω ειδικότερου χαρακτήρα μεταβολές στις ισχύουσες ρυθμίσεις για την επικουρική ασφάλιση.
- ➔ Οι καθιερούμενες ευνοϊκότερες προϋποθέσεις συνταξιοδότησης για τους ασφαλισμένους του ΙΚΑ ή των ειδικών ταμείων (άρθρο 2 παρ.2,3,4,6 και 7 για τους ασφαλισμένους μέχρι 31.12.1992 και άρθρο 3 παρ. 1 και 3 για τους ασφαλισμένους μετά την 1.1.1993 – Βλ. ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ)) **ισχύουν και για τους φορείς επικουρικής ασφάλισης που ασφαλίζουν μισθωτούς οι οποίοι για κύρια σύνταξη υπάγονται στην ασφάλιση του ΙΚΑ ή των Ειδικών Ταμείων.**
- ➔ Από 1.1.2008 το ΕΤΕΑΜ και τα λοιπά Ταμεία και Κλάδοι Επικουρικής Ασφάλισης, για όλους τους ασφαλισμένους από 1.1.1993 και εφεξής, καταχωρίζουν και διατηρούν σε ατομικούς λογαριασμούς τις εισφορές κάθε ασφαλισμένου. Επισημαίνεται ότι η ρύθμιση αυτή έχει **χαρακτήρα διοικητικού μέτρου με σκοπό τη στατιστική παρακολούθηση της διαμόρφωσης των ατομικών ανά ασφαλισμένο οικονομικών στοιχείων, χωρίς να θίγει ούτε το θεσμό της συλλογικής επένδυσης των κεφαλαιακών αποθεμάτων της επικουρικής ασφάλισης, ούτε τα ασφαλιστικά δικαιώματα των επί μέρους ασφαλισμένων.**
- ➔ Για συγκεκριμένη κατηγορία υφιστάμενων ταμείων ασφάλισης παρέχεται (μετά τη μετατροπή τους σε ν.π.ι.δ.), υπό προϋποθέσεις, **η δυνατότητα κατάργησης του πλαφόν στις εφάπαξ παροχές τους.**
- ➔ Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όσα Ταμεία ασφάλισης (σωρευτικές προϋποθέσεις):
 - Ευρίσκονται σήμερα σε λειτουργία,
 - Έχουν τη νομική μορφή ν.π.δ.δ.,
 - Είτε λειτουργούν ως αυτοτελή Ταμεία είτε ως Κλάδοι αυτοτελών Ταμείων,
 - Χορηγούν παροχές που δεν εμπίπτουν στο πλαίσιο δημόσιας (κύριας και επικουρικής) ασφάλισης,
 - Εισπράττουν εισφορές μόνο από τους εργαζόμενους

Η μετατροπή σε ν.π.ι.δ. των πιο πάνω Ταμείων Ασφάλισης γίνεται με κοινή Υπουργική Απόφαση, μετά από αίτηση που υποβάλλει το διοικητικό Συμβούλιο εκάστου Ταμείου.

Με την ίδια Υπουργική απόφαση εγκρίνεται και το καταστατικό του ν.π.ι.δ..

Τα διοικητικά Συμβούλια των ν.π.ι.δ., ύστερα από αναλογιστική μελέτη που υποβάλλεται προς έγκριση αρμοδίως, καθορίζουν με απόφασή τους το ύψος των παρεχόμενων εφάπαξ βοηθημάτων, διασφαλίζοντας πάντως, την αναλογιστική ισορροπία κάθε Ταμείου.

➡ Για άλλη κατηγορία επικουρικών Ταμείων κλπ που λειτουργούν στο χώρο των Τραπεζών, παρέχεται **η δυνατότητα συνένωσης σε Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης.**

➡ Στην κατηγορία αυτή υπάγονται:

- Επικουρικά Ταμεία, Κλάδοι ή Λογαριασμοί Ασφάλισης και κάθε άλλος φορέας κοινωνικής ασφάλισης ανεξαρτήτως ονομασίας και νομικής μορφής που
- Λειτουργούν στο χώρο των Τραπεζών ως ν.π.ι.δ., ή στερούνται νομικής προσωπικότητας.

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΡΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΥΓΙΕΙΝΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ (ΒΑΕ)

- ➔ Με ειδικές διατάξεις του, ο νέος νόμος ανοίγει το θέμα των ΒΑΕ και του επανακαθορισμού των επαγγελματιών και εργασιών που υπάγονται στον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ ΤΩΝ ΒΑΕ του Ι.Κ.Α.
- ➔ Ο επανακαθορισμός των ΒΑΕ θα γίνει με ειδικό Προεδρικό Διάταγμα που θα εκδοθεί μέχρι 31.12.2004. Θα προηγηθεί σχετική πρόταση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και **σύμφωνη γνώμη** ειδικής επιστημονικής επιτροπής. Είναι σαφές δηλαδή, ότι **η πρόταση του Υπουργού οφείλει να αποδεχθεί τις απόψεις της ειδικής επιστημονικής επιτροπής.**
- ➔ Η σύσταση της ειδικής αυτής επιστημονικής επιτροπής θα γίνει με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων που θα εκδοθεί μέχρι 30.6.2003.
- ➔ Η ειδική επιστημονική επιτροπή θα συγκροτηθεί από άτομα αναγνωρισμένου επιστημονικού κύρους.
- ➔ Κανείς από τους ασφαλισμένους που θα έχουν υπαχθεί μέχρι 31.12.2004 στα ΒΑΕ δεν θα θιγεί, ακόμη και αν η ειδικότητα ή το επάγγελμά του αποχαρακτηριστούν και βγουν από τον κατάλογο των ΒΑΕ, ο ασφαλισμένος θα εξακολουθήσει να υπάγεται σ' αυτά.
- ➔ Ο νέος κατάλογος των ΒΑΕ θα εμπλουτισθεί, προφανώς και με νέα επαγγέλματα και εργασίες. Όσοι εργαζόμενοι απασχοληθούν, για πρώτη φορά, στα νέα ΒΑΕ δηλαδή σε εργασίες και ειδικότητες που δεν περιλαμβάνονταν στον μέχρι σήμερα κατάλογο, θα τύχουν της προβλεπόμενης ειδικής ασφαλιστικής προστασίας των ΒΑΕ, από 1.1.2005 και εφεξής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

- Δελληγιάννη – Δημητράκου Χ.: Ευρωπαϊκή ενοποίηση και εξευρωπαϊσμός των εθνικών συστημάτων συλλογικής διαπραγματεύσεως, Επιθ. Εργ. Δικαίου, 2001, σελ. 241-257.
- ΕΠΑ/ΟΑΕΔ, 2000, Διαρθρωτική Εικόνα & Εξελίξεις στην Αγορά Εργασίας, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2000, Ετήσια Έκθεση: Η ελληνική οικονομία & η απασχόληση, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2001, Ετήσια Έκθεση: Η ελληνική οικονομία & η απασχόληση, Αθήνα.
- Ιωακείμογλου Η.: Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1998.
- Καράκος Α. & Κουτρομανίδης Θ., 1998, Περιφερειακή διάρθρωση του τομέα των Υπηρεσιών στη Βόρεια Ελλάδα, στο ΤΟΠΟΣ - Επιθεώρηση Αστικών & Περιφερειακών Μελετών, 14/98.
- Κουζής Γ.: Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; ΙΝΕ/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, 2001, σελ. 324-332 επ.
- Παπαδασκαλόπουλος Α.: Βασικές Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης, Παπαζήσης, Αθήνα 1990.
- Σπυρόπουλος Γ.: Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τον διεθνή χώρο, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1998.
- Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2001, Αθήνα 2002.
- Ψυχοπαίδης Κ. & Γετίμης Π.: Ρυθμίσεις τοπικών προβλημάτων, ΙΜΕ, Αθήνα 1989.

B. Ξενόγλωσση

- Aglietta M. (1997), *Macro-économie Internationale*, Montchrestien.
- Alberola E., Cervero S.G., Lopez H., Angel-Ubide (1999), “Global Equilibrium Exchange Rates: Euro, Dollar, ‘Ins’, ‘Outs’, and Other Major Currencies in a Panel Co-integration Framework”, IMF Working Paper WP/99/175.
- Amable B. (1990), «Spécialisation Internationale et Politique Industrielle», *Revue de l’IRES* 4.

- Benko G. B. & Lipietz A. (1992), “De la régulation des espaces aux espaces de la régulation”, στο Boyer & Saillard (ed.), *L'état de la théorie de la régulation*, La Découverte.
- Boeri T., R. Layard and S. Nickell (2000), “Welfare-to work and the fight against long-term unemployment”, Report to Prime Ministers Blair and D'Alema for the Lisbon European Council, 23 and 24 March.
- Boudeville J., 1996, *Problems of Regional Economic Planning*, UK.
- Braud M.: *L'Union Européenne et la question salariale*, Chr. Intren. de l' IRES, sept. 1999, pp. 118-127.
- Burda M.C. (2001), “European Labour Markets and the Euro: How much flexibility do we really need?”, ENEPRI Working Paper No 3, March.
- Calmfors L. (1998), “Macroeconomic Policy, Wage Setting and Employment. What difference does the EMU make?”, Seminar Paper No 657, Institute for International Economic Studies, Stockholm University.
- Dornbush R., 1987, “Exchange Rates and Prices”, *American Economic Review*, vol.77.
- EIRO: The “Europeanisation” of collective bargaining, supplement, update 4/99.
- EIRO : Wage policy in EMU, update 4/2000, supplement.
- European Commission (1997), *Economic Policy in EMU*, DGII, 1997.
- European Commission (1998) 1998 Annual Economic Report: Growth and employment in the stability-oriented framework of EMU, *European Economy* No 65, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 1997, *The European Union: cohesion & disparities*, Luxembourg.
- European Commission, *European Economy* No 2/2002, Statistical Annex, Spring 2002.
- European Commission, *Spring 2002 Economic Forecasts*.
- European Commission, *The EU Economy 2001*.
- Eurostat, *Economic Portrait of the European Union 1999*, Edition 2000.
- Eurostat, *Διαρθρωτικοί Δείκτες 2000*.
- Hansen J. και Roeger W. (2000), “Estimation of Real Equilibrium Exchange Rates”, Directorate General for Economic and Financial Affairs, European Commission, Working Paper No144.

- Kauppinen T. (ed.) : The impact of EMU on industrial relations in EU, FIRA, Helsinki 1998.
- J. Freyssinet : Scenario de l' impact sur la politique des salaires et de la négociation collective in OSE, 1996, ό.π. pp. 53-61.
- Krugman P. (1987), "Pricing to Market When the Exchange Rate Changes", in Arndt S. and Richardson D. (eds) Real-Financial Linkages Among Open Economies, Massachusetts Institute of Technology Press.
- Lafay G. (1979), «Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?», *Économie et Finance Internationales*, Dunod.
- Lafay G. (1987), «Avantage comparatif et compétitivité», *Économie Prospective Internationale*, no29, 1er trimestre.
- Lafay G. (1989), *La In des avantages acquis*, Economica.
- Layard R., Nickell S. & Jackman R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press.
- Lindbeck A. (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, MIT Press.
- Lindbeck A. (1996), "The West European Employment Problem", *Weltwirtschaftliches Archiv*, December.
- Malecki E.J. (1999), "Knowledge and regional competitiveness", Paper presented at the International Symposium Knowledge, Education and Space, Heidelberg.
- Nickell S. and Layard R. (1998) "Labour Market Institutions and Economic Performance", Discussion Paper 407, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Sciences.
- Nicodème G. (2001), "Computing elective corporate tax rates: comparisons and results", Economic Paper 153, Ιούλιος, Directorate General for Economic and Financial Affairs, ECFIN E2/358/01-EN).
- Noe C.: The euro – wages – employment, *TRANSFER, ETUI*, vol. 4, n.1, spring 1998.
- Observatoire Social Européen : UEM et négociations collectives, Bruxelles 1996
- OECD (1994), *The OECD Jobs Study*.
- OECD (1998), "The OECD Jobs Strategy: Progress Report on Implementation of Country-Specific Recommendations", *OECD Economics Department Working Paper No196*.
- OECD (1999), *EMU, Facts, challenges and policies*.

- OECD (2000), EMU, One Year On, February.
- OECD in Figures 2000.
- OECD, Economic Outlook No 71, June.
- OECD, Employment Outlook 2001.
- OECD, Greece, Economic Surveys, June 2002.
- OECD, Services: Statistics on Value Added and Employment 2000.
- OECD, STAN database.
- Pochet (ed.) : Union monétaire et négociations collectives en Europe, PIE – Peter Lang, Bruxelles 2000.
- Putnam R. (1999) “The Prosperous Community. Social Capital and Public Life”, ”, The American Prospect Vol.4, No13
- Soltwidel R., Dohse D., Krieger-Boden Chr., (1999), “EMU Challenges European Labor Markets”, IMF- Research Department.
- Taddei D. & Coriat B. (1993), Made in France, Le Livre de Poche.
- Williamson J. (1994), Estimating Equilibrium Exchange Rates, Institute for International Economics.

Παραγωγή-Εκτύπωση
ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα
Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: kambili @otenet.gr

ISBN: 960-7402-21-9